MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *

Christinel și Mircea **ELIADE** în apartamentul lor din 5713 Woodlawn Avenue (Chicago — mai 1985)

Coperta revistei:
Victor MAȘEK

Nu există, într-adevăr, decît două forme ale tiraniei și ale decadenței unui stat omenesc ; *despotismul* și *demagogia*. Și despotismul egalizează pe oameni, supunîndu-i unuia singur, lăsînd să degenereze cele mai nobile facultăți ale lor, patimile bune și inteligența ; precum demagogia are același efect fatal prin idiferentismul care-l inspiră naturilor deschise și mari, văzînd în fața-le biruința constantă a mediocrității și a șiretlicului.

Nu există nici libertate, nici cultură fără muncă. Cine crede că prin profesarea unei serii de fraze a înlocuit munca, deci libertatea și cultura, acela se prenumără fără s-o știe către paraziții societății omenești, între aceia care trăiesc pe pămînt spre blestemul, ruina și demoralizarea popoarelor lor.

859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE LITERARĂ
A MINISTERULUI CULTURII

1990 (anul XXI) nr. 1 (78)

Director fondator
PERPESSICIUS

Biblioteca Județeană
Hunedoara-Deva

314576 24

Redactor şef
PETRU CREŢIA

Secretar general de redacţie
FĂNUŞ BĂILEŞTEANU

Redacţia: ADRIAN BOTA, RUXANDRA MIHĂILĂ (responsabil de număr), MANUELA TĂNĂSESCU

Secretar principal de redacţie
FLORIN VLAD

Tehnoredactor: OTTO PARASCHIV NECŞOIU, corector: OFELIA CONDEESCU, fotograf: ION VICTOR VELCULESCU

16

314.576

SUMAR

SALA DE LECTURĂ

5—7 **În pragul altei vremi** — editorial de *Petru CRETIA*

Eminesciana

8—9 I. *Fragmentarium*
Un alt fragment poetic din **mss. 2259** (Prefață și note de *Oxana BUSUIOCEANU*)

II. *Pagini germane*
10—21 *Cosmogonia Indienilor de Martin HAUG*, II — text folosit de poet în cugetările și însemnările sale (Transliterație de *D. VATAMANIUC*; traducere de *Leonard GAVRILIU*)

III. *Addenda*

N. IORGA

22—26 *Două cuvinte despre M. Eminescu* — textul original al prefeței apărute în ve. lumul tradus de Sylvia PANKHURST (Document găsit la Amsterdam în arhiva fiului poetei, și comentat de *Arcadiu PETRESCU*)

27—29 În jurul poeziei *«Apari să dai lumină»* (Comentarii de *Elena CERCHEZ*

Literatură și Religie

Mihail DRAGOMIRESCU

30—34 *Viața lui Isus. Prefață, Adevărul în Evanghelii, Faima lui Isus* — studiu monografic (Text ales și stabilit de *Nicolae SCURTU*)

Ion VINEA

35—37 *Mireasmă pe calvar* — povestire (Preambul de *Elena ZAHARIA-FILIPAȘ*)

Arhivă contemporană

Constantin NOICA

38—54 *«Infidelitatea» față de Filosof* — scrisori din anii 1954—1984 (Scenariu documentar de *Alexandru SINGER*)

Centenar

Martha BIBESCU

55—69 *«Petworth, Londra, Paris...»* — file de jurnal, I (Prefață, traducere și note de *Marin BUCUR*)

70—78 *«...pentru a slăvi memoria lui Eminescu...»* — corespondență cu magistratul Valerian PETRESCU din Constanța (Prezentare de *Arcadiu PETRESCU*)

78—79 *«...darul de nuntă...»* — două scrisori către aviatorul *Aurel RĂDULESCU* (Prefață de *Simion BĂRBULESCU*)

80—86 O epistolă către Louis GILLET și alta primită de la N. POLITIS (Traduceri și prezentări de *Ion GRECESCU*)

SUMAR

Literatura şi Revoluţia

Ion HELIADE-RĂDULESCU

87—93 « ...*unde vă e patriotismul, neîngrijind limba Patriei?* » — două scrisori către vărul său Costache RACOTĂ (Prezentare de *Mircea ANGHELESCU*)

Eftimie MURGU

94—102 Un pamflet împotriva lui C. CONACHI (Transcriere şi studiu introductiv de *Ioan CHINDRIŞ*)

Al. CHRISTOFI

103—112 *Memorial din exil*, V
« ...*Magheru se vede că tot mai speră în Ghica...* » — o altă scrisoare către Christian TELL (Preambul şi note de *Nicolae ISAR*)

Laborator de creaţie

Mircea ELIADE

113—122 « ...*tinereţea noastră a fost, în România, exemplară...* » — epistole către *Ionel JIANU*, II

123—135 *Tratat de Istorie a Religiilor*, [V]. Cerul, [IV] (Text stabilit de *Manuela TĂNĂSESCU*; prezentări şi note de *Mircea HANDOCA*)

135—136 O scrisoare... editorială (Notă preliminară de *Elena BERAM*)

«*Hronicul şi cîntecul vîrstelor*»

Lucian BLAGA

Sextil PUŞCARIU

137—143 Dialog epistolar, VII
« ...*sunt, în fond, un om patologic legat de ţară...* » — scrisori din anii 1936—1937 (Text îngrijit şi note de *Magdalena VULPE* şi *Mircea CENUŞĂ*)

Lucian BLAGA
Domniţa GHERGHINESCU-VANIA

144—154 Dialog epistolar, III
« ...*cînd o suna grav arama lui octombrie, aştept... să-mi bată inorogul la poartă...* » — scrisori din anii 1941—1942 (Prefaţă şi note de *Simona CIOCULESCU*)

Din tainele arhiveor

Titu MAIORESCU

155—160 Documente din zbuciumatul său an 1880 (Traduceri şi comentariu de *Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU*)

SUMAR

File de album

Marin PREDA

161-163 La 10 ani de la moarte
Amintiri și imagini reconstituite de *Dobre I. BURCEA*

Epistolar

Octavian GOGA

164—170 « ...*în curînd voi fi de 39 de ani...* » — 100 de scrisori către « Duța » (Veturia), III (Text îngrijit și note de *Mircea CENUȘĂ*)

Ion BARBU

171—174 « ...*ermetismul lui Mallarmé e* filologic, *iar al meu* canonic » — o variantă a poemului *Pytagora* și o scrisoare (din 1959) către avocatul Filip ENESCU (Prezentare de *Mircea COLOȘENCO*)

Cronica ediţiilor

M. EMINESCU

175—177 *Opere*, vol. X (*George GANĂ*)

Scriitori români în arhive străine

Liviu REBREANU

178—179 și poetul maghiar ÁPRILY Lajos — o scrisoare (descoperită la Budapesta de *Eugen GLÜCK*)

Scriitori străini în arhive românești

A. UBICINI

180—184 Un dialog istorico-literar cu A. D. XENOPOL pe marginea *Memoriilor* lui Ion HELIADE-RĂDULESCU, I (Cuvînt introductiv de *N. ISAR*)

184—187 *Fișier bibliografic*

187 *Iconografie*

188—191 *Sumar* (în limbile engleză, franceză, germană și rusă; traduceri de *Mira-Liana VLAD, Ofelia CONDEESCU, Miorița CÂMPEAN, Constantin CERNĂUȚEANU*)

192 *Colofon*

În pragul altei vremi

E BINE CA, ÎN CÎTE O CLIPĂ MAI INTENSĂ A ISTORIEI, O revistă să-şi regîndească temeiul şi menirea şi să-şi aşeze încă o dată fapta în limpezimea conştiinţei de sine. Mai ales cînd, revistă literară fiind, ca aceasta, ea se defineşte prin ceea ce o distinge de celelalte din aceeaşi sferă.

De la Gutenberg încoace drumul firesc al intrării scrierilor literare în cuprinsul culturii este cît mai grabnica lor obiectivare şi multiplicare prin tipărire. Şi apoi nemijlocita lor răspîndire printre cei dornici să le aibă, să le citească, să se bucure de ele sau să le judece ca act spiritual, integrîndu-le astfel tradiţiei din care se nasc şi căreia îi adaugă sporul lor.

Aşa merge lumea şi aşa e bine, numai că lucrurile nu se petrec întotdeauna aşa. Între actul scriptural şi înfăţişarea lui în lume pot interveni şi intervin nu o dată factori perturbatori ai ordinii fireşti, piedici, întîrzieri, meandre, ocultări. O încercare de clasificare nu este poate de prisos.

Destinul necanonic al manuscriselor literare (şi nu numai literare) pare să depindă, în esenţă, de trei instanţe: de autorul însuşi, de contextul istoric-cultural al operei şi, mai adesea decît se crede, de puterea întîmplării.

Literatorii sînt uneori ciudaţi: cînd nu cred în preţul operei lor şi aşteaptă de la forţele lor latente ori de la vreun prilej mai bun o reuşită mai conformă cu năzuinţele, convingerile sau vrednicia lor; cînd, ca Virgiliu ori Kafka, îşi renegă pur şi simplu opera şi lasă cu limbă de moarte să fie distrusă sau măcar oprită de a ieşi în lume; cînd se supără pe însăşi lumea lor şi îi refuză propria operă; cînd, ca adesea Eminescu, uită printre file ce au scris cîndva sau nu-şi dau seama ce preţ are scrisul. Şi poate altele. O tipologie a acestor refuzuri ori omisiuni rămîne încă de făcut.

Diversitatea se regăseşte şi atunci cînd tipărirea operei literare este refuzată sau împiedicată de alţii. Pot funcţiona criterii, valide sau nu, de valoare intrinsecă. Sau criterii economice, de rentabilitate. Sau, şi cît de frecvent de-a lungul istoriei culturii, opera literară, orice valoare în sine ar avea, nu concordă cu interesele puterilor vremii, biserici, state, clase sociale, le contrariază sau le sperie, socotind ele că un anume text

le contestă ori le subminează autoritatea în veac. Ca să nu mai punem la socoteală, dincolo de prohibițiile ideologice sau politice, pe cele de ordin etic, care în ultimă analiză sînt de aceeași natură represivă, oricît s-ar travesti în pudice sau pioase indignări și repulsii.

Cît despre jocul orb al întîmplării, cîte n-a distrus focul și apa, pămîntul surpat și moartea la nevreme? Și cîte totuși a salvat, chiar dacă le-a făcut pierdute prin veacuri sau unghere uitate. Corpusul aristotelic a fost găsit, nu fără părți destul de deteriorate, într-o pivniță umedă din Asia Mică. Și pe de altă parte să ne amintim cîte manuscrise s-au rătăcit printr-o împrejurare sau alta și au ieșit apoi la lumină cine știe cînd și prin ce noroc. Cînd, bine înțeles, n-au încăput pe mîini neștiutoare, care le-au folosit cu nevinovăție ca ambalaj sau hîrtie de aprins focul.

Și totuși dăinuie în lume manuscrise care, oricît timp s-ar fi scurs de la data așternerii lor, au biruit și puterea voințelor potrivnice și pe aceea a împrejurărilor nefaste și apar din nou în lumina culturii. Cu publicarea unor asemenea texte inedite se ocupă multă lume, dar puține publicații periodice și-au făcut din aceasta rostul lor esențial și specific. Este cazul prezentei reviste. A început acum 20 de ani și o face, cu consecvență, an de an. La operele împlinite, revista „*Manuscriptum*" adaugă versiuni mai timpurii ale unor texte publicate, încercări abandonate sau apoi reluate, tot ce poate servi reconstituirii porcesului de elaborare a unei opere, iluminînd-o dinlăuntrul strădaniei către forma sa ideală. Și mai adaugă, din preajma operelor și a autorilor lor, acte, documente, scrisori și, nu în ultimul rînd, evocarea prin imagini (facsimile, fotografii) a tot ce-a fost cîndva vizibil din actul literar și din actul de viață.

Dar mai este ceva de spus la acest început de vreme nouă, a culturii românești și a revistei înseși. Într-adevăr, există texte sau documente literare care, fiind cîndva și cumva publicate, și-au pierdut caracterul de inedite în sensul strict al cuvîntului, dar, prin natura acelei publicări, și l-au pierdut numai nominal sau formal: deși multiplicate prin tipărire sau altfel, nu s-au bucurat de nici o circulație sau de una cît de cît relevantă, rămînînd astfel ignorate sau uitate, nepărtașe la lungul proces de preluare și de situare care este viața unei literaturi. O revistă ca aceasta, a cărei menire generică este să aducă la lumină tot ceea ce în patrimoniul literar a rămas în umbra timpurilor și a întîmplărilor, nu poate lipsi de la datoria de a se deschide și unei asemenea categorii de texte. La urma urmei, cele de seama aceasta au fost mai vitregite decît unele, atestate de istoria culturii, care, fie și circulînd într-un unic exemplar manuscris, dar într-un mediu de iradiere, au căpătat notorietate și au exercitat influență.

Însumînd toate acestea, revista de față este, prin însăși definiția ei, întoarsă spre trecut și dedicată ideii de a recupera din neștiutul lui ceea ce merită să fie recuperat. Și apoi încredințat prezentului, pentru a întregi o tradiție cu ceea ce îi aparține în chip legitim și nu se cuvine pierdut.

Dar asemenea încercare de instituire, în care, pe lîngă cazul extrem a ceea ce ar fi putut fi şi pur şi simplu nu a fost, năzuim nu doar la simplul act al unei întîrziate publicări, ci la o mai deplină restituire a trecutului, cu irecuperabilul său, cu farmecul lui incert şi evanescent, cu discreta destăinuire a unor cîteodată epuizate parfumuri, asemenea încercare nu poate fi decît sărbătorească. De aici, şi nu dintr-un estetism mărunt, aspectul grafic al revistei, menit să ilustreze delicata cumpănă dintre ceea ce este efemer şi ceea ce este etern, sau aproape etern, în actul literar.

Numai că efemerul şi durabilul nu sînt de considerat doar aşa, ci în sine, şi anume acolo unde, anterioare oricărei distincţii între privat şi public, ele coexistă în forma lor cea mai nemijlocită şi mai intensă: în manuscrisul de autor. Un gînd pentru el poate să nu apară ca nepotrivit cu prilejul acesta [1].

O anumită unealtă de scris, purtată de o mînă şi de un gînd, trasează pe o anumită formă şi calitate de hîrtie semnele unui proces interior. Proces în care se adună infinite determinări contingente: ceasul vieţii şi ceasul zilei, sau al nopţii, cu lumina lui, cu sunetele ori tăcerea care îl împrejmuie, cu tot ce vine în el ca viaţă sau ca amintire sau ca tensiune vitală, ca deliberare conştientă şi artizanală în cine ştie ce raport cu pulsiunile obscure din adînc, ca relaţie dintre tiparele statornicite în tradiţie şi înnoirea care are loc în acel ceas, în acea clipă, şi care se va proiecta apoi asupra trecutului însuşi. Din toate acestea şi prin toate acestea se naşte, transcenzîndu-le, t e x t u l. Pur linear arareori şi cel mai adesea şovăilenic, cu sporuri sau cu renunţări de amănunt sau de întreg, cu reveniri,cu ezitări şi cu decizii care oscilează în direcţia unui ţel cînd mai latent şi cînd mai explicit, manuscrisul se constituie în spectacol în sine, unul dintre cele mai fervente ale spiritului.

Desigur, cine a văzut dîra mîinii lui Petrarca sau a lui Valéry, a lui Eminescu sau a lui Proust, a lui Kafka sau a lui Caragiale ştie cît se pierde prin tipar, oricît ar suplini răcelii sale tehnicalitatea unui aparat de variante. Dar să nu uităm nici cît se cîştigă şi ce sărbătoare este o carte (sau o revistă) frumoasă.

Petru CREŢIA

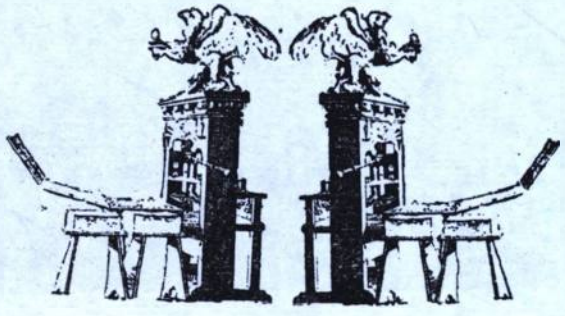

[1] Aşa a procedat şi întemeietorul acestei reviste, Perpessicius, în articolul inaugural *Programul nostru*, publicat în fruntea primului număr, apărut în 1970, unde citează abundent dintr-un mai vechi şi fermecător text al său, *Farmecul manuscriselor*.

EMINESCIANA

I. FRAGMENTARIUM

INEDITELE EMINESCIENE AFILIABILE volumelor de poezie — cum am mai spus și cu alte prilejuri — nu aduc noutăți spectaculoase, ci doar importante în eminescologie. Importante nu numai pentru istoria literaturii, așa cum se crede îndeobște, ci și pentru critica literară. În ce măsură și cu ce consecințe critici literari și chiar biografi au ignorat cu superbie și, evident, fără nici un folos date furnizate de istoria literaturii în ceea ce-l privește pe Eminescu s-ar putea demonstra cu ample și ilustre exemple. Asta în ordine relativă. Fiindcă în ordine absolută abia odată cu încheierea editării *integralei eminesciene* s-ar putea începe o construcție critică întemeiată. Ea și nu numai ea (retorism ce se întrevede mai mult decît necesar), opera integrală va putea constitui punctul de plecare al exegezei și orice întreprindere care precede sau a precedat această finalizare (e drept prea mult așteptată) este, inevitabil, nu?, și una de ficțiune. Doar fericite, dumnezeiești intuiții salvează unele contribuții exegetice ca atare.

•

Fragmentul poetic pe care îl edităm este afiliabil editorial poemului *Diamantul nordului*. Mai mult decît probabil secvență a unei alte unități lirice decît poemul amintit — o atestă metrul diferit și — numai eventual — aparenta accentuare a notei lirice care ar putea exclude posibilitatea inserării lui într-un demers epic — textul se afiliază, totuși, nu atît administrativ (text incomplet, deci imposibil și fără folos de editat de sine stătător), cît tematic, poemului de inspirație livrescă unanim recunoscută, doar parțial atestată. Sorgintea sa, a textului inedit și a versiunii *B* a poemului trebuie să fi fost o versiune pierdută a lui. Asupra existenței acelei versiuni stau mărturie discontinuitățile între versiunile *A* și *B*, faptul că versiunea *B*, versiune ieșeană, este o transcriere, faptul că episodul «zborului», deja definitivat în *B*, nu are nici o versiune ori variantă anterioară de redactare și descoperirea acestui segment care, numai colateral, suplinește această lacună. Textul inedit e dedus din versiunea intermediară pierdută. O atestă compararea cu secvența corespunzătoare din *B*. Textul permite datarea acelei versiuni intermediare 1873, întrucît acea versiune nu putea fi decît îndeaproape flancată temporar de versiunea *A* și de acest text cu destulă certitudine databil 1873. Textul inedit suplinește deci un gol în familia de texte *Diamantul nordului*.

Reproducem textul, respectînd oglinda paginii, în imposibilitatea de a decide dacă ne aflăm în fața unui *continuum* textual, dacă pauza poetului marchează două redactări diferite ale aceleiași substanțe lirice sau dacă unitatea lirică se constituie din versurile reținute de Eminescu marginal la o lectură ulterioară. Versurile 5, 6, 14 și 15—21 pot constitui versiunea textului, iar celelalte versuri, cele nereținute, pot fi numai variante de redactare.

Ozana BUSUIOCEANU

Inaugurarea statuii lui M. Eminescu de Oscar SPĂTHE, în parcul lui Leon GHICA de la Dumbrăveni — Suceava. Monumentul a dispărut între timp. (Fotografie apărută în Calendarul „Minervei" — 19 p. 70, oferită Muzeu Literaturii Române de Gh. MORARU. Vezi și „Manuscriptum", nr. 4/ 1989, p. 9).

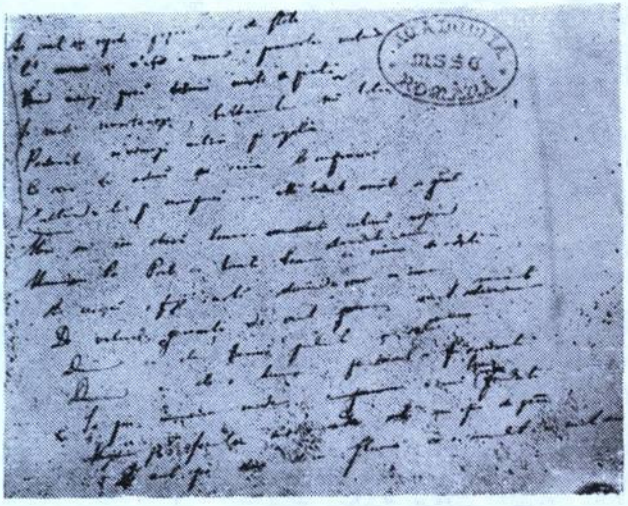

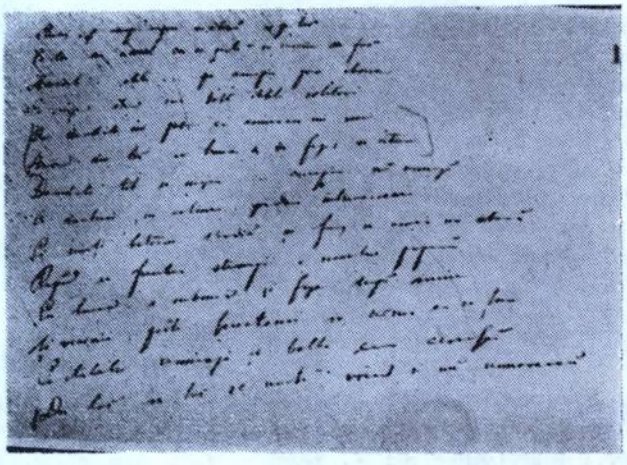

[187 r.]

Zburam... cîmpia-mi pare că zboară că pe loc
Eu stau cu-n cer [1] ce poartă în sarcina de foc
Noianele-i [de] stele... cîmpia[2] pare zboară,
Eu singur stînd sub bolta stabilă, solitară...
Dar deodată-mi pare că armăsaru-mi rece,
Zburînd din loc, cu lumea în fuga-i se întrece [3],
Deodată tot se mişcă... cîmpia mă urmează
Cu dealuri, cu coline, păduri întunecoase,
Că munţi bătrîni s-ardică şi fug, în urmă-mi zboară
Rupînd cu fruntea stearpă a norilor popoară,
Că lumea e nebună şi fuge după mine
Şi vecinic, peste frunte-mi, în cercuri ea se ţine,
Că stelele[-o] urmează şi bolta cea cerească
Din loc în loc se mută vrînd să mă urmărească [4].

Şi cerul îşi repede popoarele-i de stele
Ca să[5] s-aţie-n urma a pasurilor mele,
Vuind urmează parcă bătrînii munţi de piatră
Şi rîuri scînteiază, bulboanele mă latră,
Pădurile m-urmează, călări pe vijelie
Ce icea le adună şi icea le-mprăştie
Săltîndu-le pe cîmpuri... Mă-ntreb uimit în gînd[6]:
Zbor eu sau zboară lumea nebună [7] vijiind...
Poate [8] că toată lumea deodat-acum cu mine [9]
Se mişcă, fuge, urlă ducînd [10] rece cu sine
De valuri generaţii de vînt cum sînt mînate [11],
Ducînd cu ele ţărmii, pădurile şi sate,
Ducînd cu ele-o lume pe xxx xxx xxx aşternută
Şi prin murmure crude a [12] unei lumi [13] pierdută...
Pe [14] fruntea unei unde este un spic de grîu,
Şi-acel spic dus de-un fluviu ce-a inundat sînt eu...

---

[1] iniţial *Eu stau în* x *cerul* x
[2] după *pa*[*re*] şters
[3] ultimele două versuri reţinute marginal dreapta şi stînga cu creionul.
[4] vers reţinut marginal stînga cu creionul
[5] după *vecinic* şters
ultimele 7 versuri reţinute marginal cu creionul
[7] după *în orbul* şters
[8] după *Stau eu* apoi *Po*[*ate*] succesiv şterse
[9] iniţial *Poate că toată lumea cu mine deodată*
[10] modificat din *ducîndu-se*
[11] iniţial *De valuri generaţii de vînt precum sînt duse* x
[12] după *o părăsea* x şters
[13] supraintercalat
[14] după *Vezi* şters.

DIE KOSMOGONIE DER INDER

de Martin HAUG

(Vortrag gehalten im antropologischen Verein zu München am 26 März 1873)

[II]

Auch sonst wird im Weda *die Schöpfung als Selbstopferung des höchsten Wesens gefasst. Nach dem Sátapatha Brâhmana konzertrierte Brahma seinen Geist (wörtlich: er wurde heiss); da er aber durch diesen Prozess die Unendlichkeit nicht finden konnte, so kam er auf den Gedanken der Selbstopferung; er opferte sich in den geschaffenen Dingen, und die geschaffenen Dinge in sich. Diess ist ebenfalls allegorisch und deutet auf das Durchdrungensein der ganzen Welt von Brahmâ.*

In anderen Stellen der Wedas wird die Schöpfung als die Folge eines von Pradschâpati, dem Herrn der Wesen, der oft mit Brahmâ identifiziert wird, gebrachten Opfers dargestellt. Dieser Auffassung liegt die Vorstellung von der Ewigkeit des mytischen Opfermenschen oder Opferwesens zu Grunde, dem wir oft genug in den Ritualbüchern begegnen, und das auch schon in der Kosmogonie des Manu vorkommt. Diese Idee mag sonderbar erscheine n;sie ist aber echt indisch, da von den Brahmanen dem Opfer eine ganz andere und viel weiter greifende Bedeutung und Wirkung beigelegt wird als von anderen Völkern des Alterthums. Bei den alten Indern galt das Opfer für ein Mittel alle Wünsche zu befriedigen, mochten sie auf Nachwuchs an Kindern oder Vieh, auf Reichthum oder Ruhm, oder auch auf Erwerbung eines Platzes im Himmel gerichtet sein. Ja, die ganze Wohlfahrt des Landes wurde davon abhängig gemacht; denn vom Opfer kommt der Regen und davon das Gedeihen und die Fruchtbarkeit des Landes. Dem Opfer wird eine schöpferische Kraft beigelegt; denn in ihm ist das Brahma, eigentlich das Wachsthum, die Schöpferkraft, allgegenwärtig. Diese Anschauungen, sowie das Opfer selbst, haben sich bis auf den heutigen Tag erhalten.

Bei dem Bestreben die Welt als die Folge eines Opfers zu erklären, bewickelten sich diese alten Naturphilosophen, deren Ideen ganz auf religiösen Grunde ruhten, in sonderbare Widersprüche. Sie mussten nicht bloss das Vorhandensein einer Materie postulieren, die geopfert werden konnte, sondern auch einen oder mehrere Opferpriester, die dieses Opfer brachten. Ja, die Existenz der Welten wird manchmal schon vorausgesetzt, da sie das Opfermaterial abgaben. So wird in einer an Gott Visvakarma, « den Macher des Alls », gerichteten Hymne (Rigw. *10, 81*) *dieser als ein Seher und Opferpriester dargestellt, der seine Urgestalt verbarg; er opferte diese Welten und gieng dadurch in andere Gestalten ein. Dadurch gewann er Materie* (dravina) *woraus er Wesen bildete. Die Erde blies er hervor. Nach einer andern Auffassung deselben Liedes wurde sie aber aus einem Holze gezimmert. In einer andern an denselben Gott gerichteten Hymne (10, 82) wird er als das geistige Urwesen deutlich von den eigentlichen weltbildenden Mächten unterschieden. « Das eine », heisst es, « ist jenseits der sieben Nischis (die brahmanischen Patriarchen) ». Von diesen Nischis heisst es weiter, dass sie diese Geschöpfe im unbeweglichen, beweglichen und gesenkten Dunstkreis machten. Diese Schöpfung konnten sie indess nur durch Opfer vollziehen. Doch der Dichter forscht auch nach der Ursubstanz, die jenseits des Himmels, jenseits der Erde, jenseits der Götter und Dämonen ist; diese, die den ersten Keim des Daseins enthielt, findet er in dem Wasser. Merkwürdig ist der letzte Vers dieser Hymne, da er eine in späteren Büchern ganz allgemein verbreitete Anschauung enthält. « Das Eine », heisst es, « ruhte auf dem Nabel des Ungebornen, in dem alle Wesen standen ». Die spätere Vorstellung ist dass Brahmâ, der Schöpfer, auf einem Lotos sitzt, der aus dem Nabel des Wischnu, welcher für den höchsten Gott gilt und auf der Weltschlange ruht, hervorspriesst; alles ist von Urwassern umgeben. In diesen Bilde wird die Weltschöpfung gewöhnlich dargestellt.*

COSMOGONIA INDIENILOR

de Martin HAUG

(Conferință rostită la Cercul antropologic din München în ziua de 26 martie 1873)

[II]*

* Partea I s-a publicat în nr. 4(77)/1989.

În *Vede*, de asemenea, geneza este concepută, de obicei ca sacrificiu al ființei supreme. După *Sătapatha Brăhmana*, Brahma și-a concentrat spiritul (literal: s-a înfierbîntat) dar cum prin acest procse nu putea găsi nemărginirea, atunci i-a venit ideea sacrificiului de sine; s-a sacrificat în lucrurile create, iar lucrurile create, s-au sacrificat în sine. Este tot o imagine alegorică, semnificînd infiltrarea existențială a întregii lumi decătre Brahma.

În alte pasaje ale *Vedelor* crearea lumii este înfățișată drept urmarea sacrificiului adus de Prajapati stăpînitorului existenței, identificat adesea cu Brahma. Concepția aceasta are la bază ideea de eternitate a miticului om de sacrificiu sau a ființei de sacrificiu, concepție pe care o întîlnim destul de frecvent în cărțile de ritual și care apare pînă și în cosmogonia din *Codul lui Manu*. Ideea poate să pară stranie, dar este autentic indiană, dat fiind faptul că brahmanii atribuie jertfei o cu totul altă și cu mult mai amplă semnificație și efect decît celelalte popoare din antichitate. La vechii indieni jertfa avea valoarea unui mijloc de satisfacere a tuturor dorințelor, referitor la copii sau la vite, avere sau glorie, precum și referitor la dobîndirea unui loc în cer. Firește, întreaga prosperitate a țării este făcută să depindă de aceasta; căci din jertfă vine ploaia și de acolo înflorirea și rodnicia țării. Jertfei i se atribuie o putere creatoare; căci în ea este Brahma, în fond creșterea, forța zămislitoare, omniprezentă. Această concepție, ca și jertfa ca atare s-au păstrat pînă în ziua de azi.

Din strădania de a explica lumea ca consecință a unei jertfe, s-au ivit acești filosofi ai naturii din vechime, ale căror idei, puse în bizare opoziții, au baze religioase. Ei aveau de postulat nu numai existența unei materii ce putea fi jertfită, ci și unul sau mai mulți preoți sacrificatori care să oficieze aceste jertfe. Oricum, existența lumilor era uneori gata presupusă, din moment ce materialul de jertfă se afla la îndemînă. Astfel, într-un imn dedicat zeului Višvakarman, « meșterul universului » (*Rig Veda*, 10, 81), acesta este descris ca vizionarul și preotul sacrificator care ține tăinuită configurația sa primordială; el sacrifica lumile și în felul acesta intra în alte configurații. Prin aceasta obținea materia *(dravina)*, din care modela existența. Dintr-o suflare a făcut pămîntul. Potrivit altei interpretări a aceluiași cîntec, pămîntul a fost dulgherit dintr-un lemn. Într-un alt imn dedicat aceluiași zeu (10, 82), el este clar diferențiat ca ființă primordială spirituală de către forțele cu adevărat plăsmuitoare de lume. « Unu — se spune — este dincolo de cei șapte nișis (patriarhi brahmani). » Din acești nișis, se spune mai departe, au făcut creaturile din atmosfera imobilă, imobil și descendentă. Această creație putea însă avea loc numai prin jertfire. Evident, poetul era și el în căutarea substanței primordiale, care se află dincolo de cer, dincolo de pămînt, dincolo de zei și demoni; cuprinzînd cel dintîi germen al existenței, aceasta se găsește în apă. Remarcabil este ultimul vers al acestui imn, pentru că, în cărțile de mai tîrziu, cuprinde o concepție de o răspîndire absolut universală. « Unu — se spune — se sprijinea pe ombilicul nenăscutului, în care se afla întreaga ființă. » Reprezentarea de mai tîrziu este că Brahma, creatorul, stătea pe o frunză de lotus, care răsărise din ombilicul lui Vișnu, care era socotit zeul suprem și pe care se sprijinea serpentina lumii; totul este împrejmuit de apele primordiale. În această imagine este prezentată de obicei geneza lumii.

Nach einer andern Auffassung wurde die Welt von dem Gott Brahmanâpati, dem Herrn des Brahma, der gewöhnlich von dem Gotte Brahmâ unterschieden wird, hervorgeblasen, wie von einem Schmied; das Sein wurde aus dem Nichtsein geboren (Rigw. *10, 72, 2*). *Als kosmogonische Mächte figurieren hier* Daksha, *die Intelligenz, geistige Kraft, und* Aditi, *die ewige unvergängliche Urmaterie.*

Die Schöpfung wird auch als die Folge eines sexuellen Aktes aufgefasst. Pradschâpati, der Herr der Wesen, wohnte seiner Tochter bei. Der Same fiel auf die Erde; der Feuergott umgab ihn, die Windesgötter bewegten ihn. Dadurch wurden die lebendigen Wesen erzeugt.

Noch muss ich erwähnen, ehe weiter gehe, welche Rolle eigentlich Brahmâ, den man als den Weltschöpfer bei den Hindus zu betrachten gewohnt ist, in den Wedas spielt. In den ältern Theilen wird er als solcher nicht erwähnt. Wenn das Wort dort vorkommt, so hat es eine andere Bedeutung. Es bezeichnet nämlich einen der das Brahma oder die Schöpferkraft besitzt, d.h. einen Priester, der durch Anwendung seiner Opferkunst alles schaffen kann was er will. Erst später wurde das Wort zu Bezeichnung des Weltschöpfers angewandt. Häufiger ist das Neutrum Brahmâ, das vom dem Maskulinum unterschieden werden muss. Es bezeichnet das Wachsthum. Gedeihen, die Schöpferkraft. Dieses Abstraktum erscheint indess auch als Schöpfer.

Aus diesen hier angeführten Angaben der wedischen Schriften über die Weltschöpfung erhellt zur Genüge, dass es zur Zeit der Abfassung jener alte ehrwürdigen Schriften noch Weihe fest ausgebildete, noch weniger eine allgemein anerkannte Schöpfungstheorie gab. Das Räthsel des Ursprungs aller Dinge suchten jene alten indischen Dichter, Denker und Gottesgelehrten, denen wir die Wedas verdanken, auf verschiedene Weise zu lösen. Je nachdem die rein philosophische oder theologische Standpunkt überwog, erhielt die Schöpfungstheorie ein mehr philosophisches oder ritualisches Gepräge. Von einer klaren deutlich ausgebildeten Theorie ist vorläufig noch keine Rede. Alles ist noch voll innerer Widersprüche, wie wir es von den ersten Anläufen, die der jugendliche Geist der indischen Menschheit im Gebiete der abstrakten Spekulation nahm, nicht anders erwarten können.

Erst durch die Ausbildung der Sânkhja-Philosophie, des ältesten der sechs anerkannten Systeme der Inder, gewann die Spekulation über die Entstehung des Alls eine festere Basis. Die Grundursache alles Gewordenen ist hier Prakriti oder Pradhâna, d.i. Natur. In ihr sind drei Grundeigenschaften, nämlich satva « *Licht* » *oder* « *Güte* », rajas « *Leidenschaft* », *und* tamas, « *Finsterniss* », « *Schmerz* », « *Unwissenheit* ». *Aus dieser Natur oder Urmaterie entwickelt sich durch die immanente Kraft die* buddhi, « *die Intelligenz* », « *die Weltvernunft* », *auch* mahat, « *das Grosse* », *genannt. Diese Intelligenz nimmt vier Formen an wenn die Qualität der Güte die zwei andern überwiegt, nämlich Tugend* (dharma), *Erkenntniss* (jnâna), *Freiheit von Abhängigkeit an das Irdische* (vairâgya), *und übernatürliche magische Kraft* (*ais* svarya). *Überwiegt die Qualität der Finsterniss, so werden vier andere Formen erzeugt, die das Gegentheil der eben genannten sind, nämlich Laster, Unwissenheit, irdische Anhängigkeit und Abwesenheit übernatürlicher Kraft. Nachdem diese geistigen Grundkraft aus der Intelligenz entwickelt sind oder, besser, nachdem sich dieselbe durch verschiedene Mischung der in der Urmaterie enthaltenen drei Qualitäten zu verschiedenen Formen umgebildet hat, bildet sich aus ihr heraus eine neue Macht, der* ahamkâra, *d.i. Egoismus, das Bewusstsein der Individualität, des Unterschiedes von andern Wesen und der Aussenwelt. Dieses grosse Prinzip bringt, wenn die Qualität der Güte und des Lichts vorherrscht, die fünf Sinne und die Organe der Handlung hervor. Die fünf Sinne sind: Sehen, Hören, Riechen, Smecken und Fühlen; die fünf Organe der Handlung sind: Stimme, Hand, Fuss, die Absonderungs- und Zeugungsorgane. Die Sinne wie die Organe werden in Bewegung gesetzt durch* manas, *ein Wort das in diesem System ungefähr unserem „Willen" entspricht. Wenn in dem Prinzip des* ahamkâra, *des Selbstbewusstseins, die Qualität der Finsterniss vorherrscht, so werden die fünf feinen Grundkörper oder Atome* (tanmâtra) *erzeugt, die mit den Sinnen nicht wahrzunehmen sind. Aus diesen Atomen entwickeln sich durch Vergröberung die fünf Elemente nämlich 1)* âkâsá, *der die Quelle von Raum und Zeit*

Potrivit altei interpretări, lumea a fost meşterită ca de un fierar de către zeul Brahmanaşpati, stăpînitorul lui Brahma, care de obicei este osebit de zeul Brahma; fiinţa s-a născut din nefiinţă (*Rig Veda*, 10, 72, 2). Ca puteri cosmogonice figurează aici *dakşa*, inteligenţa, forţa spirituală, şi *aditi*, materia primordială eternă, nemuritoare.

Geneza este, de asemenea, concepută şi drept urmare a unui act sexual. Prajapati, stăpînitorul existenţei, s-a împreunat cu fiica sa. Lichidul seminal a căzut pe pămînt; zeul focului i-a dat tîrcoale, zeităţile vîntului l-au pus în mişcare. Aşa au fost plăsmuite fiinţele vii.

Trebuie să menţionez, înainte de a merge mai departe, ce rol îndeplineşte de fapt în *Vede* Brahma, care în mod obişnuit este socotit la indieni creatorul lumii. În fragmentele mai vechi el nu este invocat ca atare. Cînd vine acolo vorba de dînsul, semnificaţia este alta. El semnifică, cum s-ar zice, pe unul care deţine *brahma* sau puterea de a crea, adică un preot care, prin folosirea priceperii sale de a aduce jertfă, poate crea tot ce voieşte. Abia mai tîrziu cuvîntul a fost întrebuinţat cu sensul de făuritor de lume. Cel mai adesea este vorba de Brahma neutrul, care trebuie deosebit de cel masculin. El semnifică creşterea, înflorirea, puterea de creaţie. Abstracţia aceasta apare însă şi ca creator.

Din informaţiile scrierilor vedice, vehiculate aici, referitoare la geneza lumii, se desluşeşte îndeajuns faptul că în acea vreme redactarea acelor vechi şi remarcabile scrieri nu atinsese încă perfecţiunea şi că încă şi mai puţin exista o teorie a genezei general recunoscută. Acei vechi poeţi, gînditori şi teologi cărora le datorăm *Vedele* au căutat să rezolve în diferite moduri enigma originii tuturor lucrurilor. După cum predomina punctul de vedere pur filosofic sau teologic teoria genezei căpăta o amprentă mai filosofică sau mai ritualică. De o teorie clară, desluşit formată, deocamdată nu poate fi vorba. Totul este încă încărcat de contradicţii interne, încît nu putem aştepta altceva de la primele elanuri pe care juvenilul spirit al umanităţii indiene le lua în domeniul speculaţiei abstracte.

Abia prin perfecţionarea filosofiei Samkhya, cea mai veche din cele şase sisteme recunoscute ale indienilor, a primit speculaţia asupra naşterii universului o bază solidă. Cauza primordială a întregii deveniri este aici *prakriti* sau *pradhâna*, adică natura. În ea sînt trei însuşiri fundamentale, anume *satva*, « lumina » sau « bunătatea », *rajas*, « pasiunea », şi *tamas*, « întunericul », « suferinţa », « neştiinţa ». Din natură sau materia primordială se dezvoltă, datorită forţei imanente *buddhi*, « inteligenţa », « raţiunea lumii », şi tot din natură se dezvoltă *mahat*, « măreţia ». Inteligenţa capătă patru forme atunci cînd *satva* predomină asupra celorlalte două însuşiri, cele patru forme fiind virtutea *(dharma)*, cunoaşterea *(jnâna)*, neatîrnarea de cele pămînteşti *(vairâgya)* şi puterea magică supranaturală *(aiśvarya)*. Dacă dintre cele trei calităţi predomină întunericul, atunci vor fi produse alte patru forme, care sînt tocmai contrariul celor pomenite, adică viciul, neştiinţa, atîrnarea de cele pămînteşti şi absenţa puterii supranaturale. După ce această forţă spirituală fundamentală s-a dezvoltat din inteligenţă sau, mai bine zis, după ce aceeaşi forţă spirituală s-a transformat caleidoscopic prin diversa combinaţie a celor trei calităţi conţinute în materia primordială, a rezultat o nouă forţă, *ahamkâra*, adică egoismul, conştiinţa individualităţii, a diferenţierii de celelalte fiinţe şi de lumea exterioară. Acest important principiu creează, atunci cînd bunătatea şi lumina prevalează, cele cinci simţuri şi organele acţiunii. Cele cinci simţuri sînt: văzul, auzul, mirosul, gustul şi pipăitul; cele cinci organe ale acţiunii sînt: vocea, mîna, piciorul, organele secretoare şi organele de procreare. Simţurile, precum şi organele acţiunii, sînt puse în mişcare prin *manas*, un termen care în acest sistem corespunde oarecum « voinţei » aşa cum o definim noi. Dacă în principiul *ahamkâra*, al conştiinţei de sine, precumpăneşte întunericul, atunci se vor produce cele cinci corpuri fundamentale fine sau atomi *(tanmâtra)*, care nu sînt percepute cu simţurile. Din atomi se dezvoltă, prin învîrtoşare, cele cinci elemente, anume: 1) *akâsá*, care închide în sine sursa spaţiului şi a timpului; însuşirea

in sich schliesst; seine Eigenschaft ist Hörbarkeit, da er der Träger des Tones ist; 2) Luft, welche die Eigenschaft der Hörbarkeit und Fühlbarkeit hat; 3) Feuer, dem ausser den beiden vorhergehenden Eigenschaften noch die der Farbe zugeschrieben wird; 4) Wasser, das ausser den Eigenschaften der Hörbarkeit, Fühlbarkeit und Farbe noch die des Geschmacks besitzt; 5) die Erde, in welcher zu den bereits genannten vier Eigenschaften noch die des Geruches gefügt ist.

Alle die bisher genannten Kräfte, vierundzwanzig an der Zahl, sind als eine sukzessive Entwicklung aus der Prakriti *oder Natur zu betrachten. Aber damit ist die Existenz lebendiger Wesen immer noch nicht erklärt. Zur Erklärung derselben substituiert die Sânkhja-Philosophie noch ein 25. Prinzip, nämlich den* Purusha *oder* Atman, *die individuelle Seele. Sie ist in unendlicher Zahl vorhanden, ewig und unveränderlich; sie hat Leben, aber kann nicht handeln, da Handlung als eine Entwicklung aus der Natur, der* Prakriti, *gefasst wird.*

Diess sind im wesentlichen die Grundzuge der Sânkhja-Philosophie, soweit sie die spätere indische Anschauung von der Entstehung die Welt beeinflusst hat. Ihr Alter lässt sich mit Sicherheit nicht bestimmen; aber der Buddhismus gewährt uns wenigstens einen chronologischen Anhaltspunkt. Diese Religion, die, wie wir bestimmt wissen, im sechsten vorchristlichen Jahrhundert gegründet wurde, ruht im wesentlichen auf den Lehren der Sànkhja-Philosophie. Die von Max Müller dagegen gemachten Einwände sind ohne Bedeutung. Aus diesem engen Verwandtschaftsverhaltniss der Sânkhja-Philosophie zum Buddhismus, zu dem sie sich nur als ein Früheres, nicht als ein Späteres, verhalten kann, folgt dass die Grundzüge des Systems schon im sechsten Jahrhundert vor Christus vorhanden waren; ja es ist wahrscheinlich dass Kapila, der Gründer desselben, noch viel früher lebte. Obschon es nichts weniger als orthodox im brahmanischen Sinne des Wortes ist, da ein weltschaffender und erhaltender Gott, Brahmâ oder Wischnu, darin keine Stelle hat, so es doch einen mächtigen Einfluss auf die Entwicklung der brahmanischen Philosophie und Theologie ausgeübt.

Die Auffassung der Entstehung des Alls und seiner bewegenden Kräfte, wie sie indie Sânkhja-Philosophie gibt, war zu abstrakt, als dass sie unverändert ein Bestandtheil des indischen Volksglaubens hätte werden können. Die Religion, das ewige Weda-Wort und die Götter hatten darin keine rechte Stelle; aber eine Weltschöpfung ohne Mitwirkung eines Schöpfers konnte nie ein Stück, des Volksglaubens werden. Auf der anderen Seite hatte die tiefsinnige Spekulation Kapila's bereits zu tiefe Wurzeln in denkenden Geistern geschlagen, als dass sie bei einer Darstellung der Kosmogonie ganz umgangen werden konnte. Man suchte Philosophie und Theologie zu vereinigen, um Brahmâ, den Weda und die Götter unterzubringen. So entstand die spätere Kosmogonie, die ein Gemisch von philosophischen, theologischen und mythologischen Ideen ist.

Nach diesen Vorbemerkungen will ich nun eine kurze Darstellung der Kosmogonie nach dem Gesetzbuche des Manu geben, da diese noch älter und ursprünglicher erscheint als die in den Purânas enthaltenen Schopfungsberichte. Im Anfang, d.h. von Beginn der Schöpfung, war das All eine finster, unterschiedsloss, unerkennbare Masse, in der das höchste Wesen, Swajambhù, «der durch sich selbst Existierende», verborgen lag. Die schöpferische Tätigkeit desselben begann damit dass er selbst und die Urkräfte zum Vorschein kamen, wodurch die Finsterniss vertrieben wurde. Zuerst schuf nun Swajambhù die Wasser und legte in sie den Urkeim. Dieser entwickelte sich zu einem goldenen glanzenden Ei, das gewöhnlich Brahmânda, d.i. Brahma's Ei, genannt wird. In ihm wird Brahmâ geboren, welcher der «Grossvater aller Welten» heisst. «Er geht hervor», heisst es, «aus der ewigen ununterschiedenen Ursache, die Sein und Nichtsein in sich schliesst». Brahmâ spaltet das Ei durch seine Meditation in zwei Hälften und bildet daraus Himmel und Erde; im Zwischenraum beider ist der Luftkreis; die acht Weltgegenden und der ewige Ort der Wasser. Nun schuf er manas, *«den Willen», der das Sein und Nichtsein in sich schliesst, weil er das was noch nicht ist durch seine Macht ins Dasein ruft. Aus dem* manas *kam der* ahamkâra, *das Selbstbewusstsein. Nun schuf er*

sa este audibilitatea, întrucît este purtătorul tonului; 2) aerul, care are ca însușire audibilitatea și perceptibilitatea; 3) focul, căruia, în afara celor două însușiri precedente, i se atribuie și culoarea; 4) apa, care, în afară de însușirile de audibilitate, perceptibilitate și culoare, posedă și gust; 5) pămîntul, căruia, la cele patru însușiri deja numite, i se mai adaugă aceea de a fi mirositor.

Toate forțele denumite pînă aici, douăzeci și patru la număr, sînt de considerat ca o dezvoltare succesivă a *prakriti*, cu alte cuvinte a naturii. Dar cu aceasta existența ființelor vii nu este încă nicidecum explicată. Spre lămurirea acesteia filosofia Samkhya instituie un al 25-lea principiu, anume *puruṣa* sau *atman*, sufletul individual. El există într-un număr infinit, este veșnic și invariabil; are viață, dar nu poate acționa, întrucît acțiunea este concepută ca o desfășurare a naturii, a *prakriti*.

Acestea sînt, în esență, principiile filosofiei Samkhya, cele prin care ea a influențat concepția indiană ulterioară cu privire la apariția lumii. Vechimea sa nu poate fi determinată în mod sigur; însă budismul ne oferă, cel puțin, un punct de sprijin cronologic. Această religie care, după cum o știm cu certitudine, a fost fondată în secolul al VI-lea înainte de Cristos, se bazează în esență pe învățăturile filosofiei Samkhya. Obiecțiile aduse de Max Müller sînt lipsite de importanță. Din aceste strînse legături de rudenie ale filosofiei Samkhya cu budismul, cu care ea putea să aibă relații numai sub forma sa timpurie, nu mai tîrziu, urmează că principiile sistemului existau deja în cel de-al VI-lea secol înainte de Christos; firește, este verosimil că fondatorul sistemului, Kapila, a trăit cu mult înainte. Cu toate că el nu este cîtuși de puțin ortodox în sensul brahmanic al cuvîntului, deoarece în sistemul său nu-și găsește locul un zeu făuritor de lume și susținător al acesteia, Brahma sau Vișnu, el a exercitat o influență puternică asupra dezvoltării filosofiei și teologiei brahmane.

Concepția cu privire la geneza universului și a forțelor sale dinamice, așa cum există ea în filosofia Samkhya, era prea abstractă pentru ca ea să fi putut deveni, nemodificată, parte integrantă a credinței populare indiene. Religia, cuvîntul etern al *Vedei* și zeii nu aveau nici un loc potrivit în această concepție; însă o geneză a lumii fără concursul unui creator nu putea nicicum să devină un element al credinței populare. Pe de altă parte, profunda speculație a lui Kapila prinsese deja rădăcini prea adînci în spiritele gînditoare pentru ca ea să fi putut evita cu totul o prezentare a cosmogoniei. Se dorea asocierea filosofiei cu teologia, pentru ca Brahma, Vedele și zeii să-și găsească locul împreună. În felul acesta a luat naștere cosmogonia de mai tîrziu, care este o mixtură de filosofie, teologie și idei mitologice.

După aceste observații preliminare aș voi acum să fac o scurtă expunere a cosmogoniei așa cum apare ea în *Codul lui Manu*, deoarece aceasta pare să fie încă și mai veche și primitivă decît relatarea despre geneză cuprinsă în *Purane*. Inițial, adică la începutul genezei, cosmosul era o întindere întunecată, nediferențiată, de nerecunoscut, în care stătea ascunsă ființa supremă, Swajambhù, « care exista prin sine însăși ». Activitatea creatoare însăși a început prin aceea că ființa supremă și forțele primordiale au ieșit la iveală, fapt prin care întunericul a fost alungat. Atunci Swajambhù a creat mai întîi apa și a pus în ea germenul primordial. Acesta s-a dezvoltat sub forma unui ou de aur strălucitor, care de obicei a fost numit Brahmânda, adică oul lui Brahma. În el s-a născut Brahma, care a fost numit « bunicul întregii lumi ». « El provine — se spune — din cauza veșnică nediferențiată, care închide în sine ființa și neființa. » Prin meditația sa, Brahma despică oul în două și formează cerul și pămîntul; în spațiul dintre jumătățile oului se găsește atmosfera; se mai găsesc cele opt tărîmuri ale bolții cerești și lăcașul veșnic al apei. Apoi el a creat *manas*, « voința », care închide în sine ființa și neființa, întrucît ceea ce încă nu este el cheamă la existență prin puterea sa. Din *manas* se ivește *ahamkâra*, conștiința de sine. Apoi a

« *das grosse Selbst* », *die Weltscele mit den drei Qualitäten : Güte, Leidenschaft und Finsterniss, und dann die fünf Sinne, d.i. ihre Substrate. Nun brachte er die* tanmâtras, *d.i. Atome der sechs obergenannten Kräfte, d.i. des Selbstbewusstseins und der Substrate der fünf Sinne hervor ; durch die Veränderung und den steten Wechsel dieser Atome schuf er dann weiter alle Elemente. Alle diese bis jetzt aufgezählten Schöpfungsmächte gehen mit ihren Thätigkeiten in Brahmâ ein ; aus ihren atomistischen Körpern bildet sich die vergängliche Welt. Nachdem die groben Elemente mit ihren Eigenschaften geschaffen sind, und somit der Grund zur äussern Welt gelegt war, schuf Brahmâ aus den ewigen Weda-Worten die Wesenheiten* (nâmâni) *und Thätigkeiten* (karmâni) *aller Dinge. Dann erst brachte er die atomistischen Substrate der Götter hervor (ihre Ideen) und den seinen unsichtbaren ewigen Opferleib (die Idee des Opfers), kraft dessen allein die Opfer gebracht werden können ; aus Feuer, Wind und Sonne zog dann das dreifache ewige Brahmâ, d.i. die drei Wedas, die zur Vollziehung des Opfers unentbehrlich sind. Dann schuf er die Zeit und ihre Theile, die Stationen des Mondes (Sterne) und die Planeten, Flüsse, Meere, Ebenes und Unebenes ; ferner die Busskraft* (tapas, *eigentliche Hitze*), *die Rede, die Luft, Liebe und Zorn. Nun verband er zu Paaren die Gegensätze, Tugend und Laster, Vergnügen und Schmerz. Er schuf den unveränderlichen Charakter aller Dinge, der ihnen verbleibt so oft sie wieder, erzeugt werden, die Vererbung. Dann liess er die Prototypen der Kasten, den Brahmanen aus seinem Munde, den Kschatrija aus seinen Armen, den Waischja aus seiner Hüfte und den Schûdra aus seinen Füssen hervorgehen. Nun theilte er sich in zwei Hälften, deren eine Mann, die andere Weib wurde ; durch sie erzeugte er nach vorangegangener Konzentration des Geistes Wirâdsch für die Hervorbringung der Individuen. Diess war Manu der Urmensch, welcher nun Brahmâ im Schöpfungswerk ablöste.*

Manu erzeugte die Individuen nachdem er seinen Geist konzentriert hatte. Zuerst schuf er die zehn grossen Rischis (Seher), die Herren der Wesen. Diese fungierten nun ebenfalls als Schöpfer und schufen weitere sieben Manus und die Götter, Dämonen, Kobolde, die himmlischen Jungfrauen, die Schlangengötter, die Vogelgötter und die Schaar der Väter (eine Götterklasse) ; dann Blitz, Wolken, mannichfache Regenbogen, Vulkane, Erdbeben, Kometen und mannichfache Lichterscheinungen ; dann Zwerge, Affen, Fische und Vögel, Vieh, Antilopen, Menschen und Raubthiere ; Würmer, Insekten, Motten, Läuse, Fliegen und Wanzen, Bremsen und Stechmücken und alles Unbewegliche (Pflanzen).

Nach Aufzählung der einzelnen Kategorien der Geschöpfe werden dieselben hinsichtlich zhres Ursprungs in Klassen eingetheilt. Die lebendigen Geschöpfe (Menschen und Thiere) erfallen in drei Hauptklassen : 1) aus Mutterleib geboren (jarâyuja) *sind : Vieh (zahme Thiere), Antilopen und Raubthiere mit zwei Reihen von Zähnen, Unholde, Dämonen und Menschen ; 2) Eigeborne* (andaja) *sind : Vögel, Schlangen, Krokodile, Fische und Schildkröten ; 3) von Schweiss und Hitze erzeugt sind : Bremsen und Stechmücken, Läuse, Fliegen und Wanzen. Alle Pflanzen werden betrachtet als zunächst aus Schösslingen hervorgegangen, die ihrerseits aus Samen oder Ablegern hervorgewachsen sind. Sie werden eingetheil in folgende Klassen : 1) Kraut- und Stengelpflanzen* (oshadhi), *die viele Blüthen und Früchte tragen ; 2) Bäume welche Früchte, aber keine Blüthen und Früchte tragen* (vanaspati) ; *3) Bäume welche Blüthen und Früchte tragen* (vriksha) ; *4) Doldenpflanzen, Gesträuche und Gräser ; 5) Schlingpflanzen.*

Mit der Pflanzenwelt schliesst die Schöpfungsreihe ab, die mit der Entstehung Brahmâ's ihren Anfang genommen. Die Schöpfung ist hier als ein Werdenprozess, eine Emanationsreihe dargestellt, die mit dem Vollkommensten beginnt und mit dem Niedersten, gleichsam mit Erstarrung der Schöpferkraft, aufhört. Dass diese Betrachtungsweise im Alterthum nicht die allein herrschende war, sondern dass eine Schöpfungstheorie in mehr umgekehrter Reihenfolge nebenher gieng, werden wir gleich sehen. Wir können in der Darstellung des Manu deutlich vier Schöpfungstufen unterscheiden, deren Verschiedenheit durch den jemaligen Wechsel des Schöpfers oder der schöpferischen Kraft bedingt ist. Die erste Stufe begreift das Hervortreten des höchsten Geistes aus der Urma-

creat «marele Eu», sufletul lumii cu cele trei calităţi: bunătatea, suferinţa şi întunericul, iar după aceea cele cinci simţuri, adică substratul calităţilor sufletului. A produs apoi *tanmâtras*, adică atomii celor şase forţe arătate mai sus, adică ai conştiinţei de sine şi ai celor cinci simţuri; prin modificarea şi permanenta transformare a acestor atomi a creat ulterior toate elementele. Toate aceste puteri de creaţie enumerate pînă acum se includ, cu activităţile lor, în Brahma; din corpurile lor atomice se alcătuieşte lumea efemeră. După ce au fost create elementele grosiere şi însuşirile lor şi, cu aceasta, a fost pusă temelia lumii exterioare, Brahma a creat din cuvintele vedice eterne esenţa *(nâmâni)* şi activitatea *(karmâni)* tuturor lucrurilor. După aceea a dat la iveală substratul atomic al zeităţilor (ideile lor) şi invizibilul lor trup veşnic menit jertfirii (ideea sacrificiului), numai în virtutea acestuia putînd fi adusă jertfa; din foc, vînt şi soare a extras apoi întreitul Brahma aflat deasupra vremelniciei, adică cele trei Vede care sînt absolut indispensabile ducerii la îndeplinire a sacrificiului. Apoi a creat timpul şi părţile sale, popasurile lunii (stele) şi planetele, rîurile, mările, cîmpiile şi munţii; în continuare, căinţa (*tapas*, propriu-zis căldura), vorbirea, aerul, iubirea şi furia. Apoi a adunat în perechi contrariile, virtutea şi viciul, plăcerea şi durerea. A creat caracterul neschimbător al tuturor lucrurilor, ereditatea, care persistă atît de adesea cînd ele sînt reproduse. După aceea a făcut să apară prototipurile castelor: pe brahmani din gura sa, pe kşatriya din braţele sale, pe vaişya din coapsele sale şi pe şudra din picioarele sale. Apoi s-a divizat în două, din care o jumătate bărbat şi cealaltă femeie din acestea a produs, după o concentrare prealabilă a spiritului, *virâdşa*, în scopul făuririi indivizilor. Acesta a fost Manu, omul primordial, pe care apoi Brahma l-a dezmembrat în opera de creare a universului.

Manu i-a produs pe indivizi după ce şi-a concentrat spiritul. Mai întîi i-a creat pe cei zece mari *nişis* (profet), stăpînitorii fiinţelor, care au îndeplinit de-acum şi ei funcţia de creatori şi au făurit mai departe şapte Manu şi pe zei, demoni, spiriduşi, zîne, zeii-şerpi, zeii-păsări şi ceata strămoşilor (o clasă de zeităţi); după aceea fulgerul, norii, diferite curcubeie, vulcanii, cutremurele de pămînt, cometele şi diferite fenomene luminoase; apoi piticii, maimuţele, peştii şi păsările, vitele, antilopele, oamenii şi animalele de pradă; viermii, insectele, moliile, păduchii, muştele şi ploşniţele, tăunii, ţînţarii şi toate cele nemişcătoare (plantele).

După enumerarea categoriilor izolate ale creaturilor, acestea for fi repartizate în clase, în raport cu obîrşia lor. Făpturile vii (oamenii şi animalele) se împart în trei clase principale: 1) din pîntecele mamei sînt născute *(jarâyuja)*: vitele (animalele domestice), antilopele şi animalele de pradă cu două şiruri de dinţi, monştrii ,demonii şi oamenii; 2) ieşite din ou *(andaja)* sînt: păsările, şerpii, crocodilii, peştii şi broaştele ţestoase; 3) din năduşeală şi căldură se produc: tăunii şi ţînţarii, păduchii, muştele şi ploşniţele. Toate plantele sînt considerate ca ivite din puieţi, care la rîndul lor cresc din seminţe sau din altoiuri. Ele sînt repartizate în următoarele clase: 1) plante erbacee şi plante cu lujer *(oshadhi)*, care poartă multe flori şi fructe; 2) copaci care poartă fructe, dar nu flori şi fructe *(vanaspati)*; 3) copaci care poartă flori şi fructe *(vriksha)*; 4) plante umbelifere, tufişuri şi ierburi; 5) liane.

Cu lumea plantelor se încheie şirul creaţiei care şi-a avut începutul odată cu apariţia lui Brahma. Creaţia este aici înfăţişată ca un proces de devenire, ca un şir de emanaţii cu care începe desăvîrşirea şi cu care încetează stagnarea, oarecum întîpenirea puterii de creaţie. Că acest mod de a privi lucrurile nu era singurul dominant în antichitate, ci mergea în paralel cu o teorie a genezei văzută mai mult ca o succesiune inversă, vom vedea numaidecît. În prezentarea făcută de *Codul lui Manu* putem distinge clar patru trepte ale creaţiei, a căror multiplicare este posibilă prin dezvoltarea concomitentă a demiurgului sau a puterii creatoare. Prima treaptă cuprinde ieşirea în evidenţă a spiritului suprem din materia primordială, în care el era ascuns şi în care este imanent, crearea apei primordiale a haosului şi producerea oului lumii. Cu aceasta se încheie prima treaptă. A doua treaptă începe cu naşterea lui Brahma

SALA DE LECTURA

terie, in der er verborgen war, und in der er immanent ist, die Schaffung des chaotischen Urwassers und die Hervorbringung des Welt Eies. Hiemit schliesst die erste Stufe. Die zweite beginnt mit der Geburt Brahmâ's aus dem goldenen Ei. Er schafft nun alle die geistigen Potenzen, wie den Willen, das Selbstbewusstsein, die Substrate der Sinne, das Opferwesen, die Prototypen der Kasten u.s.w., bis er sich in eine männliche und eine weibliche Hälfte theilte; aus der weiblichen kommt nun eine neue schöpferische Potenz, mit der die dritte Stufe beginnt. Diese ist Manu, der Urmensch, der seinerseits die zehn grossen Weisen, die Herren der Wesen, hervorbringt. Mit diesen zehn Urwesen beginnt die vierte und letzte Stufe. Diese schufen nun ihrerseits sieben weitere Manus oder Urmenschen und dann erst die Götter und alle übrigen Wesen, darunter auch die gewöhnlichen Menschen, bis herab zu den Pflanzen.

Die hier beschriebene Schöpfung ist die Urschöpfung; davon zu unterschreiben ist die periodische Wiederschöpfung, welche am Morgen jedes neuen Brahmâ Tages statthat. Die Welt lebt und ahmet solang dieser Tag dauert; sowie die Brahmâ Nacht anbricht, wird sie durch Feuer und Wasser zerstört; *die Erde sinkt in die Tiefen der Wasser, und von den sieben Welten werden alle bis auf drei zerstört, wohin sich die Keime der Wiederschöpfung geflüchtet haben. Die Erde wird dann von Wischnu oder Brahmâ bald in dieser, bald in jener Gestalt hervorgeholt, und die Neuschöpfung beginnt. Die Gesammtheit der Welt dauert trotz der periodischen Zerstörungen und Neuschöpfungen 100 Brahmâ Jahre, d.i. 200.000 Billionen Erdenjahre — eine Ziffer gegen deren Ausgiebigkeit für die Konstruktion kosmischer, archäolithischer, paläolithischer und anderer Perioden von ausserordentlich langer Dauer gewiss die kühnsten Kombinationen der Astronomen, Geologen und Paläontologen nichts einzuwenden haben.* Die Hälfte von Brahmâ's Leben ist bereits verflossen; er steht im ersten Tage seines 51-sten Lebensjahrs.

Ein Tag Brahmâ's dauert 4320 Millionen Erdenjahre, und ebenso lang die Nacht; diese Periode heisst ein Kalpa. Während einer solchen grossen Weltperiode herrschen vierzehn Manus oder Urwesen; die Periode, während welcher ein solcher herrscht, heisst ein Manwantara, eine Manu Periode.

In den Purânas, von welchen Buchern die Schöpfung und Wiederschöpfung einen Hauptbestandttheil bildet, wie schon früher angegeben wurde, finden sich drei ziemlich auseinandergehende Schöpfungsberichte oder Schöpfungstheorien. Der erste weicht zwar in den Einzelheiten und namentlich in der Reihenfolge der Schöpfungsakte vielfach von dem in Manu enthaltenen ab stimmt aber im allgemeinen doch mit dem letztern zusammen. Ich unterlasse daher näher auf denselben einzugehen. Dagegen verdient der zweite eine nahern Erwähnung.

In diesem werden neun Schöpfungsakte Brahmâ's aufgezählt: 1) die Schöpfung des mahat *oder Intelligenz; 2) die der* tanmâtras *oder Atome; 3) die des* ahamkâra *oder Selbstbewusstseins mit den Substraten der Sinnesorgane. Diese drei Schöpfungen werden aus der unterschiedslosen chaotischen Masse* (avyakta) *gemacht; sie heissen desswegen primäre* (prâkrita, *« aus der Urkraft hervorgegangen »). Nun folgt erst die Schöpfung der individuellen Körper und zwar in folgender Reihe; 4) die Schöpfung feststehender unbelebter Körper (Pflanzenwelt); 5) die der Thierwelt; die Thiere sind aus der Qualität der Finsterniss gebildet und halten Irrthum für Weisheit; sie sind eine unvollkommene Schöpfung. Nun folgt 6) die Erschaffung der Götter aus der Qualität der Güte: sie sind leuchtend, mit Freude begabt, aber ohne Schmerzen. Erst mit dieser Schöpfung war Brahmâ zufrieden. 7) Die Schöpfung der Menschen; sie besitzen Erkenntniss in Fülle, aber die Qualitäten der Leidenschaft und Finsterniss herrschen über die des Lichts und der Güte vor. Sie werden von Uebel heimgesucht. 8) Die sogenannte* Anugraha *Schöpfung, deren Eigenschaften Güte und Finsterniss sind. Diess ist eine Art von Ideenschöpfung, da sie nur die Grundbegriffe der existierenden Wesen enthält, wie die vollkommene Stumpfheit in den leblosen Dingen, die Unfähigkeit und Unvollkom-*

din oul de aur. El făurește apoi toate potențele spirituale, ca voința, conștiința de sine, substratul simțurilor, esența sacrificiului, prototipurile castelor ș.a.m.d., pînă cînd se împarte în cele două jumătăți, masculină și feminină; din cea feminină provine apoi o nouă potență creatoare, cu care începe cea de-a treia treaptă. Aceasta este Manu, omul primordial, care, la rîndu-i, dă la iveală zece ființe mărețe, stăpînitorii existenței. Cu aceste zece ființe primordiale începe a patra și ultima treaptă. Acestea creează acum, la rîndu-le, alți șapte Manu sau oameni primordiali și, după aceea, pentru prima dată, pe zei și toate celelalte ființe, printre care și oamenii obișnuiți, pînă jos la plante.

Creația descrisă aici este creația primordială; de aici încolo este de descris periodica re-creare a lumii, care are loc în dimineața fiecărei noi zile a lui Brahma. Lumea trăiește și se diversifică atîta vreme cît durează această zi; de îndată ce începe noaptea lui Brahma, lumea este distrusă prin foc și apă; pămîntul se cufundă în adîncul apelor, iar din cele șapte lumi sînt distruse toate, în afară de trei, acelea unde s-a refugiat germenul re-creării. Pămîntul este atunci dat la iveală cînd într-o formă, cînd în alta, de către Vișnu sau Brahma, și o nouă geneză începe. În pofida periodicelor distrugeri și reconstrucții, totalitatea lumii durează 100 de ani Brahma, adică 200 000 bilioane de ani tereștri — o cifră împotriva căreia construirea a o mulțime de perioade cosmice, arheologice, paleologice etc., cu o durată extraordinar de lungă, desigur temerare combinații ale astronomilor, geologilor și paleontologilor, nu are nimic de obiectat. *Jumătate din viața lui Brahma s-a și scurs; el se află în a 51-a zi a anului vieții sale.*

O zi Brahma durează 4 320 milioane de ani tereștri, iar noaptea este la fel de lungă; această perioadă înseamnă o *kalpa*. În răstimpul unei atît de mari perioade a lumii domnesc 14 Manu sau ființe primordiale; perioada în timpul căreia domnește o atare ființă primordială constituie o *Manwantara*, o perioadă Manu.

În *Purane*, cărți în care crearea și re-crearea lumii formează o principală parte componentă, cum am și arătat anterior, se găsesc trei expuneri sau teorii distincte cu privire la geneza lumii, ocupînd un loc considerabil în aceste cărți. Cea dintîi se înfundă de fapt în detalii, anume în succesiunea actelor de creație, multe din ele cuprinse în *Codul lui Manu*, cu care, în general, se află în concordanță. Mă abțin să prezint mai îndeaproape toate acestea; cea de-a doua, în schimb, merită o menționare mai atentă.

În aceasta sînt enumerate nouă acte de creație ale lui Brahma: 1) crearea a ceea ce se numește *mahat* sau inteligența; 2) aceea a *tanmâtras* sau atomii; 3) aceea a *ahamkâra* sau a conștiinței de sine, dimpreună cu a substraturilor organelor de simț. Aceste trei creații au loc din masa nediferențiată a haosului *(avyakta)*; ele se numesc de aceea primare *(prâkrita*, « provenite din puterea primordială »). Urmează apoi mai întîi crearea corpurilor individuale, și anume în următoarea ordine: 4) crearea corpurilor imobile lipsite de viață (lumea plantelor); 5) aceea a lumii animalelor; animalele sînt formate din calitatea numită întuneric și iau greșeala drept înțelepciune; ele sînt o creatură imperfectă. Urmează acum 6) crearea zeilor din acea calitate numită bunătate: ei sînt luminoși, înzestrați cu plăcerea, dar lipsiți de suferință. De această creație a fost satisfăcut doar Brahma. 7) Crearea oamenilor; ei posedă din belșug cunoaștere, dar calitățile ce țin de patimă și întuneric predomină asupra celor ce țin de lumină și bunătate. Ei sînt bîntuiți de suferință. 8) Crearea așa-numitei *Anugraha*, ale cărei calități sînt bunătatea și întunericul. Aceasta este un fel de idee demiurgică, cuprinzînd doar noțiunea de bază a ființei existențiale, cum este stupiditatea desăvîrșită la lucrurile lipsite de viață, incapacitatea și imperfecțiunea la animale, perfectibilitatea la oameni și calma desfătare la zei. Aceste din urmă cinci creaturi sînt puse în opoziție cu primele trei, primare și secundare *(vaikrita)*. Pe lîngă acestea, mai apare 9) așa-numita creare a stării de tinerețe *(kaumârasarga)*,

menheit in den Thieren, die Vervollkommnung im Menschen und den ruhigen Genuss bei den Göttern. Diese fünf letzten Schöpfungen heissen im Gegensatze zu den drei ersten, den primären, sekundäre (vaikrita). *Dazu kommt noch 9) die sogenannte Schöpfung des Jugendzustandes* (kaumârasarga), *die primär und sekundär ist. Geschöpfe dieser Art pflanzen sich nicht fort, sondern bleiben stets im jungfräulichen Zustande, rein und unschuldig. Sie sind geisteserzeugte des Brahmâ und leben solang sein Tag dauert.*

Ausser den beiden angegebenen Berichten gibt es noch eine dritte Darstellung der Schöpfung in den Purânas, deren ausführliche Darlegung mich zu weit führen würde. Ich bemerke nur so viel: dass nach derselben Brahmâ verschiedene Formen annimmt, in denen bald diese, bald jene Qualität überwiegt, wonach das Produkt ausfällt, mit dem er mehr oder weniger zufrieden ist.

Mit den Angaben der Wedas, den Berichten Manu's und der Purânas sind indess die kosmogonischen Theorien der Inder noch nicht erschöpft. Die verschiedenen philosophischen Schulen, namentlich die sogenannten häretischen, haben mehr oder minder abweichende Anschauungen zu Tage gefördert. Am merkwürdigsten ist die Ansicht der Tschârwâkas, die eigentlich nichts als der reinste Materialismus ist. Nach ihnen ist die Welt, und alles was darin ist, von selbst kraft eigener Natur entstanden. Der Geist hat gar keine Existenz, sondern nur der Körper; die Seelenthätigkeiten, wie das Denken, sind nur das Produkt der vier Elemente, Erde, Wasser, Feuer und Wind. Dass diese Anschauungen von den mehr gläubigen Brahmanen auf das heftigste bekämpft wurden, versteht sich ebenso von selbst, als dass die verwandten Ansichten Vogts, Moleschotts u.a. heutzutage die Entrüstung und den Unwillen der Theologen und Philosophen erregen, obschon sie eben so wenig Aussicht auf allgemeine Annahme bei uns haben, als die der indischen Tschârwâkas in ihrer Heimath je gefunden haben.

Werfen wir noch einer kurzer Ruckblick auf die der indischen Kosmogonie zu Grunde liegenden Anschauungen im Vergleich mit den uns geläufigen jüdisch-christlichen über die Weltenstehung. Der Grundunterschied besteht darin dass die indische einen persönlichen Schöpfer, der die Welt nach einem bestimmten Plan und nur nach Zwecken schafft, und alles zweckmässig einrichtet, eigentlich gar nicht kennt. Die Schöpfung ist bei den Indern nur eine Emanation: aus einer Potenz emanieren andere, diese Zeugen wieder andere, bis die unendliche Wesenreihe vollendet ist. *Daher kennt sie* eine Mehrheit der Schöpfer oder, besser, der schöpferischen Kräfte. Von einer bewussten Zweckmässigkeit sieht die indische Kosmogonie ganz ab, worein sie sich völlig in Uebereinstimmung mit den Darwinisten befindet, da die Brahmanen der Ansicht sind dass die Welt ihr Dasein nur einem Zufall, dem Spiele Brahmâ's-verdanke. Dieser hat sie eigentlich nur aus Langeweile zum Zeitvertreib hervor, gebracht! Eine weitere Eigenthümlichkeit der brahmanischen Kosmogonie ist dass die Schöpfung der Welt der Ideen, der geistigen Potenzen, der der materiellen vorans geht. Alle Dinge sind bereits virtuell und potentiell mit allen Eigenschaften und-Eigenthümlichkeiten vorhanden ehe die grobe sinnliche Welt mit ihrer Körpermenge entstand. Das geistige Element ist das überwiegende, und diess ist in dem System der orthodoxen Wedânta-Philosophie so sehr zur Herrschaft gelangt, dass der Geist (Brahmâ) für das einzig existierende, die materielle Welt für blosse Täuschung gilt. Auffalend ist auch dass der Mensch in der brahmanischen Kosmogonie nicht das Zentrum ist für den alles geschaffen wurde, wie in der mosaischen. *Sie ist desswegen von dem anthropozentrischen Irrthum frei welchen Haeckel der letzteren vorwirft. Wa man auch von diesen kosmogonischen Spekulationen der Inder denken mag, so sind sie jedenfalls ein beredtes Zeugniss des tiefen Forschergeistes dieses alten Kulturvolkes, dem die Anerkennung und Bewunderung auch Spätlebender nicht versagt werden kann.*

(Transliterare de D. VATAMANIUC)

care este primară şi secundară. Creaturile de acest gen nu se reproduc, ci rămîn pururea în stare virgină, curate şi inocente. Ele sînt produsele spirituale ale lui Brahma şi trăiesc atît cît durează ziua sa.

În afara celor două relatări pe care le-am comunicat, există în *Purane* şi o a treia expunere cu privire la geneză, a cărei prezentare amănunţită m-ar duce prea departe. Remarc doar atît: că, potrivit acesteia, Brahma ia diferite forme, în care predomină cînd o calitate, cînd alta, el fiind mai mult sau mai puţin satisfăcut de reuşita lucrului său.

Informaţiile oferite de *Vede*, expunerile din *Codul lui Manu* şi din *Purane* nu epuizează însă teoriile cosmogonice ale indienilor. Diversele şcoli filosofice, îndeosebi aşa-numitele şcoli eretice, au scos la lumină concepţii mai mult sau mai puţin divergente. Cel mai remarcabil este punctul de vedere al şcolii Carvaka, care în fond nu este altceva decît cel mai pur materialism. Potrivit şcolii Carvaka, lumea şi tot ce este într-însa au luat naştere ca efect al naturii însăşi. Spiritul nu are nici un fel de existenţă, ci există doar corpurile; activităţile sufleteşti, ca gîndirea, sînt doar produsul celor patru elemente — pămîntul, apa, focul şi vîntul. Că aceste concepţii erau vehement combătute de cei mai credincioşi brahmani, lucrul este de la sine înţeles, după cum şi vederile înrudite ale lui Vogt, Moleschott ş.a. stîrnesc în zilele noastre indignarea şi revolta teologilor şi filosofilor, deşi aceste vederi au în general tot atît de puţine şanse de a fi acceptate de noi ca şi acelea ale şcolii Carvaka, cîndva, în patria lor.

Să mai aruncăm o scurtă privire retrospectivă asupra concepţiilor care au la bază cosmogonia indiană, în comparaţie cu concepţiile iudeo-creştine, familiare nouă, cu privire la geneza lumii. Deschiderea fundamentală constă în aceea că de fapt cosmogonia indiană nu cunoaşte un creator ca persoană, care să creeze lumea după un plan stabilit şi strict potrivit scopului, orînduind toate cele corespunzător cu scopul. Crearea lumii la indieni este doar o emanaţie: dintr-o potenţă emană alta, aceasta din urmă produce iarăşi o alta, pînă cînd şirul infinit al existenţei este realizat. Aici creaţia cunoaşte o pluritate de creatori sau, mai bine spus, de puteri creatoare. Privită din perspectiva unei finalităţi conştiente, întreaga cosmogonie indiană se află într-o absolută concordanţă cu darviniştii, deoarece brahmanii sînt de părere că lumea îşi datorează existenţa numai întîmplării, jocului lui Brahma. În fond, acesta a creat-o numai din plictiseală, spre a se amuza ! O altă particularitate a cosmogoniei brahmanice este aceea că crearea lumii ideilor, a potenţelor spirituale, o precede pe aceea a lumii materiale. Toate lucrurile există deja în mod virtual şi potenţial, cu toate însuşirile şi caracteristicile, mai înainte de a se fi născut lumea sensibilă grosieră, cu mulţimea ei de corpuri. Elementul spiritual este cel predominant, iar acesta a ajuns în sistemul filosofiei Vedanta ortodoxe atît de suveran, încît spiritul (Brahma) este privit dreptsingurul existent, pe cînd lumea materială este privită ca o simplă amăgire. Izbitor este şi faptul că în cosmogonia brahmanică omul nu stă în centrul tuturor celor create, ca în cea mozaică. Ea este de aceea scutită de eroarea antropocentrismului, pe care Haeckel a reproşat-o cosmogoniei mozaice. Ceea ce se mai poate gîndi despre aceste speculaţii cosmogonice ale indienilor este că ele sînt, în orice caz, un produs elocvent al profundului spirit investigator al acestei străvechi culturi populare, căreia nu-pot refuza recunoaşterea şi admiraţia nici trăitorii de peste milenii.

(În româneşte de Leonard GAVRILIU

III. ADDENDA

N. IORGA

ÎN 1930 APĂREA LA LONDRA, LA EDitura „Kegan Paul, Trench, Trubner & Co." un elegant volum de format mic, 13×19 cm, cu coperţi roşii broşate: *Poems of Mihail Eminescu*, traducere de E. Sylvia Pankhurst şi I. O. Stefanovici. Cele 10 poezii din cuprinsu volumului — *Călin (file din poveste)*, *Împărat şi proletar*, *Strigoii*, *La mijloc de codru*, *La steaua*, *Somnoroase păsărele*, *Sonet*, *Peste vîrfuri*, *De ce nu-mi vii*, *Şi dacă...* — de 120 de pagini tipărite pe hîrtie groasă chamois, sînt prezentate cititorilor englezi prin 3 prefeţe: scrisoarea lui G. B. Shaw către traducătoare, reprodusă în facsimil, cu aprecieri superlative asupra traducerii, ca şi asupra poeziei lui Eminescu (facsimilul şi traducerea în româneşte au fost publicate în ţară de mai multe ori) [1]; *Introducere* de N. Iorga, obiectul acestui articol; *Note ale traducătorului* în care se face o foarte scurtă prezentare a vieţii poetului, precum şi unele consideraţiuni asupra liricii sale, caracterizînd, de pildă, poezia *Împărat şi proletar* ca pe «un profund epitom al dramei sociale», combătînd deea pesimismului lui Eminescu; în total, alte 14 pagini.

Această traducere — ale cărei calităţi literare erau asigurate de pana de poet a autoarei («...versul englezesc păstrează intactă violenta frumuseţe a originalului... într-o formă lapidară, cu sonorităţi arhaice...» — care îşi păstrează meritul primului mesaj al universalităţii versului eminescian în literatura engleză, a fost prezentată, sumar, publicului cititor din ţara noastră în unele publicaţii [2], ultima dată — succint — chiar în anul centenarului 1989.[3]

Menţionări izolate despre «personalitatea cu totul ieşită din comun» a autoarei [4] — a cărei această iniţiativă de a traduce un poet «aparţinînd unei culturi foarte puţin cunoscute în ţările de limbă engleză» (reluînd ideea lui N. Iorga din *Introducere*) rimează cu celelalte acţiuni şi realizări ale vieţii sale — se găsesc în articolele citate mai sus. Nu este lipsit de interes, desigur, a menţiona că S. Pankhurst a vizitat România cu prilejul inaugurării monumentului poetului de la Constanţa, în 1934, fiind invitată la acest eveniment [5], după cum îşi exprimase dorinţa, de către judecătorul Valerian Petrescu [6] — secretarul Comitetului „Pro-Eminescu" din Constanţa, care a activat pentru înălţarea statuii (1930—1934) — şi care, anterior, îi solicitase colaborarea la volumul omagial editat cu acelaşi prilej.[7] Într-una din şedinţele Comitetului, acesta sublinia «imensul serviciu cultural adus ţării noastre de o remarcabilă scriitoare», spulberînd unele obiecţiuni asupra oportunităţii invitaţiei datorită apartenenţei sale politice.

În legătură cu intenţia traducătoarei de a avea o prefaţă din partea unei personalităţi de cultură din România, Radu Ionescu a publicat textul a 7 scrisori semnate de S. Pankhurst, George Oprescu şi Ovid Densusianu. [8] Din schimbul de scrisori reiese că traducătoarea a solicitat aceasta lui G. Oprescu (24 sept. 1929), care era în acea vreme secretar al Comisiei Internaţionale de cooperare intelectuală a Ligii naţiunilor, calitate deţinută între 1923—1930. Din cele 3 scrisori ale Sylviei Pankhurst către George Oprescu nu reiese din nici un rînd că acesta i-ar fi sugerat să traducă pe Eminescu, — aşa cum l-a îndemnat pe prietenul său, profesorul de limbă engleză de la Cluj, Grimm, — conform afirmaţiei lui Radu Ionescu.

Deşi G. Oprescu a acceptat cu multă modestie să scrie aceste pagini, «desigur foarte ne-

---

[1] Ioana Petrescu — *Sylvia Pankhurst şi zece poeme de Mihail Eminescu*, „*Secolul 20*", nr. 6/1964, pp. 188—193; Horia Oprescu — „*Luceafărul*", în *Scriitori în lumina documentelor*, Edit. Tineretului, 1968, pp. 11—26 şi 268—9; Radu Ionescu — *Prima traducere a lui Eminescu în engleză*, „*România literară*", nr. 49 (165), an. IV, 1971, pp. 14—15.

[2] Anca Andreescu — *Bernard Shaw prefaţator*, „*Amfiteatru*", nr. 6/1989, p. 11.

[3] Maria-Florica Petrescu — *O admiratoare a lui, M. Eminescu, Sylvia Pankhurst, Almanahul Femeii* 1966, Editura „Scînteia", pp. 110—111.

[4] Oscar Han — *Monumente*, în vol. *Dălţi şi pensule*, Editura „Minerva", 1970, pp. 502-532.

[5] Arcadiu Petrescu — «...*a pus pecetea geniului său asupra poporului căruia aparţine*» (documentar), „*Manuscriptum*", nr. 1(58)/1985, pp. 30—34; Arcadiu Petrescu — *Sylvia Pankhurst*, „*Secolul 20*", nr. 7—8—9/1978, pp. 124—128.

[6] Valerian Petrescu — *Monumentul lui Eminescu*, „*Gazeta literară*", nr. 20/1964, p. 3.

[7] Valerian Petrescu — *Omagiu lui Mihai Eminescu*, Edit. „Universul", 1934. Volum editat de Comitetul „Pro-Eminescu", sub îngrijirea d-lui Valerian Petrescu.

[8] Vezi nota 1.

demne de textul lui Eminescu », a cărui traducere « mi se pare a fi nu numai exactă, dar respectînd atît cît se poate ritmul, muzica textului original », el adaugă dorinţa de a-şi retrage acceptarea dacă se va găsi altcineva mai apropiat de sarcina cerută. Spre sfîrşitul termenului acordat de a trimite textul prefeţei, G. Oprescu se adresează direct şi din proprie iniţiativă lui O. Densusianu, rugîndu-l să preia sarcina avută (27 nov. 1929): « Am primit de la Miss Pankhurst, fiica faimoasei sufragete al cărei nume este la origina dreptului de vot al femeilor în Anglia, publicistă, femeie politică, foarte cunoscută în mediile laburiste, care se ocupă în prezent cu publicarea unei traduceri engleze a lui Eminescu... ». Acesta însă răspunde categoric şi prompt (13 dec. 1929): « La traduceri am făcut constatări de decepţie şi nu ştiu dacă nu i-ar căuta o prezentare a lui Eminescu în aspecte convenind doctrinei „laburiste" ceea ce ar da o impresie prea unilaterală despre opera lui... ».

Din aceste scrisori nu rezultă nici o informaţie privind felul cum s-a obţinut prefaţa de la N. Iorga, tipărită în micul volum cu scoarţe roşii. Este foarte probabil că, după refuzul lui O. Densusianu, tot G. Oprescu s-ar fi adresat lui N. Iorga, sau a îndemnat pe S. Pankhurst să facă cererea direct marelui istoric.

În ultima scrisoare din seria menţionată, S. Pankhurst împărtăşeşte lui G. Oprescu unele impresii legate de apariţia cărţii (8 nov. 1930): « Eminescu a fost bine primit, deşi primirea lui ar fi fost desigur mai bună dacă editorul ar fi avut fonduri pentru a anunţa cartea în presă... Două cotidiene au menţionat cartea şi au citat prefaţa lui G. B. Shaw. Dar aş fi fost mai mulţumită dacă ar fi citat pe Eminescu însuşi. Suplimentul „*Times*"-ului literar şi alte cîteva ziare au menţionat de asemeni în mod favorabil cartea. Eminescu va continua să crească în prestigiul ţărilor de limbă engleză ».

În arhiva rămasă de la S. Pankhurst, păstrată la Institutul internaţional de istorie socială din Amsterdam, am găsit textul original românesc al prefeţei lui N. Iorga, intitulat *Două cuvinte despre M. Eminescu*, scrise de mîna Ecaterinei Iorga (după identificarea lui Andrei Pippidi, căruia îi aduc mulţumiri pentru acest ajutor), corectat şi iscălit de N. Iorga. Reproducem aici acest text, cu menţiunea că cel redat de N. Liu reprezintă traducerea românească a textului englez tipărit în volum şi care nu putea în nici un fel să păstreze stilul lui N. Iorga.[9] Este foarte probabil ca traducerea literară engleză a textului original să fi fost făcută de I. O. Stefanovici — ataşat cultural al Ambasadei române de la Londra — care a făcut şi traducerea brută a poeziilor lui Eminescu în limba engleză. Textul versiunii engleze a prefeţei lui N. Iorga nu-l putem bănui a fi nealterat de peniţa traducătoarei engleze, căci nu a fost, desigur, o treabă uşoară transpunerea în limba lui Shakespeare a gîndirii lui N. Iorga, aşternută în fraze lungi şi grele de conţinut.

Cu privire la unele idei din această scurtă, dar atotcuprinzătoare caracterizare a marelui nostru poet, se pot evidenţia cel puţin două aspecte, aşa cum subliniază autorul şi peste patru ani în micul articol, trimis volumului omagial de la Constanţa:

« Eminescu e sinteza sufletului românesc din vremea netulbure. Sinteza ştiinţei, cugetării, simţirii şi instinctului acestui neam.

Sintezele se interpretează însă individual şi local. Omul Eminescu aducea cu dînsul din adîncul generaţiilor care se succed ceva foarte vast şi foarte adînc. Iar locul unde se născuse îi dădea din cetăţile şi bisericile sale un sentiment istoric, de lungi înfrăţiri seculare.

Un om ca dînsul îl vom avea din nou cînd peste o epocă limpede va domina o minte înaltă, avînd curajul de a rămînea sus pe pisc orice ape învălmăşite s-ar zbate la picioarele muntelui ».

Este interesant de subliniat stringenta asemănare a « prezicerilor » lui N. Iorga, din finalul acestei caracterizări, cu cele ale altui mare literat, G. Călinescu: « Ape vor seca în albie şi peste locul îngropării sale va răsări pădure şi cetate şi cîte-o stea va veşteji pe cer în depărtări pînă cînd acest pămînt să-şi strîngă toate sevele şi să le ridice în ţeava subţire a altui crin de tăria parfumurilor sale ».

În acelaşi timp, M. Eminescu a fost « un european al vremii sale », idee însuşită de traducătoarea engleză în *Notele* sale, cît şi în pateticul cuvînt rostit la inaugurarea monumentului poetului de la Constanţa[10]. Prin aceasta se aducea o recunoaştere a universalităţii cuvîntului său magic.

Arcadiu PETRESCU

[9] Nicolae Liu — *N. Iorga — Eminescu*, Editura „Junimea", Iaşi, 1981 (Colecţia „Eminesciana", nr. 25), p. 358.

[10] Sylvia Pankhurst — *Hail to thee bright spirit (Salut fie spirit luminos)* — în *Omagiu...* pp. 49—51 şi 173—184.

DOUĂ CUVINTE

I

A traduce pe Eminescu nu înseamnă numai a aduce un folos, evident, literaturii româneşti, sufletului unui popor atît de puţin cunoscut în Anglia, dincolo de sfera intereselor materiale, ci unul, de oarecare importanţă, culturii europene şi gustului de astăzi, pe care-l atacă şi conrup atîtea curente mai mult nesănătoase decît nouă.

În adevăr, la acest mare poet se întîlnesc două din calităţile cele mai rare în producţia literară.

Întîi capacitatea de a reprezenta, de a reprezenta integral un întreg popor (şi încă unul aşa de « inedit » pentru străinătate ca românii). Ce n-a cunoscut Eminescu din viaţa, fapta şi gîndul poporului său? Moldovean din Moldova de sus, el a trăit copilăria lui într-un mediu care a rămas adînc istoric, la doi paşi de Bucovina, atunci subt stăpînire austriacă, în care se înalţă cele mai mîndre din mănăstirile de artă şi în care s-au săpat mormintele Domnilor luptători ai timpurilor eroice. În capitala însăşi a acestei Bucovine, ca student, a avut prilejul să întîlnească la fiecare pas exemplare de ţărani zdraveni, deştepţi şi de o măreaţă înfăţişare care sînt însăşi ilustraţia vie a timpurilor celor mai vechi şi mai glorioase. În Blajul ardelean, capitala sătească a Românilor uniţi cu Roma, a fost, tot ca tînăr la studii, în mijlocul unei alte ţărănimi care şi-a întemeiat şi şi-a dezvoltat, supt un jug străin de atîtea secole, o biserică, o şcoală, o cultură de un caracter pronunţat rural. A stat în Iaşi, vechiul scaun de Domnie al Principatului moldovenesc, ca bibliotecar, răsfoind vechile manuscripte

I.

A traduce pe Eminescu nu înseamnă numai a aduce un folos, evident, literaturii româneşti, sufletului unui popor atît de puţin cunoscut în Anglia, dincolo de sfera intereselor ~~materiale~~, ci unul, de oarecare importanţă, culturii europene şi gustului de astăzi, pe care-l atacă şi conrup atîtea curente mai mult nesănătoase decît nouă..

În vechiul traducător român ... literaturii ... ile şi a îngădui acele apropieri care ... decît o banală recomandaţie.

M. Roza

DESPRE M. EMINESCU

N. IORGA, „soldat", într-un grup de ofiţeri, la Plevna, în timpul campaniei din 1913. În spate — monumentul comemorativ. Originalul se află în arhiva Arcadiu PETRESCU.

a căror gustare era pentru el o voluptate, ca profesor, ca ziarist, ţinînd registrul unei culturi locale foarte dezvoltate. Iar la Bucureşti s-a încălzit de patimile politice cărora li dădea expresie ca ziarist şi şi-a format, în războiul zilnic cu liberalismul, internaţional ca inspiraţie, deşi naţionalist de frază, acea credinţă tare în naţionalismul istoric şi organic, de rasă, înţeleasă chiar dincolo de posibilităţile realizărilor virtuale, care a îndreptat mai multe generaţii.

Dar la el nimic din acel localism îngust, din acel spirit naţional orb care se întîlneşte la alţii, scăzîndu-i. Omul celei mai autentice simţiri româneşti, celei mai depline identificări în cuget cu poporul său era, prin studiile făcute la Viena, printr-o lectură

dezordonată, dar imensă, prin cunoașterea limbilor clasice — ba încă și a sanscritei — a limbilor germană și franceză, un european al vremii sale. În scrisul său sînt note de la romanticii germani alături de creațiuni pornite din doina lirică ori din basmul epic al poporului român; floarea albastră și teii sentimentalismului renan formează, ca și moldoveneasca floare albă de cireș, vrăjită pe pînză de un Grigorescu, motive obișnuite ale cîntecului de iubire și de dor. Însă nu e greu să se distingă rîsul printre lacrimi al lui Alfred de Musset și rigidele afirmații stoice, cutezînd să provoace cerurile și să desfidă fatalitățile, ale unui Alfred de Vigny. Și acela din care s-a făcut poate prea exclusiv un schopenhauerian își însușise ceea ce era mai majestos în avîntul filosofiei germane de la începutul secolului al XIX-lea.

Mai pot fi alții la cari să se întîlnească aceste elemente, dar numai lui i-a fost dat minunatul dar al unei sinteze perfecte, în care toate aceste ecouri, unindu-se cu un glas puternic, dar pur, se rezolvă într-o singură armonie.

Și această armonie, la acela pe care proza sa polemică îl arată de o erudiție așa de vastă și de variată, nu vădește silințele mari din care a purces și nu se prezintă supt aspectul, totdeauna dezagreabil, al unei pretenții. O simfonie așa de complicată, cu atît de delicate nuanțe multiple se desface pe buze ca un cîntec de cioban în urma turmei, ca o doină de fată în margenea lanului. E unul din atît de puținii în care ai impresia că nu vorbește un individ, ci poporul însuși întrupat unitar în el.

II

Publicul englez va găsi în această izbutită traducere și note, atitudini pe care le cunoaște și care-i sînt scumpe, fiindcă se întîlnesc și în tradiția lui psihologică și literară.

Cînd poetul nostru, ca în *Călin*, se oprește îndelung asupra frumuseților naturii, în care vede corespondentul de fiecare clipă al vieții noastre înseși, dominatoarea și întovărășitoarea ei cu sens, deși fără glas, el amintește pe lakiștii * de pe la 1800. Cînd între natură și om ajunge a stabili un acord care ridică și peste unul și peste celălalt sînt note de Shelley acelea care sună ca armonii astrale la ureche. Cînd țăranului i se dă voie să vorbească în legea lui n-ai zice că adîncul gînditor a trecut cuvîntul unui Burns român? Cînd pasiunea calcă în picioare idei primite și respectate datini, cînd se ia de piept cu presentul, pe care nu înțelege a-l cruța în nici unul din păcatele lui, ai zice că vîntul mîniilor byroniene biciuiește valurile răscolite ale vieții contemporane. Și legenda are la dînsul neasemuita nevinovăție, limpiditatea naivă a „Idilelor regelui", care par născute din vremea sufletelor celtice misterioase fără obscuritate precum pare un cîntec de vitejie cavalerească din veacul al XIV-lea carpatic scrisoarea fiului de Domn după lupta de la Rovine către draga lui de departe.

Un vechi traducător în românește al literaturii engleze din toate timpurile și-a îngăduit aceste apropieri care sînt a fi înțelese ceva mai mult decît o banală recomandație.

N. IORGA

---

* Cea mai importantă constelație de poeți din romantismul englez.

ADDENDA

În jurul poeziei

APARI SĂ DAI LUMINĂ

Adelina POENARU la vîrsta cînd a cunoscut-o Eminescu.

ÎN NUMĂRUL TRECUT AL REVISTEI AM publicat, printre altele, o scrisoare a lui Mihail Dragomirescu către viitoarea sa, primă, soție — Adelina Poenaru (scrisoarea din 1/15 august 1895, trimisă din Rucăr). Reluăm paragraful ei penultim, — în graba redactării, trecut aproape cu vederea:

«Nu știu, dragă Ada, dacă aceste rînduri îți vor ajunge. De aceea nici nu-ți trimet ceea ce aveam de gînd să-ți trimet: manuscriptul poeziei lui Eminescu, pe care, cu atîta gentilețe, mi l-ai încredințat; și „Convorbirile literare" în care s-a publicat. **Poezia a făcut efect și mai multe reviste au republicat-o.** Mulți ar fi vrut să știe originea, dar cum tu nu mi-ai dat voie să spun la nimeni, n-am spus la nimeni **(s.n.) Le-am atras doar atenția asupra faptului că e făcută** unei copilițe nevîrstnice **(s.n.), către care Eminescu se adresează cînd ca la un copil nevinovat, cînd ca la o femeie formată. Aci stă și originalitatea sentimentului exprimat în ea».**

Iată, măcar două strofedin poezia citată (publicată de Perpessicius în vol. IV de *Opere* eminesciene — p. 430):

«Îndură-te și lasă privirea-mi s-o consol
La alba strălucire a gîtului tău gol,
La dulcea rotunzire a sînilor ce cresc, *(s.n.),*
La noaptea cea adîncă din ochiul tău ceresc,
Să văd că de privirea-mi tăcînd te înfiori...
O, marmură, aibi milă de ochii-mi rugători!»

Și (finalul «visului»):

«Dar te cobori, divino, pătrunsă de-al meu glas,
Mai mîndră, tot mai mîndră la fiecare pas...
Visez, ori e aievea? Tu ești în adevăr?
Tu treci cu mîna albă prin vițele de păr?
Dacă visez, mă ține în vis, privindu-mi drept...
O, marmură, aibi milă să nu mă mai deștept!»

Poezia a apărut, întîi, în *„Convorbiri literare"* din 1 iunie 1895.

Incluzînd-o în ediția sa din 1937, Mihail Dragomirescu a repus-o în drepturile-i, însoțind-o și de o «notiță»:

«Publicată de mine în *„Convorbiri literare" după un manuscris cedat chiar de d[omnișoa]ra căreia i-a fost dedictă, (s.n.)*, poezia, deși are lungimi, deși evoluția sentimentului este îngăimată, deși motivarea e insuficientă și cadrul imperfect, are un final minunat și conține atîtea frumusețe de amănunt, cu o profunzime atît de caracteristică, cu perspective și modulații atît de eminesciene, că e cu neputință să n-o primești *printre poeziile alese ale lui Eminescu. (s.n.)* Poate [că] nicăieri durerea duioasă nu are adîncim

mai expresive decît în această poezie. *Locul ei nu este în anexă.* »[1] (s.n.)

Dincolo de alte semnalări[2], cu intuiția sa de poet și critic, în *Note și Variante* la vol. V al *Operelor* lui Eminescu, Perpessicius scria: « Tipărită întîi în „*Convorbiri literare*", XXIX, 6, 1 iunie 1895, *de pe un manuscris ce nu se găsește între cele păstrate la Academia Română*, cum semnala și Botez (M. Eminescu, *Poezii*, 1933, „Cultura Națională", pag. 548), *Apari să dai lumină* pune problema *„ultimului manuscris"* care a mers la tipografie și a cărui absență, nu o dată, a deplîns-o Ibrăileanu, în toate aspectele ei.[3] » (s.n.)

Și, mai departe:

« ...este, dintru întîi, *misterul manuscrisului însuși*. Notița (lui M. Dragomirescu — n.n.) lasă să se înțeleagă, dar evident totul e o prezumție, că poezia s-a cules după *un autograf eminescian „cedat" de o domnișoară, căreia îi fusese „dedicată* poezia". Dacă lucrurile stau așa și nu vedem pentru ce ar fi cu neputință, *nu este exclus* ca într-o bună zi, dintr-o *arhivă oarecare* de colecționari, prețiosul autograf să iasă la iveală, *lămurind o serie întreagă de misteruri* (s.n.). Nu este chiar indiferent a ști cui putea Eminescu să dedice o poezie în care răsună, ca într-o scoică marină, toate furtunile potolite ale zbuciumatei sale iubiri de totdeauna. Căci, neîndoios, poemul aparține unei plasme sentimentale comune... »[4].

---

[1] Mihai Eminescu, *Poezii*, Ediția Institutului de Literatură de sub direcția d-lui Mihail Dragomirescu, „Universul", 1937, p. 288.

[2] Vezi, în acest sens, « nota critică » *Poeziile postume ale lui Eminescu* de M. Răducanu (= Radu Manoil), în *„Vocea Tutovei"*, (Bîrlad, XII, 27, 10 septembrie 1906): « De ce nu-și găsește azil această frumoasă poezie în unul din volumele de „postume"? »

[3] M. Eminescu, *Opere*, vol. V, pp. 488—489.

[4] *Ibidem*. Pentru completare, iată ce scria același Perpessicius în notele sale — fatalmente, mai succinte —, din al II-lea volum de *Opere alese* eminesciene (Ediția a II-a, Editura „Minerva", 1973, pp. 651—652): « *„Convorbiri literare"*, XXIX, 6, 1 iunie 1895.

Tipărită fragmentar, cu trei strofe, sub unul din primele titluri, *Cine ești?* (în *„Sămănătorul"*, 1, 16, 17 martie 1902), *Apari să dai lumină* este, așa cum manuscrisele (care? în genere, manuscrisele poetului, nu manuscrisul poeziei în discuție — n.n.) confirmă, o poemă la care Eminescu lucrează, cu susținută aplicație, timp de trei ani, între 1880—1883. Desfăcută în două părți (titlul ultim *Pygmalion*), prezumțiile pledează pentru ipoteza că *reconstituirea* (s.n.) poemei și ultima reorînduire a strofelor e chiar opera poetului. Detalii complementare în *Opere*, V, 1958, pp. 488—510. »

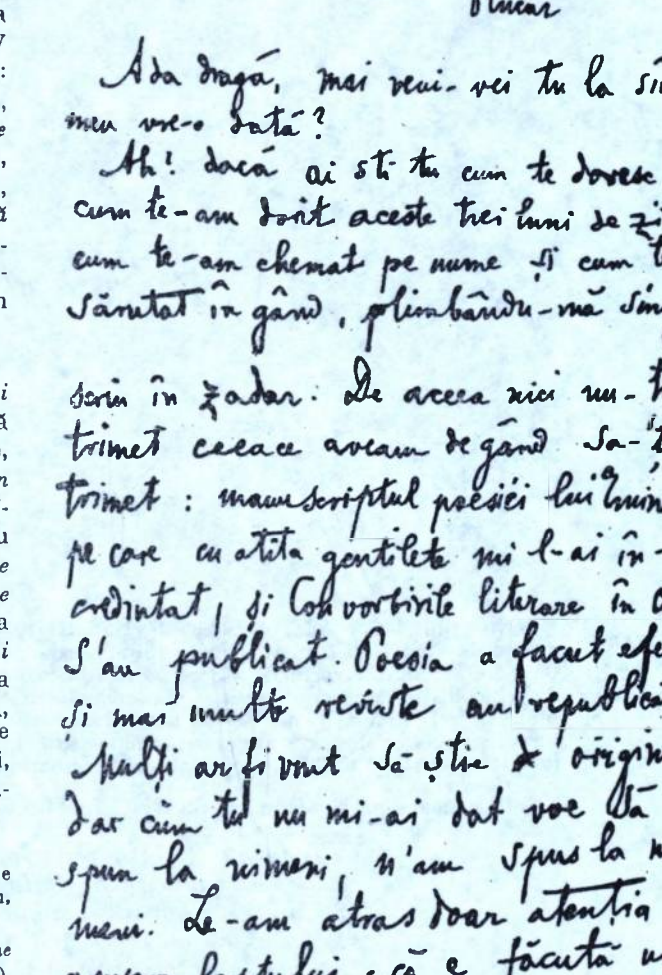

1895 August 1/15
Rucăr

Ada dragă, mai vrei-vei tu la sînul
meu vre-o dată?

Ah! dacă ai ști tu cum te doresc și
cum te-am dorit aceste trei luni de zile,
cum te-am chemat pe nume și cum te-am
sărutat în gînd, plimbîndu-mă singur
scriu în zadar. De aceea nici nu-ți
trimet ceeace aveam de gînd să-ți
trimet: manuscriptul poesiei lui Eminescu
pe care cu atîta gentilețe mi l-ai în-
credințat, și Convorbirile literare în care
s'au publicat. Poesia a facut efect
și mai multe reviste au republicat-o.
Mulți ar fi vrut să știe de origină,
dar cum tu nu mi-ai dat voe să
spun la nimeni, n'am spus la ni-
meni. Le-am atras doar atenția
asupra faptului, că e făcută unei
Copilițe nevîrstnice, către care Eminescu
se adresează cînd ca la un Copil ne-
vinovat, cînd ca la o femee formată
Aci stă și originalitatea sentimen-
tului exprimat în ea.

Ada dragă, respunde-mi cît mai
grabnic în Rucăr (pînă pe la 25
August stil vechiu), iar pînă atunci

Cu totul al tău Mil

Cu mîngîeri și sărutări

Într-adevăr, «nu este chiar indiferent a şti cui putea Eminescu» să dedice o asemenea poezie.

Nu intrăm în laboratorul artistic al autorului. Vrem numai, coroborînd datele, să continuăm precizările lui Perpessicius, întru cîştigul istoriei noastre literare.

Ca fiică a Adelinei Poenaru (1870—1919), prima soţie a lui Mihail Dragomirescu (1869—1942), am căutat să-i descifrez viaţa, incredibil de tristă, încredinţată unui *memorial* scris între anii 1892—1898, în timpul studiilor din străinătate. Astfel am consultat sute de scrisori destinate ei de Mihail Dragomirescu, între anii 1888—1898, înainte de căsătorie, pentru a găsi cauza tristeţii şi a unui pesimism incompatibil cu vîrsta, cu starea materială şi cu sănătatea sa. Din întîmplare, am dat peste acea scrisoare adresată din Rucăr, «august 1895», cu referiri directe la poezia lu Eminescu, *Apari să dai lumină*.[5]

Făcînd o paralelă între fragmentul din srrisoarea lui Dragomirescu şi «nota» respectivă, la ediţia din 1937, se deduce că poezia *Apari să dai lumină* a fost dedicată Adei Poenaru. Reiese clar că autograful eminescian a fost predat de Ada Poenaru, la cererea lui Mihail Dragomirescu, spre publicare, cu condiţia de a ţine secret numele ei, ceea ce Dragomirescu a şi făcut. Îi trăiau amîndoi părinţii, cît şi cei patru fraţi, de ale căror comentarii Ada Poenaru s-ar fi ferit.

Din relatările de familie ale fraţilor ei, Constantin Poenaru-Căplescu[6] şi Ana Olănescu[7], se pare că Ada Poenaru l-a cunoscut pe Eminescu în jurul anului 1880, cînd el era invitat în saloanele literare din Bucureşti — ale Mitei Kremnitz, M. Miller-Vergy, ale lui Ioachim Pompilian, ale Luciei Poenaru, (mama Adei). În aceste saloane nu lipsea nici Titu Maiorescu. Veneau adolescentele, colege de vîrstă sau de pension ale Adei Poenaru, precum: surorile Constanţa, Maria şi Laetiţia Pompilian, Mărgărita Miller-Vergy, Emilia Maiorescu. Eminescu citea poezii, prozatorii ciţeau nuvele şi schiţe, adolescentele cîntau la pian şi recitau poezii, în primul rînd de Eminescu, apoi de Baudelaire, Lamartine, Musset, Goethe, Schiller, tirade din Shakespeare.

Este foarte probabil ca Ada Poenaru, între anii 1880—1883, să fi avut ocazii dese de a-l întîlni pe Eminescu, cel care i-a dedicat poezia *Apari să dai lumină*, în varianta definitivă apărută în „*Convorbiri literare*" din 1 iunie 1895.

Elena CERCHEZ

---

[5] B.C.S., UV 18 536. Colecţii speciale, C.D. XXII/29, p. 10. Publicată, cum spuneam la început, în „*Manuscriptum*", nr. 4(77)/1989, pp. 165—175

[6] Constantin Poenaru-Căplescu, lui chirurg renumit (1874—1948).

[7] Ana Olănescu (1864—1948), cumnata Dumitru Ascanio-Ollănescu.

LITERATURĂ ȘI RELIGIE

Mihail DRAGOMIRESCU

VIAȚA LUI ISUS

Prefață

Această carte nu e o carte dogmatică. Nu e o carte în care învățătura să fie dictată de canoane sau să ia de îndreptar dictonul lui Tertullian: credo quia absurdum, **care pentru rațiune pare dementă, dar care pentru un mistic are tot înțelesul.**

Isus n-a fost atacat după dogme, ci afară din dogme. Isus a fost înjosit de oameni de știință sau de oameni care se pretindeau că sînt. Și știința, deși în decădere, are încă mare parte din faima secolului XIX. Ca să înlătur părerile greșite ale atîtora care se laudă cu știința, m-am pus pe tărîmul lor propriu. Cu știința am măsurat puterea și slava lui Isus. În afară, poate, de creștinism, dar pentru creștinism. În afară, poate, de ortodoxie, dar pentru ortodoxie.

Mihail DRAGOMIRESCU

DE CURÎND AM DESCOPERIT, ÎN BIBLIOteca criticului literar Raul Teodorescu (1893—1977) manuscrisul unei excelente biografii, *Viața lui Isus*, datorată esteticianului Mihail Dragomirescu. Lecturile profunde făcute în perioada studenției, sub privirile necruțătoare ale lui Titu Maiorescu, pasiunea pentru filosofie, precum și o anume artă de a interoga și a dialoga l-au condus pe Mihail Dragomirescu, în chip firesc, spre *problema fundamentală* a omenirii — cine este creatorul universului? Bogata sa cultură literară, estetică, filosofică și politică, la care se adaugă și cîteva drame familiale, au determinat elaborarea acestei biografii a lui Isus, privit din perspectivă istorică și literară. Cartea, așa cum mărturisește și în prefață, nu conține nimic dogmatic. Manuscrisul are 132 de pagini și este structurat astfel: *Prefață, Adevărul în Evanghelii; Faima lui Isus; Originalitatea lui Isus; Puterea cuvîntului lui Isus; Originea puterii cuvîntului lui Isus; Nașterea lui Isus; Copilăria lui Isus; Botezul lui Isus; Ispita din pustie; Învățăturile lui Isus; Iertarea; Severitatea lui Isus; Umilirea pămînteasc㠘i înălțarea cerească; Iubirea; Fericirea; Curajul lui Isus; Patimile și învierea lui Isus* și *Epilog*. Lectura acestei biografii, unice pînă acum în spațiul românesc, demonstrează că autorul a parcurs aproape tot ce se scrisese despre Isus în plan european. Intuițiile lui Mihail Dragomirescu concordă, uneori, cu cele ale marilor biografi și exegeți. Trebuie să precizez că *Viața lui Isus* a fost terminată la «*Bușteni, în ziua de Paști, 20 aprilie 1930*». Două dintre capitolele acestei pasionante biografii au fost publicate în presa literară a vremii. Este vorba de *Puterea cuvîntului lui Isus*, tipărit în „*Gîndirea*", 10, nr. 10, octombrie 1930, pp. 315—320 și *Botezul lui Isus* apărut în „*Viața literară*", 1, nr. 2, 15 octombrie 1932, pp. 4—5, ce a fost imprimat cu titlul *Isus și Ioan Botezătorul*. La șase decenii de la finalizarea acestei prime biografii a lui Isus în România, cartea își păstrează prospețimea, interesul și este de o mare actualitate pentru tînăra generație de cititori și chiar scriitori. Astfel,la biobibliografia lui Mihail Dragomirescu se mai adaugă încă o carte — și una din cele mai insolite.

Nicolae SCURTU

Adevărul în Evanghelii

Evangheliile au fost scrise de oameni simpli și conștiincioși. Aceasta se vede din două fapte. Unul este că în relatarea evenimentelor dau amănunte în care se simte viziunea martorului ocular. Al doilea este că nu intenționează să prefacă evenimentele, pentru că spun și lucruri care, în loc să înalțe figura lui Isus, i-o micșorează într-o oarecare măsură. Singurul dintre evangheliști, care, fiind mai cult, simte aceste micșorări, este Ioan. De aceea el stăruie mai mult asupra părții supraspirituale a doctrinei, lăsînd la o parte faptele ce l-ar coborî pe Isus din înălțimea lui dumnezeiască.

Deși evanghelia lui Marcu pare luată după a lui Matei, într-însa se cuprind cele mai caracteristice amănunte din viața lui Isus.

Astfel, vorbind de oamenii care se țineau după Isus să le vindece bolnavii, Marcu ne spune: «Seara, *după asfințitul soarelui*, au adus la el pe toți bolnavii și îndrăciții. Și toată cetatea era *adunată la ușă*». Detaliul asfințitului soarelui și a mulțimii adunate la ușă ne arăta o vedere directă a lucrurilor.

Se știe că după operația cataractei, cu mijloacele moderne, omul nu are de la început viziunea normală. El vede lucrurile ca și cînd ar fi pocite și lipite de ochi. Numai după ce intervine exercițiul mușchilor, care indică apropierea și depărtarea, orbul vindecat începe să vadă lucrurile la locul lor. Evanghelistul nostru știe aceasta din practica lui Isus. Citățm scena vindecării orbului, care are atîtea amănunte că nu se poate să nu fie veridică.

« Au venit la Betsaida, au adus la Isus un orb și l-au rugat să se atingă de el. *Isus* a luat pe orb *de mînă* și l-a scos *afară* din sat, apoi i-a pus scuipat pe ochi. Și-a pus mîinile peste el și l-a întrebat: „Vezi ceva?“ El s-a uitat și a zis: „Văd niște oameni umblînd, *dar mi se par ca niște copaci*“. Isus i-a pus din nou mîinile pe ochi; i-a spus să se uite *țintă*, și cînd s-a uitat a fost tămăduit și a văzut lucrurile deslușit. »

Aceleași detalii în viziune întîlnim în povestirea cum Isus a scos duhul rău dintr-un copil. E tabloul făcut de un martor ocular:

« Și duhul a ieșit *țipînd* și *scuturîndu-l* cu mare putere. Copilul a rămas ca *mort pe loc*, așa cum mulți *ziceau*: „A murit“. Dar *Isus* l-a apucat de mînă și l-a ridicat. Și el s-*a sculat în picioare* ».

Tot așa Marcu ne spune că Iuda l-a sărutat *mult*. Iar de Petre că a șezut jos, împreună cu aprozii, și se *încălzea la para focului*. Dar mai cu seamă detaliul cu vorba servitoarei care-i zice lui Petre: « Ești galilean, căci graiul tău seamănă cu al lor ».

Unul din faptele cele mai văzute și pipăite oarecum ne povestește Ioan. Fariseii și cărturarii aduc înaintea lui Isus pe femeia care păcătuise. Isus mai înainte de a răspunde « s-a plecat în jos și scria cu degetul pe pămînt ». Apoi se ridică și dă răspunsul: « Cine dintre voi este fără păcat, să arunce cel dintîi cu piatra într-însa ». Apoi, zice evanghelistul, după ce și-a spus cuvîntul, iar s-a plecat și iar a început a scrie cu degetul pe pămînt. E o scenă tipică, pe care numai un martor ocular ar fi putut-o descrie.

Și mai caracteristice sînt spusele evangheliștilor prin care, contra voinței lor, micșorează oarecum pe Isus. Dacă evangheliștii n-ar fi veridici, ei ar fi trebuit să înlăture din povestirea lor tot ce ar fi venit în contra divinității lui. Ei totuși nu o fac. Astfel Marcu, vorbind de o călătorie a lui Isus în patria lui, ne spune că el a vindecat doar cîțiva bolnavi, dar minuni n-a putut să facă. « N-a putut să facă nici o minune acolo, ci doar și-a pus mîinile peste cîțiva bolnavi și i-a vindecat ». E ciudat iarăși că tot Marcu ne spune că apostolii n-au înțeles minunea cu pîinile din care Isus a hrănit cinci mii de oameni. Pentru ce? Pentru că, zice el simplu: « apostolii aveau inima împietrită ».

Tot așa evangheliștii ar fi putut trece sub tăcere uscarea smochinului care n-a avut roade cînd lui Isus îi era sete. Căci, deși acest fapt arată extraordinara putere

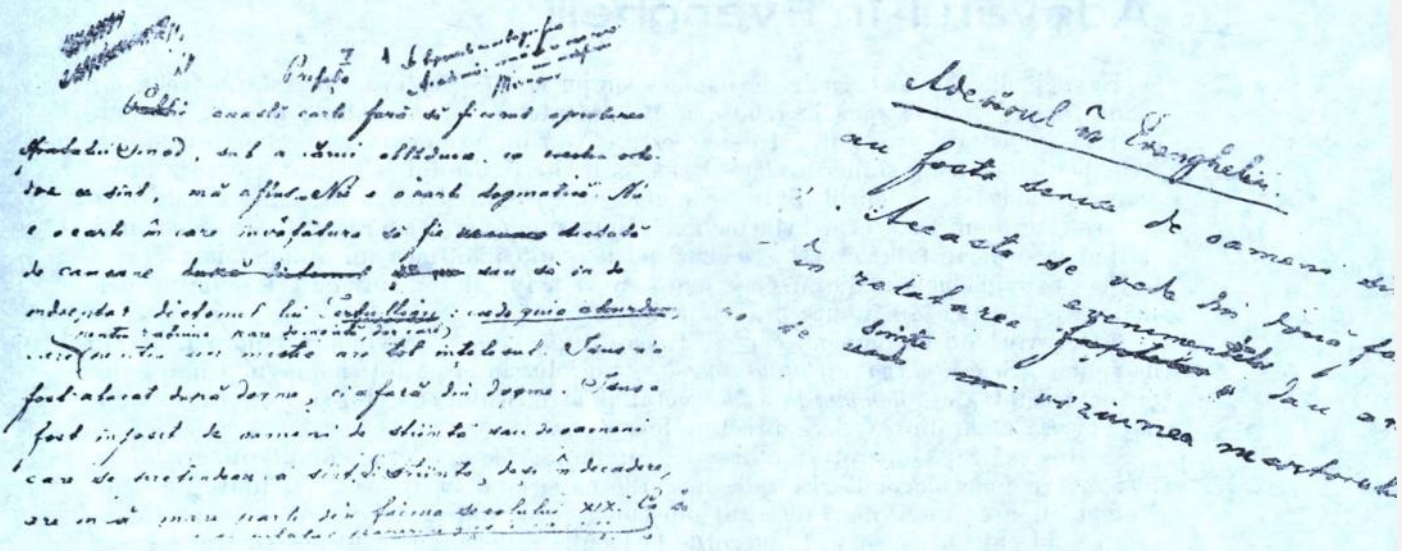

a lui Isus, ar părea în același timp și un fel de egoism care nu cadrează cu mila și îndurarea ce propovăduiește.

Tot așa evangheliștii povestesc, cam încurcat e drept, cum *Isus* a făcut ca spiritele necurate să iasă din niște îndrăciți și să intre în porcii oamenilor de pe marginea Genezaretului. Porcii atunci s-au azvîrlit în apă, s-au înecat și oamenii, rămași păgubași, au trebuit să-i spună, ca unui om primejdios, să părăsească locul acela.

Dar mai tipice pentru simplitatea și sinceritatea evangheliștilor sînt pasagiile în care, povestind adevărul celor văzute, subliniază fără nici o explicație neputința lui Isus.

Matei ne spune că trecătorii, care-l vedeau răstignit și suferind chinurile morții, îi ziceau: « Tu care strici templul și-l zidești la loc în trei zile, mîntuiește-te pe tine însuți ». Tot el ne spune că preoții, cărturarii și bătrînii la fel îl batjocoreau: « Pe alții i-a mîntuit, iar pe sine nu se poate mîntui... Dacă este împăratul lui Israel, să se pogoare de pe cruce și vom crede în el ».

Acest lucru se vede și mai decisiv cînd evanghelistul relatează vorbele tîlharilor: « Tîlharii care erau răstigniți împreună cu el îi aruncau aceleași cuvinte de batjocură », zice Matei.

« Cei răstigniți împreună cu el de asemenea își băteau joc de el », zice Marcu.

Numai Luca încearcă să dramatizeze acest episod și caută să întoarcă batjocura în favoarea lui Isus:

« Unul din tîlharii răstigniți îl batjocorea și zicea: „Nu ești tu Hristosul? Mîntuiește-te pe tine însuți și mîntuiește-ne și pe noi". Dar celălalt l-a înfruntat și i-a zis: „Nu te temi tu de Dumnezeu, tu care ești sub aceeași osîndă? Pentru noi este drept, căci primim răsplata cuvenită pentru fărădelegile noastre, dar omul acesta n-a făcut nimic rău. Doamne adu-ți aminte cînd voi veni în Împărăția Ta". Isus a răspuns: „Adevărat îți spun că astăzi vei fi cu mine în rai." »

Ioan, care a fost martor ocular la aceste batjocuri, și-a dat, se vede, seama, că toate aceste înfruntări veneau în contra dumnezeirii lui *Isus* și le-a suprimat pur și simplu. Luca le-a atenuat. Ceilalți doi însă, mai simpli, au spus tot ce au văzut.

Ar fi să ne întindem prea mult citînd toate pasagiile din care se vede că evangheliștii au văzut ce povestesc și că veracitatea Evangheliilor, din pricina aceasta, e mai presus de orice îndoială. Și în afară de posibilitatea naturală a minunilor, despre care vom vorbi, amănuntele ce ne dau evangheliștii dovedesc realitatea spuselor lor.

Faima lui Isus

Evangheliştii, în nenumărate locuri, afirmă un lucru a cărui importanţă n-a fost destul de relevată. Este nemaipomenita faimă, pe care Isus, om din popor, a avut-o în cei trei ani de predică. Despre aceasta Matei mărturiseşte limpede: « I s-a dus vestea în Siria »; « după el a mers mult norod în Galileea, din Decapole, din Ierusalim şi de dincolo de Iordan ».

« O mulţime de norod s-a strîns la el, aşa că a trebuit să se suie într-o corabie, iar tot norodul şedea pe ţărm. Norodul, cînd a auzit că Isus s-a dus într-un loc pustiu, a ieşit din cetăţi şi s-a luat după el pe jos. Cînd a ieşit din corabie, Isus a văzut o gloată mare, i s-a făcut milă de ea şi a vindecat pe cei bolnavi. Cei ce mîncaseră erau ca la cinci mii de bărbaţi afară de femei şi copii. » Şi tot Matei zice: « Oamenii din locul acela, care cunoşteau pe Isus, au trimis să dea de ştire în toate împrejurimile ».

Cînd a intrat în Ierusalim, toată cetatea s-a pus în mişcare şi fiecare zicea: « Cine este acesta? » Isus era atît de cunoscut că niciodată nu se îngrijea unde o să poposească, unde are să mănînce şi ce să bea. Cînd e să facă Paştele şi apostolii întreabă unde au să-l prăznuiască, Isus le răspunde: « Duceţi-vă în cetate la un om şi spuneţi-i: „Învăţătorul zice: „Vremea mea este aproape, voi face Paştile cu ucenicii mei în casa ta“ ».

Tot aşa Marcu ne spune: « Şi îndată i s-a dus vestea în toate împrejurimile Galileii ». Cînd s-a dus la Capernaum Isus, tot Marcu scrie: « După cîteva zile, Isus s-a întors la Capernaum şi s-a auzit că este într-o casă. Şi s-au adunat de îndată aşa de mulţi că nu putea să-i mai încapă locul de dinaintea uşii. Fiindcă nu puteau să ajungă pînă la el, din pricina norodului, au desfăcut acoperişul casei unde era Isus şi, după ce l-au spart, au pogorît pe acolo patul în care zăcea slăbănogul. »

Şi acelaşi lucru ne spune Marcu despre faptul că, pentru a predica, trebuia să se separe de mulţime prin apă, suindu-se într-o corabie lîngă ţărm. Iar, cînd vrea să fugă de gloate, ca să rămînă singur, gloatele se luau după el. «Au plecat dar cu corabia, zice Marcu, ca să se ducă într-un loc ferit. Oamenii i-au văzut plecînd şi i-au cunoscut, au alergat pe jos din toate cetăţile şi au sosit înaintea lor în locul unde se ducea el. » Împrejurarea cu hrănirea celor patru şi cinci mii de bărbaţi o povesteşte şi Marcu şi adaugă: « Oriunde intra el, în sate, în cetăţi sau în cătune, puneau pe bolnavi pe pieţe şi-l rugau să se atingă doar de poalele hainei lui ». Apoi mai departe arată neputinţa lui Isus de a rămîne singur: « Isus s-a dus în ţinutul Tirului şi Sinodului. A intrat într-o casă, dorind să nu ştie nimeni că e acolo, dar n-a putut

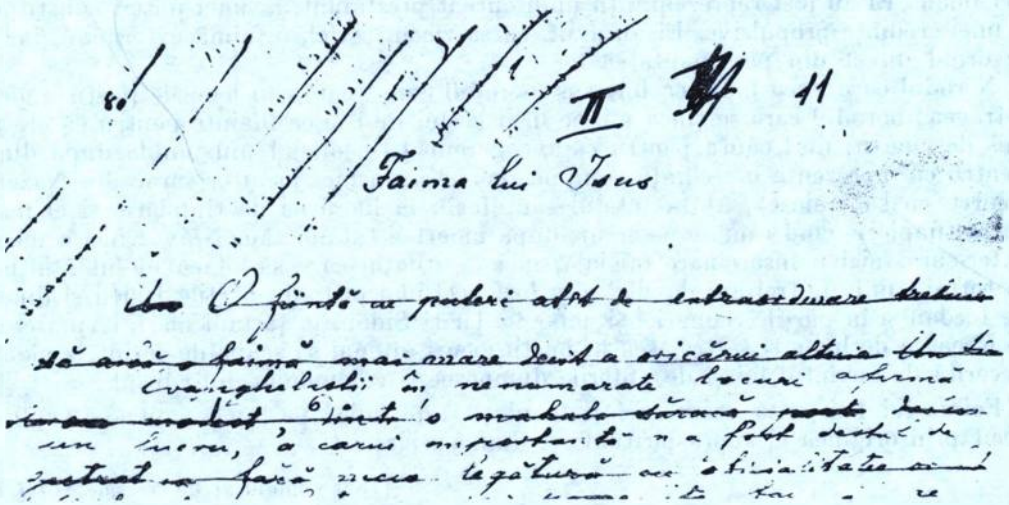

să rămînă ascuns. Drumurile pe care le străbăteau gloatele erau foarte depărtate, timpul cît sta lîngă Isus era destul de lung. „Mi-e milă de norodul acesta, spune Marcu că zicea Isus, căci iată de trei zile stau lîngă mine şi n-au ce mînca. Dacă le vom da drumul acasă flămînzi, au să leşine de foame pe drum, fiindcă unii din ei au venit de departe". » Nu Isus chema norodul, ci norodul îi ieşea înainte sau îl căuta. « De îndată ce a văzut norodul pe Isus, zice iar Marcu, s-a bucurat şi a alergat la el să i se închine. » Şi acest lucru se întîmpla pretutindeni.

Năvala norodului din jurul Galileii se împreuna cu mirarea. Iată ce zice Luca: « Isus plin de puterea duhului s-a întors în Galilea şi i s-a dus vestea în tot ţinutul de jur împrejur... Şi toţi îl vorbeau de bine, se mirau de cuvintele de har ce ieşeau din gura lui ».

Această puternică influenţă asupra norodului se întetea şi prin faptul că nu numai el propovăduia, dar şi apostolii, cărora le insuflase puteri extraordinare şi care erau mult mai mulţi decît doisprezece. Luca vorbeşte de « cei şaptezeci ». El ne spune că i-a trimis « doi cîte doi în toate cetăţile » şi, cînd s-au întors din drumurile lor, erau plini de bucurie şi i-au zis lui Isus: « Doamne, chiar şi dracii ne sînt supuşi în numele tău ». Preoţii iudeilor, cum ne spune tot Luca, cerînd moartea lui Isus îi confirmă faima. « Întărîtă norodul şi învaţă pe oameni prin toată Iudeea, din Galileea, unde a început, pînă aici. »

Cînd l-au dus să-l răstignească « o mare mulţime, zice Luca, de norod şi femei care se boceau, îşi bătea pieptul şi se tînguia după el ».

Şi acum să ne întoarcem cu mintea şi să cumpănim care dintre oameni, în aceleaşi împrejurări ca Isus, a putut avea o faimă care să se potrivească cu a lui.

Agamemnon, regele acheilor, a ridicat în adevăr toate triburile greceşti pentru ca, împreună cu prinţii lor, să lupte în contra Troii. Dar Agamemnon era rege şi prinţii se legaseră prin jurămînt să ajute pe Menelau să pedepsească pe Paris, prinţul troian ce-i răpise soţia. Cezar a cucerit Galia cu trupele pe care senatul roman i le-a pus la dispoziţie; iar, după ce a devenit conducătorul Republicii, a putut să dispună de armele romane cum a vrut.

Predicile lui Petre Eremitul au mînat gloatele cruciate spre Sfîntul Mormînt. Dar, lăsînd la o parte că acest mare act este tot spre gloria dumnezeiască a lui Isus, toată mişcarea provocată de el se întemeia pe un fapt preexistent în sufletele tuturor: credinţa creştină. Tot un fel de credinţă, patriotismul francez, a făcut mărirea lui Napoleon. Francezii în virtutea acestei credinţe alergau sub steagurile lui şi jurau în numele lui: el era simbolul vitejiei unui întreg popor.

Toţi ce au tîrît după ei gloatele şi noroadele nu au făcut-o în virtutea puterii lor personale. Ei au fost reprezentanţii unui curent prestabilit, a unei puteri constituite, a unei credinţe propulsive. Ei au avut, ca să zicem astfel, o faimă exterioară, iar nu izvorînd direct din personalitatea lor.

Norodul care ieşea înaintea lui Isus; norodul care-l căuta în locurile pustii unde se retrăgea; norodul care se ţinea mii pe urmele lui nu-i ieşea înainte pentru că era trimis de cineva; nu-l căuta pentru că avea vreun titlu oficial; nu umbla după dînsul pentru că reprezenta o credinţă comună. Isus era un biet locuitor sărac din Nazaret. Pentru ca să trăiască, ajuta tatălui său, Iosif, la lucrările de tîmplărie şi el însuşi lucra tîmplărie cînd rămăsese singur, după moartea tatălui său. N-avea nici o menire exterioară, nici o însărcinare oficială, nici o situaţie care să-l facă idolul mulţimii. Şi totuşi, timp de trei ani de zile, el a fost acel idol în toate părţile Iudeii şi dincolo de Iordan şi în părţile Samariei şi chiar în Tir şi Sidon, la ţărmul mării. Ajunsese să se ferească de lume şi să trăiască în pustii locuri, numai să scape de cerinţele gloatei, cucerită de cuvîntul lui şi de puterile dumnezeeşti ce emanau dintr-însul.

Faima lui Isus, cîtă vreme a fost în viaţă, este unică pe lume şi nu ne-o explicăm decît prin originea ei supraspirituală şi dumnezeiască.

(Text comunicat de *Nicolae SCURTU*)

LITERATURĂ ȘI RELIGIE

Ion VINEA

O proză biblică

S-A SCURS, IATĂ, PESTE UN SFERT DE veac de la trecerea în nefiinţă a «prinţului poeziei», Ion Vinea, cum îl numea Geo Bogza pe mentorul avangardei artistice româneşti.

În acel tragic 6 iulie 1964 ochii albaştri ai poetului purtau încă pe retină imaginea volumului de semnal al mult amînatei culegeri *Ora ţintinilor*, dar adevărata lansare a cărţii în librării — singular debut întîrziat! — avea să fie postumă. Sub semnul postumităţii stă de fapt cea mai mare parte a operei lui Vinea, constituind o descoperire continuă pentru generaţiile mai noi.

În colecţia Muzeului Literaturii Române — unde se află majoritatea manuscriselor lui Ion Vinea —, cercetătorul mai poate afla încă pagini inedite din opera risipită, cu atîta generozitate şi nepăsare, de acest scriitor şi gazetar excepţional.

Manuscrisul *12846* conţine un text literar în proză, de dimensiuni relativ reduse (8 file), cu titlul *Mireasma pe calvar* şi cu semnătura «I. Vinea», la sfîrşit. Schiţa — autorul ar fi preferat, probabil, termenul de «poem» — evocă o secvenţă biblică, alternînd analiza psihologică cu dialogul.

Cum se ştie, temele şi personajele din mitologia greco-latină sau din cea creştină l-au atras foarte rar pe Ion Vinea, încît această scenă constituie o apariţie singulară în universul operei sale.

Ca şi Avesalom, fiul regelui David, care apare în frumoasa poezie de tinereţe *Septembrie*, Isus este un simbol al suferinţei fizice şi morale. Cîteva notaţii de la începutul textului par a circumscrie suferinţa lui pe coordonatele dramei psalmistului arghezian: crucificat între doi tîlhari, el se simte singur şi altfel decît ceilalţi («pieziş» — spune Arghezi), respins, deopotrivă şi de oamenii de alături şi de «uitarea neînţeleasă a cerului» care nu-i trimite îngerul mesager. Apoi, însă, viziunea laică asupra omului, specifică lui Vinea, dizolvă şi anulează elementul metafizic, sensurile imaginii deplasîndu-se spre analiza durerii fizice a martirizatului.

Apariţia celui de al doilea personaj, «păcătoasa» Maria Magdalena, înseamnă un accent în plus pe suferinţa omenească a eroului şi pe mila ce o inspiră cel care se consideră Mîntuitorul.

Finalul, foarte inteligent construit, lasă o perspectivă deschisă asupra dramei personajului biblic: alinarea suferinţei fizice pe care i-o aduce femeia e înşelătoare, cîtă vreme preţul gestului ei înclină sufletul lui Isus spre alte suferinţe mai mari, de ordin moral.

Manuscrisul *12846* poate aduce în discuţie şi un alt aspect al cercetării literare, în cazul Ion Vinea, şi anume un fapt de ordin biografic Pe *verso*-ul uneia dintre filele textului, scrisă cu cerneală neagră, se află o cerere adresată de Ion Iovanache, «domiciliat în Calea Moşilor nr. 132», către Percepţia Capitalei, prin care anunţă achitarea primei taxe de frecvenţă (de 45 lei) la Facultatea de Medicină. Se pune deci întrebarea, pentru viitorul biograf al lui Ion Vinea, dacă acesta a avut intenţia — nesugerată de nimic pînă la această descoperire documentaristică — să urmeze cursurile Facultăţii de Medicină. O întrebare în plus, alături de numeroase altele, ridicate de creaţia şi existenţa acestui artist care s-a ascuns perpetuu sub văluri de mister.

Elena ZAHARIA-FILIPAŞ

Mireasmă pe calvar

Întunericul cuprinse dealul și apropie norii printre cari ca o amintire luna se ivea. Pe cele trei cruci trupurile prindeau, de palide, să lumineze. Mijlociul uitase, prin suferință, suferința și în tăcerea care umpluse țara toată ce s-ar fi putut ghici pe cîteva stele potolite în zare, visa. Era după cel mai lung leșin în care își culcase, ca într-un mormînt, simțirea. Și acum o fîlfîire din vînt îi aduse chipul alburiu din nori cu aripile funebre de întuneric și fîșia lui de strălucire. Îngerul se opri deasupra răstignitului care aștepta vestea morții. Era de bună seamă zborul care atinge sufletele și le risipește ca pe o mireasmă în văzduhul înalt și mijlocul crezu asta atît de tare că își întoarse capul spre tovarășii din dreapta și din stînga lui, încet, să nu trezească durerea. Și auzi lîngă el geamătul unui somn bolnav și adînc și înțelese că încă nu. Și își aminti de chinul celor doi tîlhari, de blestemele lor și de glumele cari insultau viața și moartea. Și îi iertă încă o dată că l-au batjocorit și pe el care le-a spus să vină și să se roage. Și pe urmă au urlat să-i audă lumea, dar nu mai era nimeni. Și unuia i-era greu să lase capul pe umăr, atît de mult sporea durerea înspre partea aceea. Ca și dînsul au învățat într-un tîrziu să lase capul în piept și să cheme în gînd. Ce s-a mai întîmplat? Căci iată că ce văzuse a fost o amăgire a lunii care mîngîia cimitirele și se deșteptă singur, pironit între doi osîndiți luați de somn...

Ziua urcușului, soarele, crucea, pietrele drumului, poporul și oștenii, ura și bucuria zgomotului îi înspumară mintea ca pe un potir, un minut. Apoi supliciul care i-a instelat palmele, singurătatea. Și pe urmă rugile lui deznădăjduite, zadarnice. A leșinat de cîteva ori și i se părușe de fiecare dată că s-a sfîrșit. Părere. Cerul sta ca o stîncă neagră în față. Se rugă din nou. Simți pe buze rămășița unui gust amar. Cînd ceruse apă, i se dase fiere, cînd ceruse moarte, a primit, ce? Închise ochii în care sticli o răzvrătire și auzi geamătul celor adormiți. Erau lîngă el, numai și sub uitarea neînțeleasă a cerului. La fel și ei ocoliți de sluga înaripată a stăpînului de pretutindeni Avea să-i strige încet și să-i întrebe. Poate căci știau mai multe decît dînsul. Îl vor învăța să mai aștepte. Dar cum îi chemă? Frate! Ce sunete mici! S-au pierdut ca un fluture în noaptea oarbă. Gemete. Îi doare, gîndi cel ce veghea și sufletul său se mîhni și mai mult. E mai bine să doarmă. I-ar fi privit vocea lor răgușită și adîncă, i-ar întreba: vă doare? I s-ar răspunde și n-ar simți apropiindu-se zorile, ziua groaznică de care se temea ca de un semn că viața asta va fi veșnică. Totuși se hotărî să nu-i strige și resemnarea îi fu o tristețe mai mult.

Acum ghici apropierea cuiva. E vreo jivină atrasă de sînge. Sufletul i se zgribuli de spaimă. Ceva se atinse de el, un pipăit urcă spre genunchi. O alipire fierbinte pe picioare, un izvor cald picură peste răni. Trecu o clipă. Isus deschise ochii și privi fără să vadă. Un suspin ajunse pînă la dînsul și alte lacrimi îi scăldară semnele în cari rugineau cuiele. Și de acolo un fior năștea și îi cutreiera trupul. Uitînd de ființa căzută lîngă el, răstignitul se părăsi acestei fericiri nesfîrșite ce-l cuprindea ca o adiere vărătecă. De jos însă un glas îi înghină numele și Isus recunoscu pe Maria Magdalena.

— Cum ai ajuns aici? fu întrebarea pe care femeia nici n-o înțelese, atît o podidi plînsul și-și apăsă fața de picioarele osînditului. El dete un geamăt slab. Prin întuneric o auzi întrebîndu-l:

— Te doare? și degete line îi cercetară carnea dureroasă.

— S-au umflat, cîntă glasul mai sigur și mai tare, am adus leacuri.

Suspinele încetară. O clipită Isus se simți iar singur, căci femeia se despărțise de el și avu teama să nu fi fost amăgirea unui vis.

Un braț subțire îi cuprinse mijlocul și-l săltă în susul stîlpului și o mînă fierbinte îi petrecu un brîu de mătase înnodat. Cînd fu încins, Mîntuitorul se dumiri și lăsă în tăcere pe femeia să arunce capetele brîului peste brațele crucii. Corpul său nu mai atîrna din mîini. Durerea, sălbatică și atît de prezentă că se obișnuise, încetă. Acum urechea atentă a lui Isus deslușì o săritură felină. Magdalena îl ocoli și-i veni în față. Luna se desbără de nori și descoperi dealul de var cu trei cruci negre și trei trupuri albe. Isus zări forma înaltă a femeii și fața ei slabă în care ochii se mistuiau de flacără neagră ridicată spre dînsul.

— Cum ai venit aici? întrebă ca o mîngîiere, ca o recunoștință. Drumurile sînt păzite de soldați.

— Pe la postul centurionului... Într-o fugă... Am suit dealul gîfîind, mi-am rănit picioarele și genunchii... Mi-e foarte cald... Are să plouă.

Magdalena își aruncă mantaua și rămase cu pletele revărsate pe umeri.

— Și te-au lăsat să vii la mine? stărui Mîntuitorul.

— Am rămas toată seara la el. A băut. Cînd l-a luat somnul mi-am luat hainele și am fugit.

Sever, și blînd ca în zilele de predică, Mîntuitorul îi aruncă mustrarea sa întristată:

— Dar cine ți-a dat îngăduința, femeie, să vii pe aceste căi încoace?

— La tine e iertarea păcatelor, mi-ai spus-o chiar tu. Și am vrut să te văd.

Rănile lui Isus sîngerau. Ea se apropie și-i șterse sîngele cu părul curat și îmbibat de miresme. Amîndoi își amintiră de aceeași faptă, în alte împrejurări, a Magdalenei. Și el fu înduioșat.

— Cînd te vei întoarce, să dai pe aiurea. Altfel te vor întemnița și te vor chinui...

Femeia avu o mișcare mîndră a capului și surîse.

Am să trec pe la el și mă va cerși înăuntru...

— Și ai să te duci?

— Am să mă duc și am să scap cu viață. Dar nu de asta-mi pasă acum. Mă așteptai?

Picuri lungi și calzi de ploaie i se prelinseră pe piele. Pămîntul, sandalele și umerii Magdalenei se umezisă. Nepăsătoare, ea continuă să șteargă trupul Mîntuitorului, de sînge și de ploaie, și de lacrimi cari izvorau îmbelșugat din ochi, cu părul. Și îi zise:

— Ce reci îți sunt picioarele...

Și zise Isus:

— Dă-mi iar durerea de adineauri. Scoate brîul de mătase și dă drumul cuielor în carne...

ADDENDA

Domnule Perceptor,

Vă rog să binevoiți a dispune încasarea sumei de lei 45 (patruzeci și cinci) prima rată a taxei de frecvență la facultatea de medicină.

Primiți, vă rog, domnule Perceptor, asigurarea respectului meu.

IOVANACHE Ion
C[alea] Moșilor 132

Domnului Perceptor al Circ[umscripției financiare] din Capitală

[M.L.R. 21/III /16]

Constantin NOICA

«Infidelitatea» față de Filosof

CEI CE CUNOSC ESEUL *LYSIS* VOR ÎNȚE lege de ce am dat acest titlu amintirilor mele despre omul care m-a onorat cu o splendidă prietenie. Corespondența mea cu domnul Noica începe în iarna 1956, după revoluția din Ungaria. Eram student în anul IV al Facultății de filosofie din București și mă căsătorisem, cu un an mai înainte, cu fata cunoscutului agent sanitar Țuțuianu din Vișoi (Cîmpulung-Muscel) a cărui casă era în apropiere de așa-numita *Vila Luca*, unde avea domiciliu forțat domnul Noica. Era de fapt o casă în paragină și domnul, Noica avea două cămăruțe, în fundul curții una mai deplorabilă ca cealaltă. Mizeria în care trăia renumitul cărturar (despre care eu știam foarte puțin) m-a cutremurat. L-am vizitat prima oară în vara 1956, fiind în vacanță. Dorința de a cunoaște un filosof adevărat a fost mai tare decît frica de a fi urmărit. Profesorii de atunci ai facultății nu puteau constitui nici surse de instruire, nici modele umane, ba chiar dimpotrivă. Erau și excepții, ca Wald, Stoichiță, Banu, Almaș și Francez la istorie, Neculcea la matematici, Popovici la fizică. Îi mai prinsesem pe Vianu, Ralea, Moisil, la ale căror cursuri sau conferințe ajungeam cu greu din cauza obligativității de a frecventa alte lecții fără nici un folos, dar și a înghesuielii la adevăratele surse de înțelepciune. Biblioteca era străjuită de dl. Zamfirescu, altfel un om de treabă, dar de neînduplecat în ce privește accesul la alte cărți decît cele marxiste. Trebuia să mă documentez pentru lucrarea de absolvire, a cărei temă (Concepția lui Hegel despre istoria filosofiei] mi-a fost acceptată doar ca expunere a criticii marxiste referitoare la temă, și găseam ceva din opera lui Hegel doar la

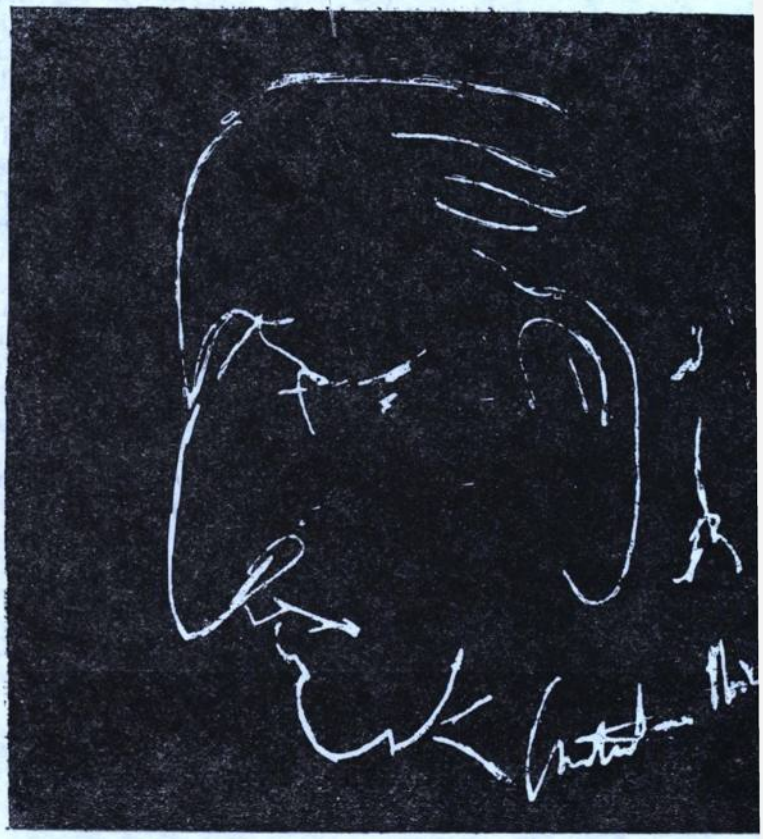

Desen de Mihai OLOS. (Din arhiva Anca BIȚU-SĂRGHIE).

Biblioteca Institutului de relaţii cu străinătatea pe Bd. Dacia. Singurul dascăl, care ne părea mai curînd un poet, un intelectual rasat, decît un profesor, de la care am aflat ceva mai substanţial despre gîndirea hegeliană, a fost Radu Stoichiţă. Deşi eram subjugat, fascinat de marxism, am înţeles că nu pot scrie despre Hegel fără a studia cît de cît, ceva mai serios modul în care a privit el evoluţia istorică a filosofiei. Ştiam că Noica a fost bibliotecarul lui Negulescu şi, după ce citisem scrierile acestuia, îmi puneam mari speranţe în sprijinul ce l-aş fi putut obţine de la domnul Noica.

Doamna Noica m-a lăsat să intru, privindu-mă cu surprindere, iar domnul Noica m-a întîmpinat cu o stăpînită nervozitate. Eu îl priveam uluit, căci era atît de slab şi totul în jur era de o sărăcie total discrepantă cu imaginea mea privind mediul unui filosof. Nu mă aşteptam să fie extravagant ca Joja (care poza cu o eleganţă foarte preţioasă), dar fusesem şi acasă la Posescu, şi el în disgraţie, şi credeam că fostul moşier, chiar dacă mînca acum paie, îşi păstra rangul. El, bietul, dădea meditaţii pe lapte şi brînză, abia avea de pîine şi era înconjurat de cărţi şi manuscrise într-o înşelătoare aparenţă de dezordine. Cînd m-am prezentat şi i-am destăinuit motivul vizitei s-a înseninat şi a devenit volubil. M-a descusut despre tot şi despre toate din lumea marxistă a filosofiei şi s-a arătat surprins de discernămîntul cu care o priveam eu, un fost ucenic electrician, devenit student la filosofie şi avînd îndrăzneala de a scrie despre Hegel! Era, trebuie să recunosc, ceva nostim. Aveam să constat mai tîrziu că, de fapt, ceea ce l-a cucerit a fost curajul, aproape irresponsabil, cu care riscasem să-l contactez şi încrederea ce o aveam în cîmpulungenii din Vişoi. Am plecat extaziat de la prima întîlnire şi am revenit de mai multe ori în acele zile, încercînd să-i explic cîtă nevoie ar fi de el şi cum s-ar putea schimba condiţia lui de viaţă. A refuzat cu îndîrjire să discute această posibilitate, susţinînd, în ciuda evidenţei, că o duce foarte bine şi nu-şi doreşte decît să poată scrie tratatul lui de logică.

Revenind la Bucureşti, l-am căutat pe modestul şi bunul Florea Ţuţugan, căruia i-am povestit de întîlnirea mea cu Noica şi pe care l-am rugat să intervină la Joja pentru a se ridica domiciliul forţat impus pe nedrept lui Noica. Ţuţugan m-a sfătuit să fiu prudent şi a promis că va vorbi cu Joja. Nu m-am putut reţine (apropo de prudenţă) şi i-am scris lui Noica, rugîndu-l să nu refuze perspectiva de a i se întinde o mînă binevoitoare, căci nu e vorba doar de interesele lui personale, ci mai ales de beneficiul ce l-ar avea tineretul interesat de filosofie adevărată. Iată ce mi-a răspuns:

22.XII.956 C[împu] Lung

Dragă Domnule Singer,

Am fost extrem de bucuros să primesc rîndurile d-tale, cu amănuntele ce-mi dădeai. Mă interesează cu atît mai mult ce se întîmplă, cu cît particip mai puţin, de voie sau de nevoie. O nouă cerere de mutare n-a avut mai mult succes, aşa încît rămîn aici, unde îmi continui Hegel-ul şi celelalte proiecte. *Îmi pare rău că nu pot fi de mai mult folos Dvs. celor tineri*, dar înţelegi bine că nu sînt condiţii pentru folosirea mea. Nu-ţi ascund că *nici eu nu m-aş lăsa folosit oricum.*

În nădejdea că ne vom revedea curînd, îţi trimit toate urările şi mulţumirile mele.

C. NOICA

Prigoana dezlănţuită după revoluţia din Ungaria dusese şi la amînarea oricărei intervenţii în favoarea lui Noica. Domnul Ţuţugan mi-a spus că Joja doreşte să-l ajute dar trebuie multă răbdare şi prudenţă. Mă delectam cu manuscrisul *Lysis* pe care mi-l încredinţase Noica şi aşteptam cu nerăbdare *Povestirile* pe care le scria după *Fenomenologia Spiritului*. Nu-mi amintesc ce i-am mai scris, dar iată ce mi-a răspuns, căci important este ce gîndea el:

20.II.957 C[împu] Lung

Dragă Domnule Singer,

Îţi mulţumesc pentru atenţia d-tale amicală. Fii sigur că dovezile de prietenie încălzesc inima oricui, chiar şi a unui singuratic de profesie, ca mine. Îţi doresc succes

la lucrare. În ce privește *Povestirile* mele cred că vor fi gata abia prin aprilie—mai. D-ta vei avea în orice caz un exemplar, deci și prietenii d-tale. Dacă însă unii vor să și subscrie, nu pot decît să le mulțumesc. Între timp nu am nimic împotrivă să le arăți *Lysis*. Regret numai că e atît de prost bătut la mașină. Dacă pe cineva îl interesează și vreo altă lucrare din cele a căror listă o ai, îmi va face plăcere să i-o pun la dispoziție cîndva. Am scris toate acestea în anii de izolare, cînd nu mă gîndeam că pot exista și cititori. Cu atît mai plăcut îmi e să-i văd apărînd.

La cererea mea nu am încă răspuns. Îți voi comunica la timp rezultatul, iar dacă e favorabil ne vom putea vedea mai curînd. Mă tem însă că *zeii sînt tot îtubufnați* și îmi pare rău pentru ei.

Al d-tale

C. NOICA

Mă cutremur și azi, la recitirea acestor rînduri, amintindu-mi de mizeria care îl determina pe marele filosof să facă o discretă aluzie la o eventuală subscripție în favoarea lui. Oricît ignora bunurile materiale, chiar dacă se spăla într-un lighean cu smalțul sărit și citea la lumina unui opaiț, trebuia să trăiască și, pe atunci, nu se prea iveau des cereri de meditație la limbi clasice sau contemporane. Și cui puteam eu să fac asemenea sugestii cînd unul dintre colegii mei a fost bătut trei zile la Securitate pentru că, de bună credință (era un înfocat stalinist pe atunci, ceea ce a dat aspect tragi-comic întîmplării), adusese cererea unor mineri din satul lui ardelean să se redeschidă mina la care lucraseră, iar un altul rămăsese pe drumuri (după bătaia aferentă) pentru că-și dăduse întîlnire cu cîțiva prieteni «la coada calului», în Piața Universității. Unul dintre ce mai înzestrați colegi ai noștri avea să fie implicat într-un proces la Tribunalul Militar și condamnat la nouă ani închisoare pentru că nu a denunțat un așa-zis «complot contra statului», opera unor studenți care-i ceruseră părerea despre textul unui proiect de manifest. El se mulțumise doar să le atragă atenția că este o prostie și refuzase cooperarea. Într-adevăr, zeii erau îmbufnați, căci studențimea începuse să se scuture de dogmatism, să caute valorile perene ale culturii universale, să refuze manipularea. Demascarea cultului personalității, evenimentele din Ungaria și Polonia incitau la eliberarea cugetelor. Abia azi simt cît de vinovat sînt că nu am avut curajul să difuzez textul ce mi-l încredințase Noica, în speranța că-i voi atrage pe cititori. Încă de pe atunci visa la înființarea unei școli de formare a unor tineri cugetători în care el să dialogheze cu marxismul. Redau *Memoriul de lucrări elaborate de Noica pînă în 1956:*

Lucrări publicate între 1934—1944

1 *Mathesis sau bucuriile simple* [1934]
[Premiul scriitorilor tineri pe anul 1934]
2 *Concepte deschise în istoria filozofiei, la Descartes, Leibnitz și Kant.* [1936]
[Lucrare premiată de Academia Română]
3 *Viața și filozofia lui Descartes* [1937]
4 *De caelo. Încercare în jurul cunoașterii și individului* [1937]
5 *Schiță pentru istoria lui cum e cu putință ceva nou.* [1940]
6 *Două introduceri și o trecere spre idealism.* Cu traducerea primei introduceri kantiene a „Criticei Judecării". [1943]
7 *Jurnal filosofic.* [1944]

Traduceri filozofice

8 *Regulae ad directionem ingenii.* Descartes. [Traducere cu un studiu introductiv, 1935]
9 *Despre forma și principiile lumii sensibile și ale celei inteligibile. Kant.* [Traducere cu un studiu introductiv, 1936]

10 *Meditationes de Prima philosophia.* Descartes. [Traducere cu un rezumat al *Întîmpinărilor şi Răspunsurilor*, 1937].

11 *De magistro.* Augustin. [În „*Izvoare de filosofie*", 1943].

12 *Diferenţa dintre filosofia lui Fichte şi cea a lui Shelling, Hegel.* [În „*Izvoare de filosofie*", 1943]

În afară de aceste lucrări, am publicat tot atîtea traduceri de romane poliţiste, de aventuri, etc. la editurile „Hertz", „Fundaţiile Regale", „Cugetarea", „Gorjan", *traduceri făcute exclusiv din nevoia de a-mi cîştiga existenţa.* De asemenea, din acelaşi motiv, am colaborat [la] diverse reviste ale timpului ca: „*Revista Fundaţiilor*", „*Vremea*" etc.

Lucrări aflate în manuscris [1944 — 1956]

1 *Lysis sau despre înţelesul grec al filosofiei*
2 *Fire şi fiinţă. Introducere la o filosofie sistematică*
3 *Devenirea întru fiinţă.* Încercare de filosofie sistematică
4 *Anti-Goethe.* [2 volume]
5 *Povestiri din Hegel.* (O punere în clar a *Fenomenologiei spiritului*)

Proiecte în lucru

Tratat de logică reală

Constantin NOICA

Precizez că toate documentele le reproduc exact cum le-am primit şi le pun la dispoziţia celor ce vor alcătui arhiva Noica. Acest memoriu de lucrări poate servi la căutarea lucrărilor sechestrate de Securitate cînd Noica a fost arestat sau a celor nedepistate încă. Este de remarcat şi faptul că omul care a fost condamnat la izolare în Cîmpulung-Muscel pe motiv că ar fi fost mare moşier a fost totdeauna nevoit să muncească din greu, uneori total în afara pregătirii şi preocupărilor sale, pentru a-şi cîştiga existenţa. În discuţiile noastre mi-a repetat adesea acest fapt şi, fără amănunte, cînd l-am întrebat de ce a trecut la catedra lui Nae Ionescu, m-a lăsat să înţeleg că, pe lîngă forţa de atracţie a fascinantului profesor, au existat şi motivaţii privind condiţiile de viaţă. În orice caz, am reţinut că nu-şi reproşa decît un articol utilizat de legionari, cu care nu-şi recunoştea nici un fel de afinităţi Era interesat de modul cum este format tineretul şi susţinea, mereu cu noi argumente, necesitatea selectării elementelor de excepţie. Pe mine mă îndemna să-mi fac un program de studiere temeinică a clasicilor, să învăţ greaca veche (făcusem un an cu Frenkian) şi germana, să fac traduceri ca să-mi perfecţionez atît cunoştinţele de filosofie, cît şi pe cele de limbă. Pentru el acestea erau principiile de bază pe care dorea să constituie un grup de tineri filosofi, idee ce avea să se materializeze la Păltiniş peste mai mulţi ani. Ideea lui mi se părea

tentantă, dar irealizabilă și am avut multe discuții pe această temă. Mă provoca, abia mai tîrziu mi-am dat seama, ca să sesizeze mai exact dificultățile ce le va întîmpina, dar era decis și viața a confirmat intuiția lui excepțională. Îndrăznesc să susțin părerea că acest proiect și modul cum a fost realizat merită o analiză foarte atentă, căci experimentul Noica mi se pare a fi unic în Europa de Est și ființarea lui în condițiile totalitarismului de la noi a avut efecte încăi nsuficient apreciate, benefice, nu doar pentru dezvoltarea gîndirii filosofice de la noi, dar și pentru literatură, estetică și, indirect și discret, pentru politică. A crea o oază de gîndire filosofică autentică și autonomă în acele timpuri a fost o victorie asupra inculturii și inepției, urmărită și susținută tacit de toți intelectualii adevărați, chiar și de cei ce nu-l simpatizau sau pur și simplu nu-l înțelegeau pe Noica. Mulți au apreciat că de la Blaga încoace nimeni nu a mai încercat (și cu succes) să dea o identitate românească exprimării filosofice. Dar Noica a făcut mult mai mult. Cît de modest a rămas se știe. Scrisorile ce le reproduc în continuare evidențiază previziunea și perseverența lui.

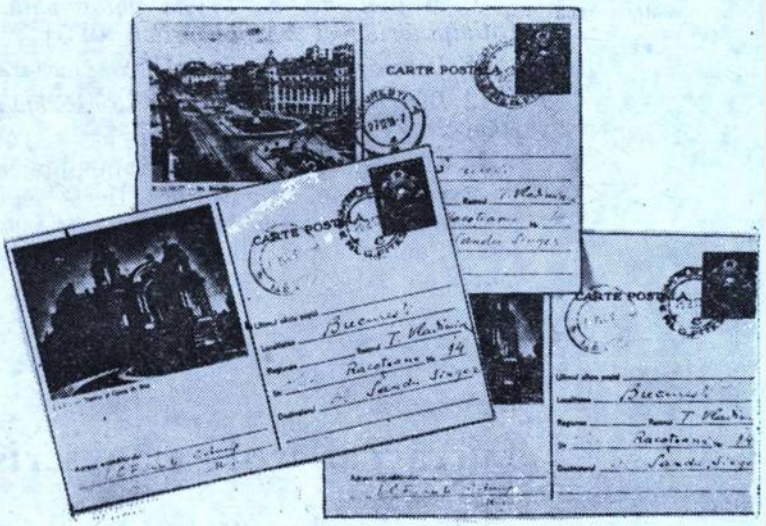

23.IV.957 C[împu] Lung

Dragă Domnule Singer,

Am primit cu multă plăcere rîndurile d-tale și-ți mulțumesc pentru urări, pe care ți le întorc din toată inima. Nici vorbă nu poate fi de supărarea că nu mi-ai mai dat un semn. Îmi scrii cînd poți și în măsura în care îți e util s-o faci. Principalul e să nu mă ocolești cînd vii pe aici. Lucrarea d-tale m-a interesat foarte mult. Cred că e bine făcută pentru punctul de vedere de azi. Pe mine mă nemulțumește perspectiva oficială, nu a d-tale personală, iar *observațiile mele privesc mai mult marxismul (de azi, de la noi !)* nu gîndul d-tale. În acest sens ele nu-ți pot fi de mare folos, dar le-am făcut cu toată sinceritatea. În ce te privește, cred că n-ai primit încă „șocul" hegelian, cum trebuie să se întîmple cu orice marxist autentic. Bănuesc că îl vei avea doar cînd vei citi germana. Pînă atunci am admirat ușurința cu care ți-ai însușit generalitățile necesare despre Hegel. Singura obiecție pe care aș face-o direct lucrării d-tale este că rămîne prea mult în generalități și nu relevă (decît în ultimele 2 pagini) ce e efectiv nou ca interpretare în perspectiva lui Hegel. Dar pentru aceasta ar fi trebuit să stăpînești istoria filosofiei altfel decît se poate la anii d-tale.

Principala mea supărare pe marxism e că nu e marxism : nu înțelege trecutul în necesitatea lui plină, ci îl « critică » în chip steril. După cum, pe plan istoric obișnuit, un marxist adevărat e dator să arate că biserica, regalitatea, capitalismul, colonialismul ori moșierimea au fost *cîndva* progresiste, dar astăzi nu mai sînt, la fel în istoria filosofiei trebuie înțeles că *Platon e mai progresist, în ceasul lui, decît Democrit mai înainte*, ori Descartes decît materialistul Gassendi ! Marxiștii zilei combat în numele dușmăniei lor *de azi* pe patronii de ieri ai dușmanilor lor, neînțelegînd că dialectica adevărată tocmai asta arată, dreptatea adversarului, sau ceasul cînd adversarul

tău a avut dreptate şi ţi-a pregătit astfel dreptatea ta de azi. Cînd marxiştii noştri vor înţelege asta, vor spune cîte ceva despre trecut şi prezent. Aşa nu fac decît să îngîne lozinci.

Cărţile pe care mi le sugerezi mă interesează toate. Dacă ai cumva vreuna din ele ţi-aş fi recunoscător s-o aduci aci cînd vii. În ce priveşte manuscrisele mele, d-ta eşti prea generos; fii sigur că ele vor mai aştepta pînă să apară. Am primit o invitaţie de la o editură franceză să trimit o carte despre Hegel. Mă tem că amicii d-tale nu mă vor lăsa să fac nici asta. Nu e nimic, se poate trăi şi la Vişoi.

Al d-tale, cu toată prietenia,

C. NOICA

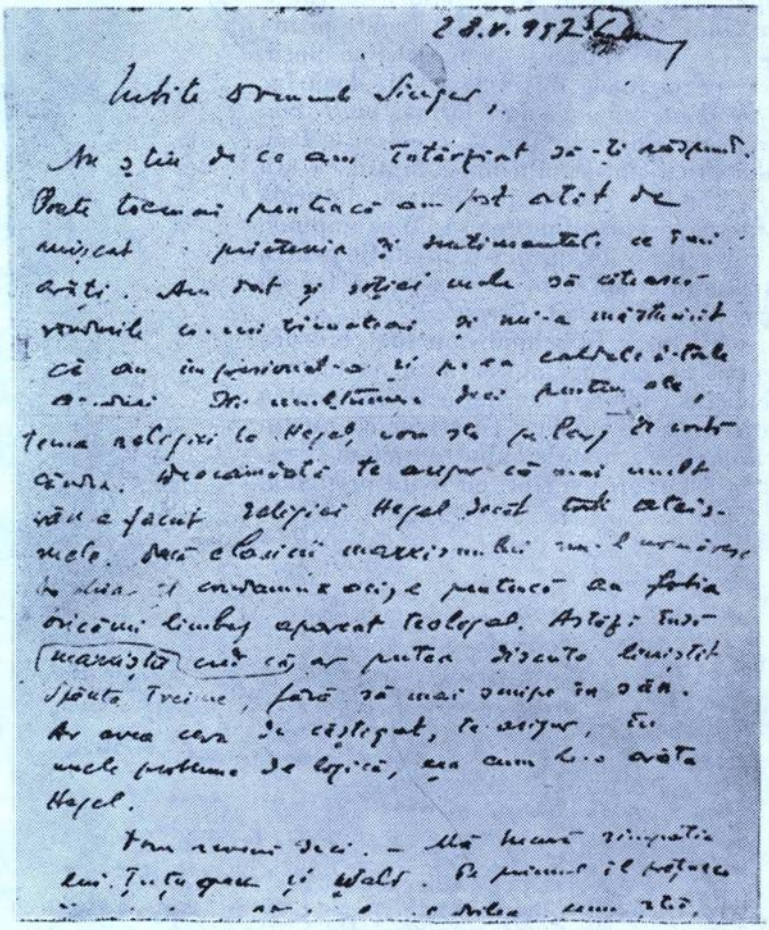

Căutam să-l atrag spre actualitate, să-l scot din izolarea cu care se obişnuise, şi care mie mi se părea dăunătoare pentru el şi o nedreaptă frustrare a iubitorilor de cultură. Noica privea cu oarecare amuzament sinceritatea mea, naivitatea cu care încercam să-l conving că marxiştii, cel puţin unii dintre ei, sînt bine intenţionaţi şi doresc să-l readucă în actualitate. Şi din scrisorile anterioare rezultă scepticismul lui. «Încearcă dacă vrei, eu nu te împiedic, dar ai să vezi că ei nu sînt capabili de dialog şi mă vor doar în felul lor.» Cam aşa îmi spunea mereu, dar nu am renunţat.

După o lungă aşteptare, Ţuţugan mi-a comunicat că Joja i-a permis să aibă, împreună cu Wald, o întrevedere cu Noica pentru a discuta cum poate fi acesta reintegrat treptat în activitatea publică. M-a rugat să stabilesc cînd poate veni Noica la Bucureşti şi a fost de acord ca întîlnirea să aibă loc (în secret, ilegal) la locuinţa părinţilor mei din str. Maior Racoţeanu nr. 14.

Din scrisoarea următoare se poate vedea că perspectiva vizitei la Bucureşti nu i-a displăcut lui Noica. Îi aprecia pe Ţuţugan şi Wald, dorea să-i întîlnească, dar nu credea că va putea accepta propunerile ce bănuia că i s-ar putea face. Cred că-şi făcuse un mic scenariu în vederea acestei întîlniri, şi, după cum veţi vedea, nu era rezultatul necunoaşterii şi capriciului, ci al consecvenţei.

28.V.957 C[împu] Lung

Iubite Domnule Singer,

Nu ştiu de ce am întîrziat să-ţi răspund. Poate tocmai pentru că am fost atît de mişcat de prietenia şi sentimentele ce îmi arăţi. Am dat şi soţiei mele să citească rîndurile ce-mi trimeteai şi mi-a mărturisit că au impresionat-o şi pe ea caldele d-tale gînduri. Îţi mulţumesc deci pentru ele, cu întîrziere dar cu aceeaşi sinceritate cu care aş fi făcut-o din primul moment.

Atitudinea d-tale mi se pare singura onorabilă, în ce privește folosirea ideologiei marxiste. Cu un asemenea marxist îmi place oricînd să stau de vorbă și nu aș ezita să colaborez. Din păcate nu ființe curate, ca d-ta și alții, conduc destinele culturii și vieții publice de aici. Sau dacă sînt și ei curați, sînt apucați, sau speriați sau îngrădiți, și atunci nu iese decît puținul care iese.

Pe toate temele, și în primul rînd pe tema religiei la Hegel, vom sta pe larg de vorbă cîndva. Deocamdată te asigur că mai mult rău a făcut religiei Hegel decît toate ateismele. Dacă clasicii marxismului nu-l urmăresc ba chiar îl condamnă aci, e pentru că au fobia oricărui limbaj aparent teologal. Astăzi însă cred că marxiștii ar putea discuta liniștit Sfînta Treime, fără să mai scuipe în sîn. Ar avea ceva de cîștigat, te asigur, în unele probleme de logică, așa cum le-a arătat Hegel.

Vom reveni deci. Mă bucură simpatia lui Țuțugan și Wald. Pe primul îl prețuiesc din scris de mult iar la al doilea, cum știi, admir temperamentul filosofic (poate prima însușire cînd faci filosofie!). Cred că vom ajunge pe acolo și deci să-i cunosc și pe dînșii. Dacă vei fi așa de bun să ne pui în legătură, pe la finele lui iunie, cînd, dacă fac un ultim efort susținut, sper să am poate *Povestirile* în noua lor formă, *mult mai accesibilă*. Despre toate celelalte sugestii, extrem de îndatoritoare, pe care mi le faci, vom putea discuta atunci. Nu ezita să-mi dai orice sfaturi. Pe lîngă faptul că știi mult mai multe decît mine despre cele de azi, văd că ai și o înțelepciune, naturală aș zice — ceva din *Nathan der Weise*, dacă nu te supără, care începe să mi se impună. Doar de nu m-ai face să fac vreo nefăcută! Între timp am primit o invitație pentru un congres de filosofie în Italia. Sunt curios să știu ce ai să mă sfătuiești să fac cu ea, ca și cu cererea editurii franceze, căreia aș vrea să-i trimit *Povestirile*.

Nu am văzut încă „*Cercetări filosofice*", le voi căuta. În schimb am luat broșura lui Gulian și îți trimit rîndurile alăturate pentru ca, cu rugămintea de a *nu* încerca să le publici și nici de-ale face să cadă sub ochii lui Gulian. Părerile mele sînt pentru d-ta și cîțiva amici, pe care-i rog să nu le comenteze în public! Te asigur că nu țin decît să fiu lăsat în pace, deocamdată, pînă la aerisirea marxismului românesc.

Îți mulțumesc că îmi aduci puțin aer curat în așteptare; și sînt, cu toată prietenia, al d-tale.

C. NOICA

Notă

Pentru caracterul ei ocazional, broșura lui Gulian despre Goethe nu-mi pare deloc rău făcută. Ea rămîne însă, ca aproape tot ce se scrie acum, de « uz intern » și în nici un caz nu va pătrunde în literatura goetheană! Nu aduce nici vreo sondă mai adîncă în lucrarea lui Goethe, nici vreo noutate de perspectivă în marxism, după cîte știu.

N-am constatat, în ce privește cunoașterea materialului, decît următoarele lucruri discutabile ori eronate:

1. « Interesul lui G. pentru filosofie » (p. 9). Dar nu e real, nu e adîncit și se transformă întotdeauna în aversiune. Poți spune că G. e filosof în felul lui, dar cu filosofia stă prost, — spre deosebire de ce declară Gulian.

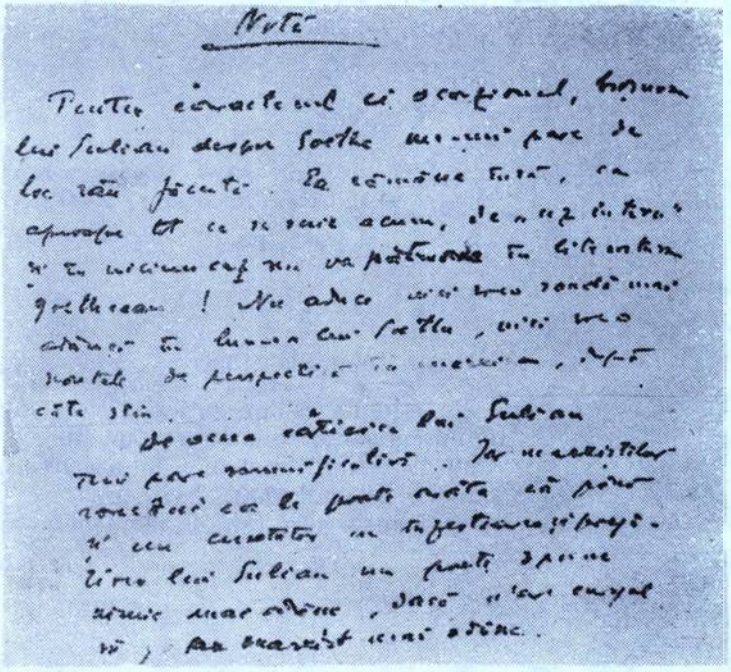

C. NOICA și Anca BIȚU-SĂRGHIE în casa acestela din Sibiu. (Foto: Răzvan SĂRGHIE)

2. « Dialectica » nu unește pe Hegel cu Goethe (p. 17). Cel mult tema devenirii. Consider însă catastrofal pentru marxism și fantezist pentru Goethe să se califice drept dialectică orice tematică a devenirii.

3. « *Magistralul epos Reineche Fuchs* » (p. 26) e o simplă traducere și adaptare!

4. Finalul lui *Faust* (p. 37) e una din cursele în care se prind goetheenii superficiali. Cît despre sensul lui, el se potrivește la fel de bine lui... Mussolini și oricărui dictator de pe lume. Mult mai progresist e finalul veritabil, cu Gretchen *lîngă* Maica Domnului și trăgînd sforile în cer. Dar pentru asta trebuie să nu te sperii de teologie.

5. Că la *Metamorfoza plantelor* Goethe pornește de la... biologul rus Wolff (p. 83) — e una din acele afirmații care, după cîte știu, supără pe ruși înșiși.

Mai important de relevat îmi pare, însă, eșecul metodei marxiste, cel puțin așa cum e practicată în România. Critica noastră marxistă procedează mecanic: autorul cutare are atîtea trăsături progresiste (ateism; activism etc.) și atîtea reacționare. Contabilizezi și spui: e totuși progresist, căci are mai multe note bune! Peste tot lucrul e întristător, dar la Goethe dă rezultate exact contrarii. Căci *Goethe e reacționar chiar cînd e progresist* și asta m-am străduit să dovedesc, dar firește în termenii mei, într-o lucrare despre el.

Nu vreau să dau lecții de marxism nimănui, dar — pe linia lui Hegel cel puțin — semnalez ce straniu apare marxismul nostru. Dacă pui oricărui marxist român întrebarea: cine e mai progresist, Descartes spiritualistul ori Gassendi-materialistul? aproape toți (judecînd după cum scriu) îți vor răspunde: Gassendi. Că Descartes a mișcat din loc lucrurile, iar Gassendi nu, asta nu-i interesează; ei fac doxografie, adică adună opinii, nu judecă istoric!

De aceea cărticica lui Gulian îmi pare semnificativă. Iar marxiștilor români ea le poate arăta că pînă și un cercetător cu înzestrarea și pregătirea lui Gulian nu poate spune nimic mai adînc dacă n-are curajul să fie un marxist mai adînc.

C. N[OICA

Nu am arătat nimănui pînă acum aceste scrisori și încă mă întreb dacă am dreptul să le public atîta vreme cît mai sînt prezenți unii dintre cei pomeniți. Cei ce au trăit în preajma lui Noica sînt mai în măsură să aprecieze importanța acestor scrisori.

De ce am folosit prea puțin șansa de a fi fost în preajma marelui filosof este o altă poveste și, ceea ce trebuie să subliniez aici, Noica nu are nici o vină. El s-a străduit să mă ajute dar viața a decis altfel. Cît de mult dorea să facă, și făcea, pentru tineret se vede astăzi și mărturia mea sper să pună în evidență faptul că pe el nu-l incomoda nici o adeziune, ci doar impostura, mediocritatea.

Peste vreo trei săptămîni îmi scria:

17.VI.957 C[impu] Lung

Iubite Domnule Singer,

Am primit rîndurile d-tale atît de calde şi pline de bune îndemnuri. Îţi mulţumesc şi te anunţ că te vom vedea probabil în primele zile din iulie, cînd vom putea cîntări totul. Dar, pentru Dumnezeu, de ce crezi că «a trăi viaţa» înseamnă neapărat a fi într-un local public, cum e Bucureştiul d-tale? Acţiune şi viaţă am găsit mult mai mult în singurătate (ceea ce e altceva decît izolarea) întotdeauna. Şi mai e ceva: nici vorbă să mă consider victimă, te asigur. De aceea va trebui — de vreme ce eşti atît de bun încît să-mi dai o mînă de ajutor — să priveşti cazul meu ca o problemă a altora, mai mult decît a mea. Pentru mine, ajutorul real pe care mi-l dai este că sporeşti, cu prezenţa d-tale atît de prietenoasă şi vie, numărul celor care-mi trezesc bucuria de viaţă, îmi ridică întrebări şi, poate, îmi prilejuiesc unele răspunsuri.

Îţi mulţumesc pentru toate astea şi sînt,

al d-tale devotat

C. NOICA

Insistam să vină pentru întîlnirea cu Ţuţugan şi cu Wald, în nerăbdarea mea de a-l vedea eliberat de gardul invizibil, dar şi imprevizibil, al domiciliului forţat. Precizarea lui privind deosebirea dintre singurătate şi izolare elucida numai un aspect al impreciziei limbajului meu, dar eluda cu nonşalanţă primejdia ce avea, din nefericire, să se dovedească reală. Abia peste aproape 20 de ani aveam să rediscutăm acest aspect.

Nu regreta nimic. Doar faptul că nu am fost cu el! «*Ce bine ţi-ar fi priit, d-le Singer. În anii de închisoare mi s-au cristalizat cărţile şi proiectele. Dacă ai fi fost cu mine, am fi discutat şi cele ce ai fi putut realiza d-ta.*» Cam aşa mi-a spus. Dar despre asta vom face precizări la locul cuvenit (cronologic).

Întîlnirea a avut loc şi a fost un eşec. Noica a venit bine dispus. Parcă-l văd şi acum: se aşezase în fotoliul din stînga ferestrei. Ţuţugan în cel din dreapta, iar Wald se mişca întruna, în stilul său caracteristic, făcînd mereu apel «Dinule dragă, dar înţelege ce ocazie ţi se oferă!» Ţuţugan, calm şi explicit, fără a fi persuasiv, îi propusese lui Noica să accepte, în prima etapă, reeditarea traducerii sale din 1935. *Regulae ad directionem ingenii*, susţinînd, cu convingere şi nu puţine argumente flatante, că acest prim pas îi va permite lui Joja să obţină ridicarea domiciliului forţat ce i s-a impus lui Noica. Acesta a mulţumit pentru amabila ofertă (cartea urma să apară la Editura Ştiinţifică), dar a cerut cu îndîrjire să scrie şi o prefaţă în care să dialogheze cu marxiştii referitor la modul în care aceştia îl interpretează

C. NOICA şi Mircea HANDOCA la Paris (septembrie 1985).

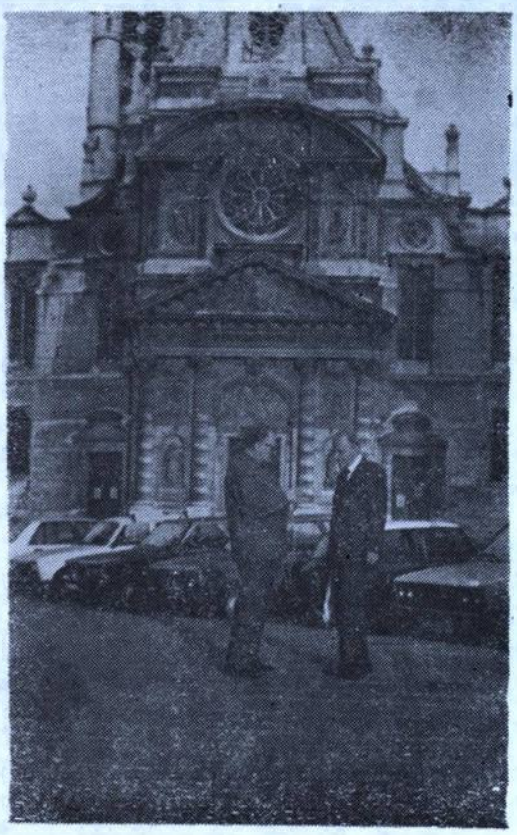

pe Descartes. Degeaba i s-a explicat în fel şi chip că aşa ceva este de neconceput (în 1957) şi oricum s-ar răsfrînge negativ asupra situaţiei ale, fiind deci contrar scopului întîlnirii. Noica replica liniştit că nu-i pasă de nici un fel de îmbunătăţiri ale condiţiilor materiale ale existenţei sale, el voia doar să i se acorde posibilitatea dialogului cu marxiştii! Atît şi nimic mai mult! Pînă una alta era dialogul surzilor. Ţuţugan nu avea dezlegare să ofere mai mult (nici nu era posibil), iar Wald, cu toată ingeniozitatea şi subtilitatea argumentelor sale, nu a reuşit să-l înduplece pe Noica şi a renunţat, consternat. Amîndoi au plecat întristaţi, pentru soarta lui Noica, şi oarecum stînjeniţi, din cauza previzibilei reacţii a lui Joja la relatarea întrevederii. Nu ştiu cum a procedat Ţuţugan, dar, spre onoarea sa, mereu mă întreba ce mai face Noica. Wald, de cîte ori rememora scena, se amuza copios, aprobîndu-l pe Noica, dar subliniind propria lui abilitate în a le face zile fripte dogmaticilor. Stilul lui Noica îi era străin.

După convorbire, Noica a vrut să se plimbe puţin prin Bucureşti şi m-a dus la o fostă locuinţă a sa, parcă prin Dămăroaia, unde mi-a arătat ce mai rămăsese din biblioteca sa şi mi-a dat cîteva cărţi să i le vînd. Mi-a rămas J. E. Erdman — *Grundriss der Geschichte der Philosophie. Zwiter und letzter band*, Berlin 1866. Am umblat şi am discutat multe ore şi ţin minte că m-a impresionat profund tot ce mi-a povestit, dar nu am notat temele şi ideile acelei lecţii peripatetice.

Ne-am revăzut la Cîmpulung şi, ca de obicei, am discutat despre Hegel, despre proiectul lui pentru o nouă *Logică*, despre prietenul lui Cioran etc. Îndîrjirea lui creştea şi nu voia să audă de flexibilitate. Între timp şi situaţia mea s-a complicat. Nu cred că datorită relaţiilor mele cu Noica, dar nu este exclus ca şi aceasta să fi influenţat cumva marginalizarea mea. Nu mai puteam să-l vizitez prea des, fiind în căutarea unui loc de muncă pentru mine şi soţia mea. Şi lui îi displăcea situaţia şi, în general, evita compasiunea. A trecut ceva timp pînă mi-a mai scris.

22.IX.957 C[impu] Lung

Dragă Domnule Singer, am regretat că am lăsat pe soţia d-tale să plece de aci fără să-i dau un semn pentru d-ta. Din păcate n-aveam la mine *Povestirile*, căci mi le-a luat cineva de la Espla să le bată în cîteva exemplare şi să le dea în «circulaţie internă». Le-am cedat, declarînd că mă mulţumesc cu atît. Cred că nici ei nu-mi oferă mai mult deocamdată. Voi fi însă bucuros să am cîteva exemplare disponibile şi unul din ele va fi pentru d-ta.

Sper să ne revedem pe la finele lui oct., cînd ar trebui să vin spre a-mi face aprovizionările de iarnă în materie de cărţi. Aştept să-mi spui dacă ţi-ai făcut vreun rost pe lume. Nu mai vii pe aci?

Al d-tale, sincer prietenește,

C. NOICA

Ultima scrisoare din prima etapă a minunatei mele prietenii cu Noica trebuie să capete o explicaţie. Regret că ea se referă la mine şi la aspecte exterioare schimbului de idei. Doresc să se reţină doar ceea ce contribuie la mai buna cunoaştere a vieţii lui Noica, a preocupărilor şi aspiraţiilor sale din acei ani.

După absolvirea Facultăţii de filosofie ajunsesem salahor la recent înfiinţata Televiziune (şi asta cu relaţii), iar soţia mea, absolventă a Facultăţii de biologie, zilieră la Institutul de sericicultură de la Băneasa. Numai de Hegel nu-mi mai ardea. Întîmplarea a făcut să ajung (în 1957, de Crăciun) organizator cultural la Băile Felix — Oradea. Noica nu ştia nimic şi mi-a scris la Bucureşti.

30.I.957 C[impu] Lung

Dragă Domnule Singer,

Nădăjduiesc că eşti bine şi că ai început cu un spor de perspective noul an. Îţi scriu un rînd ca să-ţi fac o rugăminte: să ceri Hegelul, cînd poţi, vărului meu, Dan Paras-

chivescu (str. Traian 171, la Foişor, între 5—6 d.a.) căruia i l-am făgăduit de mult pentru cineva. Nu am alt exemplar disponibil şi de aceea te necăjesc pe d-ta.

M-ar bucura să aflu ce mai faci. În nădejdea unei apropiate revederi, aci ori acolo, sînt al d-tale, cu toată prietenia,

C. NOICA

Nu-mi amintesc cînd am reuşit să vin în Bucureşti şi să-i îndeplinesc dorinţa, dar ştiu că, spre surpriza mea, am primit un manuscris pe care l-am luat la Oradea şi l-am dactilografiat cu gîndul că imediat ce vom putea merge la Cîmpulung îi voi face o bucurie singuraticului, care îmi dăduse şi alte manuscrise spre lectură. Le păstram şi speram să le pot dactilografia pe rînd. Să fi fost de Paşti? Sau poate în vară? Cînd am ajuns la Cîmpulung am aflat că Noica a fost arestat şi soţia sa nu a vrut să primească Hegelul, sfătuindu-mă să dispar cît mai repede de acolo. Şi uite-aşa a ajuns Hegel în podul Ţuţuienilor din Vişoi, unde au venit mai apoi şi celelalte creaţii ale lui Noica să-i ţie de urît ani îndelungaţi.

Trebuie să recunosc că, cel puţin pe moment, spaima pentru ce-ar putea păţi familia mea a fost mai mare decît amărăciunea pentru suferinţele lui Noica. Cu timpul, acestea au trecut pe prim plan. Mă temeam că n-am să-l mai văd şi căutam să aflu de ce a fost închis. Îmi aminteam o întîlnire cu Noica şi Edgar Papu la Cîmpulung, parcă în vara 1957, cînd se discutase ceva şi despre catolicism, ori acum era şi Papu arestat şi se vorbea de un complot catolic. Pe de altă parte, Noica îmi vorbise de mai multe ori despre intenţia lui de a-transmite lui Cioran o lucrare spre publicare în Franţa. Nici azi nu ştiu ce s-a întîmplat.

Au trecut ani şi Noica era prezent numai în convorbirile cu Wald şi în corespondenţa cu Sorin Vieru, vechiul meu coleg şi prieten, pe care încercasem, fără succes, să-l apropiu de magistru încă din 1957. Cînd i-am vorbit lui Noica despre Sorel am relevat apetenţa lui pentru limbi străine, temeinica deschidere spre filosofia occidentală şi buna cunoaştere a operelor de tinereţe ale lui Marx. Noica dorea să-l întîlnească cît mai curînd, dar Sorel ezita. Motivele le va explica el însuşi cîndva. Mie mi se pare necesar şi corect să povestesc aceste lucruri nu numai pentru că ele completează ceea ce s-a scris despre eforturile lui Noica în direcţia depistării şi formării noii generaţii de gînditori ce se vor elibera de dogmatism, dar şi pentru că arată, odată cu evoluţia lui Sorel (filosof, logician şi poet), cîtă răbdare şi price-pere formativă avea Noica.

Pentru a explicita aceste afirmaţii voi reproduce mai întîi cîteva pasagii din scrisorile ce mi le trimitea Sorel şi veţi putea astfel să înţelegeţi mai bine semnificaţiile primei scrisori pe care am primit-o de la Noica după ce a fost eliberat. Mai întîi o scrisoare din 1957:

Dragă Sandule,

Îţi mulţumesc foarte mult pentru Hegelul lui Noica, l-am citit cu mult interes şi cu multă plăcere. A căzut tocmai la timp: acum cîţiva ani n-aş fi înţeles nimic şi aş fi respins de plano totul, iar peste cîţiva ani nădăjduiesc că îmi va pare demodat. Deocamdată însă l-am citit cu simpatie... Dacă este o carte care se pretează unei istorisiri, în domeniul filosofiei, apoi aceasta este Fenomenologia Spiritului. **Ideea de a scrie un „basm" este genială în felul ei. Am avut însă, uneori, impresia că abrupteţea textului hegelian nu a fost biruită. Nici nu e nevoie. În orice caz, chiar basm rămînînd, citirea textului este destul de grea... mai ales dacă nu treci mai departe, cum bine recomandă Noica. Hegel** pare **puţintel sofistic, trecerile lui sînt paradoxale, şi uneori, ca idealist, este** sofistic. **Bineînţeles că Noica pedalează şi pe unele aspecte demodate. El este un hegelian ortodox, cu toate inconvenientele care decurg din aceasta. Asigurarea sa că dialectica are acelaşi conţinut — raţionalizat însă — ca religia, nu o poţi admite. Trebuie să fii contaminat pe deplin de Hegel ca să admiţi aşa ceva. În orice caz lucrarea mi-a plăcut, m-a interesat, m-a instruit.**

Zilele acestea trebuie să apară cartea lui Gulian, vol. 1, Metodă şi sistem la Hegel **Am răsfoit sumarul ei, mi se pare interesant (şi scrisă mai omeneşte decît cartea lui Apostol, care nu-i prea uşor de citit)...**

Am luat studiul lui Noica de la Wald. N-am avut timp să-l întreb de impresia lui asupra lui Lysis...
[.....]

Cu drag

SOREL

Cum se va regăsi Sorel în aceste rînduri este altă problemă. Sper să nu se supere că-i destăinui gîndurile de atunci. O fac pentru că dau seamă despre felul cum era receptat Noica în acele vremuri. Sigur, se vede şi cum mai eram noi pe atunci, dar nu avem de ce ne ruşina.

Deşi eram conştient de faptul că începusem să mă îndepărtez de filosofie şi că Sorel era mult mai bine pregătit şi informat decît mine (singura personalitate ce o mai întîlneam, pe atunci, era Al. Kiriţescu, cînd venea la tratament), am îndrăznit să-l cam contrazic pe Sorel şi iată ce mi-a răspuns:

Buc[ureşti] 2 febr. 1958

Dragă Sandule,

...Am citit cu plăcere şi cu maximum de amuzament sfaturile pe care mi le dai în privinţa lui Hegel (lui Egor Vasilievici, cum i se adresa familiar bătrînului, — Belinschi!).

Sfaturile tale sînt minunate, dar se bazează pe o neînţelegere vădită: n-am afirmat că Hegel îmi va apare vreodată demodat (demodat sînt eu!), ci că Povestirile din Hegel **pe care le-am citit graţie amabilităţii tale îmi vor părea într-o zi — sper — complet depăşite, poate puerile. (Reciteşte scrisoarea trecută, pe care am aşternut-o în grabă, şi te convinge de asta)... Cu** Fenomenologia Spiritului **n-am nimic, în afară de dorinţa de a o studia în «carne şi oase». Dar pe stimabilul C.N., cu cît trece timpul, cu atît mai mult am impresia că a reţinut numai exteriorul sau misticul din Hegel. (Am citit de curînd Jean Hippolyte:** Etudes sur Marx et Hegel: **această vulpe existenţialistă îl înţelege, cred, mai bine pe Hegel — şi pe Marx — decît stimatul** Herr Profesor!)

Aşa stînd lucrurile, reproşurile tale sînt savuroase şi nu mă pot abţine să nu le citez: «...afirmaţia ta că Hegel îţi va fi părut demodat cîndva e prosteasca. Mi se pare că ai început să ţi-o iei în cap. Vezi să nu sări peste cal! etc. etc...» fereşte-te de asemenea idei căci dialectica pe care o vei practica pornind de la o asemenea premisă va avea aceeaşi valoare ca şi cele cîteva vizite zilnice pe care le face orice om din motive diuretice. «Hegel nu trebuie (!!Warum?) **să-ţi pară niciodată demodat şi cînd ai impresia asta să ştii că ori l-ai depăşit şi pe Marx, ori mai curînd te-ai tîmpit, crezînd că eşti prea deştept»...**

[..... .....]

SOREL

Scrisorile lui Sorel conţin multe alte observaţii şi informaţii interesante şi pline de vervă dar, nereferindu-se la Noica nu-şi au locul aici. La 28.1.1966, Sorel mi-a dat marea veste:

Ce-i mai bun, la urmă. Mă grăbesc deci să-ţi comunic (mă grăbesc, cu o notabilă întîrziere!) că prof. C. Noica este cercetător principal la Centrul de logică începînd din ghenar, că am făcut cunoştinţă cu el, am fost în vizită în mai multe rînduri la el acasă. Îl simpatizez foarte mult, este într-adevăr un om interesant, un intelectual de marcă, o figură remarcabilă. El a avut înfinita bunăvoinţă să se ofere a mă iniţia în tainele limbii eline şi, eu apucîndu-mă cu rîvnă la învăţat, el stimulîndu-mă asiduu, am şi reuşit să fac progrese sensibile, încît în două ore voi fi terminat de parcurs împreună cu el textul original al Categoriilor. **Întîlnirea cu el este f[oarte] fecundă pentru mine, filosoficeşte vorbind. Este o prezenţă tonică. I-am spus că sîntem prieteni, i-am transmis salutările tale, s-a bucurat aflînd că eşti bine şi vesel comme toujours, a avut cuvinte de simpatie pentru tine. Îţi dau adresa lui, în cazul cînd vei dori fireşte să-i scrii:**

Berceni, Bloc E9, scara 2, ap. 34, et. III.

Pe cînd te vedem la Bucureşti?

Te salut cu drag şi aştept veşti noi de la tine.

SOREL

Era o indescriptibilă şi dublă bucurie. Nu numai că-l puteam contacta din nou pe Noica, liber şi relativ într-un loc adecvat lui, dar se realiza vechea noastră dorinţă de a-l pune pe Sorel în ceea ce eu numeam experimentul Noica şi în care credeam mai mult decît în proiectul *Logicii* sale. I-am scris imediat şi am primit următorul răspuns:

16.II.966

Iubite Domnule Singer,

Scrisoarea d-tale mi-a făcut atît de multă plăcere încît nu-mi explic cum am lăsat cîteva zile să treacă fără să-ţi răspund.

Departe de-a mă supăra, prima pagină a scrisorii îmi arată încă o dată ce om înţelept eşti. Mai presus de orice, m-a încîntat la d-ta, întotdeauna, înţelepciunea de om tînăr. Nu te-am putut asculta, căci eram nitel îndrăcit şi tot ceasul era unul al îndrăcirii. Dar te asigur că nici n-am făcut nimic. Aş ti trecut cu un surîs prin toate — conştient că-mi merit într-un fel soarta, dar satisfăcut că e nedreaptă şi exagerată într-un fel, dacă n-aş fi făcut rău altora. A fost pedeapsa mea cea mai mare, şi una ale cărei urme nu se vor stinge în mine. Lasă-mă să-ţi spun că, între altele, m-am întrebat dacă nu ţi-am făcut şi d-tale vreun rău. Îţi închipui ce bucuros am fost cînd am aflat de la Sorel, că eşti bine şi întrebi cu aceeaşi prietenie de mine.

Dar să închei cu trecutul. În ceasul de faţă, nespus mai apropiat de realităţi decît înainte, sînt fericit să pot face cîte ceva în specialitate. Am înlăturat de la început gîndul de-a mă duce lîngă copiii mei. Sînt bucuros să fac ceva aci; şi, chiar dacă aportul meu se reduce — deocamdată cel puţin — la traduceri din comentatorii greci ai lui Aristotel, lucrul nu-mi displace şi nu-mi pare lipsit de utilitate. Dar adevărata mea satisfacţie şi justificarea interioară a rămînerii aci le capăt prin oamenii noi întîlniţi, în primul rînd prin prietenul d-tale.

E un om încîntător şi remarcabil de înzestrat. Ar putea face orice, — dar aci stă şi riscul pentru el. N-a vroit să ia în serios matematicile, în schimb după cîteva ore de greacă începe să se joace cu Aristotel. Se va ţine de asta? Îi plac prea multe, are acces peste tot şi nu are ultimul resort uman care e totuşi: Dorinţa de a face o ispravă deosebită! M-am înverşunat asupră-i şi vreau să-l trimit către o ispravă. Dar chiar dacă nu se va hotărî pentru una, întîlnirea unei minţi tinere şi treze ca a lui va rămîne una din bucuriile anilor mei mai tîrzi.

Dar d-ta? Nu cred că ai rămas chiar atît de în urmă, cum spui. De altfel toţi sîntem în urmă. Peste 20 sau 30 de ani va veni un tip de om care, într-altfel înzestrat, ne va da pe toţi de ruşine. — Ceea ce ştiu şi văd este că ai păstrat gustul lucrului intelectual. Te aştept cu drag oricînd printre noi. Ştirea că ai păstrat lucrările m-a emoţionat. Alţii, mai apropiaţi, n-au făcut o. Îţi mulţumesc cu recunoştinţă, trimit omagii soţiei d-tale, iar pe d-ta, dacă-mi dai voie, te îmbrăţişez.

Constantin NOICA

Vă rog să vă opriţi cu atenţie asupra acestei crisori şi să desprindeţi din ea, lăsînd deopart ceea ce se referă la mine, marea modestie a lu Noica, şi încrederea lui în valorile ce vor ieş din generaţiile viitoare. Cuvintele lui sună az ca o splendidă previziune istorică şi culturală **Tot** ce şi-a propus a făcut, în ciuda unor impedimente insuficient cunoscute şi apreciate cu toată încărcătura lor de suferinţă şi nedreptate. A înfăptuit nu una, ci multe isprăvi de mare însemnătate pentru cultura română, chiar şi pentru cea europeană. Printre ele, îndrumarea unor talente ca Vieru, Pleşu, Liiceanu şi alţii cred că trebuie privită nu doar ca un nou tip, modern, de şcoală a creaţiei (să ne amintim că şi Coandă a încercat ceva similar, dar, culmea absurdului, în folosul regimului), ci mai ales ca o biserică subterană a culturii româneşti ce n-a putut fi dărîmată, deşi a fost încercuită şi chiar dinamitată şi din care aveau să iasă icoanele renaşterii ei libere.

Cînd ne-am reîntîlnit, la Bucureşti, ca să-i redau manuscrisele *(Lysis, Hegel, Fire şi fiinţă)* era foarte impresionat şi oarecum stînjenit că

nu are cum să mă răsplătească. Ce putea fi mai preţios decît prietenia ce mi-o acorda în continuare, deşi eu nu făcusem şi nici nu mai eram în măsură să mai fac vreo ispravă demnă de atenţia lui. Eram inspector pentru învăţămînt şi cultură la Oradea (Bihor) şi mă luptam să trec la catedră şi să fiu lăsat să-mi fac doctoratul.

I-am povestit avatarurile şcolii şi ale vieţi culturale din provincie. Nu s-a cutremurat şi mă îndemna să am răbdare. Amîndoi credeam că deschiderile din 1965 sînt promiţătoare şi m-a încurajat în activitatea mea de publicist la „*Familia*", unde încă nu accepta să publice. Îi scriam mereu şi-mi răspundea.

6.IV.966 Bucureşti

Iubite prietene,

Nu-ţi cer iertare pentru întîrzierea răspunsului meu, căci sînt sigur, din rîndurile d-tale, de încrederea pe care o ai în sentimentele mele. M-a mişcat într-adevăr regăsirea d-tale, iar tot ce-mi apare din trecut, începînd cu vizita d-tale spontană la mine în anii C. Lungului, are un caracter de puritate care nu încetează să mă oblige. În raporturile cu oamenii avem de obicei, fără să ne-o mărturisim, calcule şi-o anumită strategie. D-ta nu mi-ai cerut nimic — ba ai riscat ceva — iar eu regret pînă şi astăzi că nu ţi-am dăruit cîndva un *Auguste Comte* pe care-l pusesem în vînzare! Mă bucur deci să fim amîndoi undeva „deasupra".

La fel, mă bucur să te văd prins în continuare de filozofie. Credeam — şi-o spun sincer — că ai eşuat în administrativ. Ideea d-tale cu filozofia comparată este interesantă, tocmai în măsura în care nu ştii că a mai fost pusă la încercare. Lasă mai departe neştiute încercările altora — căci toate sînt ratate, după părerea mea — şi încearcă un comparatism pe cont propriu. S-ar putea, neinfluenţat de alţii, să obţii lucruri mai vii şi mai personale. Nu cred însă că materialul filosofic românesc ne oferă prea mult. Oricît de dragă mi-ar fi ţara şi cultura ei, trebuie să admit că nu avem, filosoficeşte, mare lucru în trecut. Te-aş îndemna deci, fără să pierzi interesul pentru unele probleme româneşti, să nu uiţi de lumea largă. Sau atunci, dacă nu ai condiţii să revii la filosofia universală şi anii te-au înstrăinat de ea, angajează-te în probleme concrete (« Gîndirea logică a elevilor », ce vezi în jurul d-tale) şi fă ceva pe viu. În fond, e mai fecund un om de cultură care aduce un material nou decît cineva care, în sec. XX, mai comentează pe Aristotel.

Dar prietenii d-tale din Bucureşti, în speţă Sorel şi cu mine, acest lucru din urmă îl facem. Din fericire, ne distrează pe amîndoi, în ceasul acesta al vieţii; şi de altfel avem amîndoi sentimentul că e o fază de trecere. M-am supărat puţin în gînd pe prietenul d-tale, căci a început iarăşi să se răsfeţe. Acum mă sperie că pleacă în concediu şi nu-şi ia nici o carte. Sînt însă hotărît să nu-l slăbesc, căci prea are ştofă bună. Îl aştept deci la întoarcerea din concediu.

La fel te aştept pe d-ta, iar pînă atunci, poate, vreun semn.

Cu devotată şi caldă prietenie

al d-tale

C. NOICA

Vă rog să faceţi abstracţie de laudele referitoare la persoanele pe care Noica le-a onorat cu atenţie şi prietenia sa. Ceea ce trebuie reţinut este efortul său stimulativ, metodele sale amiabile şi discrete, dar precis şi consecvent orientate spre scopuri culturale cu efect social mediat de indivizi, nu limitat la ei. Răzbate şi din această scrisoare ideea că el avea un proiect amplu, căci tot ce ne propunea atunci se definea drept «*o fază de lucru*», iar limitările lucrative decurgeau din «*ceasul acesta al vieţii*». În ciuda aparenţei lui plutiri în norii filosofiei, el era foarte realist. Înţelegea mai bine decît oricine contextul socio-politic şi avea încredere în viitor. Mai presus de ceea ce putea descuraja, el punea străduinţa continuă de autodepăşire

prin înfăptuiri oricît de modeste, dar călăuzite de criteriul valorii.

A trecut un an cam dificil pentru mine şi i-am scris rar. Dar iată dovada consecvenţei lui:

Iubite prieten,

Mi-au făcut multă plăcere urările d-tale şi ale familiei. Mulţumindu-vă din toată inima pentru ele, trebuie să-ţi spun că eram puţin întristat să văd că nu mai îmi dai cîte un semn cînd vii prin Bucureşti. Sau n-ai mai fost de un an? Între altele, îmi propusesem să apelez, împreună cu d-ta, la subiectul tezei, spre a putea face unele sugestii.

Nu mă ocoli cînd vii pe aici. Sînt zilnic la Centru între 12—1 p.m. Încă o dată, calde mulţumiri şi la fel de bune urări.

C. NOICA

Au urmat cîţiva ani, în care eu m-am îndepărtat oarecum de spiritul şi litera nescrisă a codului comportamental de tip Noica. Şi totuşi el nu m-a uitat şi nu m-a certat, dar veşti primeam doar prin Sorel. În ianuarie 1968, acesta îmi comunica că Noica urmăreşte articolele mele din „*Familia*" şi că are cuvinte bune despre ele. Parcă de la el, dar eu cred că la sugestia lui Noica, Sorel încerca să-mi atragă atenţia asupra unor noi tendinţe în publicistica noastră filosofică (Noica şi Ileana Mărculescu în „*Cronica*" şi Cătălin Zamfir în „*Contemporanul*"). În 1969 Sorel îmi scria, de la Moscova, că Noica a devenit şef de sector la Centrul de logică, iar în 1970 îmi comunica scurt: «*Domnul Noica—tînăr, neschimbat, vital, dinamic.*» Cînd îşi încheia lucrarea de doctorat, în 1971, Sorel îmi comunica: «*După 30 de ani de tăcere, Noica a ţinut o conferinţă. Admirabilă. Despre homo universalis al Renaşterii. Vorbeşte la fel cum scrie*».

Nu ştiu ce l-a nemulţumit mai mult pe Noica: trecerea mea la sociologie sau faptul că am devenit colaboratorul apropiat al lui Octavian Neamţu. I-am comunicat ce încercam să facem, dar a lăsat, foarte discret, să se înţeleagă că nu-l interesează aceste preocupări. Avea dreptate să fie nemulţumit de mine, de scufundarea mea în cotidian şi în iluziile ameliorării stărilor sociale prin experimente socio-culturale. Am avut totuşi ocazia să-i explic uneori că între acţiunile sale şi cele însufleţite de Octavian Neamţu pe baza moştenirii gustiene există numeroase similitudini şi puncte de contact. Am recunoscut însă că, din punct de vedere filosofic, am rămas cu mult în urmă. Mi-a trimis următoarele rînduri:

7 XII 981

Cu mişcate gînduri, trezite de scrisoarea trimisă spun «lucrătorului secundar» că nu se ştie niciodată cine sînt primii şi cine sînt cei de pe urmă.

Cu aleasă, prietenească preţuire,

Constantin OICA

În noiembrie 1982 i-am trimis unul din eseurile mele şi i-a plăcut:

27. XI. 982, Păltiniş

Iubite prieten,

Am fost impresionat de felul demn cum înfrunţi încercarea prin care treci.

Demnitatea omului este cultura. Am trăit destul şi în condiţii destul de aspre ca să văd toată blîndeţea şi nobleţea culturii, în comparaţie cu vanitatea şi trivialitatea obişnuitelor angajări omeneşti. Medierea adevărată şi măsură adevărată, cum pari

a fi căutat d-ta, sînt de găsit în primul rînd în lumea valorilor încorporate de cultură. Şi m-a impresionat întotdeauna să văd că mai ales slujitorii ei fără veleităţi deosebite, cum ai fost şi eşti d-ta, reuşesc tocmai ei să-i exprime sensurile nobile.

Îţi doresc din inimă ca temerile d-tale să fie neîntemeiate şi ca frumoasele gînduri prin care ai încercat să le transfigurezi să rămînă în viaţa d-tale un document al tărie spirituale de care ai avut parte într-un ceas greu. Dacă vei şti să păstrezi o asemenea tărie, sînt sigur că vei obţine cea mai bună pregătire pentru a pune în valoare aceea ce numesc: *miracolul îmbătrînirii.* Din depărtare şi în aproape totală desprindere de oameni cum trăiesc, îţi pot spune sincer că preţuiesc în d-ta omul ales, care nu are a se întreba *«ce este mai bine»*, pentru că a şi dat, cu viaţa sa de pînă acum, răspunsul.

Cu toată dragostea, al d-tale

Constantin NOICA

Am înţeles că, în ciuda aparentei îndepărtări, am rămas prieteni.

Trecuseră şase ani de cînd nu am mai putut face cercetări de teren în scopul pretins: « fundamentări ştiinţifice ale activităţii culturale » şi arareori, mai mult la „*Wolk und Kultur*", reuşeam să mai public. Mai aveam, şi mai rar, prilejul unor reuniuni interne şi internaţionale. I-am trimis domnului Noica cîteva din articolele mele şi a avut amabilitatea să-mi scrie iar:

22.III.984, Păltiniş

Iubite prieten,

Am primit cu reală plăcere articolele şi rîndurile d-tale, încărcate de tot atîtea gînduri prietenesti ca şi timbrele de pe plic. Te aştept — cu excepţia zilelor de Paşti — oricînd la Păltiniş, unde am întotdeauna serile libere pentru prieteni. Dar pe d-ta te voi înscrie şi ziua, într-o „cercetare participativă" de un fel ori altul!

Pînă atunci sînt, cu toată dragostea,

al d-tale

Constantin NOICA

M-a mai invitat de cîteva ori şi am tot amînat vizita, dar l-am mai întîlnit la Bucureşti şi m-am bucurat să-l văd satisfăcut de realizările sale, întinerit şi optimist, bine îmbrăcat, pornit mereu spre noi proiecte, printre care figurau cele referitoare la noile valenţe ale logicii şi la coordonatele culturii europene. Nu pot să nu amintesc de o discuţie care a avut loc în biroul fostului director al Editurii Ştiinţifice şi Enciclopedice, prin 1987. Întreaga lui operă o închina mamei sale, la amintirea căreia începuse să plîngă, şi spiritul ortodox ce i-l infiltrase ea. Pasiunea cu care vorbea despre credinţa religioasă era însoţită la el de o emotivitate impresionantă şi avea o mare forţă de convingere. Interpretarea ce o dădea textelor biblice nu te îndrepta spre biserică, ci spre recitirea şi aprofundarea lor pentru a te înţelege mai bine pe tine însuţi şi a te înălţa spre înţeleaptă şi cumpănită trăire.

Pentru toţi cei ce l-au cunoscut mai îndeaproape, Noica a fost un model de om care trudeşte cu nestinsă pasiune şi cu temeinicie în parcela izolată şi adesea depreciată, pe nedrept, a filosofiei şi care nu aşteaptă nici o evidenţiere publică a reuşitelor sale. Hărnicia sa era stimulată doar de conştiinciozitatea profesională, de credinţa că, scriind şi îndrumînd tineri capabili, îşi justifică existenţa pămînteană şi se apropie de o împărtăşanie cerească care-i poate lumina *«miracolul bătrîneţii»*. Nu a avut timp să îmbătrînească şi să-şi savureze gloria pe care nu o bănuia sau o ignora, pentru că a murit înainte de a-şi fi îngăduit altă odihnă decît cea a repaosului de refacere fizică pentru rodnica activitate a spiritului.

Alexandru SINGER

Schitul din Păltiniș, 6 decembrie 1987. La înmormîntarea lui Constantin NOICA. Între cei prezenți la ceremonia religioasă: Mihai ȘORA, Gabriel LIICEANU, Al. PALEOLOGU, Constantin BARBU ș.a.

La « despărțirea» de C. NOICA: Andrei PLEȘU, N. STEINHARDT și (Fotografii de Răzvan SĂRGHIE)

CENTENAR

Martha BIBESCU, Fotografie din colecția Aurel RĂDULESCU.

Martha BIBESCU

Falsificări

CÎND A APĂRUT, LA EDITURA POLITICĂ în 1979, *Jurnal politic*, precedat de un citat din «gîndirea» lui nicolae ceaușescu, impresia a ost că indiferent cît se lăsase deoparte de către editorii *Cristian Popișteanu* și *Nicolae Minei*, manuscrisul-matcă era al unui op memorialistic structurat de autoare pe trăirea exclusiv politică. La prima vedere, faptul era de-a dreptul paradoxal, întrucît Martha Bibescu nu fusese un om politic angajat și nici măcar afiliat vreunui partid. *Jurnale* și *Memorii*, cu caracter politic, aparțin personalităților politice precum N. Iorga, Octavian Goga, I. G. Duca, Armand Călinescu, Grigore Gafencu, Pamfil Șeicaru, regele Carol II etc. Și, totuși, *Jurnal politic — ianuarie 1939 — ianuarie 1941* apărea fără ca autoarea să fi compus așa ceva. Manuscrisul se intitulează: *Memorii* și se păstrează la Biblioteca Centrală de Stat, în patru masive caiete (Mss. 3589 I, II, III, IV). Pe spațiul a doi ani, încărcați cu o experiență de viață aparte, rezultată din tulburarea catastrofică în care căzuse Europa amenințată de cele două forțe totalitariste mondiale, prințesa Bibescu își notează zilnic întîmplările, evenimentele, reflecțiile, inițiativele și reacțiile, ca un *memento* al înaltei sale îndatoriri morale, civice și naționale. Tradițiile democratice moștenite din familie, educația și convingerile sale o țineau într-o opțiune declarată și mîndră a apărări valorilor civilizației și culturii amenințate de dictatura implacabilă a celor două ideologii nefaste. Dar, cu toate acestea, *Jurnalul* era mai mult decît un registru al vieții la nivelul afectiv și cerebral al politicului. Era o confesiune de conștiință plenară și de intimitate de spirit dintr-o nevoie de interlocutor, un partener al trăirii ei în solitudinea gîndului, după ce s-a retras din salonul aristocratic, de la reuniunea din considerente de morgă și de castă, atunci cînd prințesa trăia în castel sau palat ca ori care muritor bîntuit de întrebările capitale

Memoriile erau fişele şi documentele pentru un roman al vieţii în nuditatea ei imprevizibilă. O Martha Bibescu *par elle-même*! Ceea ce este altceva decît un *Jurnal politic*!

Dar nici măcar *Jurnal politic* nu a fost, nepu blicîndu-se tot ce intra sub această rază de interes publicistic de moment! Manuscrisul dactilografiat a fost ciopîrţit după cele mai bizare criterii care, în final, au condus la un imens fals editorial, ce risca să se transforme într-un caz de justiţie a dreptului de proprietate literară. [1] Nici un respect onest pentru creaţia literară, nici o mustrare de conştiinţă că o asemenea operă era falsificată cu bună ştiinţă şi dirijată spre oficiile de propagandă şi dezinformare. Martha Bibescu a fost binecuvîntată de destin să nu mai apuce să trăiască acest joc mizerabil al responsabililor culturii de la Bucureşti, care îi trucaseră premeditat mesajul! *Jurnalul politic* apăruse ca o confesiune de «dizidentă» aristocrată şi de snobism de castă elitistă. Ori, *Memoriile* sale, începîndu-se acum tipărirea lor completă, conformă dactilogramei din colecţia Bibliotecii Centrale de Stat, anulează, din primele pagini, această impresie. Scriitoarea a ajuns la vîrsta maturităţii alunecînde spre treapta venerabilă a senectuţii. Era respectată în cercurile de vîrf ale capitalelor europene; una dintre Doamnele Europei literelor din acest secol. Era prima Doamnă română, de neam domnesc şi iubitoare de neamul ei întreg. Personalitatea ei fascinantă, inteligenţa şi frumuseţea, noblеţea de spirit, care îi aureau noblеţea de stirpe boierească, o făceau să fie ascultată, respectată şi onorată oriunde ajungea. A avut porţi mai deschise decît diplomaţii de carieră, ba mai mult, ei înşişi apelau la mijlocirea ei. Pentru că prinţesa română trăia într-o ideală confraternizare de spirit cu personalităţile politice, cu familiile regale, cu elitele culturale ale lumii. A fost unul dintre cele mai europene spirite ale timpului său, fără a uita că era în primul rînd română. De aceea, Mogoşoaia rezidenţială era în epocă o adevărată «casă» românească europeană.

Marin BUCUR

[1] Pentru a se vedea arbitrariul «selectării» din manuscris, reproducem integral aceste «memorii», textele aflate în *Jurnal politic*, 1—15 ianuarie 1939 fiind marcate cu alt corp de literă: drepte în textul francez, cursive în traducere. Numele proprii sînt conform dactilogramei.

Carnet—1939

«Petworth, Londres, Paris»

Petworth, Dimanche, I-er Janvier 1939

Messe avec Jean-Nicolas dans la chapelle catholique du village. Cette Messe où nous allons à pied, conduits par quelqu'un du Château, a été manquée par Marie Windischraetz, la seule des invitées catholiques de Petworth.

Violette Leconfield. Long livre. La brutalité des anglaises. Leur extrême délicatesse aussi. Contradictions. Le déjeuner à Arundel Castle, chez les Norfolk, décliné. Belle promenade. Soleil d'or. Contemplé le Phénix sur la façade de Petworth, au soleil couchant. Divin plaisir.

«Etes-vous, parmi nous, à ce point étrangère?» (Jean Racine).

Réponse: — Oui.

Etrangère partout et toujours, divinement étrangère. C'est même la raison secrète pour laquelle j'aime tant les voyages. J'aime „ailleurs".

«Femmes, qu'y-t-il de commun entre vous et moi?

— Rien; exactement rien.»

Conversation politique, le soir, avec Lord Winterton.

Je pars demain pour Londres et Paris.

Jean-Nicolas part pour Rottingdean chez Lady Jones (Virgilia), d'où Miss Chatfield le ramènera à Londres, à la fin des vacances. J'ai rendez-vous à Paris avec Georges.

Henry de JOUVENEL — unul din prietenii Marthei BIBESCU.

Carnet—1939

«Petworth, Londra, Paris»

Petworth, Duminică, 1 ianuarie 1939

Mesă cu Ion-Nicola[1] la capela catolică din sat. La această Mesă, la care mergem pe jos, însoţiţi de cineva de la castel, a lipsit Marie Windischraetz, singura catolică dintre invitaţii de la Petworth.

Violette Leconfield. Interminabilă carte. Brutalitatea englezoaicelor, dar şi delicateţea lor aparte. Contradicţii. Dejun la Arundel Castle, renunţînd la invitaţia familiei Norfolk. Plimbare plăcută. Soare auriu. Am contemplat în asfinţit, pe faţada de la Petworth, Phenixul. Plăcere divină.

« Sunteţi între noi oare atîta de străină? » (Jean Racine).

Răspuns: — Da.

Străină pretutindeni şi totdeauna, dumnezeiesc de străină. Aceasta este însăşi raţiunea secretă pentru care iubesc călătoriile. Îmi place « altundeva ».

« Femei, ce avem noi comun?

— Nimic; precis nimic. »

Seara conversaţie politică cu Lord Winterton. Mîine plec spre Londra şi Paris. Jean-Nicolae pleacă la Rottingdean, la Lady Jones (Virgilia), de unde Miss Chatfield îl va aduce la Londra, la sfîrşitul vacanţei. Am întîlnire la Paris cu George.[2]

[1] *Ioan-Nicolae*, din anturajul de familie al scriitoarei.

[2] *George-Valentin Bibescu* (1880 — 1941), soţul Marthei Bibescu, nepot de frate al domnitorului George Bibescu. Era fiul lui George Bibescu şi al lui Valentine Ricquet de Carman-Chimay. Participant în calitate de aviator, în primul război mondial, ctitor al aeronauticii naţionale, preşedinte al Federaţiei Aeronautice Internaţionale.

Petworth, Lundi, 2 Janvier 1939. Londres—Paris

Petworth, Londres, Paris dans la même journée, c'est une singulière addition, une bonne gymnastique d'esprit. M'être réveillée à Petworth dans le palais du Phénix. La campagne anglaise jusqu'à Londres, m'endormir ce soir dans l'Ile Saint-Louis.

What a strange and delicious life ! My life.

Le palais Greco-Romain des Seymour, Sancta Mauro, communiquant avec l'Ile Saint-Louis par « la voie pure des oiseaux ».

Je me suis réveillée dans l'un des nids du Phénix, je me couche dans l'autre.

Paris, Mardi, 3 Janvier 1939

Visite à Paul Claudel. La dédicace.

(Notes du petit agenda rouge 1939 donné par le « Basquino ».)

Le Marquis d'Abartiagues, cousin de Lord Tyrell.

My God, dearest Princess, give you health and happiness during 1939 and many other years.

Yours very affectionately
BASQUINO

Basquino est l'ami de 1930—1931.

« Helpfull in the time of the great grief. » Lord T's death.

« Elle est retrouvée :

— Quoi ? L'Eternité. C'est la mer mêlée au soleil. »

Paris, Mercredi, 4 Janvier 1939

Arrivée de Georges. Nous déjeunons chez Charles de Chambrun. Charles cite un mot de la Princesse Isabelle Colona (qu'il a sans doute inventé) :

— J'aimais mieux Mussolini quand il était Chambrun que depuis qu'il est chambré.

— Vous faites balle, lui dis-je, après avoir fait cible.

Allusion à Magda Fontanges, son « assassin ».

Les Italiens ont oublié le zouave du pont d'Alma, Solférino, Magenta et Charles de Chambrun. Des ingrats.

Paris, Jeudi, 5 Janvier 1939

Une vraie journée de Paris. Antoine, coiffeur, Reboux coiffant, un Paris où tombe une neige légère.

Paris, Vendredi, 6 Janvier 1939

Epiphanie. Commencement de la F.A.I. *Les Londonderry, et pas les Kinsky, cette fois.*

La danse macabre a commencé. Charles me dit, parlant de Winston:

« — Such a mischief maker. »

Déjeuner à Champs (tout près de Noisiel). Château qui fût, comme Ménars, à Madame de Pompadour.

Rendu par Charles Cahen, d'Anvers à la République.

Champs, qui a servi de décor à ma Katia.

Champs, où la pauvre « Sonette » a connu le bonheur.

J'y vais pour rencontrer Paul Reynaud, et déjeuner avec lui. *Eté chez Gaston Palewski au Louvre où il travaille.*

« Et la garde qui veille aux barrières du Louvre n'en défend pas nos Rois. Les domestiques devenus des maîtres. »

Petworth, luni, 2 ianuarie 1939. Londra ¬Paris

Petworth, Londra, Paris, în aceeași zi, dau o combinație deosebită și o bună gimnastică a spiritului. M-am trezit la Petworth în palatul Phenix-ului, — cîmpie engleză pînă la Londra, iar seara mă culc în insula Saint-Louis. Cît este de ciudată și de plăcută viața! Viața mea.

Palatul greco-roman al Seymourilor, Sancta Mauro, este legat de insula Saint-Louis prin « calea pură a păsărilor ».

M-am trezit într-unul din cuiburile Phenix-ului, mă culc într-altul.

Paris, marți, 3 ianuarie 1939

Vizită la Paul Claudel.[3] Dedicația.

(Note din mica agendă roșie 1939 oferită de « Basquino ».

Marchizul d'Abartiagues, vărul Lordului Tyrell)

Prea iubită prințesă, să vă dea Dumnezeu sănătate și fericire în anul 1939 și încă în alți mulți ani.

Cu mare afecțiune, al Dv.

BASQUINO

Basquino este prieten din 1930—1931

« Folositor pe vreme de mare necaz ». Moartea lordului.

« A fost regăsită?

— Ce? Eternitatea. Este marea amestecată cu soare. »

Paris, miercuri, 4 ianuarie 1939

Sosirea lui George. Dejunăm la Charles de Chambrun. Charles citează un cuvînt al prințesei Isabelle Colona (inventat, desigur): « — Îl preferam pe Mussolini pe cînd era Chambrun, decît acum cînd este șambrat ». [adică instalat] « — După ce ați pregătit ținta, pregătiți glonțul », îi spun. Aluzie la Magda Fontanges, « asasina » sa. Italienii au uitat pe zuavul de la podul Alma, Solferino, Magenta și Charles de Chambrun. Nerecunoscători.

Paris, joi, 5 ianuarie 1939

O adevărată zi pariziană. Antoine, coafor, Reboux coafînd, un Paris peste care cade o zăpadă ușoară.

Paris, vineri, 6 ianuarie 1939

Boboteaza. *Începerea [lucrărilor] Federației Aeronautice Internaționale.* De data aceasta sînt Londonderry[4] și nu Kinsky.[5] *Dansul macabru a început.*[6] *Charles vorbind despre Winston,*[7] *îmi zice: « Se ține numai de drăcii ». Dejun la Champs (foarte aproape de Noisiel), castel care a aparținut, ca și Ménars, Doamnei de Pompadour.* Înapoiată de Charles Cahen de la « Anvers » la « République ». Champs, care a servit de decor pentru *Katia*[8] mea. Champs, acolo unde biata « Sonette » a cunoscut fericirea. *Mă duc acolo pentru a întîlni pe Paul Reynaud,*[9] *și a lua masa împreună.*

Am trecut pe la Gaston Palewski la Luvru, unde lucrează. « Oare garda care veghează la porțile Luvrului n-i apără de el pe regii noștri! Servitorii transformați în stăpîni ».

Pentru ce gîndesc astfel și simt mereu acest lucru?

Champs [Elysées] este frumos sub soarele de iarnă.

Portretul lui Reynaud, prietenul mareșalului Lyautey.

Doamna de Porte (Hélène) este prezentă.

După ce am alergat prin grădinile din Champs [Elysées], Paul Reynaud stînd de vorbă cu

[3] *Paul Claudel* (1868—1955), marele poet francez creștin, de care o va lega o prietenie durabilă. Corespondența celor doi a apărut la Mercure de France: *Echanges avec Paul Claudel*, precum și: *Secolul XX* (Marin Bucur, *Corespondență inedită Paul Claudel — Martha Bibescu. Addenda la „Echanges avec Paul Claudel"*. Nr. 8—10, 1981, pp. 29—44).

[4] Londonderry, Charles Stewart Henri Lord, și soția.

[5] Soții Kinsky.

[6] Se referă la evenimentele care marcau începutul războiului.

[7] *Winston Churchill* (1871—1965), lider al conservatorismului englez, prim-ministru în vremea ultimului război mondial, prieten cu Martha Bibescu.

[8] *Katia*, roman de succes al Marthei Bibescu, apărut în mai multe ediții.

[9] *Paul Reynaud* (1808 — 1966), om politic francez de stînga, ministru de Finanțe.

Pourquoi est-ce que je pense et sens toujours cela?
Champs est joli sous le soleil d'hiver.
Portrait de Reynaud, l'ami du Maréchal Lyautey.
Madame de Porte (Hélène) este présente.

Après avoir courru dans les jardins de Champs, Paul Reynaud parlant au vieux jardinier, appelant au rapport l'architecte, faisant « maître de maison », nous allons déjeuner dans le caboulot du village.

[10] *Edouard Daladier* (1884 — 1966, om politic francez ministru, prim-ministru.

Excellent déjeuner, dont on parle en le mangeant.
Great french fun.

Retour en auto. Seule avec Paul Reynaud. Je le fais parler de lui indéfinement. « L'homme de l'Angleterre », le rival de Daladier. Nous avons laissé Hélène pe Porte rentrer avec Palewski et l'architecte.

Je l'observais pendant la course dans le jardin, je me disais:

« La voici, avec son nez rouge et ses yeux bleus, résolue, dominant complètement cet homme ».

Je la connais, je la connais depuis des années. C'est la cousine de Minou Bonnardel, et c'est sa rivale. Plus popotte, moins insolente, moins provocante que l'autre, mais combien plus tenace.

Une implacable bourgeoise française qui gouverne son homme. *Jeanne Poisson devait être ainsi, mais plus appétissante. Les yeux pâles d'Hélène de Porte. Les taches de roussern*, le mot « quelconque », décrivant toute sa personne.

Dîner chez les Lagrange, rue Saint-Guillaume, avec Georges, Adelin d'Oultremont et Monsieur Von Gronau. La jolie maison française. La femme américaine. Elle louche un peu. Américaine de Paris. Pour le nationalisme, Déroulède n'était rien à côté d'elle.

Pourtant, il faut recevoir cet Allemand, Von Gronau, président de l'Aéro-Club d'Allemagne, quand on est président de l'Aéro-Club de France, et qu'on a reçu l'hospitalité offerte à la F.A.I à Berlin, l'an dernier.

Charme de la rue Saint-Guillaume, gentillesse souriante de Monsieur de la Grange, très vieille France, bien qu'il soit sénateur au titre de la gauche démocratique, ou de quelque chose d'approchant. Ministrable. Le dîner tout intime. *Elégance de la vieille maison française, retouchée par l'opulence américaine, mais pas redorée, heureusement. Vieux maître d'hôtel français, cuisine exquise, vieille argenterie, de l'espace, peu de meubles, de vieux parquets, des proportions ravissantes, de grandes pièces hautes de plafond, rez-de-chausée surélevé, des feux de bois... A table, on me place en face de Madame de la Grange, ayant Von Gronau à la droite de Madame de la Grange, Adelin d'Oultremont à sa gauche. C'est tout le dîner. L'éclairage est aimable. Bougies sur la table, l'electricité dissimulée.*

Von Gronau: Sa tête d'oiseau, ses yeux perçants, vitreux, sa bouche d'Engoulevant. Une bouche éffrayante.

Il va partir comme Attaché de l'Air à Tokio, lâchant tout, la présidence de l'Aéro-Club d'Allemagne, la F.A.I., ses affaires... Pourquoi? Sa femme reste en Allemagne.

Il s'est passé beaucoup de choses, plus qu'on n'en dit, depuis que nous fûmes à Berlin, au mois de juillet dernier.

Le crâne rose d'Hadelin d'Oultremont, sa gentillesse, sa bonne humeur un peu attenuée.
Georges a l'air un peu fatigué. Il fait un long aparté avec La Grange, sur un canapé, après dîner.

Paris, Samedi, 7 Janvier 1939

Déjeuner avec Choute, et son ami Georges Huysman, directeur des Beaux-Arts.

Ils sont exaspérés parce que Chamberlain va rendre visite à Mussolini. Huysman, tête de juif fine à yeux bleux, homme de confiance de Daladier, son ancien Chef de Cabinet, se met à parler gros.

— Faut pas qu'il y aille!

Très significatif.

Mogoşoaia. Martha BIBESCU în faţa tabloului lui Constantin BRÂNCOVEANU... — tablou (din 1696) descoperit de MarcuBEZA la Mînăstirea Muntelui Sinai (Vezi reproducerea color de pe coperta I a revistei „Boabe de grîu"—3, 10 octombrie 1932, precum şi comentariul de la pp. 464 — 465). O copie a acestui tablou (în faţa căreia, de fapt, s-a fotografiat Martha BIBESCU) a fost adusă în ţară şi a stat o vreme la Palatul Mogoşoaia. Acum se află la Muzeul Naţional de Artă.

bătrînul grădinar, chemîndu-l la raport pe arhitect, făcînd pe « stăpînul casei », mergem să luăm masa în circiuma satului.

Prînz excelent, despre care vorbim, mîncîndu-l. Mare amuzament franţuzesc.

Înapoierea în automobil. Singură cu Paul Reynaud. Îl pun să vorbească la nesfîrşit despre sine. « Omul Angliei », rivalul lui Daladier.[10] *Pe Hélène de Porte am lăsat-o să se întoarcă acasă cu Palewski şi cu arhitectul.*

Îl observam în timpul alergării din grădină îmi spuneam:

« Uită-te la ea, cu nasul ei roşu şi cu ochii ei albaştri, hotărîtă, dominîndu-l complet pe bărbatul acela ».

O cunosc, o cunosc de ani de zile. Este vara lui Minon Bonnardel, şi este rivala ei. Mai aşezată, mai puţin insolentă, mai puţin provocatoare decît cealaltă, dar cu cît mai tenace.

O implacabilă franţuzoaică din burghezie care îşi ţine bărbatul bine în frîu. Aşa trebuie să fi fost Jeanne Poisson, numai că mai apetisantă. Ochii palizi ai lui Hélène de Porte. Petele de roşeaţă, *cuvîntul « oarecare » descriind-o din cap pînă-n picioare.*

Cină la familia La Grange, în strada Saint-Guillaume, cu Georges, Adelin d'Oultremont şi domnul Von Gronau. Frumoasa casă franceză. Femeia americană. Este nitel sasie. Americană din Paris. Cît priveşte naţionalismul Déroulède nu-i ajungea nici la degetul mic.

Totuşi, trebuie primit acest german; Van Gronau, preşedintele Aeroclubului german, atunci cînd eşti preşedintele Aeroclubului Franţei, şi cînd ai primit ospitalitatea, anul trecut, la Berlin, din partea Federaţiei Aeronautice Internaţionale.

Farmecul străzii Saint-Guillaume, delicateţea surîzătoare a domnului de La Grange, un domn ca de odinioară, cu toate că este senator de stînga democratică, sau ceva pe aproape. Ministeriabil. *Dineul a fost cu totul intim.* Eleganţa casei franceze din alte vremuri retuşată de opulenţa americană, dar, din fericire, nu dată din nou cu aur. Bucătarul casei un bătrîn francez, bucătăria aleasă, argintărie veche, spaţiu aerisit, mobilă puţină, parchetărie de altădată, proporţii încîntătoare, camere mari cu plafoane înalte, parter ridicat, focuri de lemn în cămine... La masă, mă aşează în faţa Doamnei de La Grange, care îl are în dreapta pe Von Gronau, în stînga pe Adelin d'Oultremont. Acesta este tot dineul. Iluminarea este plăcută. Lumînări pe masă, electricitatea escamotată.

Von Gronau, cap de pasăre, ochii pătrunzători, sticloşi, gura de păpăludă. O gură înspăimîntătoare.

Va pleca la Tokio, ca ataşat al Aerului, abandonînd totul: preşedenţia Aeroclubului din Germania, Federaţia Aeronautică Internaţională, afacerile proprii... De ce? Soţia sa rămîne acasă.

De cînd am fost noi la Berlin, în iulie trecut, s-au petrecut mult mai multe lucruri decît se spun.

Craniul roz al lui Hadelin d'Oultremont, gingăşia lui, buna lui dispoziţie întrucîtva reţinută. George pare puţin obosit. După dineu rămîne mai mult timp pe canapea, numai cu La Grange.

Paris, Dimanche, 8 Janvier 1939

Journée consacrée à la F.A.I.

Paris, Lundi, 9 Janvier 1939

J'ai arrangé pour Georges un dîner avec Paul Reynaud, qu'il désirait voir, pour faciliter son voyage en Afrique. Il désire être appuyé par le S[éna]t français pour une concession qu'il veut prendre là-bas.

Je me souviens de son père et des actions de la Côte d'Ivoire, qui ont mal réussi. L'influence de Terry D'Esclands sur lui, redoutée par ma belle-mère. Mais il faut toujours dire oui, d'abord. J'ai dit oui, pour l'île du Levant. J'ai dit oui, pour le Congo Belge et la Linéa. J'ai même « inventé » le départ pour le Congo avec Eugène et Philipinne de Ligne. Je ferai tout comme si je voulais la concession en Afrique, cette fois encore. Il faut que mon pauvre Robinson s'amuse.

J'ai donc arrangé ce dîner pour qu'il voit Paul Reynaud, ancien et futur ministre des Colonies, personnage consulaire dans la République et qui peut télégraphier pour Georges à tous les gouverneurs de l'Afrique Occidentale Française, du Congo et du Sénégal, dont quelque uns sont ses créatures, et qui tous voudront complaire au futur président du conseil, ministre de Finances en exercice.

Dîner carré chez Lapeyrouse. Paul Reynaud, Hélène de Porte, Georges et moi. J'ai arrangé la carte d'Afrique en manière de surtout de table. Cela amuse Paul Reynaud et met Georges de bonne humeur. Idée de Georges : l'Europe va devenir inhabitable. Recommencer sa fortune en Afrique.

Paris, Ile Saint-Louis, Mardi, 10 Janvier 1939

Journée consacrée à la F.A.I.

Paris, Ile Saint-Louis, Mercredi, 11 Janvier 1939

L'Italie demande la Corse, la Tunisie et Djibouti.

Cela rend le voyage de Chamberlain à Rome assez difficile. Les Italiens l'accusent d'avance de ne pas tenir compte de leurs aspirations, intenses autant qu'irréalisables, et ils parlent de Mac Donald à Strésa et du tort qu'il eut de ne pas aborder alors la question d'Abyssinie.

Éluder n'est pas élucider ; voilà ce qu'ils disent.

Que peut faire Chamberlain ? Ramener l'Italie à la raison ? Ce serait vouloir empêcher la danse des Ephémères.

Les vers idiots mais pénétrants de Victor Hugo me reviennent à la mémoire :

« Puisque ces choses sont, c'est qu'il faut qu'elles soient.
J'en conviens... J'en conviens... »

Cela semble être récemment une explication suffisante de l'état d'esprit des hommes qui gouvernent.

Je me souviens des paroles découragées de Ramsay Mac Donald :

« We are drifting, we are drifting... »

Le sentiment de l'inévitable s'est glissé partout.

Georges ne pense qu'à son voyage en Afrique. C'est merveilleux d'être comme lui.

Paris, Ile Saint-Louis, Jeudi, 12 Janvier 1939

Déjeuné avec Georges chez Juliette Paul Guillaume dite « Dominica ». Toujours pour lui permettre d'avoir des facilités en Afrique, où Albert Sarraut, présent au déjeuner, a laissé des souvenirs inoubliables au coeur des fonctionnaires français nommés par lui.

Le frère de Juliette est d'ailleurs maître de la Shell, quelque part en Afrique Occidentale, et Georges en aura besoin pour ravitailler son avion.

Paris, sîmbătă, 7 ianuarie 1939

Dejun cu Choute, și prietenul său, Georges Huysman, director al Artelor. Sînt exasperați de vizita pe care Chamberlain[11] *o va face lui Mussolini. Huysman, — cap fin de evreu cu ochi albaștri, omul de încredere al lui Daladier, fostul său șef de cabinet, vorbește nereținut:*

— N-are ce să caute acolo!

Plin de înțeles.

Paris, duminecă, 8 ianuarie 1939

Zi consacrată Federației Aeronautice Internaționale.

Paris, luni, 9 ianuarie 1939

Am aranjat pentru George, un dineu cu Paul Reynaud, pe care dorea să-l vadă pentru a-i facilita călătoria în Africa. Vrea să aibă sprijinul Senatului francez, în vederea obținerii unei concesiuni acolo.

Îmi amintesc de tatăl său și de acțiunile lui în Coasta de Fildeș, care au dat greș. Influența pe care a avut-o asupra lui Terry D'Esclands, temută soacra mea.

Dar trebuie zis mereu și de la început, da. Am zis da pentru insula din Levant. Am zis da pentru Congo Belgian și Linéa. Chiar am și «inventat» plecarea lui George în Congo, împreună cu Eugène și Philipinne de Ligne. Voi proceda și de data aceasta ca și cînd aș dori concesiunea africană. Bietul meu Robinson trepuie să se amuze.

Eu, deci, am pus la cale acest dineu ca George să-l vadă pe Paul Reynaud, fost și viitor ministru al Coloniilor, personaj consular al Republicii, care poate telegrafia tuturor guvernatorilor din Africa Occidentală Franceză, din Congo și Senegal, dintre care unii sunt oamenii săi, și care vor vrea cu toții să facă pe voia viitorului președinte al consiliului, actual ministru de Finanțe.

Dineu în patru la Lapeyrouse. Paul Reynaud, Hélène de Porte, George și eu. Am așezat harta Africii, ca pe un ornament, în centrul mesei. Asta îl distrează pe Paul Reynaud și îi dă bună dispoziție lui George. Ideea lui George: Europa o să devină de nelocuit Să o iei de la început în Africa.

Paris, Ile Saint-Louis, marți, 10 ianuarie 1939

Zi consacrată Federației Aeronautice Internaționale.

Paris, Ile Saint-Louis, miercuri, 11 ianuarie 1939

Italia cere Corsica, Tunisia și Djibuti.

Aceasta îngreuiază călătoria lui Chamberlain la Roma. Italienii îl acuză dinainte că nu ține seama de aspirațiile lor, pe cît de insistente pe atît de imposibile, și vorbesc despre Mac Donald[12] *la Stresa și de greșeala lui de a nu fi abordat cu această ocazie problema Abisiniei.*

A eluda nu e totuna cu a elucida, iată ce spun ei.

Ce poate face Chamberlain? Să readucă Italia la rațiune? Ar însemna să vrei să împiedici dansul efemeridelor.

Îmi vin în minte versurile stupide însă pătrunzătoare ale lui Victor Hugo:

«Aceste lucruri sînt, deci trebuie să fie.

Consimt... Consimt...»

Aceasta pare a fi în ultima vreme o explicație suficientă a stării de spirit a oamenilor care guvernează.

Îmi amintesc de cuvintele descurajate ale lui Ramsey Mac Donald:

«Ne ia cu vîntul, ne ia cu vîntul...»

[11] *Arthur Neville Chamberlain* (1869—1940), om politic englez, prim-ministru, vinovat de a fi făcut grave compromisuri diplomatice cu Hitler și Mussolini care au facilitat declanșarea celui de al doilea război mondial.

[12] *Rames Ramsay Mac Donald* (1866—1937), lider al partidului laburist englez, prim-ministru.

L'enfant de Paul Guillaume, l'enfant posthume, Paulo, un beau petit garçon de trois ans.

La conversation entre lui et moi a pris une tournure toute intime et j'ai fini par lui donner cinq francs pour acheter du pain pour les cygnes et les canards qu'il fréquente au lac du Bois de Boulogne (Mes anciens cygnes, mes anciens canards des promenades avec Alfred Stead). Il a paru fort content.

Le grand appartement de Juliette, Avenue Monoury, dans la maison construite par Walter, plait beaucoup à Georges, et me plait assez. Il aime la lumière, les grandes vitrines des magasins, la vue en plongée sur Paris.

J'aime les Renoir, les Douanier-Rousseau, l'art nègre, les nouveaux poncifs, la beauté des plantes africaines, ce mélange de Second Empire et de 1935, qui « date » déjà.

La conversation est utile à Georges, et puis amusante pour moi. Albert Sarraut est sur son beau dire, plein d'anecdotes marseilleses, il raconte une histoire certainement fabriquée, mais drôle : un instituteur français, un peu fou, est envoyé au Congo pour apprendre le français à des petits nègres, et voilà comment il s'y prenait :

Devant une quinzaine de vautours occupés à finir le cadavre d'un âne, les quinze petits nègres de la classe s'écriaient, tous d'une voix :

« — L'oiseau chante dans le bocage ! »

Quelqu'un entendit ce même instituteur faisant sa classe et disant :

« — Les toits en tôle ondulée. Les vaches aussi...

La télégraphie sans fil. L'aiguille aussi. »

Albert Sarraut disait avec son bon rire, en s'adressant à moi :

« — Avec toute votre esprit, je vous défie d'en faire, c'est très difficile.

J'ai essayé, mais sans succès... »

J'ai réflechi quelque minutes et j'ai trouvé ceci, qui lui a beaucoup plu :

— L'Italie a la Libye. L'assassin aussi.

Des circonstances, ce mélange de jeux de mots et d'allusions politiques à Sarraut enchanté.

Je regrette ma fertilité d'esprit.

J'espère que ce coq-à-l'âne me sera volé.

Il paraîtra sans nom d'auteur, car je detesterais faire de la peine à mes amis italiens, qui ont l'habitude désolante de tout prendre au sérieux, ce qui rend les rapports entre eux et les français presque impossibles. Je me repens déjà de ma plaisanterie qui a fait trop plaisir a Sarraut. Les cyprès de Gamberaia, les glycines de Capri me font des reproches et me disent :

— Je n'avais pas mérité cela de vous ! et je leur réponds :

— N'y pensez plus, je n'ai rien dit, je le retire, je vous demande humblement pardon de vous avoir offensés. Je suis d'accord avec vous, cette plaisanterie qui n'était même pas facile, est en outre très vulgaire... J'ai mené Georges à la gare de Lyon, par un bel après midi, froid, mais plein de soleil.

Je l'ai vu se perdre dans la foule, à l'entrée de la gare. Il n'a pas voulu que je l'accompagne jusqu'au quai, jusqu'au wagon. Peut-être ne voulait-il que je voie quelque « floare de mac » ou autre qui l'accompagne jusqu'à Marseille, ou même plus loin.

Peut-être voulait-il simplement faire le jeune homme romantique qui arrive au train et à l'aventure, toujours disponible, seul et sans famille.

Je n'ai pas insisté, mais je l'ai regardé s'éloigner tristement, sans quitter des yeux ses larges épaules sous son burbery beige, sa petite nuque fine sous son chapeau de travers, sa démarche tassée, jusqu'au moment où il s'est perdu dans la foule. J'avais le coeur serré.

Je suis toujours ainsi quand il s'en va, tout seul, quand je le vois partir, depuis quelque trente cinq ans ou plus, je ne sais plus...

Il sait cela tout aussi bien que moi. Il veut me laisser cette inquiètude, ce regret passionné. Cela fait partie du plaisir de son voyage. Ce qu'il va faire est naturellement dangereux, comme tout ce qu'il fait. Mais ce n'est pas cela qui m'attriste.

Sentimentul inevitabilului a strecurat peste tot.

George nu se gîndeşte decît la călătoria sa în Africa. Este minunat să fii ca el.

Paris, Ile Saint-Louis, 12 ianuarie 1939

Dejun cu George la Juliette Paul Guillaume, zisă « Dominica ». Tot pentru a-i obţine facilităţi în Africa, unde Albert Sarraut, de faţă, a lăsat amintiri de neşters în inima funcţionarilor francezi numiţi de el.

Dealtminteri, fratele Juliettei este patron la Shell, undeva în Africa Occidentală, şi George o să aibă nevoie de el pentru realimentarea avionului.

Băiatul lui Paul Guillaume, născut postum, Paulo, un băieţel frumos de trei ani.

Discuţia dintre mine şi el a luat o turnură foarte intimă, eu terminînd prin a-i oferi cinci franci, să cumpere pîine pentru lebede şi raţe, pe care le vizitează la lacul lor din Bois de Boulogne (Lebedele mele de altă dată, raţele mele de pe vremea plimbărilor cu Alfred Stead). Băiatul a părut tare mulţumit.

Pe George îl încîntă marele apartament al Juliettei, Avenue Monoury, aflat într-o casă construită de Walter. Şi mie îmi place destul de mult. Lui George îi place lumina, marile vitrine ale magazinelor, panorama de sus asupra Parisului.

Îmi plac tablourile lui Renoir, ale lui Douanier-Rousseau, arta neagră, poncife, frumuseţea plantelor africane, acest amestec de al doilea imperiu şi 1935 care «datează» deja.

Lui George, conversaţia îi este folositoare, iar mie, amuzantă. Albert Sarraut este în vervă, plin de anecdote marsilieze. Povesteşte o istorie sigur confecţionată de el, dar nostimă: un învăţător francez, cam nebun, a fost trimis în Congo ca să-i înveţe franţuzeşte pe copiii de negri, şi iată cum proceda:

Înaintea a cincisprezece vulturi ocupaţi să sfîrtece hoitul unui măgar, cei cinsprezece mici negri din clasă strigau într-o suflare:

« — Pasărea cîntă în cring! »

Cineva l-a auzit pe acelaşi învăţător în orele de clasă, spunînd:

« — Acoperişurile din tablă ondulată. Vacile deasemenea...

Telegrafia fără fir. Acul deasemenea ».

Albert Sarraut zicea cu rîsul său sănătos, adresîndu-mi-se: «Cu tot spiritul dumneavoastră, nu cred să-l puteţi imita, e greu de tot...

Am încercat, dar fără succes ».

Am reflectat cîteva minute şi am găsit aceasta, care i-a plăcut mult: — Italia are Libia. Asasinul la fel.

Împrejurările, acest amestec de jocuri de cuvinte şi de aluzii politice l-au încîntat pe Sarraut.

Regret fertilitatea spiritului meu.

Sper că această vorbă anapoda o să-mi fie furată.

Va circula fără numele meu, căci detest să îi supăr pe prietenii mei italieni, care au obiceiul dezolant de a lua totul în serios, ceea ce face ca raporturile dintre ei şi francezi să fie aproape imposibile.

Regret deja gluma mea, care l-a amuzat excesiv pe Sarraut.

Chiparoşii din Gamberaia, glicinele din Capri mă mustră şi îmi spun:

— N-am meritat asta din partea dumneavoastră! şi eu le răspund:

— Nu vă mai gîndiţi, n-am zis nimic, retrag totul, vă cer cu umilinţă iertare că v-am jignit. Sînt de acord cu voi, căci această glumă, care nu era nici măcar uşoară, este pe deasupra şi foarte vulgară...

L-am condus pe George la gara Lyon, într-o frumoasă după amiază, rece, dar plină de soare.

L-am văzut pierzîndu-se în mulţimea de la intrarea în gară. N-a vrut să-l însoţesc pînă la peron şi pînă la vagon. Nu voia poate să văd vreo « floare de mac » care îl conducea pînă la Marsilia, sau chiar mai departe.

Je crois difficilement qu'une manière de vivre soit plus dangereuse qu'une autre, l'Afrique pire que l'Europe, et l'avion plus périleux qu'un taxi ou qu'un train.

Je vis d'ailleurs comme lui, chaque fois qu'il m'est donné de le faire. Mais c'est sa solitude et la mienne, qui me pèsent, l'une et l'autre comme une espèce de malédiction consentie : les séparés, toujours unis. Solitude qui n'en est pas une, puisque l'un et l'autre, nous allons retrouver « des amis ». Mais ces amis ne nous feront oublier que nous sommes absents l'un pour l'autre, indéfinement... Il y a de l'irréalité dans nos séparations. Moins volontaire qu'il ne se plait à le croire, et moi aussi... J'étais au bord d'une espèce de désert en le voyant partir devant la gare de Lyon.

Je suis rentré dans Paris. Ma vie de Paris m'a happée presque aussitôt.

J'ai dîné chez Larue, dans un petit salon au premier étage, avec vue sur la Madeleine «light flooded », avec Paul Reynaud, re-Dominica, Madame de Porte, Walter et Jean Fraysse, une nouvelle connaissance, de qui dépend la Radio de Paris. Après dîner nous sommes allés entendre Reynaud parler à l'Amerique. On m'a montré une caisse pleine de cailloux (les cailloux de Démosthènes) avec quoi l'on fabrique le bruit de la mer dans le studio.

Paris, Ile Saint-Louis, Vendredi, 13 Janvier 1939

Envoyé un petit « Keats » *à* Neville Chamberlain, à la Villa Madona, destiné à Anne, *afin de lui rappeler d'aller visiter le beau Cimitière Protestant de Rome, près de la Pyramide de Sextus.*

Aux dernières nouvelles des journaux, Anne n'est point partie pour Rome, mais le petit livre est déjà parti pour l'ambassade d'Angleterre à Rome.

Lord Lloyd est venu me voir à quatre heures.

His wonderful talk about Holland. Les Juifs menacés à Amsterdam. Oh! Spinoza!

Il croit que les Allemands vont envahir « par la Hollande ». Son animation, sa certitude de vaincre, sont extraordinaires, pendant qu'il développe sa pensée. Il est le compagnon de « Lawrence of Arabia ».

The seven pillars of wisdom, c'est son histoire. Une petite partie de son histoire.

Cette passionante conversation est interrompue par l'arrivée de l'assommant Waddy.

Lloyd verra Weygand demain, comme à son ordinaire, en passant par Paris.

Dîné avec Sir Campbell Scott.

Lui, époux divorcé d'Hélène de la Trémoille.

Ensuite, au théâtre de l'Atelier, chez Dullin, voir La Terre est ronde *de Salacrou. Pièce médiocre, admirablement jouée.*

Paris, Ile Saint-Louis, Samedi, 14 Janvier 1939

Délicieuse liberté. Délicieuse solitude. Prommenade à pied jusqu'à Saint Julien-le Pauvre. Revue le vieil acacias. Pensé soudainement à Henri de Jouvenel. « Est-ce-que cela l'amuse d'être mort? »

Repensé à l'ennui d'être aimé sans aimer soi-même. Comme j'ai toujours recomposé le seul amour, à la manière dont je recompose sur la table de glace, le bouquet de Persephone. L'Amour du père. L'amour du frère ou de l'oncle, c'est la même chose, l'amour de la bonne enfant, la vieille Marie ou la soeur Théoneste.

Déjeuné chez moi avec la baronne de Buxhoven. Notre Bux de Bagnoles. La dernière dame d'honneur de la dernière Tsarine.

C'est elle qui a « reçu Katia » au Palais d'Hiver en 1914, lorsqu'elle est rentrée pour la première fois à Saint Petersbourg, traitée en belle-grand-mère, en veuve morganatique de l'Empereur Alexandre II.

Déjeuner de famille dans ce même palais où le roman tragique s'est déroulé.

Quel courage d'y être revenue !

Voia, poate, mai simplu să facă pe tînărul romantic, care soseşte la tren şi la aventură disponibil oricînd, singur şi fără familie.

N-am insistat, dar l-am privit cu tristeţe îndepărtîndu-se, fără a-i pierde din ochi umerii largi sub mantoul său beige, ceafa fină sub o pălărie strîmbă, umbletul său îndesat, pînă în momentul în care a dispărut în mulţime. Aveam inima strînsă.

Aşa sunt întotdeauna, de vreo treizeci şi cinci de ani sau mai mult, atunci cînd el pleacă singur, cînd îl văd plecînd. Aceasta o ştie şi el tot aşa de bine ca şi mine. El ţine să-mi lase această nelinişte, acest regret pasionat. Face parte din plăcerea voiajului său. Ca tot ce a făcut, ceea ce are de gînd să facă acum este, bineînţeles, periculos. Dar nu asta mă întristează.

Cu greu pot crede că un fel de a trăi este mai periculos decît altul, Africa mai rea decît Europa, şi avionul mai riscant decît un taxi sau un tren.

Dealtminteri de fiecare dată cînd se întîmplă aşa, trăiesc ca şi el. Ceea ce mă apasă e singurătatea lui şi a mea, amîndouă ca un fel de blestem consimţit: despărţiţii uniţi pe viaţă. Solitudinea nu este în faptă, pentru că amîndoi mergem să ne regăsim «prietenii». Aceştia, însă, nu reuşesc să ne facă să uităm că sîntem absenţi unul altuia pe termen nesfîrşit... Există o irealitate în despărţirile noastre. Mai puţin voluntară decît ne place amîndurora să credem... Văzîndu-l plecînd, în faţa gării Lyon, mă simţeam pe marginea unui fel de deşert.

M-am întors la Paris. Viaţa pariziană m-a înghiţit aproape neîntîrziat.

Am luat cina la Larue, într-un mic salon de la primul etaj, cu vedere spre Madelaine — «inundată de lumină», cu Paul Reynaud, re-Dominica, Doamna de Porte, Walter şi Jean Fraysse, o nouă cunoştinţă, de care depinde Radio Paris. După cină am mers să ascultăm pe Reynaud vorbind Americii. Mi s-a arătat o cutie plină de pietre (pietrele lui Demostene), cu care se imită, în studio, zgomotul mării.

Paris, Ile Saint-Louis. Vineri, 13 ianuarie 1939

Am trimis un mic [volum] «Keats» lui Neville Chamberlain, la Villa Madona, pentru Anne, ca să-i amintesc să meargă să viziteze frumosul cimitir protestant de la Roma, aproape de Piramida lui Sextus.

După ultimele noutăţi din ziare, Anne n-a mai plecat deloc la Roma, dar volumaşul a fost deja trimis la Ambasada Angliei de la Roma.

Lordul Lloyd[13] *a venit să mă vadă la ora patru. Vorbeşte minunat despre Olanda. Evreii ameninţaţi la Amsterdam. O! Spinoza!*

El crede că germanii vor invada (Franţa) «prin Olanda». Însufleţirea sa, siguranţa în victorie, în timp ce-şi expune părerile, sînt extraordinare. El este tovarăşul lui «Lawrence de Arabia».[14]

Cei şapte stîlpi ai înţelepciunii *este istoria sa. O mică parte.*

Această pasionantă conversaţie a fost întreruptă de sosirea nesuferitului de Waddy. Mîine, Lloyd, trecînd prin Paris, va vedea, ca de obicei, pe Weygand[15].

Am cinat cu Sir Campbell Scott, soţul divorţat de Hélène de la Trémoille.

Apoi, la teatrul Atelier, la Dullin, pentru a vedea *Pămîntul este rotund*, de Salacrou. Piesă mediocră, admirabil jucată.

Paris, Ile Saint-Louis, sîmbătă, 14 ianuarie 1939

Desfătătoare libertate. Desfătătoare solitudine. Plimbare pe jos pînă la Saint-Julien-le-Pauvre. Am revăzut bătrînul salcîm şi m-am gîndit subit la Henri de Jouvenel «Oare îl amuză să fie mort?»

M-am regîndit la plictiseala de a fi iubit, fără a iubi la rîndul tău! Aşa cum eu mi-am recompus unica dragoste în felul în care reaşez buchetul Persephonei pe masa de cristal. Dragostea tatălui. Dragostea fratelui sau a unchiului, este acelaşi lucru, dragostea copilei, a bătrînei Maria sau a sorii Théoneste.

[13] *George Ambrosse Lloyd* (1879 — 1941), om politic, diplomat englez. A patronat celebra instituţie engleză *British Council*.

[14] Carte de mare publicitate şi circulaţie, scrisă de T. E. Lawrence.

[15] *Maxime Weygand* (1867 — 1965), general francez, comandant suprem al armatei în 1940. A făcut parte din guvernul francez de la Vichy.

Bux me dit que l'Empereur l'appelait « Katishe », et qu'elle avait très mauvais caractère.

C'est ce que me disait aussi la Princesse Véra, la marraine de Georges. Visite de Perero, l'Espagnol, et ce soir, avec Choute et Jean Léonor Le Marrois, cette curieuse pièce espagnole: Les noces de sang.

Paris, Ile Saint-Louis, Dimanche, 15 Janvier 1939

Messe à Saint-Roch. J'ai choisi la chaise où Georges s'est assis près de moi pendant la Messe d'avant le départ pour les Indes en avion, avril 1931.

Huit ans ont passé. Il est parti pour un autre voyage en avion. Je prie pour lui aujourd'hui, comme alors, pour qu'il ait : la vie sauve.

« Compagne du péril qu'il vous fallait chercher ».

Cette parole de Racine me hante pendant la Messe.

Déjeuner sur la table de glace entre les deux fenêtres, autour du bouquet de Perséphone, avec l'Abbé et Palewsky. Il lui parle de Madame de Maillé, la « française ». Nous l'appelons « la Princesse de Clèves ». Elle ne veut pas quitter son mari pour lui. Comme on la comprend ! Il est amusant, il est drôle, il est vivant, mais quelle figure, et quelle boutons sur cette figure?

Je n'ai jamais vu Monsieur de Maillé 'mais je devine que son teint est plus net.

Pourquoi Toussaint-Turlure veut-il toujours épouser Cygne de Coufontaine?

A toutes les époques de l'histoire de France, on pourra recommencer à jouer L'Otage *de Paul Claudel.*

Après le départ de Palewsky, demeuré plus longtemps que l'Abbé, pour parler de l'esquise d'un portrait de Paul Reynaud, je suis allé chez Marie de Castries, la petite Marie de Caloutza, devenue Madame de Iturbe pour le défilé ancillaire.

J'ai trouvé un couple de domestiques, Marie et Alexis Chayderas qui me plaisent beaucoup.

Dîné avec Henri Gauquié, le rescapé, retour de Varsovie.

Notre amitié date du 1-er janvier 1919. Cela fait vingt ans. Ils ont passé comme un jour.

Gauquié et moi, avons été voir Katia-*film à l'Ermitage, pour savoir si ce sera jouable et joué à Varsovie. Il me dit : — C'est dommage. Le film est ravissant, mais ils prendront cela pour une glorification d'Alexandre II, qui n'est pas pour la Pologne « le Tsar Libérateur ».*

Gauquié est plein d'histoires sur Beck et sur Pologne, en train de virer de bord.

Gauquié est le premier être humain qui m'ait donné la mésure de Hitler. Il l'a fait pendant une promenade au Cours-la-Reine, un jour qu'il revenait de Berlin en congé.

Je le contredissais, pour voir.

Il montait de ton, allant de plus en plus haut, jusqu'à Mahomet. Ce souvenir est à jamais associé pour moi à ce morceau de tapis vert, où l'on place généralement les baraques de l'exposition de fleurs, le Stand Vilmorin.

Drôle de chose que la mémoire !

C'est ce même Gauquié, âgé d'un peu plus de vingt ans, évadé de Moscou, qui m'a appris ce que c'était que le bolshévisme, les soviets, mot nouveau, en janvier 1919 ; un mot nouveau couvrant des choses très anciennes et que je connaissais : la masse du peuple russe, gouverné par un autocrate, autocratiquement.

La mécanisation, appliquée à tout cela.

(Va urma)

Am dejunat la mine cu baroana de Buxhoven. Bux a noastră de la Bagnoles Ultima doamnă de onoare a ultimei ţarine.

Ea este aceea care a „primit-o pe Katia" la Palatul de Iarnă în 1914, cînd s-a înapoiat pentru prima dată la Saint-Petersburg, tratată ca bunică prin alianţă, ca văduvă morganatică a împăratului Alexandru al II-lea.

Dejun în familie chiar în acest palat în care s-a desfăşurat romanul tragic. Ce curaj de a reveni acolo!

Bux îmi spune că împăratul îi zicea « Katişa », şi că ea avea un caracter foarte dificil exact ceea ce îmi spunea prinţesa Vera, naşa lui George.

Vizita spaniolului Perero, apoi în această seară la ciudata piesă spaniolă *Nunta însîngerată*,[16] împreună cu Choute şi Jean Léonor Le Marrois.

[16] Piesa lui Garcia Lorca.

Paris, Ile Saint-Louis, duminică, 15 ianuarie 1939

Mesă la Saint-Roch. Am ales scaunul pe care s-a aşezat Georges alături de mine în timpul Mesei dinaintea plecării, cu avionul, în Indii, în aprilie 1931.

S-au scurs opt ani de zile. Acum a plecat cu avionul într-un alt voiaj. Ca şi atunci şi astăzi mă rog *să scape cu viaţă*.

« Primejdiei soţie, cea dinadins urmată. »

Acest cuvînt al lui Racine mă obsedează în timpul Mesei.

Dejun împreună cu Abatele[17] şi Palewsky, la masa de cristal între cele două ferestre, în jurul buchetului Persefonei. Îi vorbeşte de Doamna de Maillé, « franţuzoaica ». Noi o numim « Prinţesa de Clèves ». Nu vrea să-şi părăsească soţul pentru el. Cum o înţeleg! Este amuzant, nostim, plin de viaţă, dar ce figură, şi ce coşuri pe această figură?

Niciodată n-am văzut pe domnul de Maillé, dar bănui că faţa sa este mai curată.

De ce Toussaint-Turlure doreşte şi acum să se însoare cu Cygne de Coufontaise?

În toate epocile istoriei Franţei, se va putea relua *Ostaticul* de Paul Claudel.

După plecarea lui Palewsky, rămas mai mult decît Abatele pentru a vorbi despre schiţa unui portret al lui Paul Reynaud, am mers la Marie de Castries, mica Marie de Caloutza, devenită Madame de Iturbe pentru alaiul de servante.

Am găsit o pereche de servitori, Marie şi Alexis Chayderes, care mi-a plăcut mult.

Dineu cu Henri Gauquié[18], întors teafăr de la Varşovia. Prietenia noastră datează de la 1 ianuarie 1919, adică de douăzeci de ani. Au trecut ca o zi.

Gauquié şi cu mine am fost să vedem filmul *Katia* la Ermitage, pentru a ne da seama dacă este reprezentabil şi dacă va fi reprezentat la Varşovia. Îmi zice: — Păcat. Filmul este încîntător, dar polonezii îl vor interpreta ca o glorificare a lui Alexandru al II-lea, care pentru ei nu este « Ţarul liberator ».

Gauquié deţine o mulţime de istorii despre Beck şi despre Polonia, în curs de viraj de direcţie.

El a fost prima fiinţă umană care mi-a dat măsura lui Hitler, în timpul unei plimbări la Cours-la-Reine, într-o zi cînd se înapoiase de la Berlin în concediu.

Eu, ca să mă conving, îl contraziceam.

El ridica tonul, din ce în ce mai sus, pînă la Mahomed.

Această amintire mi se asociază pentru totdeauna cu acest petec de covor verde, unde se organizează în general barăcile expoziţiei florale, Standul Vilmorin.

Nostim lucru mai este şi memoria!

Acelaşi Gauquié, în vîrstă de ceva mai mult de douăzeci de ani, scăpat de la Moscova, m-a învăţat ce era bolşevismul, sovietele, — cuvînt nou în ianuarie 1919; un cuvînt nou acoperind lucruri foarte vechi, pe care le cunoşteam: masa poporului rus guvernat autocratic, de către un autocrat.

Mecanizarea, aplicată la toate acestea.

(Va urma)

[17] Abatele Mugnier, prieten şi confesor al scriitoarei, cu care va întreţine o lungă corespondenţă.

[18] În manuscris: Garqué (?)

Marea noastră prietenă

COMITETUL „PRO-EMINESCU" DIN Constanța, alcătuit cu scopul ridicării monumentului cunoscut al marelui poet, la țărmul mării, a desfășurat o largă activitate culturală de popularizare a operei poetului (1930—1934) [1].

În scopul de a marca momentul solemn al inaugurării statuii, la 15 august 1934, secretarul Comitetului, judecătorul Valerian Petrescu — « un om tenace, entuziast și întreprinzător » [2] — a avut inițiativa și perseverența de a alcătui un volum omagial, înmănunchind condeie de renume. [3] Se reedita astfel ceea ce se petrecuse cu 25 ani înainte la Galați, în 1909, cînd un alt magistrat, Corneliu Botez, pentru o împrejurare asemănătoare, de înălțare a bustului poetului, editase un volum omagial.

Avînd inițial asentimentul Comitetului, ce se reunea în ședințe periodice regulate, Valerian Petrescu a desfășurat o asiduă activitate, solicitînd contribuția multor personalități culturale de frunte, fie în mod direct, prin vizite făcute la București acestora, fie prin scrisori. Primele contribuții au sosit cu promptitudine. Mărturie a dragostei pentru cel sub a cărui egidă erau solicitați, acordîndu-se încredere inițiativei, deși aceasta venea de la persoane necunoscute lor, dintr-un oraș de provincie fără o tradiție culturală recunoscută în țară. Iată ce nota, în acest sens, Valerian Petrescu: « *...într-un an și jumătate de perseverență asiduă am reușit să am în posesiune de la o parte din scriitorii români următoarele articole* » [4]. În cuprinsul volumului figurează colaborările lui N. Iorga, V. Eftimiu, Elena Văcărescu, Martha Bibescu, abatele L. Barral, prof. Septime Gorceix (Paris), Ramiro Ortiz, E. Sylvia Pankhurst (Londra), S. Mehedinți, C. Meissner, Olga Cruşevan, N. N. Lenguceanu, Lucreția Petrescu, M. Dragomirescu, V. Cordoș, Gr. Trancu-Iași, Barbu Lăzăreanu; unele dintre acestea sînt articole noi, altele conținînd textul conferințelor ținute în cadrul Comitetului, poezii omagiale sau traduceri din poezia lui M. Eminescu. S-au alăturat și unele contribuții locale: avocatul și poetul George Duma, colonelul Ionescu-Dobrogianu magistratul D. Stoicescu și, desigur Valerian Petrescu.

Printre personalitățile solicitate de, Valerian Petrescu a fost deci și Martha Bibescu, care a trimis articolul de două pagini, intitulat *Poetul tinereții și al durerii*, caracterizînd viața poetului prin acest dualism: « *Eminescu îmi apare sub trăsăturile unui geniu tînăr și veșnic cernit, ținînd în mînă pe cele două surori nedespărțite: durerea și tristețea* ». Scriitoarea face legătura, spre sfîrșit, cu teiul eminescian, ce « înflorește în acest anotimp al anului cînd trece primăvara spre vară ».

Valerian Petrescu a avut-o ca fidelă susținătoare a entuziasmului său în activitatea cultural-socială pro-eminesciană, pe soția sa, Maria-Florica Petrescu. Ea nu a rămas în penumbra acestor împrejurări favorabile, transmițînd un mesaj direct autoarei.

Mărturie a legăturilor soților Petrescu cu scriitoarea sînt cele 14 scrisori primite, trimise din țară, de la Mogoșoaia și Posada, dar și din străinătate, de la Paris și Londra, între 1933—1943, unele conținînd ilustrate cu Palatul Mogoșoaia, — ce fusese restaurat de soții Bibescu — pe *verso*-ul cărora erau așternute gînduri de prietenie și felicitări tradiționale. Ultimul « mesagiu » primit a fost cartea de vizită cu chenar negru — doliul pentru moartea soțului ei, George Bibescu — de la începutul anului 1943, cu felicitări pentru Anul Nou.

---

[1] A se vedea celelalte două articole din acest număr al revistei, semnate de același autor, precum și articolele indicate de notele respective.

[2] *Monumentul Luceafărului*, de C. Cioroiu, în „*Litoral*" (ediție specială a ziarului „*Dobrogea nouă*"), 3 iunie 1989, nr. 1864, pp. 1—2.

[3] *Omagiu lui Mihai Eminescu* — volum editat de Comitetul „Pro-Eminescu", sub îngrijirea d-lui Valerian Petrescu; Editura „Universul", București, 1934, 181 p., format *in* 8°.

[4] Din raportul făcut Comitetului, la 24 iunie 1934, de către Valerian Petrescu, cu privire la alcătuirea volumului omagial.

Dar aceste relaţii au căpătat şi alte aspecte. Valerian Petrescu i-a trimis în 1937, volumul său *Kynegeticos* — conţinînd impresii cinegetice. Proprietar al unei grădini, împodobită cu relicve antice adunate de pe cuprinsul Dobrogei, Valerian Petrescu i-a dăruit scriitoarei un vas roman. Acest chiup, aflat şi astăzi în grădina Palatului Mogoşoaia, stă mărturie, atît de îndepărtată, a vieţii unor străbuni milenari ai pămîntului românesc. Mulţumirile scriitoarei au fost exprimate într-o scrisoare din 13 iunie 1937, care însoţea ultima sa carte, *Images d'Epinal* (Librairie „Plon", Paris, 1937, cu următoarea dedicaţie:

À Monsieur le Juge
Valerian PETRESCU

par qui toute la Majesté Roumaine est
entrée à Mogoşoaia personifiée
par une jarre
remplie des merveilleuses
nourritures de l'Antiquité,
et à Madame

Maria Florica PETRESCU
Poète—
qui l'a parée des fleurs
de sa jeunesse.
En reconnaissante
Amitié

Marthe BIBESCO
Mogoşoaia 29 Avril 1937

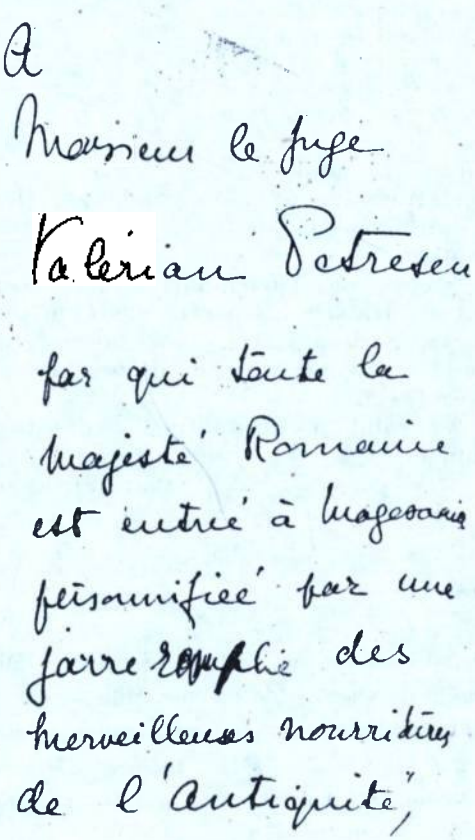

Domnului Judecător
Valerian PETRESCU

prin care întreaga Majestate Română a intrat la Mogoşoaia personificată printr-un chiup plin cu minunata hrană a Antichităţii,
şi Doamnei

Maria Florica PETRESCU

Poetă —
care l-a împodobit cu
florile tinereţii sale.
Cu prietenie recunoscătoare

Martha BIBESCU
Mogoşoaia 29 aprilie 1937

Primirea cărţii prilejuieşte Mariei-Florica Petrescu iniţiativa publicării unei note-recenzii[5], trimisă direct lui Mihail Sadoveanu, directorul ziarului „*Adevărul*", aşa cum va publica[6], în aceleaşi condiţii — tot la rubrica *Femeile între ele*—, pe pagina a doua a ziarului, şi recenzia traducerii româneşti a cărţii scriitoarei, *Izvor Ţara sălciilor*, cu o prefaţă de la marele scriitor. Însuşi Mihail Sadoveanu publicase un articol despre această carte în „*Adevărul*". Spicuim cîteva rînduri, relevante:

«*De cîte ori am citit o carte a Principesei Martha Bibescu, aceeaşi vrajă m-a cuprins. Întorceam ultima pagină cu speranţa de a mai găsi un rînd scris de pana ei fermecată. Le recitesc de cîte ori am timp şi simt o emoţie mereu crescîndă, pentru fiecare erou, pentru fiecare imagine, pentru fiecare portret... Principesa Martha Bibescu locuieşte iarna la Paris, dar în luna*

---

[5] O carte plină de vrajă de Maria-Florica Petrescu, în „*Adevărul*", 16 mai 1937 (recenzia cărţii *Images d'Épinal*).

[6] *Un dar de Crăciun* de Maria-Florica Petrescu, în „*Adevărul*", 24 decembrie 1937.

mai, cînd înflorese nuferii şi lăcrămioarele, vine la Mogoşoaia şi stă pînă toamna tîrziu, cînd se trec ultimele tufănele. Admiraţia mea pentru scriitoare mi-a dat prilejul s-o cunosc şi am fost admis fără nici un ceremonial în sanctuarul ei. Era o zi de toamnă mohorîtă, cu frunze ruginii în parc, iar palatul se oglindea trist în apele Colentinei. Am trecut cu sfială pragul locaşului domnesc şi am urcat scările de marmoră, ţinînd în mînă un buchet de violete. Principesa purta o rochie de catifea neagră, uşor decoltată în spate, iar un pandantif de briliante aluneca discret din dreptul gîtului. În faţa căminului, unde pîlpîia focul, pe o banchetă joasă, a luat loc lîngă mine. Mi-a vorbit de iris-pumilla şi migdali înfloriţi... În juru-ne roiau umbrele trecutului nostru glorios şi plin de taine. În iatacul lui Vodă Brâncoveanu Constantin, o candelă pîlpîia la icoane » [7].

[7] *Izvor*, de Mihail Sadoveanu, în *„Adevărul"*, 12 decembrie 1937, pp. 1—2.

Aceste două apariţii în publicistică au încurajat pe autoare, care publică schiţa cinegetică *Iepuraşi şi ouă de şocolată* în revista de vînătoare *„Carpaţii"* (aprilie 1937), editată de Ionel Pop la Cluj, avînd o introducere semnată de soţul ei. Următoarea, dar şi ultima sa apariţie în presă, a fost cea a unui mic articol despre Sylvia Pankhurst, apărut în 1964 în *Almanahul Femeia*.

*

În 1970, favorizat de un stagiu de studii la Paris, am avut curiozitatea de a cunoaşte pe vestita scriitoare. La apelul meu, care se încheia cu cuvintele: « Cum izbucnesc din cînd în cînd *jeux-d'eau*-urile de odinioară », am primit invitaţia de a o vizita, concretizat în următoarea scrisoare:

Princesse Bibesco
45 Quai de Bourbon
Odéon 77—39

Paris IV°, le 9 Mai 1970

Cher Monsieur,
Pardonnez-moi de vous repondre si tard et par ce simple pneumatique.

Veuillez me téléphoner n'importe quel soir, entre 7 h 1/2 et 8 h 1/2 pour prendre rendez-vous. Votre lettre m'a vivement émue et nous parlerons des jours anciens.

Je vous salue et vous remercie de tout coeur.

Marthe BIBESCO

Principesa Bibescu
45, Cheiul Bourbon
Odéon 77—39

Paris IV°, 9 mai 1970

Dragă Domnule,
Iertaţi-mă de a vă răspunde aşa tîrziu şi prin această simplă (scrisoare) pneumatică.

Vă rog să-mi telefonaţi în orice seară, între 7 1/2 şi 8 1/2 pentru a stabili întîlnirea. Scrisoarea dvs. m-a mişcat profund şi vom discuta despre vremile trecute.

Vă salut şi vă mulţumesc din toată inima

Martha BIBESCU

Dar, de astă dată drumul meu nu se mai îndrepta spre mîndrul palat al lui Vodă Constantin Brâncoveanu, trecînd prin întinsul parc străjuit de strigătele — ca de alarmă — ale păunilor de odinioară, ci pe caldarîmul marii cetăţi, spre insula Saint Louis, spre aceeaşi adresă — «*Quai Bourbon 45*», unde, într-un imobil obişnuit, am găsit-o pe scriitoare, îmbătrînită de vîrstă şi de renume. Mi-a dăruit una dintre ultimele sale cărţi cu caracter autobiografic, *La Nimphe Europe, Livre I — Mes vies antérieures* (Librairie „Plon", 1960) adăugînd dedicaţia următoare:

Au Professeur Arcadiu Petrescu
et à la memoire de Madame Maria-Florica Petrescu, sa mère, donnée de tous les dons de l'esprit et du coeur qui appartiennent aux seuls Poètes —
Aussi, à la mémoire de Monsieur le Juge Valerian Petrescu, secrétaire du Comité „Pro Eminescu", — ce livre est dedicacé comme un épilogue et un prologue des conversations de l'Ile St. Louis, sous le signe du Phénix.
En sympathie, avec ma reconnaissance et mon amitié.

Marthe BIBESCO
7 Juin 1970.

Profesorului Arcadiu Petrescu
şi memoriei Doamnei Maria-Florica Petrescu, mama sa, înzestrată cu toate darurile spiritului şi ale inimii ce aparţin numai Poeţilor — De asemeni, memoriei Domnului Judecător Valerian Petrescu, secretarul Comitetului „Pro Eminescu", — această carte este dedicată ca un epilog şi un prolog al conversaţiilor din Insula St. Louis, sub semnul lui Phoenix. Cu simpatie, cu recunoştinţa şi prietenia mea,

Martha BIBESCU

7 iunie 1970

La sărbătorirea centenarului naşterii marii noastre scriitoare, oferim spre publicare aceste scrisori cu sentimentul că ele vor contribui la o mai bună cunoaştere a vieţii şi operei sale.

Arcadiu PETRESCU

«...pentru a slăvi memoria lui Eminescu...»

I

[Adresa pe plic:]

Domnului Valentin [1] PETRESCU
Judecător
7, Strada Scarlat Vârnav, 7
Constanţa

[Data poştei:]

Bucureşti 21 V [19]33
Constanţa 22 Mai [19]33

19 Mai 1933, Mogoşoaia, prin Chitila (Ilfov)

Stimate Domnule Petrescu,

Citind scrisoarea Dvs. am fost adînc mişcată de gîndul ce l-aţi avut pentru mine în momentul în care scriitorii români s-au întrunit pentru a slăvi memoria lui Eminescu.

Vă voi trimite cu bucurie, peste cîteva zile, modesta mea contribuţie care nu va avea altă însemnătate decît amintirea unui buchet de flori de vară culese sub bătrînii tei înfloriţi de la Mogoşoaia, cu gîndul la aceşti copaci cari încîntau tinereţea disperată a marelui poet.

Primiţi, vă rog, domnule judecător, asigurarea sentimentelor mele cele mai alese.

Principesa Martha BIBESCU

[Scrisoare cu coroana princiară imprimată argintiu în relief; dactilografiată.]

---

[1] Confuzie cu prenumele Valerian.

II

[Data poştei:]

Doamnei Maria Florica PETRESCU
Strada Scarlat Vârnav
Constantza

Bucureşti 5 VI [19]33
Constanţa 6 VI [1] 933
3 Iunie 1933 Mogoşoaia

Scumpă Maria Florica Petrescu —
« *Personne n'aimera votre lettre autant que moi, qui l'ai reçue.* »[2]
Îţi mulţumesc pentru sentimentul de a fi cucerit, pe neştiute, o prietenie sufletească

Martha BIBESCU

[C.p.i. cu palatul Mogoşoaia, reflectîndu-se în apa Colentinei]

III

[Data poştei:]

Domnului Judecător Val[erian] PETRESCU
Comitetul „Pro Eminescu"
7, strada Scarlat Vârnav, 7
Constanţa

Bucureşti 2 VII [19]33
Constanţa 3 Iul[ie 1]933
Mogoşoaia 1 Iulie 1933

Domnule Judecător,
Binevoiţi a găsi aci articolul meu închinat lui Eminescu. Vă rog să aveţi bunătatea de a-mi trimite numărul conţinînd omagiile aduse lui Mihail Eminescu. Îl voi citi cu multă dragoste.
Primiţi, vă rog, stimate Domnule Judecător, asigurarea sentimentelor mele cele mai alese.

Principesa Martha BIBESCU

[Scrisoare cu coroana princiară imprimată argintiu în relief; dactilografiată]

IV

[Data poştei]

D[omniei]-sale Doamnei Maria Florica PETRESCU
7 Strada Sc[arlat] Vârnav
Constanţa, Roumanie

Paris 21 III [19]36
Constanţa 25 Mar[tie 19]36
21 Martie 1936

Multe gînduri bune călătoresc spre Maria Florica Petrescu de la malurile Senei, pînă la malurile Marei Negre. La revedere la Mogoşoaia, pe malurile Colentinei unde voi fi la luna Mai.

Martha BIBESCU

[C.p.i. reprezentînd Insula St. Louis din Paris]

V

[Data poştei:]

Doamnei Maria-Florica PETRESCU
7, Strada Scarlat Vârnav, 7
Constanţa

Bucureşti 8 Feb[ruarie 19]37
Constanţa 9 Feb[ruarie 19]37

31 Januarie 1937

Sunt departe, însă mă voi înapoia cu mult drag — cu mai multă bucurie ştiind că mă aşteaptă la Mogoşoaia un dar atît de frumos. La mulţi ani, la revedere.

Martha BIBESCU

[Scrisoare cu coroana princiară imprimată argintiu în relief sub care este imprimat, în acelaşi fel:

« 49, QUAI DE BOURBON ODON 56—61 »]

---

[2] « *Nimeni nu va iubi scrisoarea dvs. ca mine, care am primit-o.* »

[Scrisoarea este însoțită de o alta din partea secretarei sale:]

București, 7/11 [1937]

Mult stimată Doamnă Petrescu,

Principesa îmi trimite scrisoarea aceasta, care vă e destinată, și mă grăbesc să v-o trimit. Vasul roman a sosit în bună stare și se află acum la Mogoșoaia unde sunt sigură că Prințesa va fi fericită văzîndu-l.

Cu speranța de a vă mai revedea în curînd la Mogoșoaia, vă trimit cele mai bune salutări.

M. DUMBRĂVEANU

VI

[Data poștei:]

D[omniei]-sale Domnului Judecător
Valerian PETRESCU
7, Strada Scarlat Vârnav
Constantza

București 14 iun[ie 19]37
Constanța 15 iun[ie 19]37
13 Iunie 1937

Mult stimate Domnule Judecător,

Parcă trebuia să aștept pînă cînd înfloresc teii ca să citesc *Kynegeticos* și să răspund scrisorei D[umi]tale.

De prima oară, ieri, mirosul crinilor de la Mogoșoaia s-a potolit așa ca să vie prin vînt altă mireasmă și mai dulce: a floarei de tei.

Am așteptat ca să-ți pot da această veste bună ca o mulțumire pentru cartea D[umi]tale, plină de păsări, de cîntece, de bucuria pămîntului întrupată în ființe fără vină.

Mi se părea că o scrisoare de mulțumire n-ar fi fost destul, fără să-ți pot vorbi și de tei: teii lui Eminescu, pădurea de tei românesc, unde nu încap decît lighioane sălbatece nevinovate, nu ca prin «saloanele» orașului!

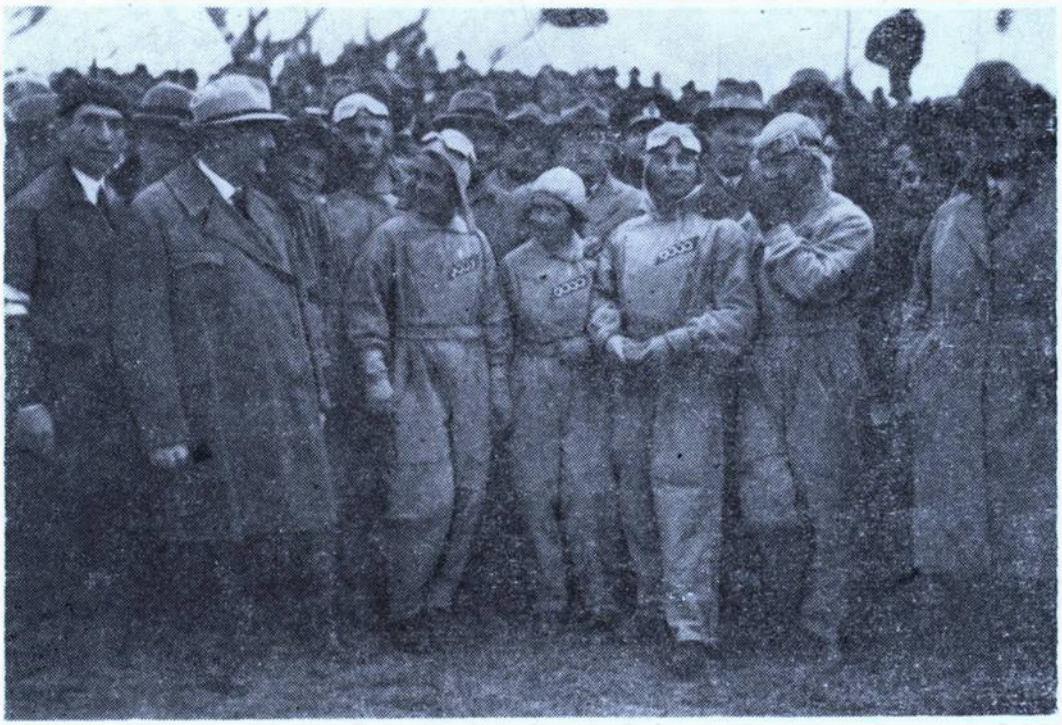

La Mitingul de aviație din 31 octombrie 1935 (București — Băneasa). În primul rînd — prințul George Valentin BIBESCU — președintele societății aviatice internaționale în acel timp. Lîngă el, în stînga — aviatorul Aurel RĂDULESCU.

În fine îţi mulţumesc încă o dată pentru ca recunoştinţa mea să fie adusă de D[omnia]-ta Doamnei Maria Florica Petrescu.

Tot ieri am găsit în fine locul prielnic pentru a ridica vasul roman trimis de dînsa ca un dar nepreţuit făcut Mogoşoaei în amintirea acestei zile de bucurie pentru mine, unde am cunoscut-o, floare de mult simţită, prin scrisul ei, în sfîrşit descoperită şi văzută în toată frumuseţea ei şi frăgezimea ei sufletească. Vă mulţumesc la amîndoi pentru că aţi venit la mine cu multe daruri.

Martha Principesa BIBESCU

[Scrisoare cu coroana princiară imprimată în roşu în relief sub care este imprimat, în acelaşi fel]

« MOGOŞOËA
PAR KITILA (ILFOV)
TÉLÉPHONE 3-6815 »

VII

Scrisoare cu en-tête ul:

Ritz Hotel,
London, W.1.
Regent 8181

Doamna Maria-Florica PETRESCU

5 Januarie 1938

Din oraşul cu multe fumuri, trimit Doamnei Maria Florica Petrescu mulţumiri calde şi urări de fericire pentru Anul Nou, să înflorească ca un păr, ca un măr, ca un tir de trandafir.

Martha Principesa BIBESCU

VIII

Paris — 18 Januarie 1939

Doamna Florica PETRESCU

Scrisoarea cu flori m-a găsit aci — unde lucrez mai departe. La primăvară ne vom întîlni iarăşi la Mogoşoaia — cu flori multe. Felicitările de începutul anului şi cele zise în ajunul Bobotezei de D[umnea]ta sunt tipărite în inima mea — Îţi mulţumesc cu drag.

Principesa MARTHA a D[umi]tale

[C.p.l. reprezentînd insula St. Louis din Paris]

IX

25 Mai 1939

Stimată Doamnă Petrescu,

O schimbare neaşteptată în programul Principesei mă face să vă scriu în grabă în numele dînşii spre a vă ruga să amînaţi vizita proiectată la Mogoşoaia pe ziua de 30 Mai. Principesa va fi plecată pentru cîteva zile într-o călătorie cu avionul care trebuia să aibă loc la 3 Junie, dar a cărei dată a fost schimbată de organizatorii acestui voiaj. Principesa va pleca luni 29 Mai în loc de 3 Junie.

Îndată ce se va întoarce, vă voi scri[e] spre a vă propune o altă zi cînd să veniţi la Mogoşoaia. Sperînd că nu veţi lua în nume de rău această schimbare independentă de voinţa Principesei, vă rog să primiţi asigurarea sentimentelor mele deosebite.

M. DUMBRĂVEANU
Secretară

[Scrisoare dactilografiată, cu coroana princiară imprimată în roşu în relief sub care este imprimat în acelaşi fel:

« MOGOŞOÏA
PAR KITILA (ILFOV)
TÉLÉPHONE 3-6815 »]

X

Mogoşoaia 8 ian[uarie 1]940

Doamnei Maria-Florica PETRESCU

Urări de bucurie pentru Anul 1940 — La revedere la Mogoşoaia la primăvară!

[Pe faţa ilustratei:]

« Mulţumesc din inimă. Sărbători fericite! »

Martha Principesa BIBESCU

[C.p.i. reprezentînd Palatul Mogoşoaia, reflectîndu-se în apa Colentinei]

XI

18 septembrie 1940

Draga mea Maria-Florica,

...Citind minunata scrisoare a băiatului de şasesprezece ani care este prietenul cel mai bun al fiului vostru, îmi dau seama că oglindeşte şi sufletul copilului vostru. Spre ridicarea României... pentru bucuria lui, pentru dezvoltarea în deplină armonie pînă la vîrsta unde trebuie să ajungă nevătămat, cu încrederea întreagă, gata la luptele ce vor veni.

Îţi mulţumesc pentru încrederea arătată cu trimiterea celor două scrisori, cea din urmă însoţită de a treia[3]. Ţi-o trimit înapoi, însă îţi mărturisesc că am rugat pe fata mea să mi-o copieze spre păstrare, ca o dovadă că credinţa strămoşească nu va fi zădărnicită de generaţia ce vine.

Îţi mulţumesc cu drag pentru sentimentele arătate.

Martha BIBESCU
A Dumitale
« Principesa MARTHA »

[Scrisoare dactilografiată, cu coroana princiară imprimată în albastru sub care este tipărit, în acelaşi fel:

« POSADA
prin Comarnic
(Prahova) »]

[3] Scriitoarea publicase şi comentase, în ultimul capitol, *Lettres de combattants* al cărţii sale, *Images d'Epinal*, scrisori ale unor luptători englezi căzuţi pe front în 1914—1918, mărturii elocvente de eroism.

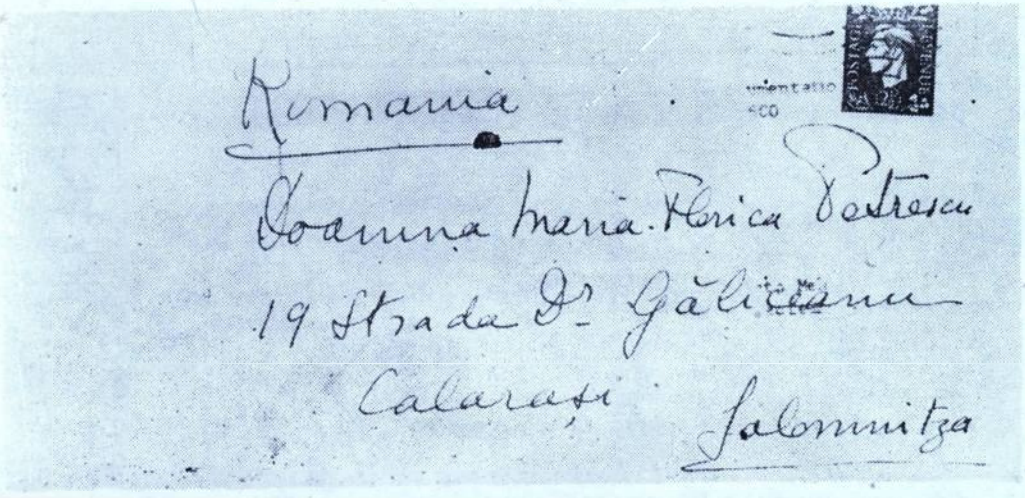

XII

Bucureşti 5 ianuarie 19[41

Doamnei Maria-Florica PETRESCU

Urări de bine pentru Anul Nou 1941 şi mulţumiri din suflet.

Martha Principesa BIBESCU

[Pe faţa ilustratei:]

« Lui scumpei *[sic!]* Maria-Florica Petrescu — *M.B.* »

[c.p.i. reprezentînd pe scriitoare pe scările Palatului Mogoşoaia]

XIII

1 februarie 1942

Doamnei Maria-Florica PETRESCU

cu cele mai vii mulţumiri pentru bunele urări trimise

[c.v. cu chenar negru, avînd imprimat numele PRINCIPESA BIBESCU]

XIV

Mogoşoaia. Cu cele mai vii mulţumiri şi urări pentru 1943.

[Idem]

Două scrisori de urare

O LATURĂ A CARACTERULUI MARTHEI Bibescu, asupra căreia s-a insistat mai puţin [1], o constituie omenia, nimbată de generozitate. Martha Bibescu era foarte apropiată de oamenii simpli, de acei care, în concepţia ei, alcătuiau poporul, a cărui viaţă a descifrat-o în *Izvor, ţara sălciilor*... Că este aşa, se poate vedea şi din conţinutul a două scrisori inedite ce ne-au parvenit în ultimul timp, adresate de Martha Bibescu lui Aurică Rădulescu — un entuziast admirator al prinţului George Valentin Bibescu, soţul scriitoarei.

Născut la Comarnic, în apropiere de Posada, Aurică Rădulescu s-a bucurat de protecţia prinţului Bibescu încă din anii 1934—35, pe cînd se afla student la A.S.E. În vacanţe, participa la vînătorile organizate de prinţul Bibescu, la Posada. Mai tîrziu, a primit o recomandare de la acesta — ca preşedinte al Federaţiei Aeronautice Internaţionale (F.A.I.) — pentru a fi primit ca membru al Aeroclubului Român.

După moartea prinţului, în 1941, Aurică Rădulescu rămîne unul dintre cei mai devotaţi sprijinitori ai Marthei Bibescu... Ca apreciere, Martha Bibescu îi adresează, la 25 iunie 1943, de la Posada, o scrisoare, cu prilejul căsătoriei acestuia, în care îşi exprimă « mulţumirea » sa şi « a familiei » pentru devotamentul cu care

[1] Vezi *Bibliografia* din teză de doctorat a Marie Brăescu, *Interferenţe româneşti în opera Marthei Bibescu* Editura „Minerva", Bucureşti, 1983, pp. 173 şi urm.).

«...darul de nuntă...»

I

POSADA
Prin Comarnic (tel. nr. 9)
(Prahova)

Bunul meu Aurică Rădulescu,

Îţi scriu aceste rînduri pentru a-ţi ura cea mai mare fericire în căsătoria D[umi]tale şi, totodată, pentru a-ţi arăta mulţumirea mea şi a Familiei noastre [pentru actele de] devotament cu care ne-ai venit în ajutor în toate, din răsputere şi cu o rîvnă şi o înţelepciune care ne arată de fiecare dată ce adevărată recunoştinţă ai ştiut să o păstrezi către Prinţul, neuitat şi întotdeauna pomenit de D[umnea]ta. De aceea am ales pentru darul de nuntă ce doream să ţi-l facem, eu şi cu Domniţa, un covor de Smyrna, din colecţia făcută de Prinţul în timpul călătoriilor Sale.

Aşa sunt întreunite urările noastre cu amintirea Sa, pentru ziua bucuriilor Voastre, dorindu-Vă, pentru D[umnea]ta şi tînăra Soţie aleasă, un viitor frumos, noroc mare, viaţă rodnică şi îndelungată cu deplină fericire.

Principesa BIBESCU

25 iunie 1943

II

[Antet]

POSADA
Prin Comarnic (tel. nr. 9)
(Prahova)

24 iunie 1944

Bunul meu Aurică,

Sunt oprită de vizitatori pe neaşteptate [pe] care nu-i pot amîna de ⟨pentru⟩ a fi de faţă la Botezul [—] cum o doream.

Domniţa şi Prinţul Dimitrie îţi vor înmîna acest plic ce conţine, cu toate urările mele de fericire pentru drăgălaşa feţiţă a D[umi]tale şi a frumoasei şi drăguţei Soţii, un mic început de zestre de 25.000 lei. * Dumnezeu să-i dăruiască şi mai mult şi, pentru voi, iubiţi Părinţi, mulţumirea de a o creşte, cu toată bucuria.

Cu multă sănătate şi
Pace pentru Ţară[!]
Să vă trăiască scumpa Copilă[!]...

Principesa BIBESCU

---

le-a venit «în ajutor în toate, din răsputere, şi cu o rîvnă şi o înţelepciune, care ne arată de fiecare dată ce adevărată recunoştinţă» a ştiut să păstreze «către Prinţul neuitat şi întotdeauna pomenit de D[umnea]ta»... Ca semn al generozităţii care o caracteriza, Martha Bibescu îi trimite drept dar de nuntă un covor de Smyrna, «din colecţia făcută de Prinţul în timpul călătoriilor Sale».

Cea de a doua scrisoare îi era adresată lui Aurică Rădulescu, la aproape un an mai tîrziu (pe 24 iunie 1944), cu prilejul botezului fetiţei acestuia. Scrisoarea era însoţită de un dar de douăzeci şi cinci de mii de lei pe care-l aprecia ca «un mic început de zestre» pentru «drăgălaşa fetiţă a D-tale şi a frumoasei şi drăguţei Soţii». Scrisoarea se încheie cu următoarea urare: «*Cu multă sănătate şi / Pace pentru Ţară*»!

Era, aşadar, la 24 iunie 1944...

Simion BĂRBULESCU

AMBASADOR SPIRITUAL

« Mon cher ami» Louis GILLET

SCRISOAREA ALĂTURATĂ [1], ADRESATĂ scriitorului și academicianului francez Louis Gillet (1876—1943) în februarie 1943, de la Mogoșoaia, a fost prilejuită de apariția, la 30 decembrie 1942, în săptămînalul literar parisian „*Candide*", a articolului acestuia *La France est tout de même un grand pays* (Franța este, totuși, o mare țară).

Să nu uităm că pe atunci Franța era cotropită de naziști, iar scriitorul academician atrăgea atenția că această țară, care-a avut un rol covîrșitor în istoria, cultura și civilizația Europei, și nu numai a acesteia, care a dat omenirii pe Voltaire, Stendhal, Balzac și alți giganți ai literaturii universale, pe Napoleon, această țară pe pămîntul căreia se află Nôtre Dame, Chartres, Tours și alte capodopere ale arhitecturii mondiale etc., nu poate rămîne la infinit sub cizma ocupanților, sau neluată în seamă la viitoarele tratative de pace de la masa verde. Martha Bibescu releva interlocutorului său că acest fapt este de la sine înțeles. Aceasta reprezenta un fapt cunoscut și recunoscut, un bun deja cîștigat.

[1] Aflată la Biblioteca Centrală de Stat. Fondul „Saint-Georges". Dosar LI/3—28.

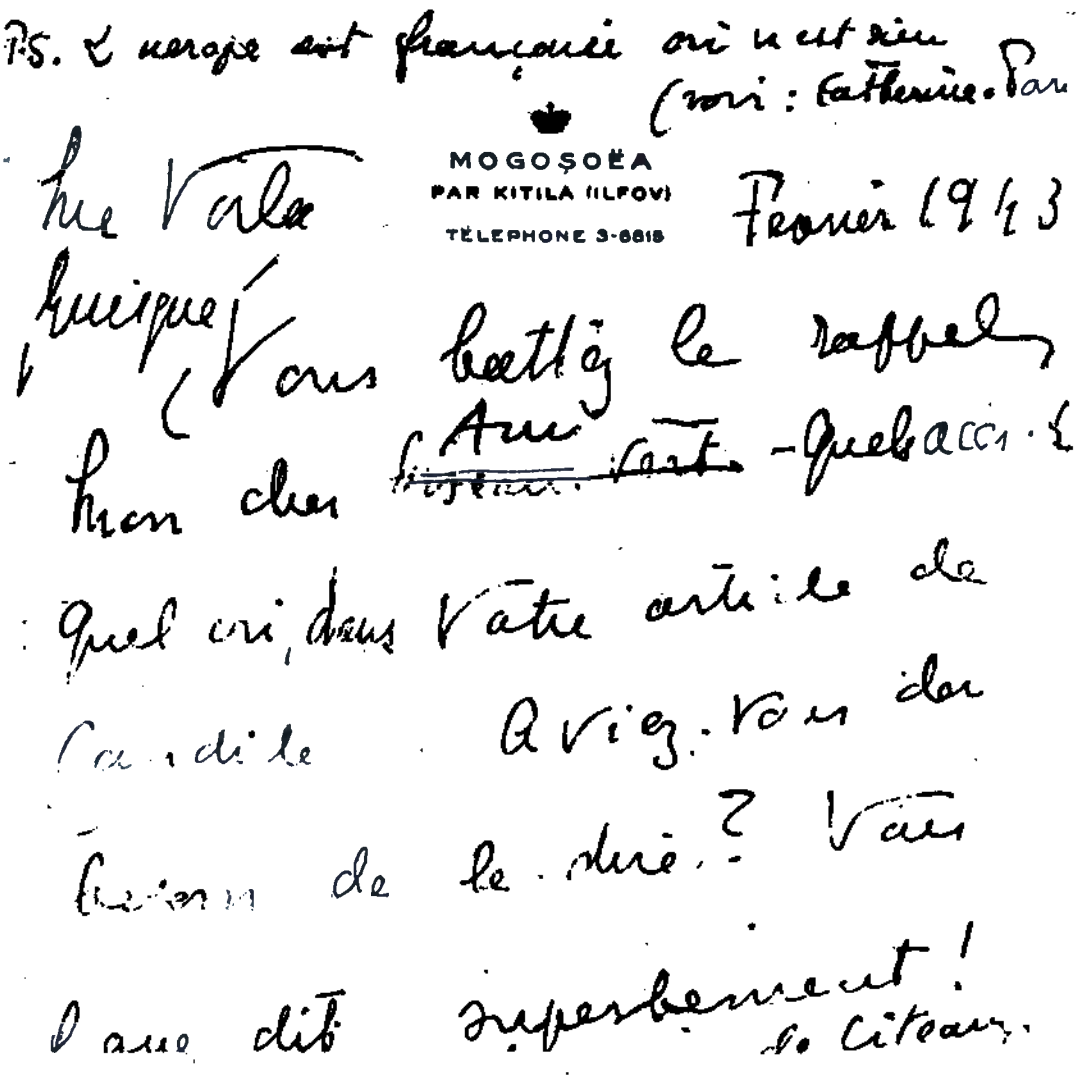

De ce mai era nevoie să fie subliniat în acele împrejurări? Şi tot ea va răspunde în următoarea manieră: « Iată-mă, pentru că încercaţi să sunaţi mobilizarea, scumpul meu prieten. Ce accente, ce strigăt în articolul dumneavoastră din „*Candide*“ ! ».

Fără îndoială, dominaţia nazistă în Franţa, acţiunea *Gestapo*-ului asupra patrioţilor francezi nu au stăvilit lupta acestora pentru libertatea şi independenţa ţării lor. Pe fronturile războiului, Germania hitleristă suferea înfrîngeri, iar conducătorii statelor coaliţiei antihitleriste se consultau asupra rolului Franţei în cadrul noii organizaţii politice a Europei. Cît despre « primii ghiocei », care « au fost văzuţi în pădure în februarie », la Mogoşoaia, despre care scrie Martha lui Gillet, s-ar putea ca aceştia să fie vestitorii apusului nopţii naziste asupra Franţei şi Europei.

În altă ordine de idei, referindu-se la influenţa culturală şi a civilizaţiei franceze asupra Europei, Martha îi cere academicianului să revadă lucrarea sa *Catherine-Paris*, relevînd că « *L'Europe est française ou n'est rien* » (Europa e franceză sau nu este nimic).

Se înţelege că Franţa, cu potenţialul ei enorm de încărcătură spirituală şi politică, a exercitat şi continuă a avea şi azi o anumită înrîurire asupra civilizaţiei şi culturii europene. Europa este şi va continua să fie — în ciuda tendinţelor unificatoare şi de strînsă colaborare pe plan economic, politic, militar, cultural, social, cum observa marele diplomat Nicolae Titulescu — un *summum* de state naţionale, o « casă comună » a culturilor şi civilizaţiilor naţionale, peste care influenţa franceză, asemenea unui puternic şi viguros altoi, a fost şi este binefăcător resimţită.

Relaţiile scriitoarei cu academicianul Louis Gillet nu datează din acel februarie 1943 şi nici se vor încheia aici. Ele îşi au propria lor istorie, relevată de paginile îngălbenite de vreme ale arhivelor. În noiembrie — decembrie 1937, printr-o depeşă fără dată (doar « Astă seară Luni 1937 », dar încadrată între scrisorile din 20 noiembrie 1937 şi 8 decembrie 1937, expediate de la Mogoşoaia), scriitoarea îl roagă pe soţul său George Valentin Bibescu să facă oficiul de gazdă ospitalieră pentru L. Gillet şi însoţitorii săi care poposeau la Mogoşoaia:

Louis Gillet soseşte joi ; tocmai am primit telegrama. Te rog, fii bun şi fă-i amiciţie, de a nu dezerta pe Tucan.

1. Joi 12 1/2 — la „Orizont“ unde va fi o mulţime de ziarişti. Este mai bine să fii tu care să mergi să-l cauţi şi să mi-l aduci.

2. să prînzeşti în această zi, *dacă tu poţi*.

3. să prînzeşti la soţii Thierry [ambasadorul Franţei la Bucureşti — *n.n.*] a doua zi 3 Decembrie. Va fi de asemeni Doamna Doumerque al cărei soţ tu l-ai cunoscut cînd el era Preşedinte al Republicii.

4. să cinezi aici pe 4 Decembrie unde vor fi soţii Hoare [ambasadorul britanic la Bucureşti — *n.n.*] cîţiva miniştri români şi cîţiva francezi.

Iată aceasta este totul. [2]

Iată, deci, un adevărat program de protocol pentru primirile de la Mogoşoaia.

În încheierea scrisorii, Martha Bibescu îşi exprima dezamăgirea că regele Carol al II-lea nu a catadicsit să binevoiască să-l primească pe înaltul oaspete francez, prieten al României şi al românilor:

« *P.S.* Dacă Bombys [cu acest diminutiv îl desemna Martha pe fostul rege — *n.n.*] nu înţelege din acest eveniment nimic, cu atît mai rău, dar în ce te priveşte pe tine, tu să ştii că este prima dată cînd un membru al Acâdemiei Franceze vine aici şi că Tatăl tău era membru al acestei Academii. Fă aceasta pentru El. »

Se pare că George s-a conformat. Nu am verificat acest aspect, însă corespondenţa între scriitoare şi academician va dura pînă în vara anului 1943, cînd acesta din urmă a încetat din viaţă în urma unei boli cauzate de subalimentaţia la care naziştii au supus populaţia Franţei.

---

[2] Biblioteca Centrală de Stat. Fondul „St. Georges“.

MOGOŞOAÉA
par Kitila (Ilfov)

Février 1943

Me voilà puisque vous battez le rappel, mon cher ami. Quels accents, et quel cri, dans votre article de „Candide"! *Aviez-vous donc besoin de le dire? Vous l'avez dit, superbement! Mon père disait:* « Les moines de Citeaux ont civilisé le monde ». *Je prends à Talleyrand ce mot pour vous le rendre:* « Cela va sans dire. Mais cela va encore mieux en le disant. » *Pourtant, à vous lire, une inquiétude me saisit, comme un malaise. Essaye-t-on de jeter des doutes sur le « grand pays »? Votre synthèse passionnée, est-elle une réponse? À qui? à quoi? Qui ose mettre en doute la préexcellence? Avez-vous à défendre ce qui est tellement aquis? Sont-ce les ilotes qui sont ivres? Dans ce cas, cela n'a aucune importance. Mais je ne peux pas croire que ce soient les enfants qui doutent de leur Mère.*

À quoi ressemble notre correspondance? À rien. À une chambre ouverte à tous les vents. On ne peut rien dire qui ne soit emporté.

Je vous envoie une triste Post Card. *C'est moi et mon « grand fils » — Georges Bibesco, agé de 6 ans. Mais la robe que je porte pour l'occasion (un mariage dans la famille, où l'enfant était page, et moi, témoin (lisez: martyr) est celle-là même, que vous appeliez:* « La Nuit ». *Elle ne date que de quatre ans! Et elle est signée Lanvin. Et c'est « pour le souvenir » comme le romarin d'Ophélie. Je vous l'envoie, avec toutes mes pensées et la plus grande des nouvelles: Les premiers perceneiges ont été vus dans les bois.*

P.S. « L'Europe est française ou n'est rien. » Marthe BIBESCO

(Voir: *Catherine-Paris*)

«Europa este franceză sau nu este nimic.»

[Antet]
Mogoşoaia
prin Chitila (Ilfov)

Iată-mă, pentru că încercaţi să sunaţi mobilizarea, scumpul meu prieten! Ce accente, ce strigăt, în articolul dumneavoastră din „*Candide*"! Aveaţi deci nevoie de a o spune? Aţi spus-o superb! Tatăl meu zicea: « *Călugării din Citeaux au civilizat lumea* ». Eu iau de la Talleyrand acest cuvînt pentru a vi-l reda: « *Aceasta merge chiar fără a o spune. Dar merge încă şi mai bine dacă o spui.* » Cu toate acestea, citindu-vă, o neliniște mă cuprinde ca o nenorocire. Se încearcă a se arunca îndoieli asupra « marei ţări »? Sinteza dumneavoastră pasionantă este un răspuns? Cui? la ce? Cine îndrăzneşte să pună la îndoială preexcelenţa ei? Aveţi de apărat ceea ce este în aşa chip dobîndit? Sînt oare beţi iloţii?

În acest caz, nu mai are nici o importanţă. Dar eu nu pot să cred că sînt copii care se îndoiesc de mama lor.

Cu ce se aseamănă corespondenţa noastră? Cu nimic. Cu o cameră deschisă la toate vînturile. Nimic nu se poate spune care să nu fie dus de vînt.

Vă trimit o tristă fotografie. Sînt eu şi « fiul meu mare » — George Bibescu, la vîrsta de 6 ani. Dar rochia pe care eu o port, pentru ocazie (o căsătorie în familie, unde copilul era paj şi eu, martoră — citiţi martir) este aceeaşi pe care dumneavoastră o numiseţi « *Noaptea* ».

Ea nu are decît patru ani! Este semnată Lanvin. Şi este « pentru amintire », ca rosmarinul Ofeliei. Eu v-o trimit, cu toate gîndurile mele şi cu cea mai mare dintre noutăţi: primii ghiocei au fost văzuţi în pădure.

Martha BIBESCU

P. S. «Europa este franceză sau nu este nimic.»

(A se vedea *Catherine-Paris*)

Nikolas POLITIS

O scrisoare către Martha BIBESCU

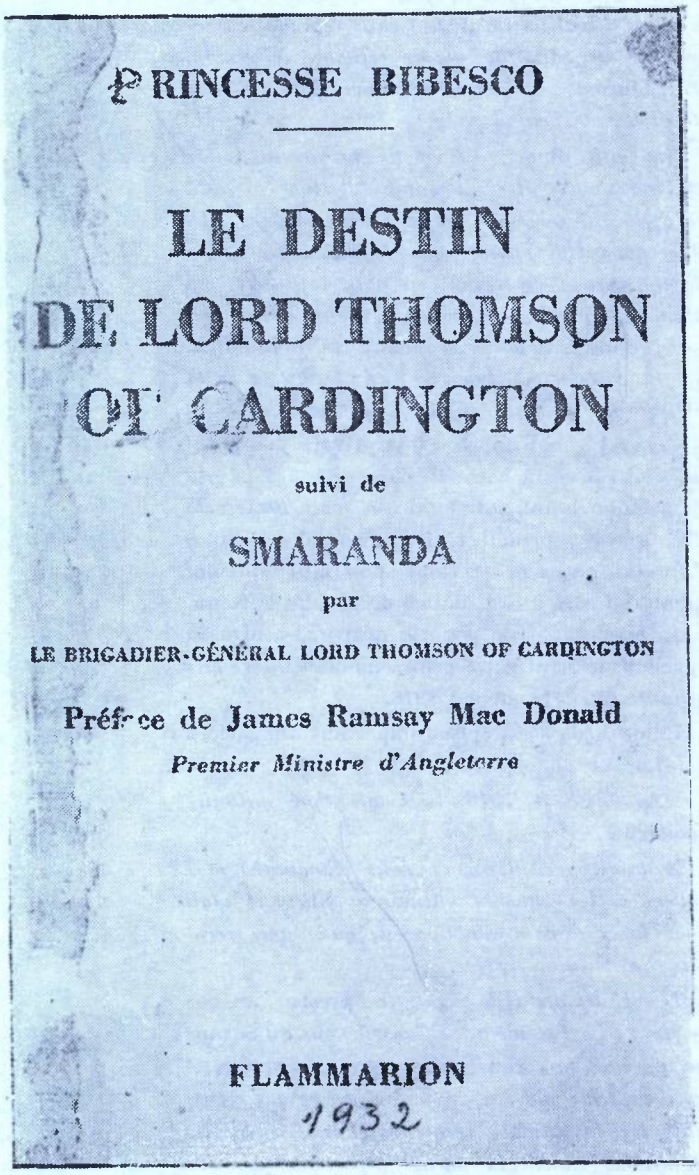

PRINCESSE BIBESCO

LE DESTIN
DE LORD THOMSON
OF CARDINGTON

suivi de

SMARANDA

par

LE BRIGADIER-GÉNÉRAL LORD THOMSON OF CARDINGTON

Préface de James Ramsay Mac Donald

Premier Ministre d'Angleterre

FLAMMARION

1932

La 4 octombrie 1932, Nikolas Politis[1] îi trimitea scriitoarei-prințese Martha Bibescu o emoționantă scrisoare în care, printre altele, îi exprima mulțumiri pentru felicitările cu ocazia alegerii sale ca președinte al Adunării Generale a Societății Națiunilor, precum și pentru «trimiterea delicioasei d[umnea]v[oastră] cărți asupra Lordului Thomson».

Cunoscut în perioada interbelică ca unul dintre cei mai fervenți susținători ai Societății Națiunilor și ai Pactului S.D.N., amic al lui Nicolae Titulescu, cu care a conlucrat îndeaproape la elaborarea *Convențiilor pentru definirea agresorului*, semnate la Londra în anu 1933, a *Convenției* de la Montreux din 1936 asupra strîmtorilor Mării Negre, N. Politis îi scria prințesei despre farmecul pe care l-a încercat citind cartea ei *Le destin de Lord Thomson of Cardington*, dăruită cu dedicație.

Mărturisindu-i împrejurarea regretabilă în care i-a dispărut lucrarea, N. Politis releva că «pierderea cărții d[umnea]v[oastră] cu dedicația d[umnea]v[oastră], atît de amabilă, mi-a fost deosebit de sensibilă». Renumitul diplomat, prieten al României, releva totodată că a cumpărat altă lucrare și îi solicita scriitoarei o nouă dedicație pe exemplarul ce s-a grăbit să și-l procure.

Într-adevăr, *Le destin de Lord Thomson o Cardington* este o remarcabilă pagină de istorie politică a României și Europei din anii premergători declanșării primei conflagrații mondiale și din timpul acesteia, reprezentînd un moment important din tumultuoasa viață a eroului care a trăit drama României acelor ani și căruia îi este dedicată această interesantă carte.

---

[1] Nikolas Politis (1872—1942), jurist, diplomat și om politic grec, născut la Corfu. Profesor la Facultatea de drept din Paris, apoi ministru al Afacerilor Externe al Greciei (1917—1920). Mai mulți ani a fost conducătorul delegației Greciei la Societatea Națiunilor, iar în 1932 a fost ales președinte al Adunării forului de la Geneva. În 1937 a fost președinte al Institutului de Drept Internațional.

România, Balcanii, Serbia, Bulgaria, București, Mogoșoaia, Chitila, Posada, Constanța, Dobrogea revin cu insistență în paginile cărții împreună cu generalii și oamenii politici ai vremii, din România, Anglia și Franța, precum: Ionel I. C. Brătianu, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Lloyd George, Sir Henry Wilson, Lordul Kitchener, Clemenceau, Winston Churchill, Joffre, Foch, Al. Averescu, Prezan ș.a.

Prin Martha Bibescu și alți oameni politici români, colonelul Thomson a devenit «un mare prieten al țării noastre»[2], înțelegîndu-i și sprijinindu-i cu tenacitate și competență aspirațiile și revendicările naționale. Cunoașterea țării noastre, a problemelor ei, a intereselor, frumusețiilor și tradițiilor ei a oferit Lordului Thomson prilejul de a scrie o carte dedicată «*Smarandei*», adică României, poporului ei, oamenilor ei politici, în frunte cu primul ministru de atunci, pe care-l considera drept un mare strateg politic. Pînă la sfîrșitul vieții sale, Lordul Thomson a rămas un statornic prieten al lui «*Smarandaland*».

Cu prilejul tragicului sfîrșit al Lordului Thomson în toamna anului 1930, I. G. Duca așternea pe hîrtie aceste cuvinte emoționante: «*Ataşatul militar din vremea neutralității era fericit cînd putea ca ministru secretar de stat al Majestății Sale Britanice să dovedească României întregite interesul și simpatia lui. Iată de ce tragicul sfîrșit în catastrofa aeronavei R 101 al acestui prieten răscolește în inimile noastre amintiri scumpe și gratitudini meritate. Fie-ne, deci, îngăduit ca peste cenușa în care corpul său a fost prefăcut, să aruncăm și noi cîteva flori, ...florile recunoștinței române.*»[3]

Tocmai această nefericită împrejurare a determinat-o pe Martha Bibescu să scrie o interesantă frescă despre autorul *Smarandei*, a cărui activitate, în timpul cît s-a aflat la București și la Versailles, în Consiliul interaliat, s-a împletit strîns cu tumultuoasa istorie a României acelor ani, el rămînîndu-ne «un prieten hotărît și călduros».

Referindu-se a *Destinul Lordului Thomson* și la autoarea acestei cărți, Mihail Sadoveanu, în prefața dedicată celei mai de seamă scrieri a Marthei Bibescu, *Izvor, țara sălciilor*, scria: «*Acum doi ani a apărut în Editura „Adevărul", într-o foarte bună traducere românească,* Destinul Lordului Thomson. *Doamna Martha Bibescu a realizat în această carte cele mai caracteristice din calitățile sale de scriitoare. Ne grăbim să adăugăm că doamna Martha Bibescu e o scriitoare de primul rang.*

Am citit atunci, cu emoție necontenit ivită, acel minunat portret al omului destinat să ardă de o flacără generoasă în tot cursul carierei sale. Trecerea lui de meteor pe cerul războiului nostru de întregire e prezentată cu atîta înțelegere, cu atîta suflet, cu atîta caldă prietenie, încît lectura devine o dulce și dureroasă încîntare. Frumoasă carte — mă tem că nu-i destul de citită aici și nici prețuită așa cum se cuvine.»[4]

Generația mai tînără a fost privată de dreptul de a citi această carte în care vibrează istoria pămîntului natal, într-unul din momentele sale de răscruce: primul război mondial. *Destinul Lordului Thomson* dezvăluie portretul unui om admirabil care a fost alături de realitățile românești și, fascinat de poporul nostru, l-a atras în războiul de reîntregire prin semnarea *Convenției militare* din 5/18 august 1916.

Referitor la acest episod important din cariera sa, Lordul Thomson sublinia:

«*Le 18 août 1916, la Convention militaire fut signée...*

À midi, écrit-il, nous nous rendîmes, mes collègues, les attachés militaires Alliés et moi, chez la Président du Conseil, qui nous reçut dans sa maison privée.

Il me demanda de signer le premier, ce que je fis... Le Président du Conseil nous dit ensuite qu'il s'était mis entièrement entre nos mains, et qu'il espérait que nos promesses, en ce qui regardait les munitions, seraient tenues... Si les munitions étaient la partie importante de cette

---

2 Princesse Bibesco, *Le destin de Lord Thomson of Cardington*, Paris, „Flammarion", 1932, p. 82.

3 I. G. Duca, *Portrete și Amintiri*, Editura „Cartea Românească", București, 1934, p. 136.

4 Martha Bibescu, *Izvor, țara sălciilor*, Editura „Adevărul", București, 1938, p. 1.

transaction, je me sentirais plus à l'aise dans ma concience... »[5]

Din păcate, temerea lui Ionel I. C. Brătianu s-a dovedit a fi fondată. Ajutorul militar al «aliaților» a sosit cu întîrziere. El a fost suplinit de eroismul și dîrzenia ostașilor români în cunoscutele bătălii de la Oituz, Mărășești și Mărăști.

În altă ordine de idei, scrisoarea lui N. Politis (pe care o prezentăm doar în traducere) atestă cu pregnanță faptul că, pe lîngă preocupările literare, prințesa din România era interesată și de progresele aviației, de modul în care Societatea Națiunilor aborda și rezolva asemenea probleme, facilita cooperarea internațională în acest domeniu.

În vizita făcută la Palatul Păcii, Martha Bibescu a discutat cu N. Politis, care între timp devenise Președintele Adunării Generale a forului de la Geneva, probleme referitoare la aviație, sugerate de scriitoare, pe care interlocutorul său le considera «drept foarte reușite și superior practice», încredințînd-o că printre «multiplele planuri care se elaborează aici la această oră, acestei idei ocupă un larg loc».

Se vede că reflecțiile și propunerile privind propășirea aviației, avansate de Martha Bibescu celei mai înalte personalități din ierarhia organizației, au avut un ecou pozitiv, ceea ce confirmă aprecierea că «dragostea de cer» a scriitoarei — cum s-a exprimat ea — se corela admirabil, se întrepătrundea armonios cu sensibilitatea față de literatură, istorie și politică

Ion GRECESCU

---

[5] Princesse Bibesco, *Le Destin de Lord Thomson Cardington*, pp. 84—85.

(În traducere:

«La 18 august 1916, convenția militară a fost semnată...

La prînz, scrie el, ne-am întîlnit, colegii mei, atașații militari aliați și cu mine, la Președintele Consiliului [de Miniștri], care ne-a primit în casa sa particulară. El mi-a cerut să semnez primul, ceea ce am făcut... Președintele Consiliului ne-a zis apoi că el se află, pe de-a-ntregul, în mîinile noastre și că speră ca promisiunile noastre, în ceea ce privește munițiile, să fie respectate...

Dacă problema muniților era partea importantă a acestei înțelegeri, eu mă voi simți mai mult de folos conștiinței mele...».

«...prezența dumneavoastră ne-ar fi infinit mai utilă»...

Delegația Elenică
de pe lîngă Societatea Națiunilor

Geneva, 4 octombrie 1932

Scumpă amică,

Vă mulțumesc pentru amabilele d[umnea]v[oastră] felicitări față de care sînt foarte sensibil.

Scrisoarea dumneavoastră pe cît m-a bucurat, pe atît a trezit în mine o mare remușcare, căci vă datorez de două luni încoace cel puțin mulțumiri pentru trimiterea fermecătoarei dumneavoastră cărți asupra lordului Thompson, precum și pentru încîntarea pe care am încercat-o citind-o.

Luasem cu mine această operă, după ce o citisem, plecînd la 13 august pentru un mic voiaj în Norvegia, pentru a o avea sub ochi în momentul cînd vă voi răspunde. Dar închipuiți-vă că am pus-o, printre alte obiecte prețioase, în sacul meu de voiaj, care mi-a fost furat în momentul plecării la Gara de Nord. Nu știu dacă hoțul avea cu destulă cultură pentru a-i face plăcere să vă citească, dar știu că pierderea cărții cu amabila dumneavoastră dedicație, mi-a fost deosebit de dureroasă.

De atunci, am fost prins în vîrtejul problemelor și a trebuit să amîn de la o zi la alta plăcerea de a vă spune cît m-a traumatizat povestea despre marele dumneavoastră amic.

Scuzați-mă că vă scriu tocmai astăzi și permiteți-mi să vă solicit o nouă dedicație pe exemplarul pe care m-am grăbit să mi-l procur în locul aceluia care mi-a fost furat.

Vă voi vorbi despre aceasta cînd voi avea bucuria de a vă reîntîlni la Paris.

Eu împărtăşesc neliniştile care au inspirat anumite pasaje din scrisoarea dumneavoastră şi ghicesc rezultatul reflecţiilor pe care vi le-a provocat vizita la Palatul Păcii, dar, departe de a le considera naive, eu găsesc concluziile dumneavoastră asupra aviaţiei drept foarte reuşite şi superior practice.

Vă încredinţez chiar că în multiplele planuri care se elaborează aici la această oră aceste idei ocupă un loc deosebit.

Regret mai mult decît vă puteţi imagina că nu sînteţi aici, prezenţa dumneavoastră ne-ar fi infinit mai utilă decît aceea a femeilor care mai mult sau mai puţin ne încurcă şi al căror comerţ forţat procură mai multă plictiseală decît profit.

Dar cu cît avansez mai mult, cu atît mai mult îmi dau seama că principalul obstacol opus progresului oamenilor este prostia lor nemăsurată.

Mă gîndesc fără încetare la părerea că, după Fénélon, Ulysse avea geniu uman.

Nu vă vorbesc despre chestiunea care continuă să vă preocupe, pentru că, după multă chibzuinţă, sfatul meu prietenesc este ca dumneavoastră să nu vă gîndiţi la aceasta cîtva timp. Afacerea a ridicat prea multe pasiuni; ea nu va putea fi reglată după dorinţele noastre decît atunci cînd nimeni nu va vorbi de ea.

Nu cunosc vreun epigrafist grec să vă recomand la Constantinopol. Chambrun, căruia vă rog să-i transmiteţi salutări din partea mea, va putea să vă procure toate cele necesare.

Aşteptînd marea plăcere de a vă revedea, binevoiţi, scumpă amică, de a mă crede totdeauna devotatul dumneavoastră sincer.

N. POLITIS

În prim-plan, stînga — Lord THOMSON.

Ion HELIADE-RĂDULESCU

și Unirea Principatelor

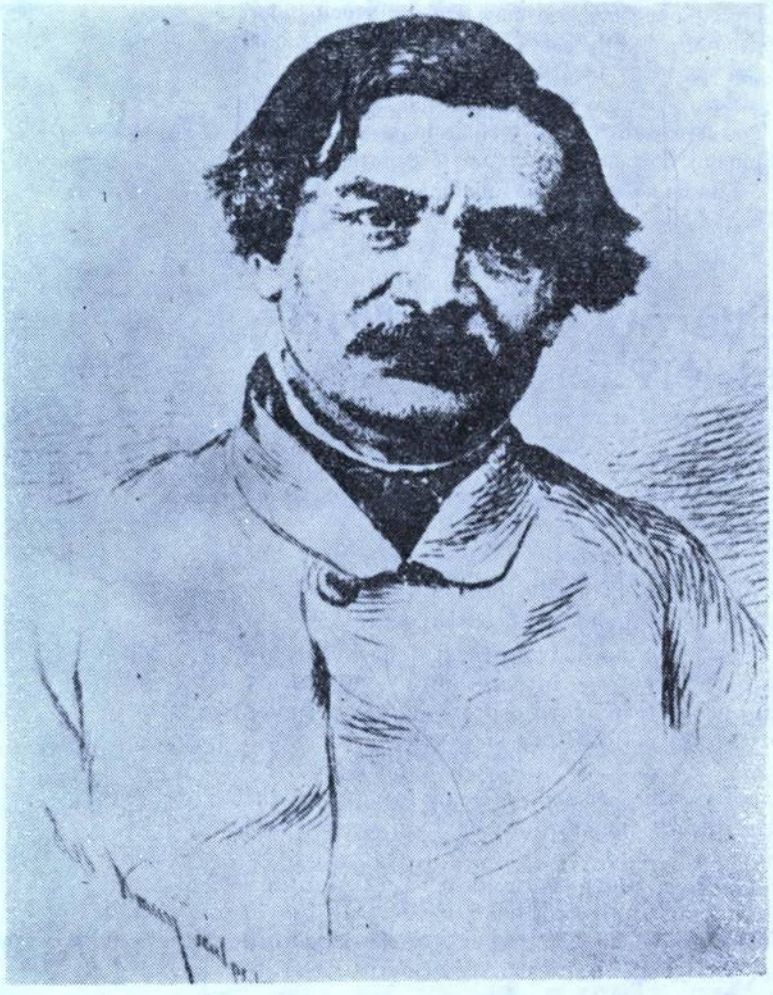

Ion Heliade-Rădulescu — gravură în aha-forte de **Theodor AMAN** (B.A.R. — Cabinetul de Stampe).

ÎN MARTIE 1856 IA SFÎRȘIT CONFERINȚA de pace de la Paris, care pune capăt războiului Crimeii; hotărînd convocarea «divanurilor *ad hoc*» în cele două Principate, pentru a le consulta asupra organizării lor viitoare, conferința deschide practic drumul luptelor pentru Unirea a cărei necesitate fusese proclamată încă din timpul Revoluției de la 1848. Vechii revoluționari, mulți aflați încă în exil, ca și luptătorii din generația mai tînără, intră imediat în acțiune și în mai se și constituie, la Iași, un comitet unionist, avînd în rîndurile sale pe V. Alecsandri, C. Negri ș.a. Problema preocupă de asemenea cercurile politice internaționale ca și presa din străinătate, și ea va fi subiectul mai multor articole, unele datorate filo-românilor Paul Bataillard, Saint-Marc Girardin ș.a. În acest context, Heliade-Rădulescu, aflat încă n exil, la Constantinopol, ia o poziție — ca în atîtea alte rînduri — întrucîtva diferită. Așa cum argumentează, și în mai multe texte din acest timp, el este pentru Unire, căci «Unirea Principatelor a fost visul de aur al junețelor mele, ocupația cea mai dilectă și mai serioasă a anilor mei de materie»[1], dar numai cu condiția ca ea să fie însoțită de autonomie (căci «Unirea Principatelor fără autonomie este pașalîc curat»), și ea să cuprindă toate teritoriile locuite de români. Poziția lui Heliade, justificabilă prin argumente istorice, de drept și sentimentale, precum și prin consecvență (el refuză să vină în țară mai devreme cu aprobarea Porții, deoarece nu-i recunoaște acesteia dreptul de a hotărî într-o materie de competența guvernului român), nu este totuși mai puțin inabilă; adoptată de unioniști, ea ar fi

[1] I. Heliade-Rădul scu *Scrisori și acte*, Ediție îngrijită de G. Potra, N. Simache și G. G. Potra București 1972, p. 153.

SALA DE LECTURA

riscat să îndepărteze sprijinul (şi aşa destul de ezitant) al puterilor care ne susţineau interesele în tratativele pentru noua organizare a Europei.

Poziţia lui Heliade în această privinţă ne era cunoscută pînă acum din mai multe documente: broşura anonimă, fără titlu, formată din trei scrisori adresate «Românilor!» la 7, 23 şi 30 iunie 1856, cîteva scrisori către vărul său Costache Racotă din iulie şi august 1856, publicate de C—D. Aricescu în a treia broşură a colecţiei sale *Corespondinţa secretă şi acte inedite ale capilor revoluţiunii române de la 1848*, o scrisoare către «compatrioţii din ţară», publicată de G. Potra, N. Simache şi G. G. Potra după originalul dintr-o colecţie particulară ş.a. Putem adăuga acestora două scrisori inedite încă, adresate tot lui Costache Racotă la 14 august şi 12 octombrie, care se leagă de scrisoarea lui Heliade din 18 august (tipărită întîi de Aricescu şi reluată de editorii volumului din 1972) şi aduc mai multe lămuriri, atît în ceea ce priveşte poziţia lui Heliade însuşi, cît şi conflictul cu Racotă şi grupul său de prieteni, dintre care sînt numiţi doi: C. Bolliac şi B. Boerescu. Sînt dezvăluite aici şi detalii privind tipărirea — la Londra — a broşurii amintite mai sus (cf. şi *Bibliografia română modernă*, vol. II, p. 235), despre care Heliade negase în scrisori anterioare că i-ar fi aparţinut, şi la care se referă în textele ce urmează sub forma «celor trei scrisori ce scriu în ţară», «trei scrisori tipărite în româneşte la Londra» ş.a. Tot de aici rezultă că Heliade ar fi adresat lui Saint-Marc Girardin o scrisoare deschisă, publicată în „*Journal des Débats*“ sub anonimat, probabil tot în chestiunea Unirii Principatelor, şi care, cu mijloacele care ne stau la îndemînă, n-a putut fi identificată.

Ortografia savantă a autorului a cărei necunoaştere este imputată chiar în aceste scrisori junelui Costache Racotă, a fost totuşi modernizată de noi (*anonymă*-anonimă, *talle*-tale etc.).

Mircea ANGHELESCU

«...unde vă e patriotismul, neîngrijind limba Patriei?...»

I

Constantinopole, 1856 aug[ust] 14

Fătul meu Costache,

Am ricevut scrisoarea D[umi]tale cu dată din Arras, de la 29 iulie, am văzut observaţiile ce îmi faci. Însă trebele nu se fac astfel, principele nu se susţin astfel.

De la 1820, de cînd am debutat în lume, viaţa mea a fost o luptă şi daca la fiecare idee, la fiecare princip eram să mă reţin de teamă să nu se întărîte cutare sau cutare coterie, eram să fac tot aceea ce o să faci d[umnea]t[a] în viaţa d[umi]tale, de vei avea tot capul acesta şi tot caracterul acesta, să vezi cu ochii altora şi să judeci cu capul altora.

Dacă nu te-ai dumirit încă din citirea acelor trei scrisori ce scriu în ţară şi din cîte ţi-am scris particular, nici că te vei mai dumiri niciodată şi fă bine de mă lasă în pace.

Scriu de la Moldova şi se văd şi în gazetele Germaniei că moldovenii şi muntenii ce au fost luat iniţiativa unirii Mormintelor, adică a unirii ambelor Principate tot în acelaşi coşciug, moldavo-românii ce s-au fost adresat la Congresul din Paris cerînd unirea Principatelor, nu cum aţi cerut voi şi toţi românii adevăraţi, ci cum o voieşte Rusia:

1. Fără Basarabia şi Bucovina.

2. Cu un Domn străin sau pămîntean, nu ales, ci impus de Poartă.

3. Cu convocarea Adunărilor de sultanul.

4. Cu octroyarea Constituţiei şi întărirea legilor de sultanul.

Tot acei moldavo-români au dat acum în urmă o hîrtie la Petersburg rugînd pe împ[ăratul] Alexandru de a nu abandona Principatele de subt protecția lui esclusivă.

Taraful acesta e mare, potent, numeros, ajutat de muscali, de nemți, de francezi și poate și de englezi. Este sigur, fătul meu, că va reuși. Spune și amicilor d[umi]tale, toți cîți sunteți pui de boieri și vreți a minți că nu sunteți (și a fi una și a zice alta va să zică cu adevărat ciocoi), toți puii de ciocoi și de ciocoiași alergați și vă puneți sub steagul acelora, după cum v-ați și pus. Dați cu petre în capul meu, căci în țară nu vă așteaptă decît plăcinte, cariera vă e deschisă și poate, cu timpul, să vă *înveredniceascâ* Dumnezeu să ajungeți ceva mai mult și decît Ioannide. Mai sigur decît asta nu e nimic pe lume. Rusia, Franța, Englitera e cu Dumneavoastră de față, Austria pe ascuns. *Capioldași* * aveți destui și în străinătate, și în țară. Bietul văru-tău este unul. Ce să vă luați după adevărurile lui, ce nu le ascultă nimeni, și care dă pe față subdalele complicilor protectorilor D[umnea]voastră. Nu vi-e rușine, cioare de ciocoi ce sunteți voi! Și să credeți că mă veți pune subt epitropie, de a-mi opri publicarea scrisorilor, să nu pot da de știre la timp Nației și de a mă calomnia că eu sunt în contra Adevăratei uniri!

Nu m-așteptam s-ajung a-i zice: și tu, discepolul meu! Și tu, Judo!

Lăsați-vă cum v-ați lăsat de memoriul ce ați dat și duceți-vă a vă pune nu unde e adevărul, ci unde sunt *cei mai mulți*, *cei mai tari*. Frumoasă carte ați învățat! Pe Machiavel însuși de ați fi avut dascăl s-ar fi speriat de voi, că așa de juni l-ați întrecut, lașilor! Ș-apoi aveți sfruntarea să vă făliți că sunteți și *marțiali*, gata să vă bateți pe uscat și pe apă cu lumea întreagă, și pînă să vin la alții, văz la d[umnea]ta căți-e frică și de o coterie, nu s-o combați, dar nici să nu cazi în disgrația ei; și mă *povățuiești* și pe mine să mai amîn, să mai menajez pe unul și pe altul, că poate să zică una, că poate să zică alta!

Apoi, ce ți-a venit să vrei să mă pui în contact cu atîtea individe ce nu le cunosc și care nu știu nici să scrie, nici să priceapă, decît să înjure?

De vreți să vă crează lumea că sunteți patrioți, arătați că amați și *știți* ce e a[l]

* amici, tovarăși

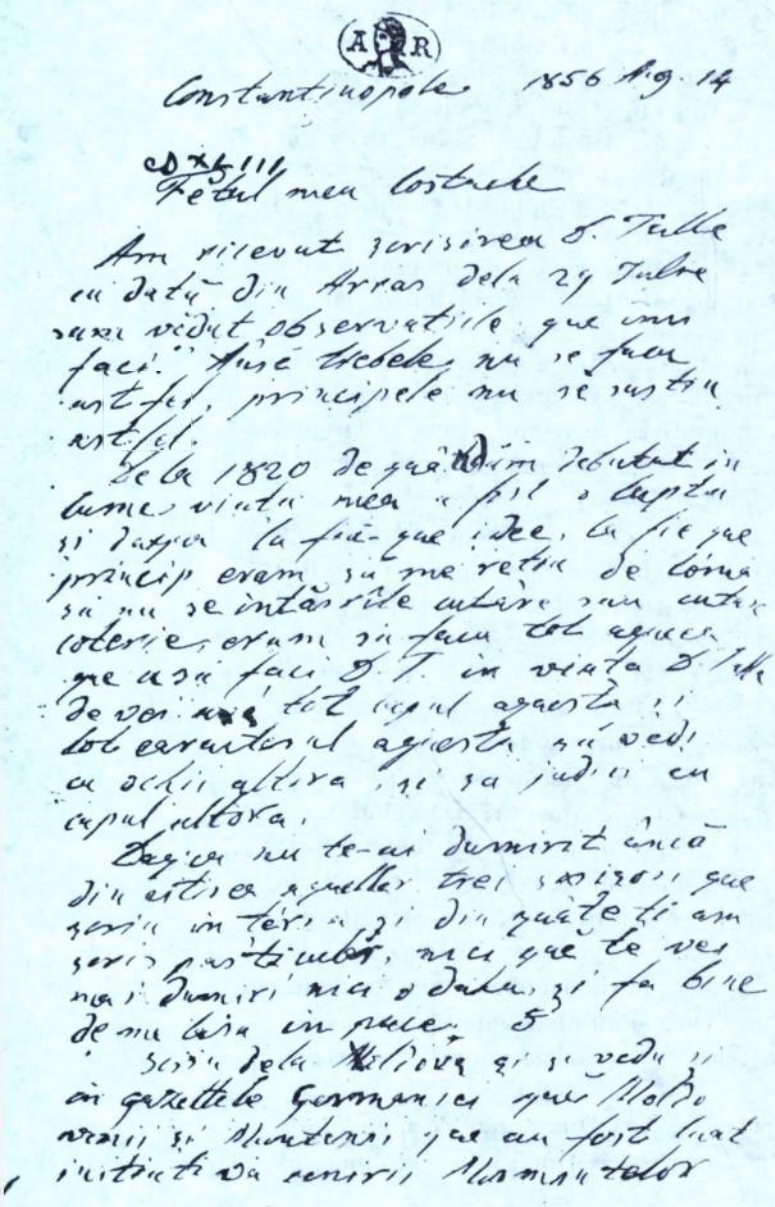

patriei, învățați încai limba patriei să n-o mai estropiați astfel. Nici ortografia ei nu o știți. Ce e mai distinctiv într-o nație e limba și voi tocmai limba nu o știți. Sunt sigur că alte limbi le știți și mai rău sau, dacă le știți mai bine, unde vă e patriotismul, neîngrijind limba Patriei? Apoi, daca v-ați pus sub steagul celor mai *mulți* și celor mai *potenți*, nu vă e deajuns înjurăturile, ați luat și arma calomniei, asuprindu-mă că *sunt în contra* unirii și unul ca domnia-ta mă roagă ferbinte *să nu fiu în contra unirii*! Altul mă critică și mă înjură că *rea cale am apucat!* Credeți, aceți din mine ceea ce voia să facă din don Basilio, de unde era bun sănătos, să-l puie în pat, făcîndu-l a crede singur că e cuprins *de friguri!* Voi sunteți în contra unirii, iar nu eu, voi că v-ați lăsat de ceea ce singuri ați cerut, iar nu eu, ce am lăudat cererea voastră, am susținut-o și o susțin pînă la moarte, și de nu se poate aceea că țin ceea ce am cerut așa cum se putea din tabăra de la Șumla (vezi memoriul meu). Acelea nu le vedeți și vă legați de o scrisoare anonimă ce vă faceți că nu o înțelegeți, cînd chiar redactorul foii «*des débats*» zice că autorul acelei scrisori e pentru unire. Voi sunteți în contra unirii, iar nu eu, și de nu vreți să pricepeți voi, va pricepe Națiа; și de aceea v-a apucat și boala tipofobiei, și mi te-ai pus să-mi oprești scrisorile. Să iei martori după ce le predispui calomnia, să-i recomanzi acolo unde nu ți-am scris a-i recomanda, nici a te duce cu nimeni!

Cînd la '48 am strigat în contra Rusiei, toată țara, fiind țară, iar nu coterie, fiind primitivă și cu mintea ce vine de-a dreptul de la Dumnezeu, iar nu ceea ce vine de la oameni, d[umnea]ta însuți ce aveai pe atunci pe Dumnezeu în inimă, iar nu pe dracul ce l-ai luat din Franța, toată țara nu s-a speriat.

Acuma, lașilor, vă speriați cînd am deschis gura a arăta cine e și Franța de astăzi, și Anglia, și chiar Turcia, pentru că nimeni din noi n-a zis Turciei și cu gura, și în scris, cîte i-am zis eu (n-ai citit însemnările litografiate ce le-am trimis d. Grădișteanu?). Acelea ce sunt susemnate de mine le treceți cu vederea, scrisorile acestea trei românești nu numai le treci cu vederea, dar vrei să le și oprești; și vă legați de o scrisoare anonimă. Dar m-am pus cu tratatele în mînă, cu drepturile țării, cu istoria, în contra Rusiei, protectorei dumneavoastră, în contra Franciei, în contra Angliei, a Europei Oficiale întregi, în contra Turciei, și pentru că aveți pe dracul lașetății în voi, mă credeți de perdut. Nu, nu voi fi perdut pentru că adevărul e etern, nu se perde și numai unde voi fi cu Minciuna, acolo voi peri dinpreună cu dînsa. Și singur în scrisoarea d[umi]tale din 29 iulie zici că ai înțeles *sentimentele ce mi-au dictat acele scrisori*, dar nu ești de părere a le publica în criza în care ne aflăm.

Hai! Țara e în pericol, e în criză, și eu să mă tem a nu-i da de știre, a se feri de curse, ca nu care cumva să mă abandone Boierescu sau Racotă? Dar cînd v-am rugat să mă urmați și ce îmi pasă de mă veți abandona, dimpreună cu toată coteria și consorții? Cînd v-am rugat să-mi fiți amici? Fiți amici ai Adevărului și atunci voi fi [nu] numai bătrînul vostru, ci supusul vostru, fiți amici ai Adevărului și veți ama toate adevărurile literale, morale, istorice, religioase și politice cîte am zis și nu veți lepăda decît numai erorile în care, ca om, am putut fi. Ce pagubă de mă vor abandona niște oameni ce nu știu că au fost cu mine și carii și-au abandonat însuși memoriul lor cel lăudat și s-au pus subt stindardul celor ce au strigat unirea ce o strigă Scriban și toți rusolatrii!

Vezi în ce coterie te afli, între oameni fără principe, fără Dumnezeu, ce n-au nimic de sacru, ce se vîră în șantajul familiilor, să profane tot ce e mai sacru pe lume, să

facă din soții și din fii trădători, să facă pe adversarii lor de a fi trădați de către chiar cei mai dragi ai lor. Nu mă aşteptam la trădarea aceasta de la tine, fătu-meu Costache. Dumnezeu să te ierte, cum te iert eu care, crede-mă, de îți scriu aşa de aspru. vine din mult ce te-am amat și te am; te-am iertat, și supărarea mea este nu pe voi, junii, ci pe bătrînii ce v-au îmbrobodit, pe cei ce au vrut să-mi spargă casa de atîtea ori, pe cei ce făcuseră din casa mea un iad; și acum s-au legat și de tine!

A revedere

[I. HELIADE-RĂDULESCU]

II

Constantinopole 1856 oct[ombrie] 1

Amatul meu Costache,

Pînă să-ți răspund la scrisoarea din urmă, din 25 sept[embrie], să facem un compt: pentru că cifrele conving și pe cei mai înțestați, necum niște juni mlădioși, a căror inime încă mai conservă calitățile primitive ale omului, adică trăsăturile cereștii sale origi[ni].

Scrisorile de care te plîngi sunt prima din 25 iulie, adică pe cînd d[umnea]t[a] erai încă în Paris, căci abia la 29 iuliu erai la Arras, a do[u]a, de care te plîngi și mai mult, este răspuns la scrisoarea d[umi]tale din Arras, scrisă la 29 iuliu, ajunsă la Constantinopole la 12 aug[ust], și prin urmare aceasta a doua a mea scrisoare dată de la 14 aug[ust] și nu este scrisă decît sub impresia însăși a scrisorii d[umi]tale prin care îți permiți de a-mi întîrzia scrisorile mele pînă să-ți vie răspuns de la mine, adică aproape 40 de zile. A treia, din 18 august, adică îndată cu prima espediată după cea din 14, îmi arată dorul ce am simțit pentru nevoia în care m-ai pus singur d[umnea]t[a] prin scrisoarea d[umi]tale din Arras, de a-ți scrie aşa de aspru. Prin urmare, vezi singur că cîtetrele aceste scrisori nu sunt dictate decît din fundul inimii mele, fără să fie prepus că ar fi putut a mă influența vreo altă a treia persoană.

Căci la 25 iuliu d[umnea]t[a] nu erai încă în Londra ca să poată cineva de acolo a te cunoaște sau a-mi scrie ceva, sau bine sau rău, despre d[umnea]t[a]; a doilea și a treilea sunt scrise de la 14 și 18 august, adică, pe cînd eu îți scriam la 14 aug[ust] din Constantinopole scrisoarea de care te plîngi, cei cari te cunoscuseră în Londra îmi scria în același timp cele următoare despre d[umnea]t[a]: « *C'est un charmant jeune homme rempli de douceur, de modestie et de delicatesse...* »*. Aceste fraze sunt scrise în Londra la 6 aug[ust] și prin urmare mie îmi au venit la 19, cînd a do[u]a mea scrisoare era deja și pe drum, și pe cînd scrisesem și pe cea de a treia, din 18 aug[ust].

În altă scrisoare, din 9 august, pe care am ricevut-o la 22, vei citi frazile următoare: « *Quant à Mr. votre parent, je ne puis mieux faire son éloge qu'en disant que je désirerais que votre fils lui ressemble ou que votre [sic!] filles, Monsieur, eussent chacune un tel mari. Il est véritablement charmant de douceur et de modestie, il fait honneur à sa famille et à sa nation* »**.

---

* « E un tînăr fermecător, plin de dulceață, de modestie și delicatețe... »

** « Cît despre domnul care vă este rudă, nu mai pot să-i fac mai bun decît zicînd că aș fi dorit ca fiul dumneavoastră să-i semene iar fiicele dumneavoastră, domnule, să fi avut fiecare cîte un asemenea soț. E realmente încîntător cu a sa blîndețe și modestie, face onoare familiei și națiunii sale. »

Prin urmare vezi că, pe cînd alţii îţi făcea laude la Londra, eu în acelaşi timp te *ucideam*, după cum zici, la Constantinopole şi, neinfluenţat de nimeni, ci din întreaga mea voie sau nevoie inspirată după scrisorile şi faptele d[umnea]v[oastră], ce aţi făcut monopol pe patriotism şi v-aţi dat singuri privilegiul de a insulta pe oricine nu cugetă ca d[umnea]v[oastră], sau îl prepuneţi de astfel. Plînge-te apoi, de ai dreptul asupra-mi, insultă-mă de vrei şi mai mult pentru că mi-am dat voia a vă răspunde la insulte, cînd singuri aveţi monopolul acesta; însă nu fi nedrept, nu asupri şi pe cei ce te-au lăudat şi te-au stimat. Una din caracteristicile ciocoilor e şi nedreptatea şi dacă îţi insuflă oroare numele de ciocoi, nu te deprinde de june cu nedreptatea. Spune: «Am scris din Paris eu, Bolliac, Boierescul la 21 iuniu, la 9 şi 27 iuliu; am căutat să luăm răspuns la 25. Am scris din Arras la 29 iuliu şi am hotărît să-i întîrziem scrisorile în ţară cu 40 de zile, pînă să se facă propaganda în contra omului acesta! A căutat să-mi iau răspunsul la 14 aug[ust] şi la 18. Cîte scrisori voi mai lua de aci înainte, pot a le prepune că pot să fie influenţate de cei ce m-au cunoscut la Londra».

De atunci dară pînă acum n-ai mai ricevut nici o scrisoare de la mine, pentru că nu mi-ai scris nici d[umnea]t[a]. Zici că m-ai amat ca pre un tată şi-ai fost în stare a-ţi da şi viaţa pentru mine. De mă amai ca un amic, de mă considerai ca un om străin, de te puneai numai în categoria de român şi nu consînge, însă de român loial, nici d[umnea]t[a], nici amicii cu cari m-ai pus în contact nu eraţi să-mi scriţi acele scrisori din 21 iuniu, din 9 şi 27 iuliu. Indicatori în tribunal de aţi fi fost şi n-aţi fi putut a vă da dreptul d-a mă condamna pentru o scrisoare anonimă, al cării scop n-a fost decît a descoperi o cabală şi a striga românilor şi în faţa Europei: Hoţii! Foc! Luaţi aminte! Atît v-a orbit surpriza că se dau pe faţă oamenii căror deveniserăţi dupe, ca să nu zic instrumente, încît n-aţi putut şi nici n-aţi vrut şi nu voiţi încă a înţelege acea scrisoare.

Eu, în loc să vă răspund la fiecare în parte, ţi-am scris d[umi]tale scrisoarea cea lungă ca răspuns la toţi. Cîte zic într-însa nu sunt numai pe seama d[umi]tale, ci a tutulor. N-am răspuns celorlalţi, căci ţi-am scris mai dinainte, încă de cînd erai în Paris, că voi să tai orice relaţii cu oamenii ce nu i-am cunoscut în persoană. Cîtă durere am simţit din partea lor am vărsat-o tot asupră-ţi căci cu d[umnea]t[a], deşi voi tăia relaţii de politică, nu pot să fac ca să nu fii fiul unchiului meu şi prin urmare relaţia consanguinităţii rămîne cît vom trăi. Cu toate acestea, în loc să vă tractez cum merită scrisorile d[umnea]v[oastră], mă sforţu a vă lumina pe cît m-am priceput, crezînd că sunteţi dupe şi că toate vă vin dintr-un nobil avînt al inimii.

Cînd am văzut însă că aci e o sistemă, că scopul v-a fost să daţi afară mai întîi în ţară că eu sunt inemicul binelui ţărei, că scrisoarea către S. M. Girardin este a mea oficialmente, că sensul sau scopul ei nu este de a descoperi cabalele urzite cum să dea românii în curse şi a deveni fără ştire instrumentele Rusiei; cînd am văzut că este o sistemă de a mi se *opri* să nu intre în ţară nimic de ale mele după care să judice lumea cine îmi este amic sau inemic; cînd am văzut că calomniile aţi lăsat să intre în ţară, şi disculpările le arestaţi; cînd îmi scrii din Arras că nu vei trimite scrisorile cu care te-am însărcinat pînă nu vei lua răspunsul meu, adică după 40 [de zile], pînă să facă efectul calomniile acelora pe care d[umnea]t[a] îi numeşti amici. Atunci ţi-am scris numai pe seama-ţi scrisoarea cu care zici că am ucis un fiu. Nu te-am ucis, pentru că trăieşti, ci ţi-am dat o lecţie şi cînd vei fi mai matur şi vei conserva aceste trei scrisori, vei vedea că n-ai citit nici într-o carte, nici nu vei citi cîte învăţături îţi dau acele scrisori. Iar de înţelegi uciderea morală, s-ar fi putut atunci dacă aş fi scris în ţară în general către români şi te-aş fi arătat că de au ricevut cu 40 de zile mai în urmă scrisorile mele tipărite, adică după ce au apucat ei din neştiinţă să comită fapte ce serviră de pretest de mai rămase nemţii în ţară; de aş fi scris că cauza acestei întîrzieri a fost Costache Racotă, cel ce mă numeşte tată de predilecţie, atunci cu adevărat te ucideam moralmente, fătul meu.

Mie nu mi-e rușine de nație a scrie una ca aceasta, ci simt că e păcat a-ți face și d[umi]tale și amicilor d[umi]tale ceea ce singuri v-ați făcut, din știință sau neștiință. De vă este conștiința curată, de vă spune sufletul că ați făcut bine, eu vă dau voie să scriți publicamente în țară cele următoare: «Trei scrisori tipărite în românește la Londra, din 7, 23 și 30 iuniu sînt ale lui Eliade și, de au ajuns în țară abia pe la mijlocul lui septembriu, noi cei jos însemnați suntem cauza, căci am făcut tot cum nicidecum de a se putea nici lumina s-o vadă. Nu trebuia a le opri poliția austriacă, căci eram de ajuns noi». Mie nu mi-e rușine de fapta mea, nici d[umnea]v[oastră] să nu vă fie de a dumneavoastră; aveți-o înaintea nației și ea va judica.

Te-ai purtat astfel, Costache, încît ai dat timp inamicilor adevărați ai țării de a face lucruri cu anevoie să se mai desfacă. Cînd vorbele îți sunt *tata*, *fiu*, *îmi dau viața*, aștept *răspunsul*, și faptele sunt astfel cum nu mi-a făcut nici un inemic, nu e nicidecum loial, e minciună, și minciuna iar este o caracteristică a ciocoilor.

Apoi, ce corectură este și aceea ce ai făcut? Ce batjocură se putea mai mare? Am văzut frați, copii, să nu aibă principele altor frați sau ale părinților lor, și să fie în alt cîmp; puteai să fii și d[umnea]t[a] astfel. Să fi zis însă din capul locului că nu te amesteci, iar nu să iei sarcina numai ca să faci o corectură de batjocură și ca să întîrzii lucru cu atîtea zile, zicînd la persoana la care ai fost recomandat că ai scrisori de la mine și că iei asupra-ți responsabilitatea întîrzierii, că acele scrisori îmi fac mare rău în țară și cîte altele numai ca să cîștigați timp. Bine, ați cîștigat timpul; v-a reușit stratagema, nu te mai plînge de dreptul ce am avut a te mustra prin scrisoarea mea de la 14 aug[ust] și nu mai da culpa altora; și nu mă mai numi tata, nu te mai numi fiu; asta e ce mă dezolă și mai mult, și morala aceasta nu o știai cînd erai în țară, cînd știai numai cîte învățășești de la tata Niculae.

De mai perd timpul a-ți mai scrie și nu fac cum am făcut acelora pe cari îi numești amici, adică de nu tac, este că nu pot s-o rup cu d[umnea]t[a], că te iubesc tot cum te-am iubit și sper că vei cunoaște în fine ce ai de făcut. Iar de îmi vei mai scrie desculpări, incriminări, de te voi vedea că tot d[umnea]t[a] te plîngi, adică pînă să mugă boii de greutate, scîrțîie carul, atunci nici răspuns nu îți voi mai da.

Zici că nu te amesteci de politic, ci vei căta de aratru, și tot politice îți sunt scrisorile, pînă și cea din urmă îmi vorbește de Bernadotte, de Leopold și alții. Nu mai faceți politică, băieți, pînă ce nu veți cunoaște istoria, dacă nu a lumei încă, a patriei noastre și drepturile ei istorice. Zici că nu pretinzi la literatură; bine faci, că pînă acum văz că n-ai vrut nici limba să v-o învățați cum se cade, mai vîrtos amicii d[umi]tale nici cît copilașii de zece ani nu cunosc încai ortografia.

*

Mi-ați trimis din Paris memorialul ce l-ați dat. Am văzut că niște asemenea hîrtii ca altele multe vor face pe austriaci și pe muscali să însufle temeri turcilor și să-i aducă a încuviința chiar turcii ocupația Principatelor de austriaci; eu însă n-am judicat fapta, ci am lăudat cugetul, am zis că acele hîrtii provin dintr-un avînt nobil al inimii și v-am lăudat prin scrisorile ce v-am scris, v-am respectat cu un cuvînt opinia.

D[umnea]v[oastră], și chiar de ați fi văzut numele meu susemnat pe scrisoarea către S.M.G. ***, cată să faceți tot așa, căci tot omul are opinia sa, iar nu să insultați un om în carne și oase pentru o scrisoare anonimă, iar nu să îmi întîrziați scrisorile unde cu adevărat poate cineva vedea și o profesie de credință. Asta se cheamă despotism, cenzură și orice se poate mai rău.

[I. HELIADE-RĂDULESCU]

*** Saint-Marc Girardin.

Eftimie MURGU

O sentință pentru CONACHI

DEZBRĂCAȚI DE HAINA DE SĂRBĂtoare a panegiricului etern, marii oameni din trecut își trădează adeseori pitorești crîmpeie din existența de obște. Aceste căderi de cortină ni-i apropie sufletește pe locatarii empireului istoric, umanizîndu-i. Din iarna hieratică a timpului care s-a dus răsar atunci aprinși cărbuni de dragoste și ură, deznădejde și speranță, de înălțări și prăbușiri trăite la temperatură egală. Deveniți niște simpli «oameni cari au fost», ei oferă însă constant și surpriza pe dos a măreției în cele mai simple și civile gesturi. Nu de mult am avut surpriza de a vedea felul cum dintr-o izbucnire de ură vindicativă a lui Nicolae Bălcescu din toamna anului 1848 s-a născut un pamflet care își reclamă un loc de frunte între scrierile pendente de mersul viu al Revoluției la români.[1] Cu această nouă ocazie scoatem la lumină, întîmplător, tot un pamflet, anterior celui amintit, care implică acum pe unul dintre dascălii îndrăgiți ai lui Bălcescu, pe revoluționarul și filosoful Eftimie Murgu, iar prin pana lui pe poetul Costache Conachi. Era un răstimp se pare propice izbucnirilor, în atmosfera generală de iritare pe care o întreținea noul episod de naștere a conștiinței europene.

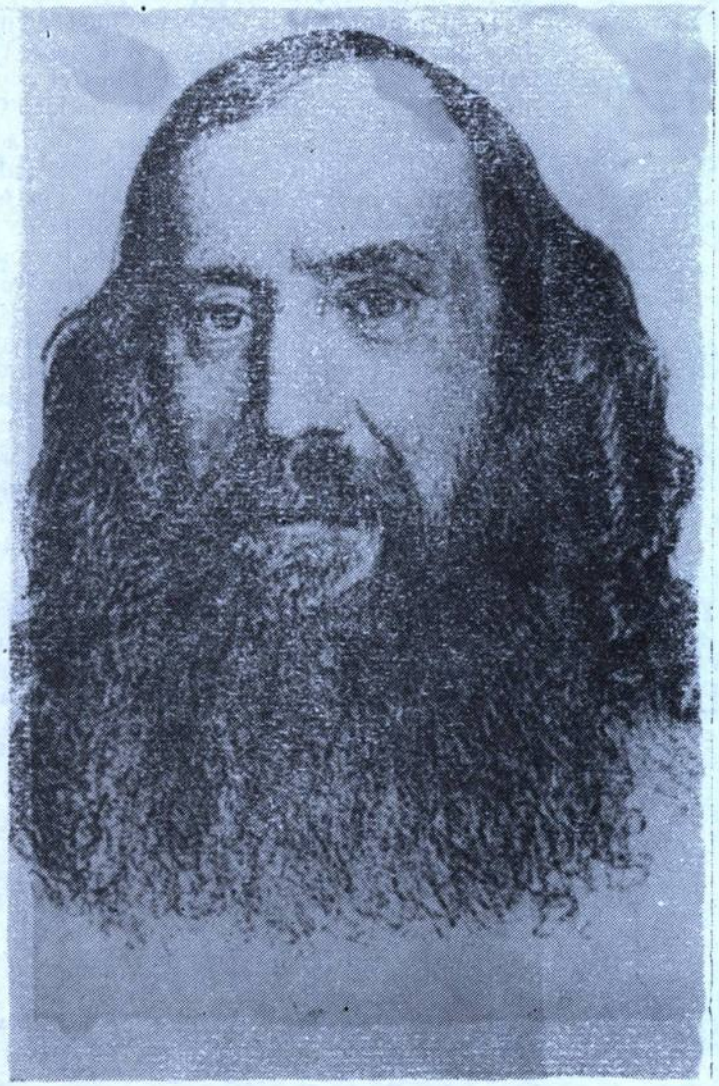

Spre sfîrșitul anului 1844 Eftimie Murgu citea în „*Gazetă de Transilvania*" despre «ţerimonia» botezării, la Iași, a unui nepot al domnitorului Mihail Sturza.[2] E curios cum «iacobinul» bănățean își găsește timp și pentru asemenea mondenități, tocmai în momentele cînd era implicat ca lider și organizator într-o acțiune prepașoptistă cu caracter revoluționar, cu referire la drepturile românilor din Banat, în urma căreia se va alege cu arestarea și întemnițarea la Buda.[3] Oricum, sufletul i se întunecă de indignare aflînd că naşul prințișorului ieșean este «tînărul prinț Vogoridi, *acum logo-*

[1] Vezi „*Manuscriptum*", XIX, 1988, nr. 4, p. 8—14.

[2] „*Gazeta de Transilvania*", VII, 1844, nr. 91, p. 362.

[3] Studiul lui I. D. Suciu la ediția *Eftimie Murgu. Scrieri*, București, 1969, p. 27.

dit cu avuta fiică a marelui logofăt Costache Conache » [s.n.]. Sub această divulgare suavă ca iz de alcov princiar şi evocînd imagini cu amoraşi ce încoronează miri tineri şi fericiţi severul sihastru ghiceşte îndată dedesupturile uneia dintre tardivele şi oneroasele combinaţii fanariote de la noi. Fusese profesor de filosofie la Iaşi între 1834—1836, cunoştea pe protagoniştii scenei, încît ştirea îl loveşte cu brutalitatea culiselor pentru el de neascuns.

Sub masca antinomiei dihotomice dintre « puterea suzerană » (Turcia) şi « puterea protectoare » (Rusia), epoca regulamentară ascundea în ţările române vermina unei efervescente colaborări între exponenţii celor două regimuri străine, spre marea mirare şi pagubă a românului. Domnul regulamentar Mihail Sturza, omul ţarului, o ţinea de soţie pe Smaranda, fiica sinistrului caimacam Ştefan Vogoridi de la 1821, acum grecotei sărac la Constantinopol, însă cu suficientă trecere la Poartă pentru a putea influenţa încă soarta domniilor române. Sau pentru a da impresia că o poate influenţa. Printr-o asemenea manevră îi ajunge ginere Mihail Sturza în aprilie 1834, dornic să fie numit de către sultan, după ce Alexandru Ghica din Ţara Românească, mai tare de înger, refuzase partida. După un deceniu, în 1844, îl vedem pe acelaşi Ştefan Vogoridi vînînd în Moldova o partidă şi pentru fiul său Nicolae. Ţinta peţitului este cea mai bogată fată din Ţara Moldovei, Ecaterina Conachi, fiica poetului Costache Conachi, născută şi crescută la Ţigăneşti, unde-şi avea logofătul-poet conacul preferat. Ecaterina sau Cocuţa avea 15 ani (se născuse la 1829) [4], fiică a acelei legendare Zulnia Negri pe care Costache Conachi a iubit-o şi cîntat-o cu patimă în poeziile sale (« De sute de ori, Zulnio, printr-a gurilor lipire/ Ţ-am adeverit amorul cu credinţă şi iubire ») şi care i-a devenit soţie în 1828, cînd poetul avea 51 de ani. [5] L-a fericit doar trei ani, pînă în octombrie 1831, cînd răsfăţata Zulnia, pe numele adevărat Smaranda, moare, lăsînd şase

Costache Conachi — litografie anonimă (BAR — Cabinetul de Stampe)

[4] C. Gane, *Portrete de femei. (Dincolo de zbuciumul veacului)*, Bucureşti, f.a., p. 238.

[5] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1948, p. 89.

Mihail STURZA-VODĂ.

Smaranda STURZA — sora lui Nicolae VOGORIDI.

copii: cinci din prima căsnicie, între care şi Costache Negri, şi această mezină Cocuţa, fruct al dragostei dintre poet şi muza sa cea mai vestită.[6] Cînd căsnicia fanariotă se punea la cale, în 1844, Conachi avea de pe acum 67 de ani, dar descrierile ni-l arată încă a fi fost un bărbat în putere (în pofida figurii de işlicar ponosit din singurul portret pe care i-l cunoaştem): « Dumnealui logofătul şi cavaler Costache Conachi, cu ochii albaştri, părul capului negru, barba şi mustăţile cărunte, stat de mijloc ».[7] Acest om stîngător, sever şi zgîrcit era întîiul dregător al lui Mihail Sturza, şi această alăturare l-o fi făcut pe poet să nu poată refuza încuscrirea cu domnitorul ţării. I-a pretins însă ginerelui să-i poarte numele, ceea ce grecul cu punga goală acceptă cu mare uşurinţă, numindu-se *Conachi-Vogoridi*, iar în 1857, cînd s-a luptat să obţină tronul ţării, semnînd numai *Conachi*, spre o mai convingătoare « autohtonie ».

Nunta a avut loc abia în 1846. Dar Eftimie Murgu se alertează încă din primele zile ale anului 1845, cînd îi trimite lui George Barit acest fulminant « ecou » la ştirea din „*Gazeta de Transilvania*".[8] « Rebeliunea » sa bănăţeană era ţesută, numele lui era pe buzele tuturor, dar şi laţul despotismului politic se strîngea cu ochi tot mai mic în jurul său, pînă la 28 martie 1845, cînd va fi acuzat pe faţă.[9] Şi totuşi, el aşterne pe o coală mare de hîrtie satinată fin, cu scrisul său mărunt, îngrijit, dificil doar prin chirilica aproape microscopică, o scrisoare

[6] Vezi Ioan Chindriş, *Erosul lui Conachi*, în vol. *Figuri de cărturari*, Bucureşti, 1989, pp. 36—39.

[7] *Documente*, ediţie de Gh. Ungureanu, D. Ivănescu V irginia Isac, Bucureşti, 1973, p. 22.

[8] Textul, inedit pînă astăzi, nebănuit şi total ignorat, se păstrează în fondul Bariţ de la B.A.R., ms. rom. 969, f. 128 r, v.

[9] Ioan Boroş, *Deţinerea a doua a lui Eftimie Murgu* în „*Curierul Banatului*", V, 1929, nr. 1, pp. 8—11,

către «cinstita redacție» din Brașov în care nimic din furtuna subterană a Banatului nu răzbate. Dimpotrivă, ținta sa este departe, în capătul opus al diagonalei pământului românesc, tocmai la Iași. De parcă nici o altă preocupare nu l-ar fi reținut, Murgu pune în acest text multă patimă, energie și foc al spiritului, ca să înfiereze căsnicia care se punea la cale în Moldova. Ce l-a determinat oare?

Pamfletul insinuează în prima parte o motivație umanitar-națională și creștinească, deplorînd la modul popular că o fată de român nu-și găsește mire «nici în Moldova, nici în toată România», fiind silită a pleca «în turci». Pe această reminiscență de spaimă medievală, folosită în scop pur retoric, pică informația că poetul Conachi «pre lîngă milioanele în bani gata, poate să se bucure de un venit de un milion pră an». Era enorm de mult! Eftimie Murgu trebuie să-l fi cunoscut pe logofătul cel mare al Moldovei încă din anii profesoratului la Iași, și nu e de presupus nici un fel de apropiere sau simpatie între «sanculotul» transilvănean și vîrful arhondologiei moldave, încă fanariot în veșmînt și gîndire (l-am numit aici pe Conachi). Filosoful însă trăia acut epoca sa și ideile noi pe care le năștea această epocă și în numele cărora se erijează în judecătorul lui Costache Conachi. Capul de acuzare este unul singur: moldoveanul, posesor al averii imense, nu are dreptul să înstrăineze un atare patrimoniu unui «jupîn Vogoride», «turcescului său ginere».

Procurorul cauzei naționale atacă din unghi economic, insolit doar în aparență, căci sfîrșitul rechizitoriului este unul apăsat politic. Conachi era cu adevărat dincolo de conceptul obișnuit de avuție personală în țările române. Inventarul moșiilor sale, în frunte cu «sat întreg Țigănești, cu lăcuitori pe dînsul», unde s-a născut poetul la 14 septembrie 1778, mai cuprinde 32 de sate întregi sau părți de sate. [10]

Ecaterina CONACHI-VOGORIDI.

Calmacamul Nicolae VOGORIDI.

[10] Onești, Cărbunești, Besoncești, Scutești, Telegești, Fundianu, Dispigirul Galați, «pisti Prut la Nărnova» Călimănești, «viile de la Dobrănești cu un vad de moară, în Tecucel», «întreg satul Ocășești», Moinești, Pochii, Rădăcinești, Micești, Ciocești, Nicorești, Telegești, Fundeni, «Cernica pi apa Berheciului», Glodurile, Ocani, Cerni, Suceveni, Nănești de Jos, «tot trupul din apa Siretiului spre răsărit din moșăca de din sus de Fundeni», «sat întreg moșăea Gărlești», «sat întreg Tilebeștii pe Săretiu», Timcești. Vezi Gh. I. Kirilcanu, *Testamentul și pomelnicul marelui logofăt C. Conachi*, București, 1909, pp. 11—16.

Majoritatea lor hotărîtoare sînt achiziţionate de Conachi însuşi. Murgu cunoaşte bine izvorul acestei stupefiante bogăţii: «toată averea dumisale e nemijlocită sudoare a supţilor şi smulţilor supuşi lui moldoveni», «un crud rezultat a sugerii, a smulgerii, cu o vorbă a despoierii bieţilor ţărani moldoveni». Această ipostază a suavului versificator erotic este cunoscută şi din alte surse.[11] Eftimie Murgu dovedeşte doar că ea era văzută ca atare de contemporani, în cazul de faţă de un purtător al ideologiei paşoptiste. Căci întreaga scriere nu este decît un breviar al cîtorva convingeri pe care generaţia anterioară nu le-ar fi intuit şi nu le-ar fi permis. Cosmopolitismul levantin intrat în sînge românesc de un veac este lovit dintr-o fortăreaţă nouă: naţionalismul. «Turcul» nu poate fi stăpînul moşiilor şi milioanelor lui Conachi, pentru că este străin. La rîndul său, marele logofăt «după direptul neamurilor» nu este îndrituit să înstrăineze această avere, care este un bun naţional strîns în felul arătat, şi nicidecum «rezultat a vreunor însuşiri obştii folositoare». Notăm în treacăt amănuntul că Murgu îl vede pe Conachi drept un boier «cam fără învăţătură». În cazul cînd ar face-o totuşi, el s-ar arăta ca un «apriat vînzătoriu de patrie», «ca un uneltitoriu de stăpînire străină în Ţara Moldovei». Uita oare dascălul paşoptismului românesc de peste munţi că stăpînirea străină în Moldova era un fapt vechi, banalizat şi cronicizat? Nu, dar voia să o pună într-o lumină nouă, pentru a o putea înfiera cum se cuvine. La stîlpul infamiei este potenţialul înstrăinător, Costache Conachi, pe care autorul ineditului rechizitoriu îl indigitează cu asprime: «Vînzătorii la toate neamurile au fost lipsiţi de drepturile cetăţeneşti şi mai toate neamurile îi au pedepsit cu moarte». O sentinţă capitală pentru poetul Conachi? Murgu însuşi simte limita: «Nu re-am fi bucuroşi a vedea vărsare de sînge omenesc, ne re-am mulţămi cu politiceasca moarte a vînzătorilor neamului.» Punct. În asemenea mod n-a gîndit nimeni pînă la el în materie de drept al proprietăţii sau, dacă a gîndit, nu a scris — cel puţin la noi. O face Eftimie Murgu în acest şuierător pamflet, care n-a putut avea efectul dorit asupra contemporanilor, din cauza vestitei frici a lui George Bariţ de a publica orice material care lovea în stăpînii vremii. Scrierea iese acum la lumină, cu forţa unui mesaj proaspăt, neperimat de scurgerea vremii. În opera lui Eftimie Murgu, ca şi în peisajul scrisului ideologic prepaşoptist, ea îşi găseşte, credem, un loc egal de important.

Epistola bănăţeanului proiectează în acelaşi timp un fascicol nou de lumină asupra începuturilor tristei afaceri moldavo-fanariote care a fost căsătorirea Ecaterinei Conachi cu Nicolae Vogoridi. Dacă Murgu, de atît de departe şi în condiţii atît de tulburi, ia totuşi condeiul ca să o condamne, înseamnă că ea era socotită de la început ca un scandal naţional. A sfîrşit în marasm şi scandal, dar în alt sens decît cel proorocit de autorul pamfletului. Cocuţa Conachi a moştenit într-adevăr întreaga avere a poetului,[12] şi prin ea «turcul» atît de vehement contestat de Eftimie Murgu. Nicolae Vogoridi s-a indigenat însă moldovean şi, după moartea lui Conachi în 1849, a reuşit să toace în decurs de opt ani mai bine de jumătate din această enormă avere. Cît despre frumoasa, buna, blînda şi înţeleapta fiică a Zulniei, cum o vede unicul ei biograf,[13] soarta i-a fost mai tristă decît dacă s-ar fi înstrăinat cu adevărat «în turci». Viaţa ei cu acest grec veros, carierist şi mulieratic, căruia i-a născut trei copii,[14] e marcată de nefericire. Frumoasa femeie se retrage la Ţigăneşti, unde trece prin crize de amărăciune (*spleen*, cum se spunea pe atunci), în pofida multelor ocupaţii impuse de o gospodărie atît de mare. Biografia acestui patetic personaj feminin din trecutul nostru marchează însă o schimbare energică în anul 1857, acela al apogeului carierei politice a lui Nicolae Vogoridi. Caimacamul Teodor Balş muri pe neaşteptate în martie, numit fiind în locul său, ca om al Porţii care să împiedece unirea, soţul Ecaterinei. Vogoridi s-a comportat peste aşteptările patronilor săi, instituind cunoscuta teroare menită să împiedice întrunirea Divanului *ad-hoc* al Moldovei. Ameninţarea obişnuită a poliţiei caimacamului: «Cine va pomeni măcar vorba de unire se va duce acolo unde nu se

[11] Idem, *Răzăşii din Gîrleşti în lupta cu logofătul Costache Conachi*, în *Analele Moldovei*, I, 1941, nr. 1—4.

[12] Vezi *Documente*, pp. 24—27.

[13] C. Gane, *Portrete...*, p. 238.

[14] Pe *Emanuil Vogoride-Conachi*, autorul de la 1887 al cunoscutelor *Schiţe din viaţa şi familia logofătului Konahi* (ca prefaţă la volumul lui Costache Conachi, *Poezii, Alcătuiri şi tălmăciri*, ediţia a doua, Bucureşti, 1887, pp. 5—96), pe *Maria*, soţia contelui Petru Roma şi pe *Lucia*, soţia lui Nicolae Roseti Roznovanu (*ibid.* p. 89, notă de subsol).

mai poate vedea soarele »[15]. Din reacția încununată cu succes istoric a partidei unioniste, în cazul de față interesează doar atitudinea celei care a avut neobișnuitul ghinion să devină doamna Moldovei. Era legată prin toată ființa sa de Moldova, iar fratele după mamă, Costache Negri, se număra între militanții de frunte pentru unire. Între patrie și soțul acum cu speranțe de întronare condiționate de anihilarea unirii, ea alege fără să șovăie. La 2 mai 1857 consulul Victor Place îi scria primului ministru francez Walewski despre noua retragere la țară a principesei Ecaterina Vogoridi. De acolo îi trimite caimacamului un ultimatum, ale cărui cuvinte au răsunet de istorie: « *Ai venit în țară sărac lipit pământului, n-ai altă avere decît zestrea ce ți-am adus-o eu, fata lui Conachi. Îți iert risipirea ce ai făcut-o, dar nu-ți voi ierta trădarea față de neamul, față de țara care ar fi trebuit să devie și a dumitale. Cum nu ai astăzi altă avere decît a mea, aș putea, printr-un divorț, să te așez din nou pe paiele de pe care te-am ridicat* ».[16] Va divorța, nu însă înainte de a face unioniștilor un serviciu enorm, care l-a compromis grav pe Vogoridi în ochii Europei. Ea a subtilizat din cabinetul soțului un număr de scrisori compromițătoare, care dovedeau legăturile lui cu Austria și Turcia. Unioniștii le-au făcut publice, prin Dimitrie Rallet, în „*Etoile du Danube*" din 8 august și printr-o broșură tipărită la Paris.[17] Divulgarea lor trebuia să stîrnească reacția Franței, Angliei, Prusiei și Sardiniei împotriva caimacamului. Căderea lui Vogoridi s-a petrecut la sfîrșitul lui august, prin numirea caimacamiei de trei persoane (Anastasie Panu, Vasile Sturza și Ștefan Catargi) chiar de către Poartă și rechemarea fostului tiran. Acum ia și doamna Ecaterina acea hotărîre care îi va schimba radical destinul. Rosturile ei în țară erau bine întemeiate, între care cinstea de patroană a Școlii centrale de fete din Iași i-a adus cele mai mari satisfacții ca și o poezie închinată de Costache Negruzzi.[18]

Dar, hotărîtă să se despartă de soț, părăsește Moldova, luînd drumul spre Paris, cu o escală lungă la Viena, bine reflectată de publicațiile românești din Transilvania.[19] Din acest moment, scăpată de coșmarul unei căsnicii dureroase, dar și despărțită pentru totdeauna de Moldova, Cocuța Conachi devine o străină oarecare, căsătorită cu principele italian Ema. noil Ruspoli, căruia i-a născut cinci copii.[20] Destinul Zulniei se repetă la scară mai mare. Rămasă în țară, minunata moldoveancă ar fi însemnat poate un punct de reper în cultura națională, grație educației rare și a talentelor pe care i le laudă contemporanii. Ei i se datorează prima editare a poeziilor părintelui său Costache Conachi, în 1856,[21] eveniment care a constituit o emoționantă surpriză în lumea săracă a literaturii române postpașoptiste. Precuvîntarea Ecaterinei la volum este lapidară și sobră: « Ca fiesc omagiu către pomenirea părintelui meu, logofătul Conachi, și în nădejde că aceste a sale scrieri ar putea aduce țării noastre vreun folos, slujind de înzestrare și adaos literaturei pămîntene, le dau la iveală ». Sînt singurele cuvinte tipărite rămase de la această puternică personalitate, pe care naivitatea politică a părintelui său a sortit-o unui destin dramatic, mai apoi înstrăinării totale. Din acest punct de vedere, avertismentul lui Eftimie Murgu din 1845, după care « făcîndu-se clasificăciunea fetelor Moldaviei, fiicei lui Conache s-ar fi cuvenit întîietate » și deci trebuia să i se găsească « norocire » în Moldova sau « în toată România » se dovedește premonitoriu. Ea s-a stins la numai 41 de ani, în 11 februarie 1870, la Genua, se pare de cancer. A fost adusă în țară să-și doarmă somnul de veci în țintirimul de la Țigănești, locul drag

---

[15] C. Gane, *Portrete...*, p. 241.

[16] Ibid., pp. 244-245.

[17] *Corespondința secretă a domnului Vogoride, caimacamul Principatului Moldaviei*, Paris, Imprimerie Plon frères, 36 rue de Vaugirard, 1857, in 8°, de 24 pagini (raritate bibliografică; exemplar consultat de noi la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca, fond Gheorghe Sion, carte rară, cota 295).

[18] Vezi „*Gazeta de Moldavia*", XXVIII, 1856, p. 34; XXIX, 1857, p. 90; XXX, 1858, supliment la nr. 44, pp. 157—158.

[19] „*Gazeta Transilvaniei*", XX, 1857, p. 182 vorbește de posibilitatea unui divorț a principesei, în vreme ce „*Telegraful romîn*" (V, 1857, p. 182) e mai categoric: « Precum se asigurează pomenita prințesă mai înainte de plecarea ei din Moldova s-a despărțit de tot de bărbatul ei, principele Vogoridi ». „*Concordia*" (I, 1857, p. 137) vede divorțul ca realizat: « Se anunță că principesa Vogoridis, divorțată de soțul său, se află la Viena și se crede că se va stabili la Paris ». Va divorța abia în 1860.

[20] Pe *Constantin*, *Eugeniu*, *Marius*, *Caterina* (soția contelui Albert de la Forest de Divonne) și *Margareta* (vezi Costache Conachi, *Poezii...*, p. 89, notă de subsol).

[21] *Poezii. Alcătuiri și tălmăciri de logofătul C. Conachi*, Iași, Tipografia lui Adolf Bermann, Păcurari, No 36—38, 1856.

«... politicească moarte a vînzătorilor neamului...»

Cinstită redacţie !

Într-una din foile novelei dumneavoastră cetind mai dăunăzi, între altele, şi aceea precum fiia m[arelui] logofăt Costache, adecă Constandin Conache din Iaşi ar fi menită a se mărita după un turc din Ţarigrad, anume Vogoridi, ca unul ce cunosc pre numitul boieriu nu-m pot ascunde părerea de rău ce o am pentru această neaşteptată întîmplare. Nu doară pentru că Moldavia, prin aceasta, perzînd o fată, ar trăbui să simţă lipsă cu numărul părţii fămeieşti, ci pentru că această fată este unica fiică a lui Costache şi casa lui Conache este nu numai în Iaşi, ci şi în toată Moldova, una din cele mai de frunte case private. Logofătul C[ostache] Conache, ca un om cu stare mare, deşi cam fără învăţătură, însă cu duh, după cum ştim, nu am cruţat nimic spre a înzăstra pre fiie-sa cu o creştere potrivită stării unui părinte precum e Conache. Pre lîngă trecătoarea frumseţe a trupului ei, nu fără cuvînt prepunînd noi o mai trainică frumseţe a unui suflet nobil, socotisăm că cei dintîie tineri ai Moldaviei şi-ar fi fost ţînut de mare norocire putîndu-se numi gineri ai lui Conache, şi că de aceea nu numai careva mai de mijloc, dar şi însuş vîlvele tinerilor Moldaviei n-ar fi pregetat a o primi de soţie, cînd apoi iacă acum cu durere trăbuie să vedem precum această zînă românească, neputîndu-şi găsi noroc între români, e silită sărmana a se duce în turci spre a putea, biet, şi ea fi şi a se numi nevastă. Silită, zic, pentru că aceea ştiută este precum în turci pînă acum, zău, nimine de bună voie nu s-au dus. Şi cea mai de pre urmă săteană, de nu în satul său, dar sigur în vecini, pănă acuma totdeauna şi-au putut găsi norocirea, iară fata lui Conache, fruntea fetelor Moldovei, trăbuie să fugă în turci pentru ca să poată fi nevastă. De ar fi avînd fiica lui Conache în sine cîtuş de puţină vrednicie, dintr-atîţia tineri a unei ţări ca Moldavia s-ar fi înduplecat vreunul a o noroci, şi de nu pentru obrazu ei, încă cel puţin pentru venitul de un milion şi poate şi mai mult pră an. Însă tocmai pentru că tocmai nici unul din tinerii Moldovii, nici cu un milion venit pră an nu se putu înduplеca să o aibă de soţie, se vederează că noi tare am fost amăgiţi pripindu-ne a crede în însuşirile zînei noastre şi că, dar, în preajma acestor prăfirări slăbita fiică a marelui Conache nu numai că nu se poate crede cu însuşiri, ci negreşit încă şi cu neagiunsuri (ca să nu zicem cususuri) de acelea care şi însuş celor mai însătoşaţi după avere le contină lăcomia. Deci, precum ne ispitisăm a crede că, la o tămplare, făcîndu-se clasificăciunea fetelor Moldaviei, fiicei lui Conache s-ar fi cuvenit întîietate, aşa acum ne încredinţăm că această întîietate trebuie să se socotească luîndu-se clasificăciunea cu susu-n jos. De jălit e fata carea, neputîndu-şi găsi norocul în locul naşterei, din această pricină se află silită a se mărita într-alt sat sau oraş. Şi mai jalnică e soartea acelii fete, d[e] p[ildă] moldovene, carea în cuprinsul unei ţări ca

---

al copilăriei şi cuibul Conăcheştilor, intrat prin roata sorţii în stăpînirea copiilor lui Nicolae Vogoridi.

Acesta a murit în 1863 la Bucureşti, tînăr (se născuse în 1820) şi mai ales învins de soartă, umilit, sărac, aşa cum îl avertizase în 1857 Ecaterina Conachi.

Scriind acest tăios pamflet, Eftimie Murgu a vrut să preîntîmpine acest val de prăbuşiri. Scînteia profetică este implicită în gestul marelui paşoptist bănăţean. N-a reuşit. Ceea ce a rămas este o poartă şi un prilej de pătrundere în tainiţele umane ale trecutului, unde măreţia face casă bună cu meschinăria, binele cu răul şi clarviziunea cu miopia. Ca în multe din istoriile acestei lumi.

Ioan CHINDRIŞ

Moldavia nefiind băgată în samă, trăbue să se mărite în vreuna din învecinatele țări românești or creștine. Iar aceia ce nu numai în locul său nu, ci nice în toată lumea românească, ba nici în toată creștinătatea nu-ș poate găsi norocire, ci trăbuie să fugă în turci pentru ca să poată, biet, și ea a se numi nevastă, bine vedeți că e cea mai de pre urmă din fetele Moldovii. Și bietul Conache, ca om simțitor, cîtă mîhnire va trăbui să aibă văzînd că fiie-sa nu e băgată în samă de tinerii Moldaviei și că, pre lîngă nespusa-i avere, acum la bătrînețe, din două rele alegînd cel mai mic, trăbuie pre unică fiie-să să o facă surghiun, trecîndu-o, ca pre delincuenți, preste Dunăre, și cu rușine silit fiind a o lăsa în turci, fiindcă nici în Moldavia, nici în toată România nu i se putu găsi norocire, acum într-a cei mai cumpliți varvari să se poată numi jalnică bulă a unui fără de lege. Amară se soartea unui tată simțitoriu, carele, neputînd găsi mîntuire, însuș cu ochii săi să se uite la unică născută-sa pănă ce, aruncîndu-se în prăpastie, se face jărtfă unei cumplite morți politicești. Amar unui tată carele toată viața lui — Dumnezeu *știe* cum! — și-au luat așa zicînd de la gură, cruțînd din toate și nu arare au adiuns în ciocnire cu cugetul, cu nedireptul sugînd și smulgînd numai și numai ca să fie bogat, acum, după ce într-acest chip atît au agonisit, cît, pre lîngă milioanele în bani gata, poate să se bucure de un venit de un milion pră an, acum, zic, cînd prăn atîta bătălie de cap, atîta osteneală, atîta luptă (poate și sufletească) și-au adiuns țănta, să nu poată în toată Moldavia, în toată românimea a-și găsi un următoriu de sîngele și neamul său, carele ca român, prin căsătorie cu fiie-sa făcîndu-se un sînge cu dînsul, să păstreze aducere aminte a unui Conache în Țara Moldaviei, ci prin moralicească moarte a politicește peritoarei fiice rămînănd ca cucul, să fie silit a-și lăsa rodul ostenelelor sale în prada apucătorilor în toată întămplarea, străinilor. Străinilor zic, pentru că fie-sa, măritîndu-se după turc, cum e jupîn Vogoridi, ca netăgăduită turcă sau bulă, își perde toată ființa politicească din Moldova, și turcul ei, după direptul neamurilor atît firesc cît și pozitiv, nu numai este volnic de a putea fi stăpîn moșiilor lui Conache, ci nici însuș a venitului din aceste moșii, pentru că, moșiile neavînd preț decît numai pentru veniturile lor, și moșia fără de nice un venit nici putăndu-se socoti de moșie, urmează ca acel ce nu e iertat a stăpîni moșia, nici poate fi iertat a trage veniturile iei. Însuș banii ce au agonisit d. Conache în Țara Moldaviei, după direptul neamurilor, dumnealui, neputînd fi iertat a-i înstrăina din țară, după direpț nu i-i poate da zestre unei bule turcești, chiar și fiică să îi fie aceasta, pentru că veniturile moldovenilor sînt pentru moldoveni și precum, ca moldoveni, într-a hotarăle Moldovii nu poate fi îngrădit a dăspune despre ele după bineplacă, așa înstrăinarea lor din țară fără de vreun ecuivalent, înaintea ochilor luminați nu-și poate ascunde ființa unei netăgăduite vănzări de țară și popor, mai ales că averea d. Conache nu e rezultat a vreunor însușiri obștii folositoare, prin care să fie fost el vreodată [h]arnic a da țării vreun fel deo-

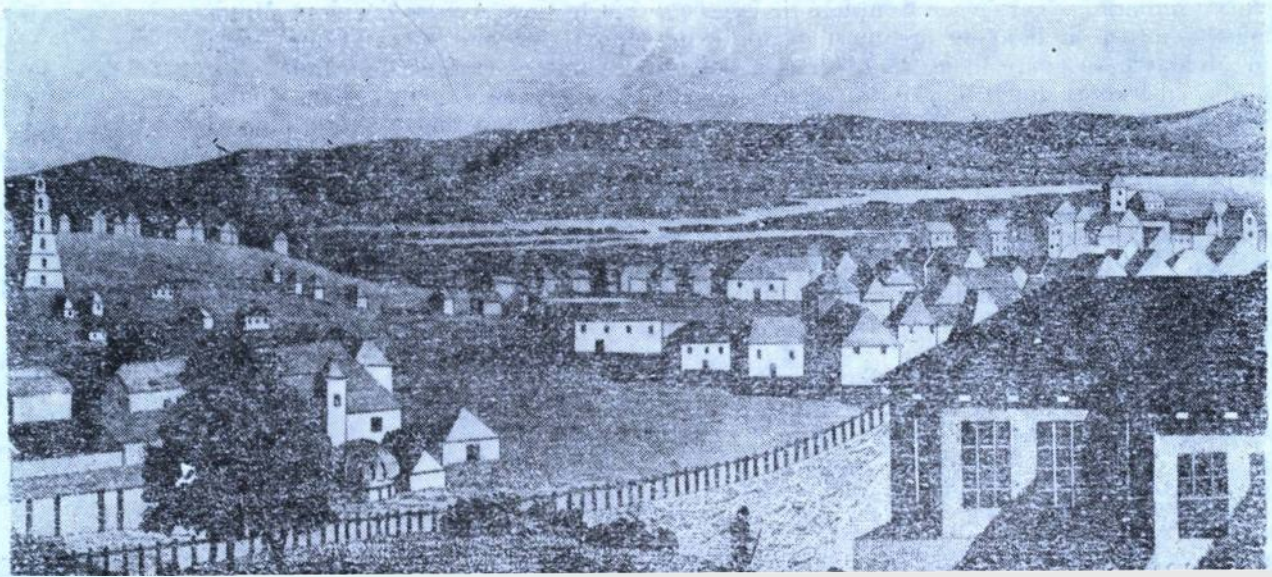

Iași — Copou, în preajma anului 1848.

potrivă sau ecuivalent pentru aurul ce-l are grămădit, ci toată averea dumisale e nemijlocită sudoare a supților și smulților supuși lui moldoveni, deci, dacă dumisale, ca unui moldovean, îngăduit este direptul smulgerii, acest direpț (?) mărginit fiind la ceata moldovenilor, se vederează că, ca moldovean, voind a-l da turcilor, aceasta nu poate face decît numai ca apriat vînzătoriu de patrie, carele împreună cu pre fiie-sa ar cugeta a face robi turcilor atîtea mii de moldoveni nevinovați. Deci de au aiuns poporul Moldovii la sămțul unei vieți politicești, socotind că în trupurile politicești, tot asămine ca și în cele fizice, amorțirea orcăria părți este sămnul unei morți apropiate, fărească-se de războaie fără zgomot, care precinuesc robii fără împotriviri.

Ce-mi vei zice: «Conache nu e stăpîn pră averea sa?» Ba este, fără îndoială, însă ca moldovean are stăpînire moldovenească, și ca moșieriu moldovean închipuiește întru stăpînirea sa, negreșit, pre acei iroi domni moldoveni carii, dînd boierilor stăpînirea pămîntului, le-au dat aceasta spre a se folosi, iar nu spre a o face călcătoare streinelor apucări în țară. Deci îndată ce d. Conache ar voi, direpț zăstre, să dăruiască turcescului său ginere moldovenești le sale venituri din moșii, prin venituri arătîndu-se dăruitoriu și însuș pămîntului și lăcuitorilor cei moldoveni, ca un unieltitoriu de stăpînire străină în Țara Moldovei, se arată în toată privința vînzătoriu țării. Vînzătorii, apoi, la toate neamurile au fost lipsiți de direpturile cetățănești și mai toate neamurile îi au pedepsit cu moarte. Noi, carii pregetăm a ne însuși direptul de a strica zidirile naturei, și dar nu re-am fi bucuroși a vedea vărsare de sînge omenesc, ne re-am mulțămi cu politicească moarte a vînzătorilor neamului.

Dar apoi Conache, ca stăpîn de milioane, nu le poate el da oare celui ce va voi, chiar și turc fiind acesta? La aceasta răspund distingînd: adecă priimind pre milioane vreun ecuivalent sau fizic sau moralicesc, mă învoiesc, iar fără de aceasta neg, pentru că, dînd milioanele fără de vreun ecuivalent, ar trăbui a să asămăna acelui ce și-ar arunca averea în vănt, care faptă purtînd în sine sămne de nebunie, ar da gubernului direpț de a-l îngrădi întru aceasta. Apoi, fiindcă la cazul de față nu poate fi vorba de vreun ecuivalent fizic, întrucît ar fi jupîn Vogoridi în stare de a ne promite vreun ecuivalent moralicesc, las la judecata acelor ce cunosc pregiurările mai bine. Teamă mi-este însă că arătîndu-se ecuivalentul — o, adecă nimica! —, d. Conache în sfîrșit o să se vădească de răsipitoriu fără socoteală averii sale, ca să nu zic vînzătoriu sîngelui său stors din sudorile moldovenilor și osîndit spre îngrășarea turcilor. Deci știută fiind aceea că banii lui Conache nu sînt altă decît un crud rezultat a sugerii, smulgerii, cu o vorbă a despoierii bieților țărani moldoveni, întărim și mai departe că pe ascuns, cu furișul, poate, iară de față nu poate fi iertat a arunca acei bani preste hotare fără cuvînt de direpț, pentru că banii aceștia d. Conache îi are, după cum pomenirăm, adunați din sudoarea bieților țărani moldoveni. Așadar îndată ce ar înstrăina d. Conache această avere închiegată din sîngele moldovenilor, fără de ecuivalent dîndu-o pradă varvarilor, aceasta numai l-ar vădi de unealtă străină, prădătoare țării în favorul străinilor, pre care legea îi înțarcă de la orce direpț în țară. Așadar dăruirea adunatelor venituri în bani de pre moșiile Moldaviei unui străin neiertat a stăpîni moșii în Moldavia se poate luoa ca un furtișag politicesc, carele e vrednic de osîndă.

Mai liberali re-am fi în privința aceasta, pentru acei ce și-au agonisit bani dînd și lăsînd pentru aceștia în țară oarecare ecuivalent real, precum meșteșugarii, plugarii și alții. Iar acel ce, șăzînd, de fapt suge, smulge și despoaie pre bieții moldoveni, ca pentru că sudoarea acestora să îmbogățească pre streini, nu e oare învederat vînzătoriu, vrăjmaș poporului, vrăjmaș țării? Moldoveanul nici într-un chip nu e datoriu a robi pentru străini, și dacă vreo moldoveană se află osîndită a se face bulă turcească, această osîndă nu trăbuie întinsă și asupra credincioșilor supuși moldoveni. Ci, precum moldovenii își țin nevestele, așa și turcii țină-și bulele cu chieltuiala lor, iar nu cu înșălăciune, furînd avere străină.

Lugoj, ianuarie 2, [1]845

E[ftimie] M[URGU]

MEMORIAL DIN EXIL

Al. CHRISTOFI

în corespondență cu Christian TELL

Luptători pentru libertate din Țara Românească: I. H. RĂDULESCU, Ion BRĂTIANU, G. MAGHERU, Constantin ARISTIA, C. A. ROSETTI, preotul SNAGOVEANU, Ion VOINESCU II, Nicolae GOLESCU, Dumitru BRĂTIANU, Cezar BOLLIAC (Gravură în lemn apărută în „Illustrierte Zeitung", Leipzig, 21 iulie 1849, nr. 316; reprodusă din vol. 1848 la români. O istore în date și mărturisiri de Cornelia BODEA, Editura Științifică și Enciclopedică, București.)

PUBLICĂM MAI JOS O ALTĂ SCRISOARE din bogata corespondență a lui Al. Christofi. Ea este adresată din Istanbul la Smirna, lui Chr. Tell, la 11 septembrie, stil vechi 1854. Este, deci, o scrisoare datînd din răstimpul imediat următor încheierii convenției dintre Austria și Turcia, care pusese capăt proiectelor revoluționarilor români de colaborare militară cu Poarta în vederea înlăturării trupelor de ocupație din țară și a realizării independenței naționale. Se intensificau, acum, în acest context, dezbaterile în rîndul revoluționarilor români emigrați, din Istanbul sau în trecere prin capitala otomană, avînd ca obiect analiza comportării lor în faza de început a războiului Crimeii — dar și în anii anteriori —, precum și găsirea de alte soluții pentru continuarea luptei, în noua etapă în care intrau războiul Crimeii și raporturile dintre puterile europene.

În partea de început a scrisorii, pe primul plan apare figura fruntașului radical C. A. Rosetti, care trecea prin Constantinopol în vara anului 1854, întorcîndu-se la Paris, după eșecul încercării de a intra în patrie, în vederea reluării luptei revoluționare. Fruntașul radical i se confesează lui Christofi asupra șanselor unei « revoluții democratice » în Franța, dar și asupra perspectivelor unei noi revoluții românești; îi face interesante mărturii privind activitatea și vederile grupării « radicalilor » — în trecut, la 1848, și în prezent —, mărturii pe care Christofi înțelege să le combată de pe pozițiile moderate ale lui Tell sau Gh. Magheru sau ale lui proprii.

Pe larg, sînt comentate în textul scrisori raporturile fruntașilor radicali din Paris cu ceilalți fruntași revoluționari, cu Tell, Magheru, Heliade, I. Ghica, dar și raporturile dintre aceștia din urmă, apropierile și deosebirile lor de vederi. Rînd pe rînd, într-un context

sau altul, sînt amintiţi şi alţi revoluţionari: V. Mălinescu, Alexandru C. Golescu-Albu, Ştefan Golescu, Petre Cernătescu şi mulţi alţii. În mod deosebit este relevată acţiunea de deplasare a revoluţionarilor români — la începutul anului 1854 — la Şumla, unde se încercase constituirea unei legiuni române sub conducerea generalului Chr. Tell.

Foarte numeroasele informaţii despre activitatea revoluţionarilor români — nu numai cei amintiţi, ci şi mulţi alţii —, precum şi despre contextul politic general ni se par preţioase, chiar dacă, aşa cum am încercat să arătăm în note, adesea opiniile corespondentului la care ne referim sînt subiective sau simplificatoare, iar uneori este vorba numai de înregistrarea unor simple zvonuri, fără acoperire.

Rămîn de reţinut, în mod deosebit, informaţiile menite să realizeze ansamblul atmosferei în care au trăit un timp — în intervalul exilului postpaşoptist — scriitori revoluţionari de seamă, ca C. A. Rosetti, I. Heliade-Rădulescu, I. Ghica şi alţii. Este vorba, totodată, de informaţii care întregesc biografia acestor scriitori români de seamă, aşa după cum se pot găsi în scrisoarea de faţă, amănunte menite să contribuie la reconstituirea vieţii şi faptelor unor alţi revoluţionari paşoptişti, de la generalul Gh. Magheru şi Vasile Mălinescu, la figuri mai puţin cunoscute, ca P. Cernătescu sau Christofi însuşi.

Nicolae ISAR

Omer-Paşa văzut în 1854 de Eduard KAISSER. (Gravură în culori din colecţiile bibliotecii lui Ion I. C. BRĂTIANU).

«...Magheru se vede că tot mai speră în Ghica...»

1854, sept[embrie] 11, Stanbul

Neică Ghiţă,

Fiindcă tot îţi mai place să auzi ce se vorbeşte despre cauză, m-am hotărît a îţi spune acum pe scurt ceea ce am vorbit cu d. Rosetti pînă a nu pleca de aici [1], după cum ţi-am promis. În pricina pamfletei [2] zice că: cînd a scris-o, d-na Rosetti şi Brătianu i s-a opus de a o tipări, şi mai tîrziu s-a căit şi el. — De multe ori, zice,

am vrut să scriu o scrisoare lui Tell în pricina asta. Va să zică ai fost nedrept în ceea ce ai scris despre el, că sunt bani asupră-i, pe care nu i-a priimit! — Da, zice: pentru mine este [însă] destul să îți mărturisești greșala. — Dar răul e făcut prin tipar, și lumea știe numai ce ai scris d[umnea]ta atunci.

În pricina reacției dela 19[3], zice că atît el cît și Brăt[ianu][4] nu a[u]știut nimic. Și, din contra, se crede ca un criminal că nu a contribuit ca să vă dea jos, ca [pe] niște incapabili. I-am spus că asta e sofismă, fiindcă toate datele și dovezile sunt în contra d[umnea]lor. I-am adus aminte: 1. pe cînd d. Brăt[ianu], care prezida clubul dela Momulu[5], a vrut să dezarmeze pe d. Mag[heru] și l-a dat afară; al 2[lea]: că la Rucăr d. Rosetti ți-a zis d[umi]tale că de-ar fi putut v-ar fi legat; 3. că d. Brăt[ianu] își făcea veacul cu Odobescu[6] ce era la închisoare; și 4. că d. Brăt[ianu] era atît de sigur că nu vin muscali[i] încît a rămas în Bucu[rești].[7]

Ce vrei, și d. Rosetti, ca toți, cînd îl încolțești îți răspunde prin sofisme, adecă că vorba dela Rucăr a fost o glumă! că cumpania ce făcea d. Brăti[anu] Odobescului era o datorie de amiciție, și că rămînerea Brăt[ianului] în Bucu[rești] a fost o întîmplare, că a rămas cu amureza lui (asta zice [și] d. Mălinescu).

Am cerut opinia d[omnului] Rosetti despre o revolu[ție] democratică în Franța și mi-a zis că nu vede acum nici-o șansă, fiind[că] democrați[i] nu sunt uniți, și că îi e frică ca, căzînd Napo[leon], să nu vie vreun Bourbon. Aci vede bine, dar cînd a venit vorba la o revolu[ție] română zice că o are în palmă și sigur că ar izbuti. Are, zice, și toate proiectele gata, cum și ce ar trebui să se facă. — Cum poți să le aplici, i-am zis, fiindcă dezunirea ce zici că e în Franța esistă și la noi, fără ca să îmi poți

Generalul Gheorghe Magheru
văzut de pictorul Gh. TĂTĂRESCU în 1851.
(Tablou în ulei din colecția Alexandru MAGHERU)

Barbu ISCOVESCU — Autoportret.
(Desen din colecțiile Academiei Române)

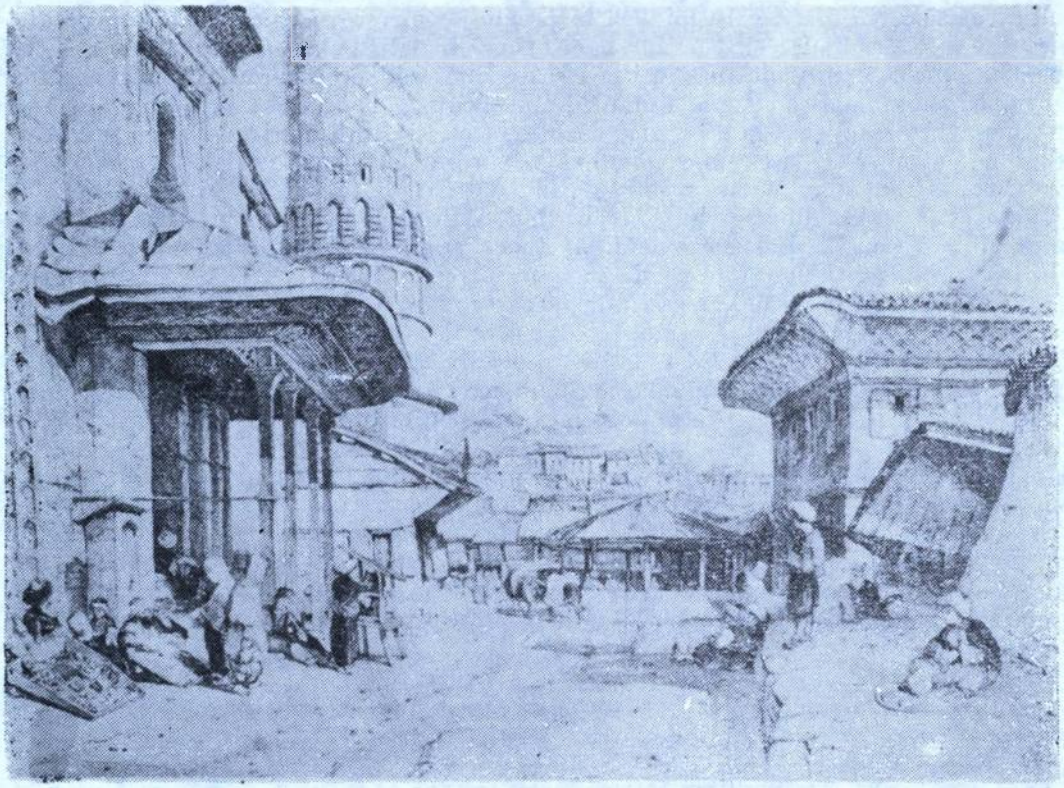

Vedere din Brusa mijlocul secolului al XIX-lea. (Gravură engleză din colecțiile bibliotecii lui Ion I. C. BRĂTIANU).

găsi doi oameni care să aibă deplină încredere unul într-altul. — Am gata, zice el, trei oameni, iar nu doi, care odată în acție pot să fie uniți, iar ca să discute nu or să se învoiască niciodată. Acești oameni, zice, sunt Tell, Șt[efan] Go[lescu] și d. Brăti[anu]. [8]

A venit vorba de meșteșugul ce a[u] avut toți prin toate chipurile ca să îți insufle neîncredere, cel puțin pînă acum, și după toate ce am auzit și am văzut însumi. I-am spus cu părere de rău despre d. Șt[efan] G[olescu] cu biletul d[umnea]lui în pricina banilor, că ai fost calomniat [9], și pe urmă aceea ce a vorbit la Șumla, față cu streini [10], [la] care s-a mirat, și mi-a zis că aceea a fost o glumă. Apoi este iertat să glumească cineva cu lucruri serioase? Mulțumește-te cu atît despre d. Rosetti, că nu îmi aduc aminte mai mult.

Îmi pare rău că [nu] am uitat un lucru important ce zicea d. Rosetti, în casă la d. Șt[efan], cînd era să plece la Vidin. [11] Era vorba despre bani[i] pentru care erai acuzat, și în povestirea istoriei ce făcea d. Rosetti am găsit că după cum spune d. Rosetti, nu zice tot așa d. Șt[efan] în biletul lui către d[umnea]ta. Oameni[i] noștri pierd memoria, pentru că, după cum se vede, niciodată nu își impun o datorie ca să facă după cum vorbesc sau să vorbească după cum fac!

Am vorbit și cu d. Mălinescu despre cauză! și mi-a spus că Comitetul în care se constituaseră nu a ținut decît 6 săptămîni [12]. Va să zică, Tell a ghicit ceea ce a zis că oameni[i] noștri sunt buni ca să strice, și nu or să aibă norocirea să se poată constitua niciodată. Mi-a spus cu de-amăruntul cum și ce s-a constituat atunci, și din ce pricină s-a stricat lucru[l], dar mi-e silă să le înșir.

Destul numai că d. Mălin[escu] te-a crezut *travaillé par Mr Heliad* [13], și că ar putea să te acuze cineva, zice, că nu ai garotat[14] pe toți și să faci ca treaba să meargă nainte.

L-am întrebat: unde mai este angajamentul și loialitatea unui om? — În politică, zice, nu se caută decît [ca] intenția să fie morală. — Intenția d[omni]lor Ros[etti] și Brăt[ianu] a putut să fie și bună și patriotică, dar iată cum a paralizat orce s-ar fi putut face. — Tocmai de aceea, și nu îi acuz, zice, deși sunt convins, zice, că ei nu a fost amestecați în reacție. — Nu e[ra] mai bine, zic, ca d[umnea]lor să se fi tras și pe urmă putea să facă ce vrea, după convicția lor? — Destul, zice, că le făcea opoziție chiar în guvern [15]. — Asta se cheamă trădare după mine, fiindcă a paralizat ca să cază chiar acea idee care dorea ei să se realizeze.

A conchis, în fine, că astăzi sunt copii. — Dar atunci, zic, a trebuit să fie mai copii, prin urmare, fără nici o dovadă alta a[u] putut foarte bine să facă un rău, crezînd că fac bine. — Ba nu, ba nu, zice, prea mergi departe. Și am isprăvit că eu nu priimesc asemenea diplomație care e mai rău decît un inemic declarat. — Să dea Dumnez[eu], să izbutiți așa, i-am zis, și în țară poate ca să se și mai înșele mulți care nu vă cunoaște! Dar eu!! *à d'autres* [16]! Și ar avea haz tocmai eu să o pat[!]

În urma unei scris[ori] ce a priimit fiul dela Nuțu, [17] d. Mag[heru] era foarte indiniat în contra atîtor calomnii ce împrăștia mereu d. Eliad în socoteala d[omnului] Mag[heru]. — Nu mă așteptam pînă acolo, zicea d. Mag[heru] [18]. — Dacă cunoști pe om, i-am zis, trebuie să te aștepți și mai departe; deosebirea este că cum te indiniezi acum pentru d[umnea]ta, pentru d. Tell te-am auzit [zi]cînd că d. Ghica era în dreptul lui ca să se apere prin acel articol din giurnal. [19]

D. Ghica nu [te] calomniază nicidecum pe d[umnea]ta. Așa înțeleg și acum, zice. — Cînd te vei diziluziona de d. Ghica, tot așa o să fii indiniat, ca și de d. Eli[ad]. D-ni[i] Gole[ști] avea alte legături și mai strînse cu d. Ghica, și vezi cum i-a giucat și ce zic ei de el! Nimeni nu aveți drept, sau toți aveți drept să vă plîngeți unul de altul, fiindcă toți ați luat drumul diplomației [20], și astfel niciodată nu o să faceți nimic pentru cauza d[umnea]v[oastră].

Ales[andru] Albu [21] zice că: cînd a vorbit lui Visofschi [22] să îi dea doi oficeri, că generalul lor nu e capabil să organizeze, el a înțeles pe d. Mag[heru] în care conta că, scriindu-i o să vie la Dunăre, să intre în țară provocînd războiul la munți. D. Mag[heru] era față și a zis că cu el nimeni nu s-a înțeles pentru ceea ce proecta ei să facă Și că Ales[andru] a zis acelor doi oficeri că, dacă nu vor fi întrebuințați de d[umnea]v[oastră] la Șumla, atunci vor merge « *tenter la fortune* » [23] sau sunt liberi (de nu vor izbuti nici în **asta**) de a se întoarce la Const[antinopol] în cheltuiala lor.

Toți zic astăzi că cusurul d[umi]tale cel mai mare este că ești « *défiant* » [24]. Rosetti îmi zicea tot așa, și eu le-am zis că pe bună dreptate. Și tot omul cu minte așa trebue să facă. Îmi pare foarte rău de starea de anarhie în care se află toți! [25] Dar nu se poate altfel, ce sameni răsare!

D. Mag[heru] mi-a zis că a întrebat pe d. Ghica pentru ce sau din ce nu e bine cu d[umnea]ta. Și Ghica i-a zis că să te întrebe pe d[umnea]ta. Întrebîndu-te și pe d[umnea]ta iar, pentru ce nu ești bine cu Ghica, ai răspuns că este o cauză veche, pentru care nu ai timp ca să îi spui acum. Cu toate aceste, zice: Eu am vrut să îi împac pe toți, am spus lui Ghica, care s-a căit de cartea ce a tipărit [26] și a priimit să vie la mine, unde să se întîlnească cu toți, după cum a și venit. D-ni[i] Golești nu a priimit, zicînd că mai întîi să vie la ei, să-și ceară pardon, și așa se pot împăca. Propuindu-ți și d[umi]tale, ai zis că d[umnea]ta ai mai fost unde se află, și prin urmare ți-e teamă să nu o pați ca și atunci, și prin urmare nu ai vrut să vii la d. Mag[heru] ca să te vezi cu d. Ghica.

Indiniația d[omnului] Mag[heru] pe d. Eliad vine, în cele ce scrie Nițu de la Rușciuc lui Ghiță [27], și spune cu amăruntul toate calomniile ce face d. Eliad tuturor emigraților. Scris[oarea] e lungă și un *cap d'operă* ca să rîză cine cunoaște pe oameni. Cu toate aceste eu am vrut să scot o copie, dar d. Mag[heru] nu a găsit cu cale și prin urmare îți scriu numai aceea ce poci a-mi aduce aminte. Se zice [în scrisoare] că Cernătescu [28] a spus că ambasadori[i] rîd de d. Mag[heru] și că pe fiul l-a scos din casă unul din ei. Fiul zice că a sărit să bată pe tatăl. D. Mag[heru] este unit cu Ghica,

care e muscal [29], și d. Mag[heru] e în contra Austriei, și că acela care s-a bătut în contra turcilor va să îi mai însale, zicînd că le este fidel; că d[umnea]ta ai numai doi amici, pe mine și pe Serurie [30], dar cu tonul de general ai ajuns ca să [ne] răcești și pe noi: că d. Mag[heru] da cu epoletele pe la nasu[l] pașoalcăi [31]. Dar cine mai ține minte ce zice acea scrisoare! că Golești[i] i-a[u] promis patru mii # și o moșie numai să îi sprijine ca să se facă domni, și să îi îngădue Omar ca să poată intra în țară: că d. Ghica o să aducă pe d. Mag[heru] la Samos [32], în loc de a merge la Paris; că pe demoazela [33] o ține la Viena ca să crează nemți[i] că d. Mag[heru] este de politica Caiserului. Scrisoare[a] zice, în fine, că Eliad cu familia, cu Rusu [34], cu Deiovez, șeful soldaților prizonieri, cu maiorul Străchinescu, cu maiorul Berindei și alți[i] au intrat în București. Popa [35], Lăzure[anu] și Nuțu au rămas la Rușciuc, fiind suspecți. Toate nemeniile [36] veniseră la Ruș[ciuc] ca să vază pe Eliad.

Popa zice că nu a fost ajutat de nimeni. Cernătescu îmi spunea că Măline[scu] a plecat cu el pe drum fără să le spue că are numai o sută lei; norocire că a avut Gol[escu] [37] și i-a dat pînă la Vidin. De acolo, ca să apuce nainte și să nu se compromită, a mai cerut la Gol[escu] și a venit la Omer ca să intre în slujba turcă. Dacă gîndul ăsta l-a avut de aici, ce a mai căutat la Vidin, zic eu, ca pe urmă să vie la Rușciuc[?] — Ne-[au] întîlnit hoți[i] pe drum, zice Cernăt[escu], și d. Mălin[escu] ne lăsa singuri și apuca tot nainte. Și mie îmi spunea d. Mălin[escu] că: « grație precauțiunilor militare, zice, ce luam eu ». D. Cernăt[escu] conchide și zice că d. Mălin[escu] trebuie să fie foarte calculator pentru sine.

Cu atîtea nuvele, gîndesc că te-am săturat deocamdată, și vezi că nu mă țin de vorbă, de a nu mai face la tetraevanghele ca ale lui Serurie! Aici e căldura scăzută pînă la 16 grade ziua.

Salutațiile mele la toți din familie, asemenea și lui Palamari! [38]

S-a[u] debandat cîțiva başi-buzuci [39] și pradă pe particulari. Se zice în acea scris[oare] că un arendaș scăpase și săteni[i] l-a[u] dat iar în mînile başi-buzucilor, zicînd că nu vor să bage satul în foc. Țărani[i] sînt prea indiferenți [40] și nu sar să scape pe lupul din sat.

Se zice prin alte scrisori că nemți[i] a[u] cerut ca să fie depărtați din țară toți streini[i] care a[u] luat parte cu unguri[i] în contra Austriei; prin urmare, toți cîți a[u] intrat la armia turcă or să fie scoși din țară. Și d. Zamoischi [41], unul. Pe toți corespondenți[i] giurnalelor streine, se zice iar că nemți[i] i-a[u] scos din țară. Omer a dat poruncă la renegați în țară să nu vorbească decît turcește.

Se zice că Poarta s-a opus voinței Austr[iei] ca să fie Știrbei domn, zicînd că nu a fost credincios și că îl bănuiește. Astfel se face o Comisie pentru [el] în țară, unde Austr[ia] a cerut ca să fie și el față ca să se disculpeze. Intrigele col[onelului] Cantacuzino [42] și o jalbă ce s-a dat la Poartă, se zice, din partea boerilor, vin în agiutorul voinței Porții, și mi-e teamă că voința lui Turtă Dulce [43] o să izbutească. Dar că col[onelul] Costache Canta[cuzino] e tare și mare cu suzerani[i], ca și cu protectori[i]!

Vezi, astă politică îmi place mie, după cum zicea și d-na Rosetti [44] bărbatu[lui] său: — Varu-tău, contele Rosetti [45], este cinstit de toate împărățiile (fiindcă are decorații), iar tu ești necinstit de toți. Cu cine sunteți, zicea, aș vrea să știu!

Se zice că col[onelul] Canta[cuzino] a dat lui Omer o argintărie frumoasă. Astfel suzerani[i] nu se anuează [46], dar ca să îți cetească la memoare îi omori, ba încă să le mai ceri tu bani!

Este adevărat ceea ce îmi spusese Marin [47], fiindcă însuși Cernăt[escu] mi-a spus ce a zis d. Ghica, că de va merge în țară d. Mag[heru], singur fără ceilalți, nu o să poată face nimic, fiindcă, deși între țărani are popularitate, dar în orașe nu au opinie bună de el, ba încă uni[i] zic că este un brigand. D. Ghica, zicea, [după] d. Cernăt[escu], că d[umnea]ta i-ai întors spatele într-adins, și nu este bine cu d[umnea]ta. Marin mi-a spus dimpotrivă de ce spune d. Mag[heru], că Ghica nu a priimit propunerea d[omnului] Mag[heru] de a se împăca cu toți d[umnea]v[oastră]. Orcum, d. Mag[heru] se vede că tot mai speră în Ghica, de aceea îl sprijină așa de prost. [48]

Complem[ente] de la Cernăt[escu] și d. Mălinescu, care mi-a zis amîndoi întra-dins și mai de multe ori. Melic [49] este la insulă, face băi, l-am văzut și zice că d-na Melic este tot la mare și îi merge bine, și doctori[i] speră mult că la vîrsta asta boala e cu leac. L-am rugat din partea lui Bednar [50], care îți trimite complem[ente] și mi-a promis ca să mijlocească o scris[oare] de recoman[dare] dela Rabălul către Riza-pașa, ca să-l priimească în serviţiul din Asia. Dar, vorbă să fie, că Melic nu se ține de vorbă. D. Iscov[escu], cît s-a făcut bine, umblă tot hoinar, și l-am pîrît la doctorul lui. [51] Nu l-am văzut de o lună. Serurie s-a lăsat de scrisori lungi. Mălin[escu] a avut paspor[t] vizat de aici numai pînă la Șumla, iar nu pentru țară. Ștef[an] [52] dîndu-i-se pasp[ort] pentru Franța, o să vie să șază aci cîteva zile. Cernăt[escu] cere pentru țară.

Nemți[i] a dat o notă și cer ca toți rumâni[i] care a luat parte în 48 și care a ieșit din țară după intrarea musca[lilor] în Prinți[pate] să se scoață din țară. Joia trecută a fost un Consiliu mare și propunerea asta nu s-a priimit.

Franța și Engl[itera] a cerut dela Poartă ca să orînduiască doi comisari turci, care vor reforma sistema finanțiară a Turciei, și Consiliul nu a priimit această măsură. Nebuni sunt ei, de bună voie să se lipsească de atîtea geliruri [53]? Lui Ștef[an] i-a spus d. Mag[heru] că cererea nemților e pasivă.

Omer se zice că a plecat cu armia spre Buzău, și Bucu[rești]ul l-a lăsat nemților. Nemți[i] cer ca să iese turci[i] cu totul din țară, doar că proclamația nemților zice că autoritățile să se adreseze la șeful armiei, în vreme ce în convenție [54] zice că generalul se va adresa la autoritățile locale! Bacalîm! [55] Nic[olae] Gol[escu] scrie lui Ales[andru] că toate aceste sunt provizorii, și viitorul o să fie bun.

Am vorbit cu Viezbineschi [56], care a plecat din Bucur[ești] la 25 Aug[ust] și mîine se întoarce iar în Bucur[ești]. Spune mai întîi că este încîntat de tot ce a văzut în România și a găsit mai mult decît auzise. Zice că este un entuziasm mare de a se bate în contra muscalilor. Sadic-Pașa [57] e șeful poliției și se poartă bine, zice. A doua zi după sosirea lui Omer, zice că veniseră la el mulți boieri ca să îi facă vizită; și Omer, fiind ocupat, a ieșit Eliad și a zis boerilor că marșalul nu poate priimi astăzi fiind prea ocupat. Boeri[i] s-a întors acasă și a fost toți indiniați de aerul și tonul d[omnului] Eliad, precum și de persoana lui, pe care nu pot să o sufere. A doua zi seara, la Ceșmegiu, tinerimea a dat un banchet lui E liad, și s-a gătit mai multe toasturi în sănătatea lui și a patriei. Toate aceste le-a auzit Omer și nu i-a plăcut nicidecum. Și zicea Viezbinschi că acum umblă și crede că Omer o să-l dea pe bete. [58] Bacalîm! «Am văzut mulți tineri în Craio[va], zice, care mi-a plăcut, precum și în Bucu[rești], mai cu seamă doctorul Creţulescu»[59]. Astăzi o să mă duc la el, să vedem ce o să-mi mai spuie. El zice că Omer a scris guvernului aici ca să trimită în țară pe toți români[i] aflați în Turcia. I-am spus că nu este adevărat ceea ce a auzit.

Am priimit solia și samovarul și îți mulțumesc. Scris[oarea] însă nu am priimit-o încă, fiindcă d. Cuza [60] nu știe unde a pus-o. Lipsește încă multe urloaie [61], și căsuța ce era făcută pentru vînt. Se vede că s-a pierdut, dar nu face nimic.

Ce surpriză mi-a pricinuit cînd am văzut la poartă pe moldoveanu[l] nostru! Eu așteptam la poartă pe Gol[escu] și Cernăt[escu] și cu ei a venit și d. Cuza.

La revedere pînă [la] v[iitoarea] poștă,

Amicul dumitale,

CHRISTOFI

Nae! [62] Cu venirea aci a lui Șt[efan] Gol[escu], dacă însă i se va da pas-port, după cum se speră, vei priimi halatul, cămașa de ziuă și alta de noapte, pe care Dumitru a găsit-o în lada lui Ivan. Și îți cere scuze Dumitru. Cu poșta de mercurea trecută nu veniseră bani[i] și am rugat pe d. Sevasti ca să scrie coresponde[nța] lui spre a

aduce aminte stolnicului.[63] Mi-a promis că va veni, după cum a mai scris odată, precum a îți trimite și scris[oare] aci.

Complem[ente] de la Cernăt[escu], Gol[escu] și Mag[heru]

Amicul ,d[umi]tale,

CHRISTOFI

Astăzi în ziua de S[f]. Alesandru am făcut saftea samovarului și am băut în sănătatea d[umnea]v[oastră]. Klapca[64] s-a dus la Paris, se zice. *

* Pe ultima pagină goală, *Smyrne, Monsieur Chr. Tell*, și o însemnare orizontală: « Ieri s-a coborît căldura pînă la 13 gr. Este iarnă aici. »

[Bibl. Acad. Române, serv. Msse. coresp. S $\frac{13(44)}{C}$!]

[1] Este vorba de trecerea lui C. A. Rosetti prin Constantinopol în vara anului 1854, în drum spre Paris, după eșecul de a reintra în patrie, împreună cu alți revoluționari emigrați, de la Vidin, în condițiile declanșării războiului Crimeii.

[2] Christofi se referă, probabil, la broșura lui C. A. Rosetti, *Apel la oamenii cei liberi sau Domnilor Eliade și Tell*, « un pamphlet de grand mérite », cum îl caracteriza I. Ghica la data apariției, într-o scrisoare din 15 martie 1850, adresată lui N. Bălcescu (Cf. *Ion Ghica către N. Bălcescu. — Scrisori inedite din vremea pribegiei* —, ediție G. Zane, București, 1943, p. 59.) Amintim că intensitatea discuțiilor privind administrarea fondurilor bănești de către revoluționari era marcată, între altele, la această dată, în 1850, de publicarea unei dări de seamă amănunțite în paginile cunoscutei reviste, „*România viitoare*" (sub titlul *Cheltuielile revoluției și ale reacției în Țara Românească*, pp. 41—46, sub semnătura lui C. Bălcescu).

[3] Cum se știe, pe marginea complotului contra-revoluționar de la această dată, condus de colonelul I. Odobescu, amintit mai jos, ulterior au izbucnit unele controverse între fruntașii revoluționari, bănuiala de colaborare cu complotiștii, cum se vede și în cele ce urmează, fiind respinsă categoric de fruntașii radicali, pe bună dreptate (în ciuda unor fapte aparent contradictorii).

[4] Ion C. Brătianu.

[5] După numele proprietarului, Ieronim Momulo.

[6] Ion Odobescu (1793—1857), colonelul contra-revoluționar, șef al oștirii în anii premergători revoluției.

[7] Menționăm că nu vom reveni în notele acestui text asupra unor explicații de ordin istoric — ca, de pildă, cele privind împrejurările retragerii guvernului provizoriu la Rucăr — pe care le-am dat anterior cu prilejul publicării altor texte în paginile „*Manuscriptum*"-ului (nr. 2, 3, 4/1988; nr. 2/1989). De asemenea, de regulă, nu vom insera în note numele de persoane amintite în textele anterioare; pentru ușurința lecturii de către cititor, vom identifica numai persoanele menționate doar prin prenume sau cele indicate prin nume care se pot confunda cu altele, fără a reveni asupra datelor biografice minimale.

[8] Ion C. Brătianu.

[9] După cum se observă, este vorba de o corespondență în această chestiune, iar nu de un text publicat.

[10] La Șumla se afla la începutul anului 1854 statul major al lui Omer-pașa, comandantul trupelar turcești de pe Dunăre; aici se deplasase Chr. Tell, împreună cu alți ofițeri revoluționari, în vederoe organizării unei legiuni române, fapt relatat cu amănunte de Christofi în alte scrisori; tot aici, după retragerea lui Tell, între alții, venise Ștefan Golescu, la care se referă autorul scrisorii.

[11] La Vidin fusese locul de întîlnire pentru revoluționarii români — cei mai mulți veniți de la Paris, între care C. A. Rosetti —, de aici ei urmînd să treacă în patrie, în vederea ridicării poporului român la luptă pentru independență.

[12] Foarte probabil, este vorba aici de încercarea de organizare a conducerii emigrației, în iunie 1849, sub forma *Comitetului democratic român*, de la Paris, constituit din C. A. Rosetti, Dumitru Brătianu, I. Voinescu II și Vasile Mălinescu, patriotul moldovean aici în discuție. Acest comitet nu reușise să se impună, numele lui avînd să pară prea radical unor fruntași moderați, ca Heliade și I. Ghica, în orice caz, avînd să stîrnească și după dispariția sa numeroase luări de poziție.

[13] Este o aluzie la o anumită etapă a raporturilor dintre Tell și Heliade, după 1848, cei doi se aflau la Paris, înainte de a se deplasa, succesiv, în Imperiul otoman, în insula Chios.

[14] De la fr. *garrotter* = a lega strîns (a strînge bine).

[15] Este cazul să amintim că incriminarea despre comportarea radicalilor la 1848 — la care se revine cu insistență în textul acestei scrisori — avea să capete o amploare deosebită sub condeiul lui Heliade, în lucrarea sa *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine*, publicată la Paris în 1851, de aici ea trecînd, din păcate, și în primele încercări de sinteză asupra revoluției române de la 1848 (de pildă, în unele din lucrările lui A. D. Xenopol de la sfîrșitul sec. al XIX-lea).

[16] Aici, în sensul « Cu mine, nu vă merge! »

[17] Nuțu sau Nițu: Ion I. Magheru, nepotul generalului.

[18] Despre disputele Magheru-Heliade, vezi mai ales scrisoarea lui Christofi din 11 iunie 1855, publicată în nr. 4/1988 din „*Manuscriptum*".

[19] Este vorba de un articol al lui I. Ghica, publicat în „*Journal de Constantinople*", la care ne-am referit și în altă parte (vezi, de pildă, „*Manuscriptum*", nr. 2/1988, p. 36).

[20] « Drumul diplomației », adică al legăturilor cu cercurile diplomatice din Turcia și mai ales din țările occidentale în vederea realizării idealurilor de unitate și independență națională; autorului scrisorii, cum se vede aici, acest drum i se pare îndoielnic.

[21] Alexandru C. Golescu-Albu (1815—1873), revoluționar de seamă, internat la Brussa.

[22] Wysocki Josef (1809—1874), cunoscut general polonez emigrat, aflat în raporturi amicale cu unii fruntași revoluționari români.

[23] « Să-și încerce norocul! »

[24] « Neîncrezător ».

[25] Asupra caracterului subiectiv al acestei opinii și motivației sale, din textele lui Al. Christofi, am insistat în mai multe rînduri și nu este cazul, credem, să ne mai oprim aici.

[26] Este vorba de mult discutata în rîndurile revoluționarilor exilați, *Dernière occupation de Principautés Danubiennes*, Paris, 1853, publicată sub numele de G. Chainoi.

[27] Gheorghe (Ghiță) G. Magheru (1828—1875), fiul generalului.

[28] Perte Cernătescu (1825—1892).

[29] Aici în sensul de partizan al alianței cu Rusia împotriva Turciei — o apreciere evident eronată, cu substrat pasional, aparținînd autorului scrisorii.

[30] Grigore Serurie (1820—1892), revoluționar emigrat, ulterior fruntaș al partidului liberal.

[31] Porecla lui Grigore M. Sturdza, fiul fostului domnitor moldovean, înrolat în armata otomană cu gradul de general și titlul de pașă (= Muhlis — pașă).

[32] La această dată I. Ghica era guvernator al insulei Samos.

[33] Alexandrina Magheru.

[34] N. Russu-Locusteanu, participant la Revoluția din 1848 și emigrat, editorul de mai tîrziu al corespondenței lui Heliade.

[35] Popa Radu Șapcă.

[36] « nemenii » = de la nimeni (aici, în sens de oameni necunoscuți, mărunți).

[37] Ștefan Golescu.

[38] Palamaris Gaspar, grec, gazda lui Tell la Smirna.

[39] Basi-buzuci = soldați turci devastatori.

[40] Cu sensul « dezamăgiți ».

[41] Este vorba, probabil, de Wladislaw Zamojski (1803—1868), nobil polon, fruntaș al emigrației poloneze de nuanță conservatoare (dacă nu, de contele Andreas Zamojski (1800—1874), revoluționarul polonez, nepot al principelui Czartoryski).

[42] Constantin Cantacuzino (1799—1877), boierul contra-revoluționar, caimacam al Țării Românești după înfrîngerea revoluției.

[43] Probabil porecla caimacamului.

[44] Maria Rosetti.

[45] Scarlat (Carol) Rosetti (1802—1872), cunoscut pentru abilitatea lui politică, dar și pentru cultura și inițiativele lui culturale.

[46] anuează = de la *anuitate*, sumă vărsată anual pentru stingerea unei datorii.

[47] Marin Serghescu.

[48] Este aici o ironie la adresa lui Magheru, dar și o atestare a colaborării sale cu I. Ghica, în ciuda neînțelegerilor dintre ei, la care se referă în mai multe rînduri Christofi.

[49] Arhitectul Anghel Melic.

[50] Bednar, de la Betnarcic, colonel de origină poloneză, în strînse raporturi cu ceilalți români.

[51] Era o aparentă însănătoșire a pictorului Barbu Iscovescu; curînd el avea să recadă la pat, pentru a se stîrși în grele suferințe, în luna noiembrie, fiind înmormîntat în cimitirul ortodox din Pera, acolo unde fusese înmormîntat și I. Negulici.

[52] Ștefan Golescu.

[53] *gelir* sau *ghelir* „cîștig nemuncit, pleașcă" (turcism)

[54] Convenția turco-austriacă din vara anului 1854, care punea capăt încercărilor revoluționarilor români de colaborare militară cu Poarta și crea totodată o nouă stare de lucruri în țară, odată cu întoarcerea trupelor austrice.

[55] *Bacalîm!* = promisiune, făgăduială *(tc.)*

[56] Unul dintre revoluționarii polonezi, înrolat în armata turcă, aflat în raporturi de prietenie cu Al. Christofi.

[57] Sadyk-pașa = Mihail Czaykowski, revoluționarul polonez înrolat în armata turcă, aflat de multă vreme în legături apropiate cu I. Ghica.

[58] «a da pe bete!»= a da pe brazdă!

[59] Nicolae Kreţulescu.

[60] Al. I. Cuza, viitorul domn al Unirii.

[61] «urloaie = burlane

[62] Nicolae Pleșoianu.

[63] Probabil tatăl lui Grigore Peretz, de la care Christofi aștepta bani în contul unui împrumut făcut fiului său, între timp plecat la Paris (vezi și „*Manuscriptum*", nr. 3/1988, p. 39, nota 26).

[64] Gyorgy Klapka (1820—1892), general maghiar emigrat, cu vederi democratice, aflat în raporturi apropiate cu unii fruntași revoluționari români.

EVENIMENT

Mircea ELIADE

în dialog cu Ionel JIANU

II

PUBLICĂM, ÎN CONTINUARE, ALTE 15 scrisori ale lui Mircea Eliade către Ionel Jianu. Aceste pagini oferă importante date despre biografia spirituală a celor doi buni prieteni.

Avem acum la îndemînă unele amănunte concrete asupra genezei monografiilor de artă apărute la Paris sub semnătura lui Ionel Jianu precum şi asupra *Memoriilor* şi *Istoriei credinţelor şi ideilor religioase* de Mircea Eliade.

Impresiile şi gîndurile despre Brâncuşi, cunoscute din *Fragments d'un Journal* îşi găsesc o fericită completare în această corespondenţă găzduită de revista „*Manuscriptum*". În acest sens, aş desprinde, în primul rînd procesul de elaborare a cărţii *Témoignages sur Brâncusi* redactată « de trei tineri sexagenari (Ionel Jianu, Petru Comarnescu, Mircea Eliade). Să nu uităm că Eliade e şi autorul unei piese de teatru, *Coloana fără sfîrşit* (1970).

Trebuie spus că îndemnurile lui Mircea Eliade ca prietenul său să se consacre şi memorialisticii (prezentate de cîteva ori în aceste scrisori) nu au rămas fără ecou.

„*Revista de istorie şi teorie literară*" a publicat, în ultimele ei trei numere, cîteva frpgmente reprezentative din aceste fascinante amintiri ale lui Ionel Jianu.

Desigur că textele reproduse de noi n-ar fi putut să apară înainte de 22 decembrie 1989, Sau, dacă ele s-ar fi putut strecura, ar fi fost necesare cîteva blestemate de croşete [...].

Epistolele de faţă vor vedea lumina tiparului în preajma sărbătoririi de către destinatar a vîrstei de 85 de ani. Îl rugăm să primească urările noastre de bine şi cele mai călduroase felicitări pentru rodnica activitate desfăşurată în slujba artei româneşti şi universale.

Mircea HANDOCA

Ionel JIANU cu soţia.

XIII

[Antet tipărit]

Wesleyan University — Middletown — Connecticut
Center for Advanced Studies

18 mai 1966

Dragă Ionel,

Voiam de mult să-ți scriu, de cînd am terminat de citit *Bourdelle*—și am tot amînat și vremea trece... Iată că-mi scrii tu acum și-mi scrii chiar despre *Amintiri I*, pe care eu speram că le vei primi de-abia în cîteva săptămîni...

După cum vezi, suntem la acest „Centru", în Connecticut, și am venit la începutul lui aprilie și vom sta pînă la 31 mai «în rezidență», adică plătit să lucrez, acasă, pentru mine. N-am putut lucra cum aș fi vrut, dar, în sfîrșit, nu cred că mai am dreptul să mă plîng. Sunt fericit să aflu că lui *Bourdelle* îi va urma *Rodin* și o *Istorie* a sculpturii. Splendid! Despre toate acestea vom sta de vorbă cînd ne vom întîlni la Paris. Anul acesta venim mai tîrziu: pe la 1 august și plecăm imediat la Abano. Dar vom rămîne la Paris toată luna septembrie și cîteva zile din octombrie (după ce ne vom întoarce de la Salamanca, unde are loc congresul Monseniorului Bârlea). Intre 2-6 sept[embrie] vom fi la Geneva (din nefericire, Congresul filosfilor de limba franceză, și am acceptat să țin una din cele două conferințe publice; evident despre Mit!).

Ce bucurie, că Titel [11] va fi la Venezia și Paris! Trebuie neapărat să-l întîlnesc undeva. Între 5—18 august voi fi la Abano, o oră de Venezia cu autocarul și aș veni oricînd să-l văd. Sau poate îl văd la Paris, în primele zile ale lui august. Dacă poți acum, în iunie, împrumută-i *Amintiri* și *La Țigănci* (din vol. *Nuvele*).

Sunt curios să știu cum mai judecă el scrisul meu românesc. V. Ierunca dispune de un anumit număr de exemplare din *Amintiri;* dacă crezi că-l poate interesa pe Titel, dă-i un exemplar. Am recitit aseară ultima pagină și mi-am adus din nou aminte de ce mi-ai spus atunci, pe peronul Gării de Nord, în noiembrie 1928. Poate că aveai dreptate. Căci n-aș fi devenit, atît de repede, eu însumi, fără experiența Indiei la 21 de ani...

Vă îmbrățișăm pe amîndoi

MIRCEA

XIV

[Antet tipărit]

History of Religions, Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa, Charles H. Long. Editorial Assistant; David M. Knipe. An International Journal for Comparative Historical Studies.

3 iulie 1966

Dragă Ionel,

Îți mulțumesc pentru scrisoarea din Venezia și pentru paginile lui Titel. Nu-mi venea să-mi cred ochilor cetindu-le! Din nefericire, așa cum îi scriu și lui, nu vom putea veni în Europa decît la începutul lui august. (Trebuie să termin ceva, și, în plus, să-mi scriu conferința pentru Congresul de filosofie de la Geneva, 1—6 sep-

[11] Petru Comarnescu.

t[embrie]. Vom petrece luna august în Italia și septembrie la Paris. Cred, dealtfel, că ți-am mai scris despre planurile noastre pe vară. Sper foarte mult ca Titel să poată reveni în Europa occidentală în vara 1967. În acest caz voi aranja în așa fel încît să venim în iunie—iulie.

Printre noutăți: am fost numit doctor *honoris causa* (în « *Humane Letters* ») la Yale University, împreună cu Ignazio Silone, Henry Moore și L. Bernstein. Pentru întîia oară m-am simțit *bătrîn* — i.e. « onorat »! Mi-a plăcut, totuși, începutul discursului rectorului: « deși născut în România, aparții lumii... ».

După 6 septembrie, toată luna o vom petrece la Paris. Sper că ne vom vedea de multe ori — și nu numai la « cenacluri literare » (deși în septembrie 1965 ai lipsit de la ultima întîlnire, unde l-am revăzut pe Radu Boureanu...).

Am întîlnit aici un tînăr poet (25 de ani) venit din R.P.R., Andrei Codrescu, [12] și m-am bucurat aflînd de cîte s-au schimbat, în bine, în ultima vreme.

Christinel și cu mine vă transmitem întreaga noastră prietenie. Pe curînd!

Te îmbrățișează al tău

MIRCEA

XV

[Antet tipărit]

History of Religions, Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa. Editorial Assistant: David M. Knipe.
An International Journal for Comparative Historical Studies.

23 ianuarie 1967

Dragă Nelu,

Cu întîrziere — și rușinat! — vă spun An Nou norocos și vă urez sănătate și voie bună!

Într-adevăr, timpul aleargă și mai repede decît mi-aș fi închipuit în cele mai pesimiste ceasuri din tinerețe. Și noi amînăm mereu definitiva reîntoarcere în Europa! (E totuși atît de greu, după ce ai trăit 10 ani o viață *liberă*, să renunți la salariul unei universități americane și să te reîntorci la sărăcie...)

Christinel va petrece, foarte probabil, vreo 10—12 zile la Paris, pe la sfîrșitul lunii. Veți afla de la ea amănunte. Planurile noastre, deocamdată, sunt cam astea = august, Elveția (Ascona etc.), sept[embrie] Venezia (la Marietta Guetta), octombrie Roma și Paris. Undeva tot ne vom întîlni!

Titel îmi scrie de la București și scrisorile lui parcă mă proiectează în durata beatifică a tinereții noastre.

Acum ești, desigur, bunic! Să vă trăiască și la mai mare (adică = mai mulți!)

În fiecare seară petrec un ceas cu cartea ta, amintindu-mi și învățînd.

Sărutări de mîini Margăi. Christinel vă sărută și vă spune: Pe curînd!

Te îmbrățișează

MIRCEA

XVI

[Antet tipărit]

Rice — Hotel, Houston's Traditional Host

Houston, 2 mai 1967,

Dragă Ionel,

de rușine, nici nu știu cum să încep! Scrisoarea ta mi-a ajuns aici, în Texas, unde mă aflu pentru conferințe. Nu îndrăznesc să-mi cer iertare. Nu e vorba că am fost « ocupat »; știi că omul găsește timp pentru o scrisoare către un prieten chiar dacă e obli-

[12] Numele lui Andrei Codrescu, poet american de origine română (născut în 1946 la Sibiu) a revenit în revistele noastre după 22 decembrie 1989.

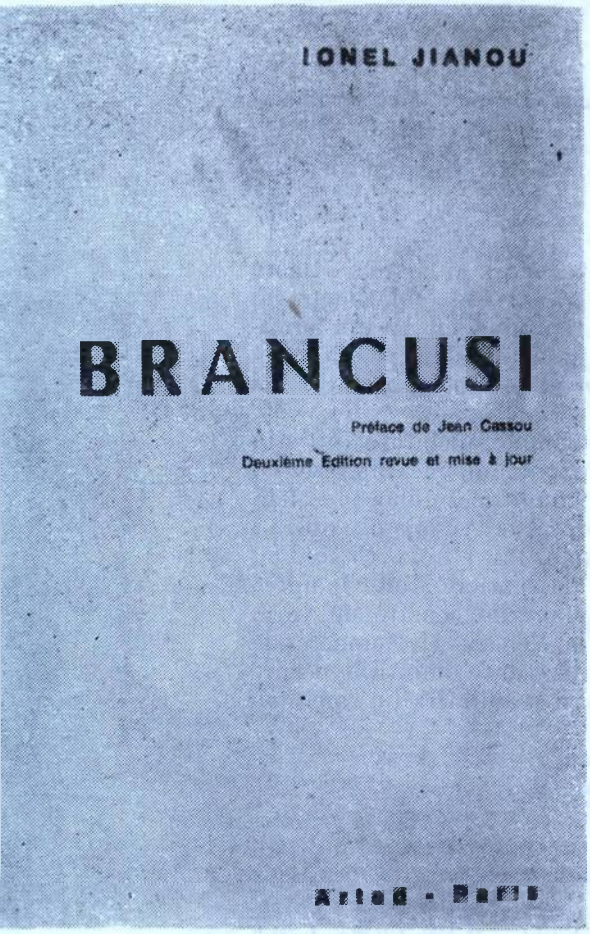

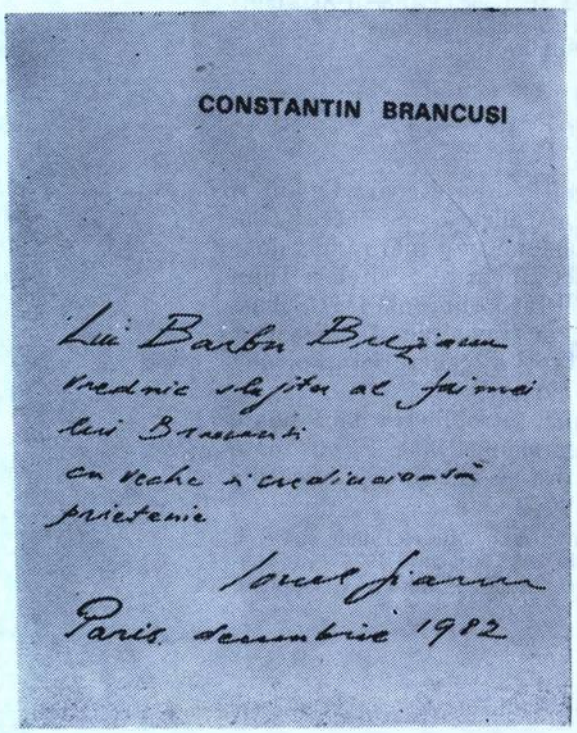

gat să muncească 16 ceasuri pe zi. Nu ți-am răspuns atîta vreme pentru că nu știam ce răspuns să-ți dau. Pe de-o parte, țin *foarte mult* să figurez, alături de tine și Titel, pe coperta unei cărți despre Brâncuși, publicată în Franța. Pe de altă parte, ceea ce știu, *înțeleg* sau gîndesc despre Brâncuși este irelevant în comparație cu tine și Titel. Tot ce știu am învățat de la tine — și acum, în urmă, dintr-un articol pe care mi l-a trimis Titel. Dacă aș putea consacra cîteva săptămîni poate aș găsi ceva care să merite să fie spus. Din nefericire iarna și primăvara asta n-au fost faimoase, și mă aflu cu nenumărate « *dead-mirrors* » [?] în fața mea. Tot amînam să-ți scriu, așteptînd să găsesc o soluție. Pînă acum n-am găsit, dar îți propun un compromis: un text scurt, comentînd anumite informații și interpretări din cartea ta (fără să aibă totuși « aerul » unei recenzii — deși voi utiliza acest text în recenzie pentru „*Chicago Review*"). M-am gîndit la acest «compromis» de mult, dar nu îndrăzneam să ți-l comunic. Alături de textele voastre contribuția mea ar putea apare naivă (pentru criticii de artă, cel puțin). Dar doresc atît de mult să figurăm împreună, încît, dacă socotești că nu e prea compromițător, ți-aș fi recunoscător dacă ai accepta această «soluție». În orice caz, îți voi scrie mai pe larg de la Chicago. Felicitări pentru a cincea carte [13] și noroc în cariera de bunic. Vom fi, în orice caz, la Roma în septembrie. Și la Paris început de octombrie.

Vă îmbrățișăm pe amîndoi cu vechea prietenie, și te rog iartă!

MIRCEA

XVII

[Antet tipărit]

History of Religions, Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa, Charles H. Long. Editorial Assistant: Alfred Hiltebeitel.
An International Journal for Comparative Historical Studies.

28 mai 1967

Dragă Ionel,

Aceste cîteva rînduri ca să-ți spun că am început să redactez textul pentru volumul *Brâncuși*. Nu va fi lung, așa că sper să-l închei în cîteva zile. Apoi Ch[ristinel] îl va dactilografia. Îl vei primi, sper, pe la 5—6 iunie și sper să nu fie prea tîrziu..

N-am primit încă volumul pe care mi-l anunți în ultima ta scrisoare. Îl aștept.

Sărutări de mîini Margăi.

Te îmbrățișează al tău

MIRCEA

---

[13] În 1967 a apărut, în aceeași colecție, „Marii sculptori", a Editurii „Arted" din Paris, monografia lui Ionel Jianu—*Rodin*.

XVIII

[Antet tipărit]

History of Religions, Editors: Mircea Eliade[1] Joseph M. Kitagawa, Charles H. Long. Editoria Assistant: David M. Knipe.
An International Journal for Comparative Historical Studies.

11 iunie 1967

Iată contribuția mea la volumul celor mai proaspeți sexagenari ai fostei « tinere generații » [14]. Textul e — așa cum e. Inutil să-mi mai spun că dacă etc. Mă bucur că, cel puțin, îl vei primi înainte de 15 iunie. Probabil că ai să reproduci cîteva din admirabilele planșe ale monografiei tale. În acest caz, îți va fi lesne să alegi piesele utile articolului meu. După cum ai să vezi, comentez mai ales «simbolismul» sobei țărănești a lui B[rîncuși], al *Măiastrei* și al *Coloanei fără sfîrșit.*

Am primit ieri *Rodin*-ul tău. L-am răsfoit doar, cu o nebănuită încîntare (nu știu de ce credeam că, în afară de Balzac și alte cîteva bucăți, Rodin nu mă interesează. Mă înșelasem!) Îl voi citi săptămîna aceasta. Nu numai că-ți mulțumesc, dar te și felicit din toată inima pentru forța și continuitatea pe care ai arătat-o. Ai deja o « operă » în limba franceză, în mai puțin de cinci ani! Cred că exemplul tău e unic! Și sunt cu atît mai fericit cu cît mă asiguri că mai [ai] alte lucrări pe șantier. Multe înainte!

Cred că ți-am comunicat, într-o scrisoare precedentă, planurile noastre de vară. Vom sosi la începutul lui august, toată luna septembrie la Venezia și Roma, unde desigur că ne vom întîlni și nu numai la Congres. Foarte interesante amintirile despre Brâncuși pe care le-ai publicat în România. Dar de ce nu scrii și amintiri din tinerețea noastră sau din război etc. p[en]t[ru] *Ființa Românească?*

Christinel și cu mine vă îmbrățișăm cu dor — pe curînd

XIX

[Antet tipărit]

History of Religions, Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa, Charles H. Long. Editorial Assistant: David M. Knipe. An International Journal for Comparative Historical Studies.

15 iulie 1967

Dragă Ionel,

Sunt fericit că ți-a plăcut articolul despre Brâncuși. Cîtă dreptate ai! Ce-am fi putut face dacă generația noastră n-ar fi fost secerată, sau paralizată, de acea *Istorie* de care mi-a fost frică încă din anii adolescenței... În fond, am mai rămas doar cîțiva; trei, patru la Paris, unul la Chicago, și doi (!) la București: Titel și Dinu Noica. Și abia (și numai unii din noi!) am împlinit 60 de ani! Iar Polihroniade și Sebastian s-au dus de-acum douăzeci și mai bine de ani! Dar, în sfîrșit, acesta ne-a fost destinul — și mă bucur că măcar noi trei, ultimii reprezentanți ai generației „Forum" și „Criterion", vom figura împreună pe coperta aceleiași cărți...

Nu am nici o veste de la Titel. I-am mai scris acum o lună, întrebîndu-l dacă poate să-mi trimeată cîteva indicații bibliografice — dar nu mi-a răspuns încă. Și cu toate acestea, critici și istorici din țară îmi scriu din ce în ce mai des și-mi trimit publicațiile

[14] Este vorba de cartea *Témoignage sur Brâncusi* semnată de Ionel Jianu, Mircea Eliade și Petru Comarnescu, apărută la Paris, în colecția *l'Art* (1967); ediția a II-a în 1982. În anul 1976 va apărea și în românește, la Editura „Dacia" din Cluj, grație fostului ei director, poetul Al. Căprariu.

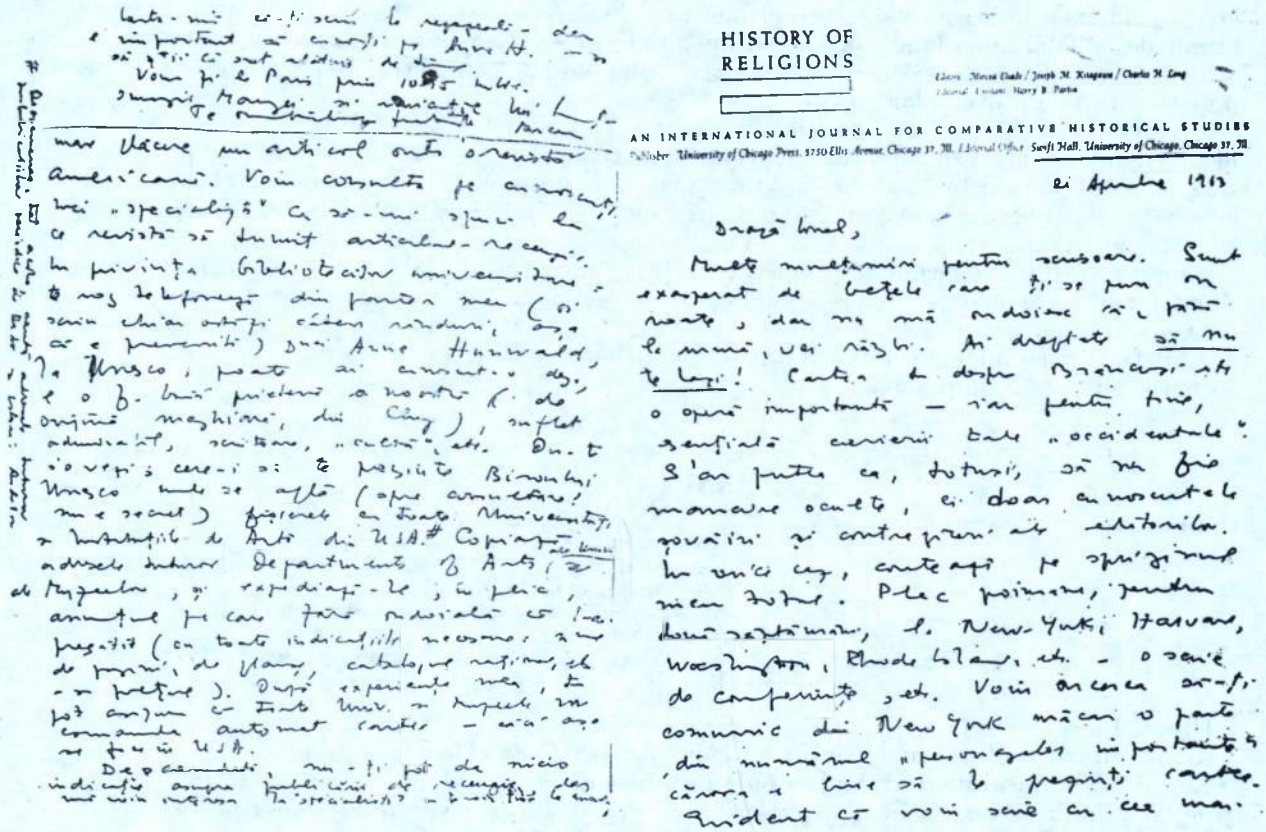

HISTORY OF RELIGIONS

AN INTERNATIONAL JOURNAL FOR COMPARATIVE HISTORICAL STUDIES

21 Aprilie 1967

Dragă Ionel,

Multe mulțumiri pentru scrisoare. Sunt exasperat de bețele care ți se pun în roate, dar ne mai mirăm și noi, după le mîncăm, vai nouă! Ai dreptate să nu te legi! Cartea e despre Brâncuși este o operă importantă — și pentru tine, specială cercuri bine „occidentale". S'ar putea ca, totuși, să nu fie mare lucru de vînzări și doar cu mare greutate și cu contragerea editorilor. În orice caz, contează pe exemplarul meu total. Plec poimîine, pentru două săptămîni, la New-York, Harvard, Washington, Rhode Island, etc. — o serie de conferințe, etc. Voi încerca să-ți comunic din New York mâine o parte din numărul „personagelor importante" cărora e bine să le trimiți cartea. Evident că voi scrie cu cea mai

lor aici, la Chicago. De curînd mi s-a trimis lista lucrărilor mele în limbi străine existente la Biblioteca Academiei, cu rugămintea de a expedia tot ce pot, ca să-și completeze colecțiile. Am impresia că dacă nu sunt chiar *persona grata*, sunt tolerat. Zaharia Stancu mă invită oficial în țară etc. Atunci, de ce Titel nu dă nici un semn de viață?

Noi vom fi, pentru cîteva zile, la Paris, pe la 5—6 august. Apoi, de la 1 la 25 sept[embrie] la Veneția, unde sper să veniți și voi. Am închiriat un « apartament » în *palazzo* de care se ocupă Mariette Guetta. Și, desigur, vom fi împreună la Roma.

Vă îmbrățișăm pe amîndoi

MIRCEA și CHRISTINEL

XX

[Antet tipărit]

History of Religions, Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa, Charles H. Long. Editorial Assistant: David M. Knipe.
An International Journal for Comparative Historical Studies.

5 dec[embrie] 1967

Dragă Marga și Ionel,

Cum zboară timpul! A trecut o lună de cînd am primit scrisoarea voastră și primele exemplare din *Omagiul Brâncuși*. Cartea e admirabil prezentată. Cînd se va afla de ea în U.S.A., sunt sigur că multe biblioteci o vor cere. În pachetul al doilea, cu cele 4 exemplare, n-am găsit prospectele pentru ediția de lux *Rodin*. Îndată ce le voi primi,

le voi comunica la « centrele » susceptibile să achiziționeze exemplarele de lux. Am primit de la Titel două lungi scrisori cu amănunte de la „Colocviul Brâncuși", cîteva articole etc. Piliuță de asemenea mi-a scris, rugîndu-mă să-i dăruiesc *Brâncuși*. Îi poți trimite tu un exemplar?

Surpriza cea mare a fost apariția nuvelei *La Țigănci* în „*Secolul XX*". Ce sentiment ciudat, să mă văd publicat în țară, după 25 de ani!... Mă întreb, însă, cît o ține această « coexistență ». Ce s-a întîmplat și se întîmplă cu scriitorii în Cehoslovacia și Polonia mă cam pune pe gînduri. Sper că Titel și ceilalți nu vor avea de suferit mai tîrziu.

Singura veste: am terminat (după 12 ani!) o lungă nuvelă (120 p.) — *Pe strada Mântuleasa*... Mămăligă vrea s-o publice în colecția lui... În vacanța de Crăciun vă voi scrie mai pe îndelete.

Christinel și cu mine vă îmbrățișăm cu dor, urîndu-ne la toți să petrecem din nou o parte din vară împreună.

MIRCEA

XXI

[Antet tipărit]

History of Religions, Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa, Charles H. Long. Editorial Assistant: David M. Knipe.
An International Journal for Comparative Historical Studies.

le 21 décembre 1967

Dragă Ionel,

Aceste cîteva rînduri ca să-ți urez un Nou An fericit, ție, Margăi și familiei.

Am găsit, în dosul unui exemplar, buletinele de subscripție p[en]t[ru] ediția de lux și le voi trimite la instituțiile și persoanele pe care le socotesc vrednice să fie ispitite de ediția de lux *Rodin*.

Primesc necontenit scrisori din țară în legătură cu cartea noastră despre Brâncuși. Ți-aș rămîne recunoscător dacă ai trimite trei exemplare pe adresa Corinei (pentru ea, Sorin, nepotul meu, și mama). M-me Corina Alexandrescu, Str. Sublocotenent Stăniloiu, nr. 7, Raion 23 August, București.

De asemenea, Titel mă roagă să-i mai dăruiesc, lui, cîteva din « exemplarele mele de presă » — adică, indirect, să apelez tot la tine... Îți mulțumesc mai dinainte și în numele lui.

În 1968 sperăm să venim mai curînd, căci avem «casă»... Christinel și cu mine vă îmbrățișăm pe amîndoi cu mult dor.

MIRCEA

XXII

[Antet tipărit]

History of Religions, Editors Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa, Charles H. Long. Editorial Assistent: Alfred Hiltebeitel.
An International Journal for Comparative Historical Studies.

4 iulie 1968

Dragă Ionel,

Dintr-o scrisoare a lui Cioran am înțeles că o bună parte din corespondența adresată *(de aici!)* spre Paris n-a ajuns la destinație. Îți scrisesem ca să-ți mulțumesc pentru

În atelierul din Paris al lui Brâncuși.

Lardera [15], (dar mă minunam și de fantastica facilitate a lui Marcel Brion! Îți mulțumesc, încă o dată. Cartea ta mi-a venit la timp (tocmai cînd începea să mă intereseze « sculptura » acestui Lardera.)

De curînd am primit *Destin* (bănuiesc, cu aproape două luni întîrziere). M-au emoționat paginile pe care le dedici amintirilor prieteniei noastre. Ca mai toți din «generația» noastră, ai stofă de memorialist. [16] Îți aduci aminte că te îndemnam, acum cîțiva ani, să-ți scrii *Memoriile?* Încerc din nou, acum. Scrie *ce vrei* — nu e nevoie să începi cu începutul. Dar, așa cum o subliniezi chiar tu, tinerețea noastră a fost, în România, exemplară. Cînd ne vom mai întîlni cu libertatea și spontaneitatea din 1927—1935? Tinerii de azi nu știu ce-au pierdut. Povestește-le [ce] crezi că ar fi bine să știe.

Noi vom zbura, direct la Roma, la 22 iulie. Vom merge la Congresul de la Salzburg, unde sperăm să vă întîlnim. De nu, undeva în Italia (Venezia?). Vom petrece sfîrșitul de septembrie și 15 zile din oct[ombrie] la Paris. Dar sperăm să ne vedem mai curînd.
Vă îmbrățișăm pe amîndoi,

pe curînd

MIRCEA și CHRISTINEL

XXIII

[Antet tipărit]

History of Religions. Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa, Charles H. Long, Jonathan Z. Smith. Editorial Assistant: Wiliam R. La Fleur. An International Journal for Comparative Historical Studies.

6 ianuarie 1971

Dragă Ionel,

Vă urăm, la toți cinci, un An Nou fericit și multă sănătate!

Aflasem de moartea lui Titel și de slujba de la Voroneț — dar amănuntele pe care mi le dai în scri-

---

[15] Monografia *B. Lardera* de Ionel Jianu a apărut în 1968 în aceeași editură „Arted", colecția *Marii sculptori*.

[16] În revista „*Destin*" (Madrid), condusă de G. Uscătescu, nr. 16 (1968), pp. 114—116 sînt publicate, sub semnătura lui Ionel Jianu, niște *Amintiri despre Mircea Eliade* în care se spune printre altele: « Mircea Eliade ne fascina prin curiozitatea sa intelectuală, prin puterea sa de muncă, prin vastitatea cunoștințelor și prin intensitatea trăirii. Miop, scund, cu părul roșcat, cu privirea ascunsă în dosul ochelarilor, cu hainele ponosite, nu era arătos. Dar simțeai în el o flacără vie, o ardere în alb. Trăia la o înaltă tensiune. Vorbea și lucra cu fervoare. Știa să descopere mereu tîlcuri noi, nebănuite, în interpretarea realității. Știa să ne dezvăluie o nouă dimensiune a lumii. Era un spirit viu, un om viu ».

soarea ta din 23 decembrie m-au emoționat și, într-un anumit fel, m-au liniștit...

Deși mă îngrijorează ritmul cu care ni se răresc rîndurile. Cîți am rămas din «tînăra generație» de pe la 1925—28? Vreo 7—8; deși n-am trecut de 65 de ani...

Nu-ți bate capul cu drepturile de autor. Poate le treci vreunui fost student de-al tău, sau vreunui artist tînăr și sărac. În orice caz, dacă n-ai altă soluție, « procentele » ce mi se cuveneau, le poți transmite surorii mele: Corina Alexandrescu, 7 str. Sublocotenent Stăniloiu, București. Va trebui să ne scriem amintirile despre Titel, într-un viitor număr al „*Revistei Scriitorilor Români*". Ce spui?

Sper că vei primi curînd de la Paris, vol. I din *Noaptea de Sânziene*. Ai cumva *La Țigănci și alte povestiri*, apărut în țară (cuprinde aproape toată proza fantastică)? Dacă nu, ți-l pot trimite eu.

Te îmbrățișează

MIRCEA

XXIV

[Antet tipărit]

ALBION
COOLEGE
Albion, Michigan 49224

Chicago, 6 iunie 1971

Dragă Ionel,

Îți mulțumesc pentru scrisorile tale atît de prietenoase și calde, primite la Albion. După cum știi, sunt de mult în « convalescență » (o numesc așa, pentru că trebuie încă să iau pilule de cortizon și, din cauza asta, să continui regimul fără sare...). Ne-am întors acum cinci zile de la Albion, mai ales ca să ne bucurăm de oaspeți (Lisette și Marie-France) [17]. Vom rămîne aici, probabil, o parte din vară — dar nu ne mai facem planuri de viitor! În orice caz, în septembrie și pînă pe la 10—15 oct[ombrie] vom fi la Paris.

Am primit astăzi scrisoarea lui Traian Filip, și-i voi răspunde. Evident, voi trimite acele cîteva pagini, fragment din textul pe care aveam de gînd să-l scriu — nu despre Titel ca autor și conferențiar etc., ci mai degrabă amintiri din tinerețea noastră. Dar, așa cum îi voi scrie și lui Traian Filip, nu cred că paginile mele vor fi acceptate. Nu mai sunt de mult *persona grata* în R.S.R. (probabil în urma convorbirilor de la Radio Free Europe — în orice caz, astea au servit de pretext). *La Țigănci* [18] a apărut după *16 luni* de la tipărire și n-a fost anunțată nici măcar la bibliografii!...

Sper că ai primit de la Ion Cușa [19] *Noaptea de Sînziene I*. Apariția acestui roman, pe care-l consider opera mea literară de căpetenie, mi-a făcut o bucurie pe care numai un debutant credeam că o mai poate avea.

Cu puțin noroc, voi ajunge să închei *Opus magnum* [20] (vol. I) pînă la iarnă, iar volumul II, în doi ani. După aceea, mă odihnesc...

Christinel și cu mine vă îmbrățișez cu drag și pe curînd.

MIRCEA

---

[17] Marie-France Ionescu, publicistă și traducătoare, fiica lui Eugen Ionesco.

[18] Volumul *La țigănci și alte povestiri*, cu un studiu introductiv de Sorin Alexandrescu a apărut în 1970 [pe prima pagină figurează anul 1969] în Editura pentru Literatură din București.

[19] Ion Cușa — editorul de la Paris, al capodoperei lui Mircea Eliade, *Noaptea de sînziene*, apărută în 1971.

[20] Se referă la *Histoire des croyances et des idées religieuses*. Primul volum va fi tipărit de Editura „Payot" din Paris în 1976.

[Antet tipărit]

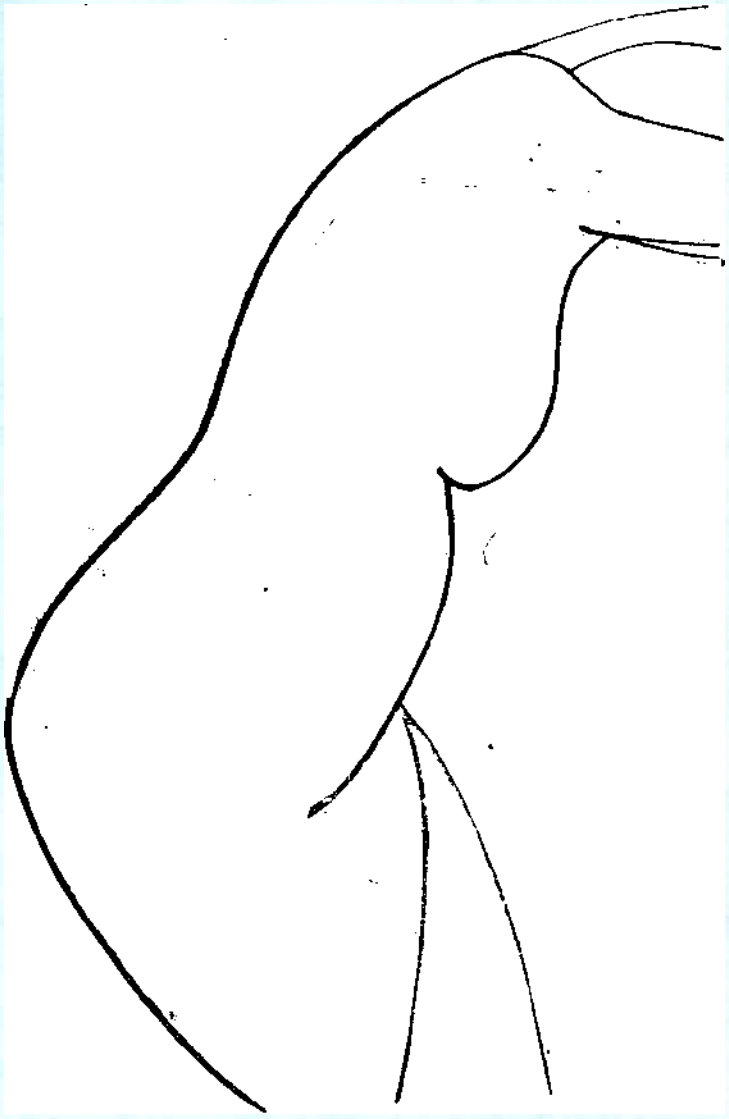

d de CNu. BRÂNCUȘI. Muzeul Național de Artă.

History of Religions, Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa, Charles H. Long, Jonathan Z. Smith. Editorial Assistants: Bruce Lincoln, John S. Strong.
An International Journal for Comparative Historical Studies.

Chicago, 27 noiembrie 1975

Dragă Ionel,

Mi-e tare teamă că scrisoarea de față te va dezamăgi sau chiar înfuria! Dar iată ce s-a întîmplat: cîteva săptămîni pierdute (în urma unui flegmon în gît, care a trebuit operat, apoi cura cu antibiotice etc. etc.) și lucrările urgente care s-au aglomerat.

MIRCEA

30 decembrie

Reiau scrisoarea după o lună! Ghinion: o gripă intestinală m-a redus la starea de larvă. Abia țin tocul în mînă. Și, între altele, trebuie să pregătesc *Indicele* la două volume...

N-am nimic «nou», «original», de spus despre Brâncuși. Iar dacă aș avea, nu știu cum aș fi în stare să «le pun pe hîrtie».

Îți sugerez să reproduci articolul meu din „*XX siècle*", alătur fotocopia.

Ție și Margăi vă urăm An Nou fericit și spornic și vă îmbrățișăm cu drag.

MIRCEA

SALA DE LECTURĂ

XXVI

[Antet tipărit]

History of Religions, Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa, Jonathan Z. Smith, Frank E. Reynolds. Editorial Assistants: Catherine Bell, Lawrence E. Sullivan
An International Journal for Comparative Historical Studies.

24 mai 1980

Dragă Ionel,

Îți mulțumesc foarte sincer pentru scrisoarea ta din 27 aprilie și te rog să mă ierți că răspund atît de tîrziu. După nenumărate plictiseli (care au început în octombrie!) — arthrită, ulcer duodenal, anemie etc. etc. — mă lupt și de cîteva luni cu o cataractă (va trebui să fiu operat vara asta) și de cîteva zile cu o gripă!...

Mă bucur că ți-a plăcut *Memoires I*. Eu începusem să regret că am acceptat să fie tradusă: o scrisesem pentru români, chiar dacă pentru cei de peste 50—60 de ani. (Voi corecta erorile în traducerile engleză, germană, etc.).

Rodica și Eugen [21] au stat vreo 5 zile la Chicago și (în afară de succesul lui Eugen, pe care-l bănuiești), ne-au «luminat» pentru banalitatea Campusului.

Ne reîntoarcem la 5 iunie și vom sta de vorbă pe îndelete.

Christinel și cu mine vă îmbrățișăm cu mare dor

MIRCEA

P.S. Alătur confirmarea de la Bibl[ioteca] noastră [22]. Încă nu am răspunsul de la Biblioteca orașului Chicago.

XXVII

[Antet tipărit]

History of Religions, Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa, Jonathan Z. Smith, Frank E. Reynolds. Editorial Assistants: Chatherine Bell, Arnold L. Aronoff.
An International Journal for Comparative Historical Studies.

16 decembrie 1980

Dragă Ionel și Marga,

Am primit scrisoarea ta acum cîteva ceasuri și am citit-o la Clinica Universității, așteptînd să mi se facă prima injecție cu săruri de aur. Doar privind rîndurile de față ai înțeles de ce este (cum spune doctorul) «al doilea front» contra acestei rheumatoid-arthritis, pe care n-am tratat-o la timp, și acum umblu de două luni cu mîinile prinse în «niște aparate» penibile (le păstrez și în timpul nopții). Două luni m-au îndopat cu «cel mai eficace medicament» (6 pilule pe zi); au dispărut inflamațiile, au diminuat durerile, dar încheieturile sunt tot atît de sensibile, și scriu cu mare greutate. Deci, după amenințarea cataractei, sunt amenințate mîinile. Să fie oare un semn de sus că trebuie să încetez scrisul? Aș regreta mult. N-am încheiat nici *Autobiografia* (vol. II), nici *Histoire* (III)... și sunt incapabil să dictez.

Ne bucurăm că s-a aflat cauza afecțiunii și că Marga, ca și tine, sunteți mai liniștiți, știind despre ce este vorba! Vă urăm din toată inima sănătate și iarăși sănătate!...

Știam, dintr-o scrisoare a lui V. Tănase decizia lui Flammarion. Mai am o sugestie: telefonează lui L. Mămăligă; e bun prieten cu M. Răuță (Madrid) și se pricep amîndoi în afaceri. După cum știi, vor să înființeze la Paris o librărie românească; dar nu mă gîndeam la librărie; poate cunoaște el, L.M[ămăligă], o «pistă»...

Vă urăm la amîndoi An Nou fericit și vă îmbrățișăm cu vechea prietenie.

MIRCEA și CHRISTINEL

---

[21] Eugen Ionesco și soția sa, Rodica.
[22] Biblioteca Universității din Chicago.

Mircea ELIADE

«Fabulosul illo tempore...»

ÎN MOD FIRESC, TRECÎND LA PREZENTAREA divinităţilor celeste din India dinainte de Gautama Buddha, autorul îşi extrage exemplele din *Rig-Veda*. Operă fundamentală a literaturii indiene, *Rig-Veda* cuprinde peste o mie de imnuri de slavă la adresa elementelor naturii: lună, soare, stele, vînt, ploaie, foc, pămînt. Aprofundarea acestei capodopere literare datează din anii 1929—31. În *Yoga* (1936) şi în celelalte lucrări ştiinţifice apărute în deceniile şase şi şapte referirile şi comentarea *Rig-Vedei* revin adesea. Primul volum al *Istoriei Credinţelor şi ideilor religioase* amplifică relatarea disputei dintre Varuna şi Indra, schiţată doar în *Prolegomene*. Citatele din *Rig-Veda* dau culoare textului. Iată spectaculosul prestigiu iniţial al lui Varuna, intrat în declin în epoca vedică: «El a întins pămîntul ca un măcelar care jupoaie pielea animalului ucis şi o aşterne ca pe un covor înaintea soarelui. A pus laptele în vaci, înţelegerea în inimi, focul în ape, soarele pe cer, *soma* pe munte.

Indra este demiurg şi fecundător totodată, personificare a exuberanţei vieţii, a energiei cosmice şi biologice. Neistovit băutor de *soma*, arhetip al forţelor genezice, el declanşează uraganele, stîrneşte ploile şi comandă tuturor apelor». (*R.V.* 5, 85, 1—2).

E momentul cred să mă opresc asupra cuvîntului *arhetip*, folosit atît în textul reprodus în numărul de faţă (*cerul* ca arhetip al ordinei universului), cît şi în cele anterioare. Vorbind despre *arhetip*, Eliade se referă la evenimentele ce au avut loc în *illo tempore*, la începutul începuturilor. Acest timp mitic e aureolat de omul societăţilor arhaice. «Primitivul» era mulţumit să imite la infinit gesturile exemplare relevate de mituri.

Termenul de *arhetip* fusese folosit din 1943 de C. G. Yung. Spre deosebire de psihologul elveţian, pentru care semnificaţia arhetipurilor era de «structuri ale inconştientului colectiv», pentru Mircea Eliade sensul este de «modele exemplare» — regăsirea formei originare, întoarcerea la obîrşii.

Îndepărtatul început — fabulosul *illo tempore* — e frecvent în toate scrierile lui Eliade. Popoarele primitive credeau în ideea că prima formă a unui lucru e cea semnificativă şi valabilă, iar nu succesivele sale apariţii.

În *Aspectele mitului* autorul precizează: «Cercetarea noastră va avea în primul rînd drept obiect societăţile primitive în care mitul este — sau a fost pînă în timpul din urmă — „viu" în sensul că înfăţişează modele pentru comportarea omenească şi prin însăşi aceasta

---

[1] Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, vol. I, traducerea de Cezar Baltag, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, pp. 210, 215.

conferă existenței semnificație și valoare. A înțelege structura și funcția miturilor în societățile tradiționale despre care este vorba nu înseamnă numai a elucida o etapă din istoria gîndirii omenești, înseamnă deopotrivă a înțelege mai bine o categorie de contemporani de-ai noștri ». [2]

Evenimentele *esențiale* au avut loc la începuturi. Orice creație repetă actul cosmogonic.

Mitul eternei reîntoarceri discută pe larg diferitele laturi ale problemei. Lumea înconjurătoare — munții, fluviile, orașele — au un arhetip extraterestru. Oamenii, în concepția « primitivilor », nu fac altceva decît să repete la infinit gesturile exemplare și paradigmatice săvîrșite *ab origine* de zei sau de eroi. Ei tînjesc după începutul timpurilor, după beatitudinea de-atunci, au nostalgia paradisului.

Cele cinci capitole ale *Prolegomenelor* pe care le putem cerceta în definitivata versiune inițială au fost revăzute și șlefuite îndelung. Trebuie remarcat limbajul modern, preocuparea pentru exactitatea terminologiei (peste două mi de ștersături, adaosuri, reveniri, într-un text de 200 de pagini dactilografiate, nu e puțin lucru), dar și acea tensiune interioară specifică atît omului de știință, cît și scriitorului Mircea Eliade.

Mircea HANDOCA

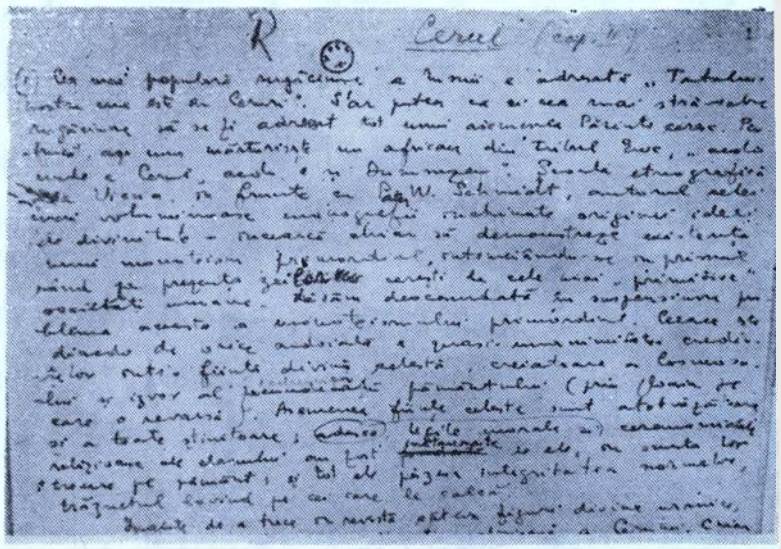

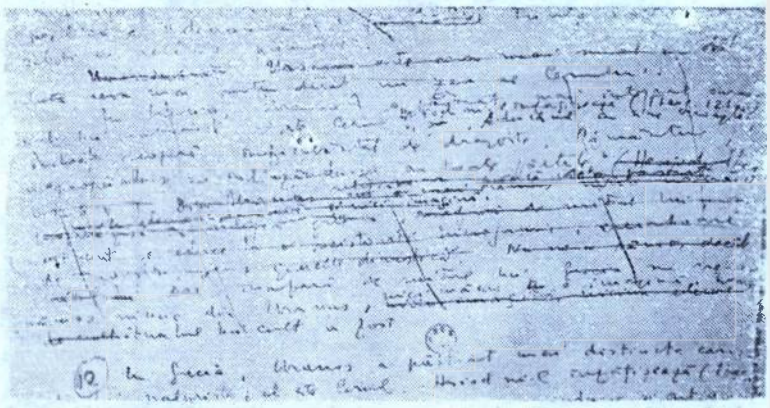

[2] Mircea Eliade, *Aspectele mitului*, în românește de Paul G. Dinopol, prefață de Vasile Nicolescu, Editura Univers, București, 1978, p. 2.

TRATAT DE ISTORIE A RELIGIILOR [V]

CERUL

[IV]

[F] 15″ [1] Este adevărat că V[aruna] e *vișvadarśata*, « văzut de pretutindeni » (*RV*, 8, 41, 3), că « a separat cele două lumi » (*RV*, 7, 87, 2), că vîntul e răsuflarea [2] lui (*RV*, 7, 87, 2) că, împreună cu Mitra, e venerat ca « cei doi puternici sublimi stăpîni ai Cerului », care « cu norii felurit zugrăviți, se arată în primul bubuit al tunetului și fac să plouă cerul prin miracol divin », care « își desfășoară în Cer opera lor miraculoasă » (*RV*, 5, 63, 2—5) etc. De timpuriu V[aruna] [3] dobîndește caractere

lunare (Hillebrandt, *V.M.*, III 129, cf. L. Walk, în *Anthropos*, 1933, p. 235-sq.) și pluviale, devenind cu vremea[4] o divinitate oceanică (Meyer, III, 206, sq. 267)[5]. Ambele aceste metamorfoze s-ar putea explica plecînd de la originara lui structură uranică. Substituirea divinităților lunare, sau, în general, coalescente elementelor lunare, cu Figurile divine primordiale, este un fenomen frecvent în istoria religiilor. Ritmurile lunare comandă de asemenea[6] asupra ploaiei și apelor; privilegiul pluvial al div[inităților] uranice trece astfel asupra div[inităților] lunare. Tot prin originara sa structură uranică se pot explica[7] și alte funcții și prestigii[8] ale lui V[aruna]; bunăoară atotștiința lui. « Din cer coboară Spionii săi, cu mii de ochi spionează asupra pămîntului. Totul vede regele V[aruna]. El a numărat clipelile ochilor[9] oamenilor »... (*AV*, 4, 16, 2—7). V[aruna] e omniscient și infailibil, el « cunoaște urma paserilor zburătoare în aer... cunoaște drumul vîntului și spionează, el Atoateștiutorul, toate secretele, toate acțiunile și intențiile... » (*RV*, I, 35, s. sq.). Împreună cu Mitra așază[10] spioni în plante, în case, pentru că acești zei[11] nu închid niciodată ochii (*RV*, 7, 61, 3). V[aruna] are « o mie de ochi » (RV, 7, 34, 10) — formulă mitică a stelelor; metaforă[12] care desemnează cel puțin originar[13] o divin[itate] uranică (cf. Pett[azzoni] *Le corps parsemé d'yeux*, „*Z[almoxis]*" I, 1 sq). Dar nu numai V[aruna] are o mie de ochi, ci și Indra și Vâyu (*RV*, I, 23, 3), Agni (*RV*, I, 79, 12), Puruṣa (*RV*, 10, 90, 1).

Cei dintîi doi pot fi puși în legătură cu regiunile uranice (furtunile, vînturile), dar Agni e zeul focului, iar Puruṣa un macranthropos — și calitatea lor de a avea o mie de ochi nu se datorește prestigiilor lor celeste, ci faptului că, în imnurile respective au fost considerați zei atotștiutori și atotputernici, adică suverani.

[F] 16 Într-adevăr, ca să ne reîntoarcem la întrebarea[14] dacă V[aruna] poate fi considerat cu exclusivitate o div[initate] uranică, în textele vedice[15] accentul nu cade întotdeauna pe caracterele celeste ale lui V[aruna], ci pe calitatea lui de Suveran[16]: « cu adevărat[17] V[aruna] este Kshatra prin excelență » (*Cat. Br.* II, 5, 2, 34; cf. *Maitr.*, I, 6, 11), iar H. Güntert (*Der arische Weltkönig*, 97 sq.) și Dumézil (*Ouranos — Varuna*, 39 sq.), au pus în lumină cu vastă erudiție și pătrunzătoare analize acest caracter fundamental al lui V[aruna]. Credincioșii lui V[aruna] se simt « ca robii » față de el (*RV*, I, 21, 1) și atitudinea umilă este o caracteristică exclusivă cultului acestui zeu (cf. Geiger, *Die Amesa Spenta*, 154, 157)[18]. Întrucît e Suveranul universal V[aruna] e păstrătorul normelor și al ordinei cosmice. De aceea el « vede » totul și nu-i scapă nici un păcat cît ar fi[19] de ascuns și[20] lui i se adresează omul care se simte frustrat, întrebîndu-l ce păcate a comis, cu ce i-a greșit (d. ex. *RV*, 7, 86; *AV*, 4, 16 etc.). El e garantul[21] contractelor încheiate între oameni, « legîndu-i » de jurămîntul lor. Și pe cel care vrea să-l piardă, V[aruna] « îl leagă ». De « mrejele » lui V[aruna] (*RV*, I, 24, 15) se tem oamenii, de aceste legături care îi paralizează și îi vlăguiesc[22]. V[aruna] e div[initatea] care « leagă », privilegiu[23] pe care îl au și alți zei suverani și care trădează capacitățile sale[24] magice, posesiunea puterii[25] de ordin spiritual, a puterii prin excelență regale. Chiar și numele lui, V[aruna] pare a se explica prin această însușire de a lega: căci, renunțîndu-se la etimologia *Var(ṛmoti)* « a acoperi, a închide » (care punea în evidență caracterul său uranic) se urmează[26] astăzi interpretarea propusă de H. Petersson și acceptată de Güntert (p. 141) și Dumézil (49) de a-l deriva[27] din rădăcina indoeuropeană *u̯er*, « a lega » (sk. *varatrā*, « curea, frînghie »; lett. *wêru*, *wert*, « a înșira, a broda »; rus *verenica* « șir neîntrerupt »). Varuna este întotdeauna înfățișat cu o frînghie în mînă (cf. Bergaigne, *Rel. Ved.*, III, 114; S. Lévi, *Doctrine*, 153 sq. Hopkins, *Epic Mythology*, 116 sq.) și mai multe ceremonii au scopul[28] să desfacă pe oameni[29] de legăturile lui V[aruna] (pînă și[30] « nodurile » sunt varuniene; cf. Dumézil, 51, n. 1.)

Facultatea aceasta de « a lega », chiar dacă a fost accentuată prin influențe ulterioare chtonic[31]-lunare (cf. A. Closs, *Die Religion des Semnonenstammes*, 625 sq.), pune în evidență esența[32] magică a suveranității lui Varuna. Completînd interpretarea lui Güntert (*op. cit.*, p. 150 sq.) asupra valorii magice a « legăturilor » și « mrejelor », Dumézil subliniază pe bună dreptate funcțiunea lor[33] regală. « Varuna est

le maître par excellence de la *māyā*, du prestige magique... Les liens de V[aruna] sont aussi magiques comme est magique la Souveraineté elle-même; ils sont le symbole de ces forces mystiques détenues par le chef et qui s'appellent: la justice, l'administration, la sécurité royale et publique, tous les « pouvoirs ». Sceptre et liens, *danda et pācāh*, se partagent, dans l'Inde et ailleurs, le privilège de représenter tout cela » (*op. cit.*, 53). De aceea [34] *[F]* 17 Varuna este cel care prezidează la ceremonia indiană de consacrare regală *rājasūya* nu face [35] altceva, de altfel, decît să reproducă arhetipala consacrare pe care primul Suveran, V[aruna], a împlinit-o [36] pentru propriul său profit (*ibid.* [37], 42).

Astfel am greși dacă am considera pe V[aruna] cu exclusivitate un zeu al Cerului și am încerca să-i explicăm personalitatea, mitul și riturile sale întotde[auna] prin elemente uranice. V[aruna], ca și alți așa numiți zei ai Cerului, sunt figuri complexe; ei nu pot fi reduși la epifanii [38] « naturistice », nici limitați la funcțiuni sociale. Prestigiile suveranității s-au adăugat și au multiplicat prestigiile sale celeste; V[aruna] vede și știe totul, întrucît domină universul din regiunile sale siderale [39]; dar, de asemenea, *poate* totul, pentru că e Cosmocrator, și pedepsește pe cei ce calcă normele, « legîndu-i » (prin boli, neputințe etc.), pentru că e păzitorul ordinei universale. Evident, în toate atribuțiile și funcțiile sale stăruie o notă comună: caracterul liniștit, sacru [40], pasiv am spune, al « puterii » sale. El nu-și arogă nici un drept, nu « cucerește » nimic, nu luptă ca să dobîndească ceva (ca Indra bunăoară) [41]; el este puternic, este Suveran, rămînînd totuși contemplativ (un preot care frecventează adunările).[42] V[aruna] e Rege nu prin propria lui forță (*svarāj*, ca Indra) ci e Rege *samrāz* [43], universal (*RV*, 7, 82, 8). Adică, puterea îi aparține de drept datorită [44] propriei sale modalități de a fi; care îi îngăduie să acționeze [45] prin magie, prin « puterea spiritului », prin « cunoaștere ».

Descoperim, astfel, o remarcabilă simetrie între ceea ce [46] am putea numi « straturile » celest și regal al[e] lui V[aruna], care [47] își corespund și se completează unul pe altul. Cerul este transcendent și unic, întocmai ca Suveranul universal; și e manifestă [48] tendința către pasivitate la toți zeii supremi ai [49] Cerului, care trăiesc în regiunile superioare, departe de om și oarecum indiferenți la nevoile lui cotidiene [50]. « Pasivitatea » fig[urii] supreme celeste primitive o regăsim și în V[aruna], este natura sa contemplativă, privilegiul lui de a acționa nu prin mijloace fizice (ca Indra), ci prin forțe spirituale magice. Aceeași simetrie între atributele Div[inităților] [51] celeste ale [52] « primit[ivilor] » și ale suveranului universal: și unul și celălalt garantează ordinea și fecunditatea Naturii prin simpla respectare a legilor; ploaia asigură [53] fertilitatea, iar [54] « păcatele », călcarea legilor, primejduiesc normala funcționare a ritmurilor, deci amenință însăși [55] viața societății și a Naturii. Vom vedea că nu numai în mit, ci și în realitate suveranul e garantul ordinei și fecundității terestre [56]. De pe acum trebuie însă [57] să remarcăm că noțiunea aceasta de suveranitate universală [58] exercitată exclusiv prin mijloace spirituale, « magice », s-a putut [59] preciza și dezvolta [60] datorită în bună parte [61] intuiției [62] transcendenței Cerului. [63] O asemenea intuiție [64] germinînd pe multiple planuri și-a adus aportul ei fundamental la elaborarea amplei construcții a suveranității magice. Dar, la rîndul ei, teoria suv[eranității] magice a influențat hotărîtor asupra profilului originar al div[inității] celeste. Astfel că, așa cum ni se înfățișează în timpul istoric (adică în doc[umentele] vedice și postvedice), Varuna nu mai poate fi numit pur și simplu un zeu al Cerului, după cum nu poate fi numit nici un zeu lunar sau oceanic. El este, sau tinde a fi, *toate* aceste divi[nități] laolaltă, fiind în același timp un zeu suveran.

[F] 18 Iranienii cunoșteau și ei [65] un zeu suprem celest; căci, după spusa lui Herodot (I, 131) « obișnuiau să se [66] urce pe înălțimi ca să sacrifice lui Zeus și, spunînd Zeus, înțelegeau întreaga boltă cerească ». Nu știm cum se numea acest zeu celest [67] în limbile iraniene. Divinitatea pe care o întîlnim în *Avesta*, și pe care Zarathustra a încercat s-o transfigureze [68] așezînd-o [69] în centrul religiei sale « monoteiste » (cf. Pett[azzoni], *La religone di Zarathustra*, passim), se numea Ahura Mazdā, « Domnul

înțelept a toate știutor ». Acest Ahura Mazdā e numit și *vouru cashāni*, « prevăzătorul » (cf. Nyberg, *Die Religionen des Alten Irans*, 99), ceea ce îi confirmă caracterul său uranic. De la începutul studiilor comparatiste [70] s-a văzut în Ahura Mazdā o figură corespunzătoare lui Varuna. Deși această omologare a fost respinsă în ultimul timp (cf. H. Lommel, *Les anciens aryens*, 99 sq.), suntem nevoiți [71] s-o păstrăm. O formulă avestică frecventă este Mithra-Ahura (cf. Benveniste-Renou, *Vṛtra et Vṛthragna*, 4, 6); aici [72] Mithra e asociat unui Ahura, care nu e încă Ahura Mezdā, al [73] timpurilor istorice, ci reamintește mai degrabă pe Asura prin excelență al textelor vedice, Varuna; avesticul Mithra-Ahura răspunde astfel binomului vedic Mitra-Varuna. Nu putem [74] merge atît de departe, ca Nyberg bunăoară (*op. cit.*, 99), încît să vedem în Mitra Cerul nocturn și în Ahura Mazdā, Cerul diurn. Dar epifania celestă e, fără îndoială, prezentă în Ahura Mazdā, care « are ca vestmînt solida boltă a Cerului » (*Yasna*, 30, 5, cf. Yasth 13, 2—3) care face « să cadă din toate părțile ploaia, pentru hrana omului bine [75] credincios și a vitelor folositoare » (Vidêvdāt, 5, 20), care se numește « cel ce vede mult », « cel ce vede mai bine », « cel ce vede departe », « cel ce vede cel mai bine departe », « cel ce spionează », « cel ce cunoaște », « cel ce cunoaște mai bine » (*Yasht* I, 12—13), « cel ce nu înșeală » (*Yasht*, I, 14), « cel ce știe... infailibil, dotat cu inteligență infailibilă, omniscient » (*Yasht*, 12, 1). « Nu e cu putință să păcălești pe Ahura, care observă totul », spune *Yasna*, 45, 4. Ca și ceilalți zei ai cerului, A[hura] Mez[dā] nu are [76] somn, și nici un narcotic nu-l poate doborî (*Vidêvdāt*, 19, 20). De aceea nici un secret nu scapă « privirii sale strălucitoare » (*Yasna*, 31, 13—14). Ca și Varuna, Ahura Mazdā e garantul inviolabilității [77] contractelor și a integrității cuvîntului dat; mărturisind lui Zarathustra de ce l-a creat pe Mithra [78], A[hura] Mazdā spune că cel ce violează un pact *(mithra)* aduce nenorocire asupra țării întregi (*Yasht*, 10, 1—2). Este, așadar, *[F] 19* garantul bunurilor raporturi (contractuale) dintre oameni, care singure asigură echilibrul forțelor cosmice [79] și prosperitatea generală. De aceea și Mithra e omniscient, căci are 10.000 de ochi și o mie de urechi (*Yasht*, 17, 16; cf. Pett[azzoni], *Le corps*, 9) și ca și A[hura] M[ezdā], vede și știe tot,
E infailibil, puternic, fără somn, veghetor (*Yasht*, 10, 7). Toate aceste calități și prestigii implică, însă, nu numai o epifanie uranică, ci și privilegiile suveranității. A[hura] M[azdā] vede și știe tot, nu numai pentru că e un zeu al Cerului, ci și p[en]t[ru] că, în calitatea lui de Suveran, e paznicul legilor și pedepsitorul vinovaților [80]; căci Suveran fiind, trebuie să garanteze buna orînduială și opulența[81] naturii și a societății, totodată, și o singură călcare a rînduielilor [82] poate compromite echilibrul pe toate nivelurile cosmice. Este drept însă că, datorită, fără îndoială, reformei lui Z[arathustra], care a purificat pe A[hura] M[azdā] de elementele lui magice [83] și naturistice, nu ni s-au păstrat decît palide [84] urme (cf. Dumézil, *O[uranos] Varuna*, IV) din vechea funcțiune de Suveran a lui A[hura] M[azdā]. Tot atît de [85] interesantă ni se pare concepția prezentării [86] lui A[hura] M[azdā] ca un *deus otiosus* (Nyberg 105) care nu creează direct, ci prin *spereta meinyu* (*Yasht*, 44, 7), adică prin intermediul unui « spirit » bun, replică a « demiurgului » ce însoțește[87] ființa supremă celestă în religiile primitive. [88]

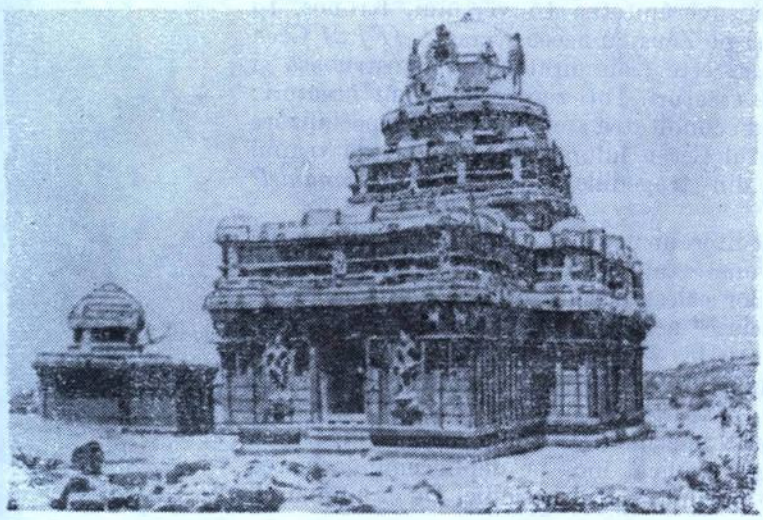

În Grecia, Uranos a păstrat mai distincte caracterele lui naturiste, el *este* Cerul. Hesiod ni-l înfățișează (*Theogonia*, 126 sq.) [89] « apropiindu-se și întinzîndu-se

în toate părțile », înfierbîntat de dragoste și aducînd cu sine noaptea, acoperă Pămîntul. Hierogamia aceasta cosmică revelează vocația celestă [90]. Dar, în afară de mitul lui, nu ne-a rămas nimic altceva de la [91] Uranos, nici măcar o imagine. Eventualul lui cult a fost uzurpat de alți zei, în primul rînd de Jupiter. Uranos confirmă și el destinul div[inităților] supreme celeste, de a fi treptat împinse *[F] 20* în afară de actualitatea religioasă, de a suferi uzurpări, substituiri, coalescențe și a termina prin a fi uitate. Uitat cu desăvîrșire în religie, Ur[anos] supraviețuiește în mitul transmis de Hesiod [92]; care, oricîte implicații rituale ar avea, răspunde nu mai puțin dorinței de cunoaștere, îndestulînd întrebările despre începutul lucrurilor [93]. Căci, firește, « la început » a fost dacă nu numaidecît Cerul, — cel puțin perechea divină Cer — Pămînt (Note. În mitul hesiodic, Pămîntul — Gaia — naște pe Uranos; urmă din religia substratului helenic, telurică [94]). Din această neistovită hierofanie au luat naștere primii zei (Okeanos, Hyperion, Theia, Themis, Phoebe, Kronos etc.), Ciclopii și alte făpturi monstruoase. Uranos era prin excelență Masculul fecundator, așa cum erau toți zeii Cerului și cum era, bunăoară, Dyaus (numit *suretah*, « cu bună sămînță », *RV*, IV, 17, 4), din a cărui îmbrățișare cu divina sa soție, Prthivī, s-au născut oamenii și zeii (cf. *RV*, I, 106, 3; 159, 1, 185, II; IV, 56, 2 etc.) Dar, spre deosebire de alți zei cerești, Uranos are o fecunditate primejdioasă [95]. Creaturile lui nu sunt asemenea formelor care populează astăzi pămîntul, ci sunt monștri [96] (cu o sută de brațe, cu 50 de ochi, de imensă statură etc.). Și, « urîndu-i încă din prima zi » (Hesiod), Uranos îi ascundea în trupul [97] Pămîntului, care suferea, gemînd. Îndemnat [98] de Gaia, ultimul dintre copii, Kronos, își așteaptă părintele să se apropie de Pămînt — cum făcea la căderea fiecărei nopți — și îi taie organul generator, azvîrlindu-l în mare. Castrarea lui Uranos pune capăt creației sale monstruoase, și, în același timp, suveranității lui. Cum a arătat Dumézil *(O—V)*, mitul acesta își are [99] corespondența în mitul impotenței lui Varuna și în ritualul investiturii suveranului în India. Asupra complexului « primejdiei suveranității », vom reveni în alt context, dar ceea ce trebuie observat [100] de pe acum este sensul esențial al ambelor mituri, ca și al ritualului corespunzător: [101] controlul și asigurarea fecundității. De asemenea, remarcabilă este simetria între cele două suveranități, a lui Varuna și Uranos. Varuna « ia sufletul » fiului său Bhrigu, trimițîndu-l în Infern ca să învețe (*Jaiminiya Br*, I, 44; Levi, *Doctrine*, 100 sq.), cu toată dezvoltarea în sens naturist [102] [la] aceasta din urmă [103] (Apollodor, *Biblioth.*, I, 1) el « a fost primul suveran al Universului ». Fiica lui întîi născută se numea Basileia (Diodor, 3, 55). Și întocmai cum Varuna este prin excelență divinitatea care « leagă », Uranos își « leagă » și el copiii, înfundîndu-i unul după altul în trupul Gaiei [104]. Pe Ciclopi, « Uranos îi leagă și îi zvîrle în Tartar » (Apollodor, *Bibl.*, I, 1—2). Succesorul lui la suveranitatea Universului, Kronos, își « leagă » și el adversarii, iar orficii investesc și pe Zeus cu aceeași magie. *[F] 21* Ceea ce distinge [105] pe Uranos de ceilalți zei cerești este fecunditatea lui monstruoasă și ura pe care o nutrea împotriva propriilor sale creaturi. Toți zeii cerești sunt creatori; ei fac lumea, zeii [106], ființele vii, oamenii. « Fecunditatea » este numai o specializare a vocației lor esențiale, de Creatori. (« Sfîntul Cer e înfometat să pătrundă trupul Pămîntului » — amintea [107] Eschil într-una din tragediile lui pierdute, *Danaidele* (Nauck, pag. 44). [108]

De aceea zeii cerești din religiile indo-mediteraniene sunt omologați, într-un fel sau altul, taurului. *R. Veda* numește pe Dyaus « taur » (cf. I, 160, 3; V, 36, 5; V. 58, 6 etc.) și vom vedea că majoritatea zeilor cerești egeano-orientali se bucură de acest renume. Dar, în cazul lui Uranos, rodnicia [109] aceasta e primejdioasă. Cum admirabil a observat P. Mazon în comentariul său la *Theogonia* lui Hesiod (Coll. Budé, 1928, p. 28 sq.) castrarea lui Uranos pune capăt [110] odioasei și sterilei sale fecundități, introducînd în lume, prin apariția Afroditei (născută din spuma însîngerată a membrului generator uranic), ordinea, «fixitatea » speciilor și făcînd astfel imposibilă orice procreație dezordonată și nocivă. Nu s-a explicat încă pe deplin singularizarea aceasta a lui Uranos, cel puțin așa cum ne-o prezintă mitul hesiodic. De ce numai el,

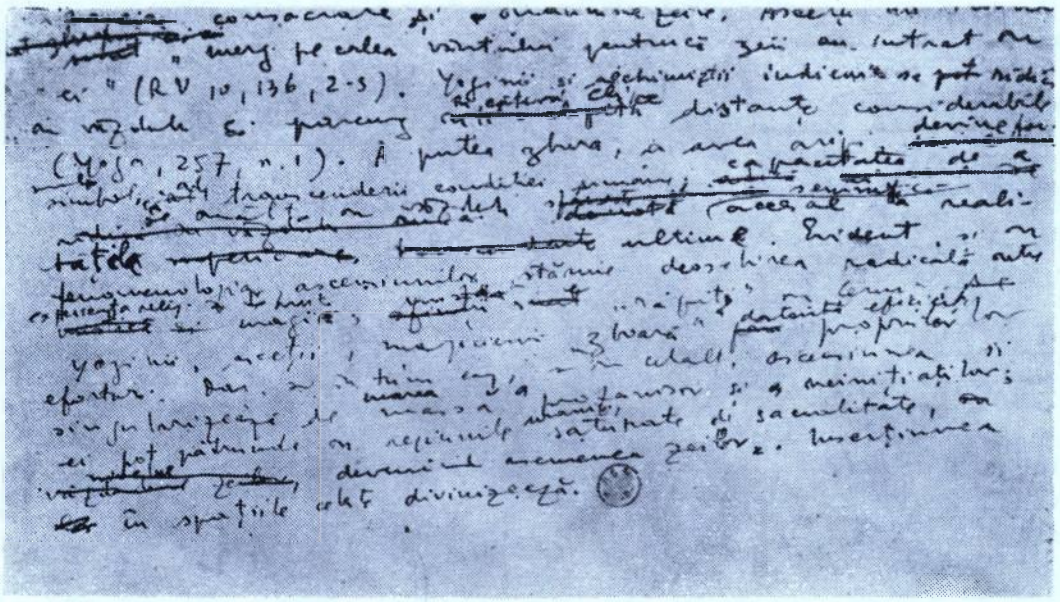

printre atîţia alţi zei cereşti, procreează indefinit [111] făpturi monstruoase, totuşi urîndu-i şi avînd grija să-i « lege » în Tartar sau în pîntecul Pămîntului? Să fie oare amintirea negativ valorificată a « timpului aceluia », cînd Creaţia nu-şi avea încă fixate normele, cînd orice putea naşte din orice, cînd lupul se [112] culca lîngă miel şi leopardul lîngă ied? Pentru că aşa cum vom vedea, una din caracteristicile « timpului aceluia » auroral, paradisiac, era absoluta libertate, verificată pe toate nivelurile realului, deci şi al speciilor. În foarte multe tradiţii s-a păstrat caracterul fluid, monstruos al creaţiilor care au avut loc « atunci », la începutul lumii. Să fie singularizarea thero-genezică a lui Uranos un comentariu « iraţionalist », pentru a pune în valoare regimul introdus de Afrodita şi controlat mai tîrziu de Zeus, al « speciilor fixe », al ordinei, echilibrului şi ierarhiei, aşa cum a fost el intuit de spiritul grec? [113] Sau am fi îndrituiţi să vedem în lupta [114] uranizilor procesul de [115] substituire a zeilor heleni [116] divinităţilor substratului prehelenic? [117]

Oricare ar fi explicaţia acestei creaţii aberante, fapt este că Uranos a dispărut din cult încă înainte de timpurile istorice. Locul lui a fost luat de Zeus, al cărui nume exprimă [118] limpede esenţa [119] lui celestă. Asemenea lui Dyaus, Zeus păstrează onomastic valorile [120] « strălucire » şi « zi » (cf. skr. *div*, « a străluci », « zi ». Cretanii numeau ziua *dia*, Macrobius, I, 15, 14; cf. Cook., *Zeus*, I, 1 sq.) şi etimologic e solidar atît cu *dics*, cît şi cu latinescul *dies*. Dar, evident, nu trebuie limitat domeniul lui la ceea ce s-a numit, abuziv, « Cerul senin, strălucitor », considerîndu-se funcţiile [121] lui meteorologice drept excrescenţe ulterioare sau influenţe streine [122]. *[F] 22* Trăznetul era arma lui Zeus, şi lui îi erau consacrate locurile lovite de fulger, Enelysia. Titlurile lui Zeus sunt transparente, mărturisind, toate, mai mult sau mai puţin direct, legăturile lui cu furtuna, ploaia, fertilitatea. Astfel e numit Ombrios şi Hyettios (pluvial) [123], Urios (trimiţătorul vînturilor favorabile), Astrapios (Fulgerător), Bronton (Tunător) etc. E numit Georgos (Fermier) şi Chtonios (Cf. Hesiod, *Op.* V, 455) pentru că el comandă ploaia, el asigură rodnicia cîmpurilor. Chiar şi aspectul [124] lui animalic (Zeus Lykaios sub formă de lup căruia i se aduceau sacrificii umane, cf. Nilsson, 371 sq.), se explică tot printr-o magie agricolă (sacrificiile aveau loc în timp de secetă, de calamitate meteorologică [125]). S-a observat mai de mult că Zeus, deşi divinitatea supremă a pantheonului grec, are relativ mai puţine sărbători şi un cult mai redus ca alţi zei şi s-au încercat [126] felurite explicaţii ale acestei anomalii (cf. Nilsson, 369).

De fapt, ca orice divin[itate] celestă, Zeus nu e întotdeauna [127] actual în viaţa religioasă, totuşi el domină două importante sectoare: agricultura şi ispăşirea. Tot ceea ce implică asigurarea unei bune recolte (meteorologia, ploaia) şi purificarea de păcate, cade sub jurisdicţia celestă. « Purificarea » şi « iniţierea » prin « trăsnet » sau reprezentanţii lui (« piatra de trăsnet », « rombul ») sunt rituri arhaice, care dovedesc nu numai vechimea divinit[ăţilor] celeste, dar şi vechimea intuirii lor sub aspectul [128] dramatic, furtunos. Sugestionaţi de etimologia lui Dieus, mulţi învăţaţi [129] uită cu destulă uşurinţă unitatea intuiţiei arhaice a div[inităţii] uranice. Zeus e, firește, Suveran; dar a păstrat mai limpede ca alţi zei cerești caracterul de « Părinte ». El este Zeus pater, Juppiter, arhetipul [130] şefului familiei patriarhale. Concepţiile sociologice ale etniilor ariene sunt reflectate în profilul său de pater familias. Această funcţie explică pe Zeus Ktêsios, pe acel « Haus pater » pe care helenii [131] l-au purtat în toate migrările lor, şi care, ca un adevărat « duh al casei » era înfăţişat sub formă de şarpe. « Părinte » şi « Suveran », Zeus devine în chip firesc divinitatea cetăţii, Zeus Polienos, iar regii îşi căpătau autoritatea de la el. Polimorfia aceasta se poate însă reduce întotdeauna la aceeaşi structură: supremaţia aparţine Părintelui, adică Creatorului, atoate făcătorului. Elementul acesta « creatural » este evident în Zeus nu pe plan cosmogonic (pentru că nu el a făcut Universul [132]), ci pe plan biocosmic: el comandă asupra izvoarelor *[F] 23* fertilităţii, el e stăpînul ploii. E creator pentru că e «fecundator » (uneori este şi el un « taur », cf. mitul Europei). Şi această « creaţie » a lui Zeus depinde [133] în primul rînd de toată drama meteorologică prevestitoare şi aducătoare a ploaiei. Supremaţia lui e de ordin patern şi suveran totodată, garantează buna stare a familiei şi a Naturii şi, prin forţele lui creatoare, şi prin autoritatea lui de paznic al normelor.

14 [134] Italicul Juppiter, ca şi Zeus, era adorat pe înălţimi, muntele cumula un multiplu simbolism: era « înalt », revelînd transcendenţa, era mai aproape de Cer, era locul unde se adunau norii şi se dezlănţuiau trăsnetele [135]. Olimpul a fost doar [136] un munte [137] norocos, dar Zeus era prezent pe orice colină. Poreclele lui Juppiter nu sunt mai puţin vorbitoare [138]: *Lucelius*, *Fulgur*, *Fulgurator*. Ca şi lui Zeus, stejarul era semn lui Juppiter, pentru că fulgerul îl lovea cu o mai stăruitoare frecvenţă [139]. Stejaru din Capitoliu aparţinea lui Juppiter Feretrius, « *qui ferit* », cel care loveşte, numit de asemenea şi Juppiter-Lapis, reprezentat printr-un silex. Ca toţi zeii cereşti, Juppiter pedepsea fulgerînd; şi pedepsea în primul rînd pe cei ce-şi călcau cuvîntul dat, cei care violau un tratat. Juppiter Lapis consacra tratatele internaţionale; un fetial ucidea un purcel cu silexul sacru, proclamînd: « Dacă poporul roman violează tratatul, să-l lovească Juppiter aşa cum lovesc eu acum acest purcel cu piatra! » (Bosonoff, 49). Juppiter era divinitatea supremă, suveranul absolut, Juppiter omnipotens, Ju[ppiter] Optimus Maximus. Titlurile acestea supravieţuiesc chiar în textele literare: *summus deum regnator* (Naevius, f. 15); *meus pater, deorum regnator, architectus omnibus* (Plautus, *Amphitr[ion]*, 44 sq.); *deum regnator nocte caeca caelume conspectu abstulit* (Accius, fr. 33) etc.[140]

Ca un adevărat suveran cosmic [141], Juppiter intervine în istorie nu prin forţa militară — ca Marte — ci prin prestigiile magiei. Dumézil (*Mitra-Varuna*, 33; *Jupiter, Mars, Quirinus*, 81), a pus în lumină această magie, a lui Juppiter, amintind episodul scăpării Romei; cînd sabinii, stăpîni pe Capitoliu, ameninţau să nimicească prin panică armata romană, Romulus imploră pe Juppiter: « Fă să înceteze spaima romanilor, opreşte fuga lor ruşinoasă ». În aceeaşi clipă, ca prin farmec, le revine curajul, contraatacă şi ies biruitori (Plutarc, *Romulus*, 18; Tit. Liv., I, 12), Juppiter intervenise în chip magic, acţionînd direct asupra forţelor lor spirituale [142].

Vorbind despre semnoni, Tacit menţionează (*Germania*, c. 39) credinţa acestui neam germanic într-un zeu suprem, *regnator omnium deus*, fără să se transmită numele lui [143]. Germanii, tot după Tacit, adorau în primul rînd pe Mercurius şi Mars; adică pe Wothan (* Wothanaz nordicul Odhin) şi pe Thôrr (* Tîwaz; vechiul hoch a Zio, anglo-saxonul Tio; de la *Tiwaz*, corespunzător lui * Dyeus, *deivos*, *divus*, cu sensul

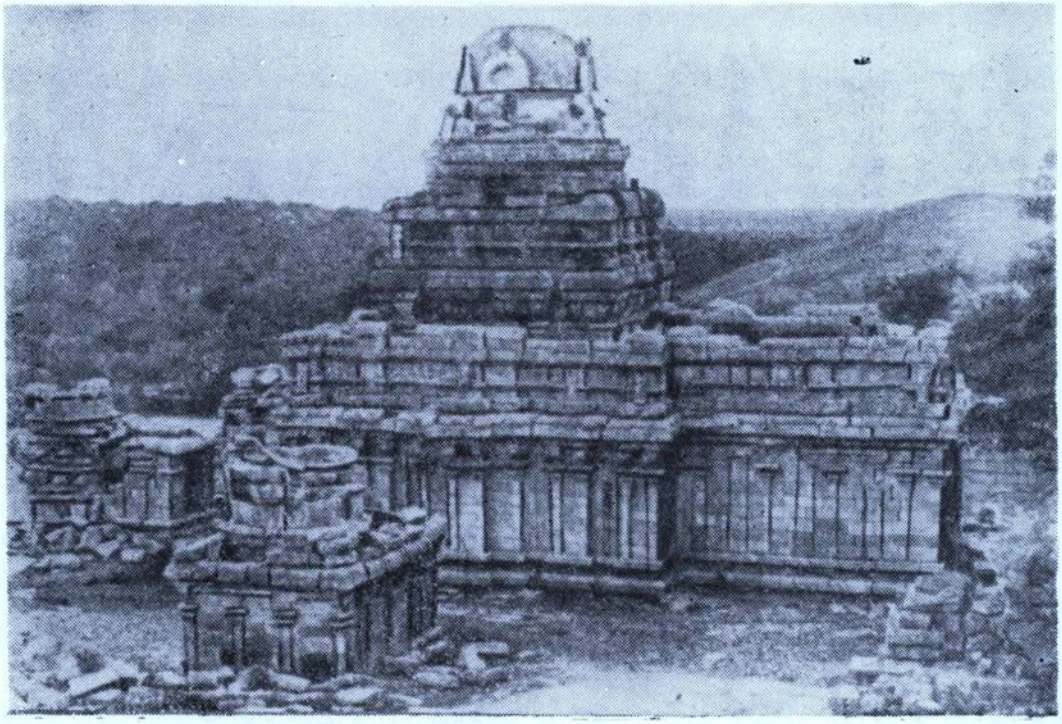

geric de « zeu »). S-a văzut în * *Tîwaz* pe *regnator omnium deus* (Hommel, *Die Haupt Gottheiten der Germanen bei Tacitus*, passim) străvechiul zeu germanic al Cerului, Thôvr (Donar) este, ca şi Indra şi Juppiter un zeu al furtunei, şi al combativităţii [144]. *[F] 24* Deosebirea între Uranus care îşi « leagă » adversarii şi cunoaşte viitorul (prezice primejdia care îl ameninţă pe Kronos) şi Zeus care luptă [145] eroic cu fulgerele, sau între « magicianul » Varuna şi combativul Indra — o reîntîlnim, cu inevitabilele alterări, şi în mitologia germanică. Thôrr este prin excelenţă campionul zeilor, arhetipul eroilor germanici; Odhin, deşi e implicat şi el în nenumărate lupte, învinge fără efort prin « magia » lui (ubicuitatea, metamorfoza, puterea de a-şi paraliza adversarul prin frică « legîndu-l »). Aşa cum a arătat Dumézil (*Dieux des Germains*, 19 sq.) se păstrează aici arhaicul diptic indoarian al « Suveranului magic » şi « Suv[eranului] erou », al posesorului forţei spirituale şi fizice.

Notă [146] Regăsim [147] acelaşi diptic şi în mitologia babiloniană: Ea, divinitatea apelor şi a înţelepciunii, nu luptă eroic [148] cu monştrii primordiali, Apsu şi Mummu, ci îi « leagă » prin incantaţii magice şi apoi îi omoară (*Enuma Eliş*, I, 60—74). Marduk, după ce e învestit de adunarea zeilor cu prerogativele suveranităţii absolute (aparţinînd pînă atunci zeului ceresc Anu; IV, 4 şi 7) conferindu-i-se [149] sceptrul, tronul şi *pelû* (IV, 29), porneşte lupta cu monstrul marin Tiamet, asistăm într-adevăr la o luptă eroică. Dar arma capitală a lui M[arduk] rămîne [150] totuşi « plasa » care e « darul Tatălui său Anu » (IV, 49; I, 83). M[arduk] e fiul lui Ea, dar, oricare i-ar fi paternitatea, ea e de esenţa [151] suveranităţii magice. M[arduk] leagă pe Tiamat (IV, 95), o pune în « lanţuri » şi o « omoară » (IV, 103). Leagă de aseme[nea] pe toţi zeii şi demonii care o ajutaseră şi îi zvîrle în temniţe şi în caverne (IV, III—114, 117, 120). Marduk dobîndeşte prin luptă eroică Sura, dar [152] păstrează totodată şi prerogativele suv[eranităţii] magice.

Ne aflăm aşadar, în cazul lui Odhin (U'odin) şi Thorr (Donar) [153], în faţa unor zei uranici co[m]pletaţi cu prestigiile [154] specializate ale celor două tipuri de suvera-

nități, și mai cu seamă modificați prin influențe și procese laterale diferite. Îndeosebi Odhin (Wodan) prezintă un caz dificil, refuzîndu-se unei definiții simpliste. El a evoluat pe căi multiple, însușindu-și atributele divinităților agricole și ale fecundității și devenind și un zeu chtonic-funerar [155], căpetenia sufetelor [156] eroilor morți. Analogiile religiei [157] wodaniste cu șamanismul păstorilor nord-central asiatici au fost puse în ultima vreme din ce în ce mai ferm în valoare (cf. Closs, 665 și n. 62). Wodan este «marele șaman» care stă spînzurat de arborele lumii timp de 9 nopți (*Hâvamâl* str. 134—141) și descoperă runele, dobîndind astfel [158] puterile sale magice (fără îndoială, aluzie la [159] un ritual inițiatic). Chiar numele lui trădează pe stăpînul lui *Wut* [160], *furor religiosus* (*Wodan, id est furor*, scrie cronicarul Adam von Bremen). [161] Beția entuziastică și excitarea mantică, educația «magică» din școlile skaldice, toate acestea își găsesc analogii în tehnicile șamanistice. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că Odhin-Wodan este o divinitate străină germanilor (cum s-a încercat de nenumărate ori să se demonstreze), ci că «specializările» lui ulterioare l-au silit să-și însușească feluri prestigii și să se asemene, astfel, cu tipuri divine exotice.

Celții cunoșteau pe Taranis, fără îndoială un zeu al Cerului furtunos (cf. irlandez *torann* «tunet»). Baltícul Perkūnas *(perkunās* = fulger*)* și protoslavul [162] Perunŭ (cf. polonez *piorun* = fulger) sunt și ei zei supremi cerești, manifestîndu-se în primul rînd ca furtună. Numele lor au fost apropiate [163] de divinitate vedică Parjanyas și germ. Fjörgyn, mama lui Thorr, iar acum în urmă de Phorkys, *[F] 25* părintele Graielor — Peleiadelor (Krappe, *Les Péléiades*). Și prin nume (* *perkus*, *querqus*) și prin cult, divinitățile acestea uranice [164] sunt în strînsă legătură cu stejarul și cu anumite paseri prevestitoare a vremii (paseri prevestitoare a furtunii sau a primăverii, cf. Harrison, *Themis*, 94 sq.) Dar [165], cel puțin sub forma lor istorică, trădează o accentuată «specializare»; ele sunt, în primul rînd, div[inități]le furtunei; controlează anotimpurile [166] aduc ploaie și, ca atare, sunt div[inități] ale fertilității [167]. Stejarul din Dodona era sacru lui Zeus, dar lîngă el se aflau porumbeii sacri, simbol al Marei Mame telurice, [168] ceea ce indică [169] o străveche hierogamie a Zeului celest-uraganic cu Marea Zeiță a fecundității, fenomen [170] pe care-l vom reîntîlni pe o vastă arie.

---

[1] Primele 7 rînduri suprimate sînt o reluare a celor spuse într-o pagină anterioară: «*Cerului*» *sau a* «*zilei*» *(Dyavi dyavi* «*de la zi la zi*»*). Cîndva, desigur, Dyaus s-a bucurat de venerabilitatea unei adev[ărate] div[inități] și ni s-au păstrat anumite urme în textele vedice, perechea Dyāvāprthivī (*«*Cerul și Pămîntul*»*, Rig Veda I, 160), invocația către* «*Cerul Tată*» *(A. Veda, 6, 4, 3) către* «*Cerul care știe totul*» *(AV I, 32, 4). Dar încă de la începutul epocii vedice locul lui Dyaus a fost ocupat de alt zeu, Varuna, care a păstrat cu destulă fermitate atributele uranice, dar care totuși nu poate fi redus cu exclusi[vitate] la o divinitate a cerului.*

[2] inițial: *respirația*

[3] *fși* suprimat

[4] *timpul* suprimat cu creionul

[5] paranteza adăugată ulterior, cu cerneală verde

[6] cuvîntul adăugat ulterior, deasupra rîndului

[7] inițial: *explică*

[8] inițial: *virtuți; prestigii* adăugat ulterior (cu creionul)

[9] *ele* suprimat

[10] *pune* (suprimat cu creionul)

[11] inițial: *căci ei*

[12] inițial: *formulă*

[13] inițial: *fără îndoială*

[14] *de adineaori* — suprimat

[15] Ultimele trei cuvinte adăugate ulterior, sînt scrise deasupra rîndului.

[16] inițial: *Rege*

[17] inițial: *Într-adevăr* (suprimat cu creionul)

[18] Ultima frază adăugată ulterior (cu creionul) pe o fișă separată, prinsă cu o clamă de foaia de bază, și cu indicație de introducere în text.
[19] *acesta*, suprimat
[20] inițial: *de aceea*
[21] inițial: *paznicul*
[22] Începînd cu *El e garantul...* adăugat ulterior (cu creionul) pe o altă fișă separată, prinsă și ea cu o clamă de foaia de bază și cu semn de introducere în text.
[23] inițial: *caracter*
[24] inițial: *lui*
[25] inițial: *stăpînirea for[ței]*
[26] suprimat: *se observă astăzi tendința de a urma*
[27] inițial: *explica*
[28] inițial: *au ca scop*
[29] Ultimele două cuvinte adăugate ulterior.
[30] suprimat: *Dumézil chiar*
[31] inițial: *magic*
[32] inițial: *virtuțile*
[33] inițial: *natura sa*
[34] *suveranul*, suprimat
[35] inițial: *nu e decît reproducerea terestră a*
[36] inițial: *și-a făcut-o*
[37] inițial: *Dumézil*
[38] inițial: *valori*
[39] inițial: *celeste* (suprimat cu creionul)
[40] adăugat ulterior
[41] ultimele 4 cuvinte adăugate ulterior
[42] *sacerdoților* suprimat
[43] adăugat ulterior
[44] *prin simplele lui funcțiuni* suprimat
[45] suprimat: *care, așa cum a arătat Dumézil în mai multe excelente monografii este aceea de a acționa.*
[46] inițial: *prestigii*
[47] inițial: *aceste valori*
[48] inițial: *am observat;* apoi: *se observă* (cu creionul suprimate).
[49] ultimele două cuvinte adăugate ulterior
[50] inițial: *zilnice*
[51] inițial: *Ființei*
[52] inițial: *la*
[53] inițial: *aduce cu sine*
[54] adăugat ulterior (cu creionul)
[55] inițial: *pun în primejdie chiar*
[56] *dar de:* suprimat
[57] *însă:* adăugat ulterior, cu creionul
[58] *a fost:* suprimat
[59] inițial: *a putut «crește»*
[60] ultimele trei cuvinte adăugate ulterior, cu creionul
[61] ultimele trei cuvinte adăugate ulterior, cu creionul
[62] inițial: *existenței;* apoi: *experienței*
[63] După această propoziție Eliade notase cu cerneală: *[De modificat]*. Un semn de trimitere introduce apoi următorul pasaj, scris în grabă, cu creionul, pe o jumătate de pagină prinsă cu o clamă de foaia de bază.
[64] *religioasă* — suprimat
[65] ultimele 2 cuvinte adăugate ulterior
[66] *se*, adăugat ulterior
[67] *celest*, adăugat ulterior
[68] inițial: *transforme*
[69] inițial: *punînd-o*
[70] suprimat: *dealtfel, s-a luat obiceiul să se asemene Ahura Mazdă cu Asura prin excelență, Varuna.*
[71] *totuși* — suprimat
[72] inițial: *care asociază pe*
[73] inițial: *din* (suprimat cu creionul)
[74] inițial: *suntem*
[75] *bine* — adăugat ulterior
[76] inițial: *e fără*
[77] inițial: *integrității cuvîntului dat, al contractului*
[78] suprimat paranteza: *(mithra = «contract»)*
[79] ultimele două cuvinte adăugate ulterior

[80] inițial: *culpabililor*
[81] inițial: *fertilitatea;* apoi: *prosperitatea,* anulat și el
[82] inițial: *vină*
[83] inițial: *eventualele lui resturi*
[84] cuvînt adăugat ulterior
[85] inițial: *mai*
[86] inițial: *arhaică*
[87] inițial: *făurit de*
[88] Urmează 14 rînduri suprimate: *Un adevărat* [suprimat apoi] *Uranos este ceva mai mult și totodată ceva mai puțin decît un zeu al Cerului: în Grecia Uranos a păstrat mai integral caracterele lui naturiste; el este Cerul. Hesiod ni-l înfățișează* (Theog[onia] *126 sq): aducînd cu sine noaptea acoperă, înfierbîntat de dragoste, Pămîntul, «apropiindu-se și întinzîndu-se în toate părțile»* (*Hesiod,* Theogonia). *Din Uranos n-a mai rămas nici o urmă, nici un element de cult și nici o imagine propriu-zisă în religia greacă, în afară de mitul lui, și acest mit se reduce la o neistovită hierogamie, creatoare de monștri și o querelle dinastică. Nu ne-a rămas decît mitul lui. Dar în afară de mitul lui, nu ne-a rămas nimic din Uranos, nici măcar o imagine. Eventualul lui cult a fost [...]*
[89] *apropiindu-se de Pămînt,* suprimat
[90] inițial: *împreună cu dramaticele ei consecințe este prin excelență o vocație uranică.*
[91] inițial: *din*
[92] *un mit* — suprimat
[93] suprimat: *Uranos era menționat atunci cînd*
[94] inițial: *contaminare cu religia telurică*
[95] inițial: *monstruoasă*
[96] *unii:* suprimat
[97] inițial: *sînul*
[98] inițial: *încurajat*
[99] inițial: *găsește*
[100] inițial: *remarcat*
[101] *este* — suprimat
[102] Ultimele 6 cuvinte adăugate ulterior.
[103] *spune Apollodor* — suprimat
[104] Ultimele 6 cuvinte adăugate ulterior.
[105] inițial: *deosebește*
[106] *zeii,* adăugat ulterior
[107] inițial: *scrie*
[108] Paranteza adăugată ulterior, cu creionul, pe o fișă separată, anexată cu o clapă foii de bază și cu semn de trimitere în text.
[109] inițial: *fecunditatea*
[110] *unei* — șters
[111] inițial: *cu exclusivitate*
[112] *putea:* suprimat
[113] *Să fie oare,* suprimat
[114] *dinastică a* — suprimat
[115] ultimele două cuvinte adăugate ulterior, cu creionul
[116] *pantheonului* — suprimat
[117] Suprimat: *(Urme dintr-un Uranos egeean, Themis, 176, caută și alte influențe).* Paranteza tăiată și fraza precedentă sînt scrise pe o fișă separată, lipită în dreapta foii de bază.
[118] inițial: *trădează;* apoi *păstrează și mai*
[119] inițial: *originea*
[120] inițial: *sensul de*
[121] inițial: *atributele*
[122] suprimat: *Nehring (p. 195 sq.) și alți savanți socotesc că orice abătea de la aricul * Dieus, [F] 22 de la «Cerul luminos» implică influența zeilor orientali ai furtunei. Am văzut însă că chiar cei mai «primitivi» zei cerești cuprind în esența lor schimbările meteorologice și atributul lor principal e fulgerul. Întocmai ca și Zeus care avea ca armă trăsnetul.*
[123] inițial: «cel care plouă»
[124] inițial: *forma*
[125] inițial: *opreliști*
[126] suprimat: *să se explice această anomalie printr-o substituire a lui Poseidon, ceea ce e inexact, mai mult*
[127] inițial: *e mai puțin*
[128] inițial: *forma*
[129] inițial: *savanți sunt înclinați*
[130] *reprezentantul,* suprimat
[131] inițial: *doricii*
[132] inițial: *Cosmosul*

[133] inițial: *nu se poate*
[134] cifra e adăugată mai tîrziu, cu creionul
[135] inițial: *pregăteau furtunile*
[136] inițial: *numai unul*
[137] *mai*, omis
[138] inițial: *tot atît de transparente*
[139] *acest copac* — suprimat
[140] Rîndurile următoare, pînă la *forțele lor spirituale*, sînt scrise ulterior, cu cerneală (mai închisă), pe altă pagină prinsă cu o clamă de foaia de bază și cu semn de trimitere în text.
[141] omis: *stăpîn pe prestigiile magice*
[142] omis: *Același caracter de suveran absolut*
[143] omis: *Divinitatea supremă a Germanilor aparținea lui*
[144] ultimele trei rînduri anulate: *iar pe nivelul activităților cum a pus în lumină Dumézil (*Mythes el Dyeux Germains*) iar pe nivelul sociologic, al luptei, al forței și combativității.*
[145] inițial: *își pedepsește*
[146] *Nota* e scrisă pe o jumătate de pagină cu o altă nuanță de cerneală. Anexată printr-o clamă de foaia «de bază», are semn de trimitere în text
[147] omis: *cu inevitabile alterări*
[148] cuvînt adăugat ulterior
[149] inițial: *dîndu-i-se*
[150] inițial: *este*
[151] inițial: *că e o*
[152] *își* — suprimat
[153] suprimat: *destul de departe de profilul zeilor uranici*
[154] suprimat: *specializate ale suveranității specializate și evoluții pe căi diferite*
[155] *psychopomp*, suprimat
[156] *hoardelor*, suprimat
[157] inițial: «*lui*»
[158] adăugat ulterior cu creionul
[159] ultimele două cuvinte adăugate ulterior
[160] ultimele 4 cuvinte adăugate ulterior
[161] *căci* suprimat
[162] inițial: *slavicul*
[163] inițial: *puse în legătură cu*
[164] inițial: *celestă*
[165] inițial: *uneori*
[166] inițial: *vremea*
[167] *pămîntului* — suprimat
[168] inițial: *tot acolo erau sacre columbele*
[169] inițial: *ne descoperă*
[170] suprimat: *frecvent în isoria religiei*

Mircea ELIADE
O scrisoare editorială

AM AVUT O MARE BUCURIE CÎND MI s-a încredințat redactarea celor două volume beletristice Mircea Eliade, apărute în anul 1969 la „Editura pentru Literatură": *Maitreyi. Nuntă în cer* și *La Țigănci și alte povestiri.* Volumul de proză fantastică cuprinde nuvele și povestiri apărute înainte și după cel de-al doilea război mondial. Unele dintre ele au văzut lumina tiparului în România *(Domnișoara Christina, Șarpele, Secretul doctorului Honigberger, Nopți la Serampore)*, altele, purtînd data redactării lor, au fost scrise tot în limba română *(Un om mare*, Cascaes, februarie 1945; *Douăsprezece mii de capete de vite*, Paris, decembrie 1952; *Fata căpitanului*, Täsch, iulie 1955; *Ghicitor în pietre*, Chicago, martie 1959; *La Țigănci*, Paris, iulie 1959; *Podul*, decembrie 1963.

Scrisoarea pe care am primit-o de la Mircea Eliade, datată 28 iulie 1969, trădează nerăb-

darea autorului de a vedea volumul de proză fantastică. Îi promisesem că, îndată după apariţia cărţii, îi vom trimite la Paris (Place Charles Dullin, nr. 4) exemplarele cuvenite.

Totodată, am primit de la Mircea Eliade 28 de pagini, format mare, conţinînd indicaţiile cu privire la eliminările şi modificările pentru volumul de eseuri ce urmează să reproducă textele cărţilor publicate în România, înainte de război, inclusiv anul 1943.

Autorul nu considera că trebuie adăugată eseistica sa «din ultimii 25 de ani, scrisă, în mare majoritate, în franţuzeşte».

Mircea Eliade notează eliminările care trebuie efectuate.

De pildă:

a) din volumul *Oceanografie:* pp. 145—149, 174—178, 231—235 etc.

b) din volumul *Fragmentarium:* pp. 115—118, 124—126 etc. Modificările, îndeosebi de ordin stilistic, ţin cont de semnificaţia expresiei, de nuanţarea ideii.

c) Unele rectificări privesc greşeli de tipar, care abundă în cărţile ce urmează a fi reeditate.

Dăm cîteva exemple:

clefs în loc de chefs
privi în loc de primi
lupă în loc de luptă
dimensiunea în loc de dimineaţa
realităţilor în loc de realităţi
studiul în loc de studiului etc.

d) Altă categorie de modificări cuprinde cuvinte preferate celor iniţiale:

antrenat în loc de tîrît
modeste în loc de nevrednice
trupului în loc de cărnii
dobîndea în loc de căpăta
sfărîmate în loc de sparte
formele în loc de ritmurile
operă în loc de bucată
caracteristica în loc de caracterizarea etc.

Oferim această scrisoare spre publicare cu sentimentul că ea va servi reeditărilor viitoare ale operei scriitorului.

Elena BERAM

«...aşteptînd volumul de proză fantastică»

28 iulie 1969

Mult stimată Colegă,

Vă mulţumesc pentru scrisoarea din 21 iunie, primită mai de mult, dar la care nu m-am grăbit să răspund, aşteptînd volumul de proză fantastică. Sora mea îmi scrie că i-aţi telefonat, anunţîndu-i întîrzierea apariţiei volumului şi adăogînd că aşteptaţi cu nerăbdare răspunsul meu. Mă grăbesc să-mi cer scuze. Cum plec într-o săptămînă la Roma, vă scriu în mare grabă. Mă bucur că veţi trimite la tipografie şi volumele de eseuri. Nu ştiu dacă trebuie să adăogăm şi texte scrise după apariţia *Insulei lui Euthanasius*. Eu făcusem astă toamnă o selecţie, dar nu voi mai avea timp s-o dactilografiez înainte de plecarea la Roma. În orice caz, nu mi se pare reprezentativă pentru eseistica mea din ultimii 25 de ani, scrisă, în mare majoritate, în franţuzeşte.

Din păcate, nu voi putea vizita, în vara aceasta, ţara: sunt prins de treburi (colocvii, congrese etc.).

Luna septembrie voi fi la Paris (4, Place Charles Dullin, Paris 18), punînd la punct *De Zalmoxis à Gengis-Khan*, pentru „Payot" — şi făcînd corecturile la volumul care trebuie să apară la toamnă la „Gallimard".

M-aş bucura mult să găsesc la Paris cîteva exemplare din proza fantastică.

Încă o dată, mulţumiri pentru tot ce-aţi făcut! Cu cele mai sincere sentimente, al d[umneavoa]stră

Mircea ELIADE

«HRONICUL ŞI CÎNTECUL VÎRSTELOR»

Lucian BLAGA — Sextil PUŞCARIU

Dialog epistolar, VII

«...sunt în fond un om patologic legat de ţară...»

LXXX

Cluj, 8 VII [19]36

Dragă Lulule,

Ieri s-a hotărît în Consiliul Facultăţii să se publice vacanţa catedrei de Estetică literară. Am putut să obţin ca publicarea să se facă abia pe la 15 ianuarie, ca să mai cîştigăm timp. Azi îi scriu şi lui Goga să încerce ceea ce mi-a promis.

Dacă nu reuşim cu amendamentul legii, vom încerca pe calea cealaltă a concursului, care are avantajul că nu poate nimeni să-ţi zică vreodată că n-ai intrat pe poarta principală în Universitate.

Sînt sigur că la concurs vei reuşi. Din două motive: ai înaintea tuturor, pe lîngă faptul că eşti Blaga, şi titlul de membru al Academiei. Al doilea: preşedintele comisiei voi fi eu. După experienţa de la alte concursuri reuşeşte candidatul pe care-l vrea preşedintele.

Alătur textul legii cu privire la concurs, ca să-l studiezi. Pregăteşte o broşurică cu titluri şi lucrări, în care vei reproduce cîteva din cele mai hotărîtoare fragmente de recenzii asupra cărţilor tale şi din studiile scrise despre tine.

Ar fi poate posibil încă să facem catedra de estetică (filosofică). Dar cred că e mai bine s-o lăsăm ca estetică literară. În calitatea ta de scriitor şi eseist eşti indicat să faci din ea ceea ce ne trebuie.

Cu bine şi sănătate

Sextil PUŞCARIU

Dacă te hotărăşti să vii încoace, ar fi bine s-o faci mai devreme, ca să fii pe aici înainte de concurs.

LXXXI

Viena, 19 dec[embrie] 193[6]

Iubite Domnule Profesor,

Breazu îmi atrage atenţiunea asupra unei chestiuni « formale » care îmi face unele griji. E vorba despre doctoratul meu în filozofie. Teza a fost intitulată *Kultur u[nd] Erkenntnis*. (O variantă mai pe scurt a apărut în românește.) Teza are o parte primă în care încerc să arăt anume « legi » ale « culturii » în genere (variabilitatea funcțională a « ideilor » etc.), inclusiv deci ale ideilor conținute în creațiile artistice, cari prin definiție țin de « cultură ». Teza în limba germană cuprinde și referințe la aceste creații artistice. Totuși în partea aplicativă a ideilor generale, și în preponderență, teza mea e de teoria cunoașterii. Examenul de doctorat l-am dat și din estetică, *însă pe diplomă nu e indicat decît titlul lucrării (Kultur u[nd] Erkenntnis)*.

Nu mi s-ar putea face excepție pe-o bază formală? «Estetica » poate fi inclusă în « Cultură », totuși — mă întreb, dacă — nu mi s-ar putea reproșa că n-am doctoratul în specialitatea catedrei!?

Aici încep din nou șicanele, încît e probabil că totuși voi fi transferat sau rechemat.

Sărbători și an nou cu bine și sănătate! Cu toată dragostea

BLAGA

Breazu îmi scrie chiar că « concurentul » se gîndește chiar la acea excepționare

LXXXII

Cluj, 25.XII.[19]36

Dragă Lulule,

Am fost ieri la Goangă. S-a ivit adecă o posibilitate nouă de a te avea la Cluj pe care aș vrea s-o folosesc. Te rog însă de cea mai perfectă discreție, căci în asemenea cazuri cunoașterea planului în cercuri mai largi l-ar putea zădărnici.

Iată de ce e vorba:

E probabil ca în locul lui Valaori [120], mort în toamnă, va fi chemat la București Capidan [121]. În cazul acesta, la catedra lui vreau să-l recomand pe Pop (Sever) [122]. Conferința de dialectologie a lui Pop — care depinde de catedra mea — se poate schimba în filosofia culturii. Pop și-ar lua angajamentul să facă — de la catedra de lingvistică — cursurile de dialectologie, încît ne putem dispensa de conferința lui. Firește că lui Goangă i-am cerut ca să transforme conferința lui Pop în catedră. Cum el are tot interesul să-l plaseze pe Liviu Rusu la estetică, am văzut că e bucuros de soluția aceasta.

---

[120] Iuliu Valaori (1867—1936), filolog clasic, profesor la Universitatea din București *(M.V.)*.

[121] Theodor Capidan (1879—1953), lingvist, specialist în studiul dialectelor românești sud-dunărene, profesor titular la Universitatea din Cluj; chemat, la 1 oct. 1937, la Universitatea din București *(M.V.)*.

[122] Sever Pop (1901—1953), lingvist, unul din autorii *Atlasului Lingvistic Român*. Conferențiar de dialectologie la Universitatea din Cluj (definitiv în 1937) *(M.V.)*.

Acum, pentru lămurirea mea, — în cazul că s-ar ivi greutăți (căci schimbarea unei conferințe în catedră cere un plus bugetar și o lege specială) — te rog răspunde-mi dacă:

1) Ai fi aplecat să renunți la diferența de salar — minimală de altfel — între conferențiar și agregat (rămînînd ca să recuperăm această diferență după ce ai fost numit și cînd va fi o constelație favorabilă)?

2) Dacă ai primi să vii momentan în calitate de conferențiar, rămînînd însă să cerem ridicarea conferinței la rang de catedră într-un an sau doi?

Cred că ai putea să primești aceste condiții — dacă altfel n-ar merge — care-ți creează numai dezavantajii materiale pentru moment. În schimb vei avea marele avantaj de a fi pus piciorul solid în Universitate și la o disciplină pe care o dorești însuți. (Eu cred că mai curînd sau mai tîrziu tot ne scăpăm de Marin Ștefănescu, dacă între timp nu va fi chemat la altă Universitate.)

La concursul de filosofia culturii cred că nu vei avea contracandidat și bunăvoința întregii comisii.

Goangă a ținut să mă asigure — după ce l-am lăsat să înțeleagă că intrarea lui la Academie e în funcție de ținuta lui Blaga — că are toate simpatiile pentru tine. Dar am văzut că ține mult să-l « cazeze » și pe Rusu și să elibereze conferința lui pentu alt elev al său. Cred că și în cazul că combinația mea nouă nu va reuși și se va ținea totuși concursul de estetică, Goangă nu vaface greutăți. Mi-a spus chiar că nu va primi să facă parte din comisie, ca să nu fie nici un prilej de bănuială că-l părtinește pe Rusu. În orice caz mi-a făgăduit că nu publică catedra înainte de ce știm dacă va fi chemat Capidan la București sau nu. Prin aceasta cîștigăm timp pentru ca să trecem eventual amendamentul legii prin parlament (care ar fi bun și pentru *chemarea* ta la filosofia culturii). Citesc în gazete că Goga e la Viena. Caută să-l întîlnești și să-l convingi să aducă legea din inițiativă particulară. Nu-i spune însă nimic de noua combinație. Îi vom cere concursul pentru ea numai dacă ea va deveni actuală.

Sărbători fericite!

SEXTIL

Dacă vei fi mutat la București, ai putea să te ocupi și personal de catedră, căci, orice combinație se va face, va trebui să ai în parlament sprijinitori.

LXXXIII

Wien, 28 dec[embrie] 1936

Iubite Domnule Profesor,

m-am frămîntat negrăit săptămînile acestea. Principala primejdie a unui concurs e pentru mine aceea că, dacă s-ar întîmpla să fiu refuzat, mi s-ar închide *definitiv* (!!!) intrarea în universitate. Știind cum stau lucrurile cu Estetica lit[erară], comisia eventuală și probabilă nu e tocmai sigură (de la eucurești ar veni Dragomirescu), de la Cluj — cine? — Așa că trebuie procedat cu nespusă precauție. Situația fiind de așa natură, drept să-ți spun că mi-au *surîs* noile posibilități despre cari îmi scrii. *Accept pe oricare de subt toate punctele!* Totuși te rog să lucrezi pentru dobîndirea maximului. Să se transforme conferința în catedră. Dacă nu se poate nicidecum, atunci

— oricum. Las totul la buna d[umi]tale părere. În orice caz mi se pare că de la Goangă s-ar putea obţine cel puţin — **timp!** Cu Goga am vorbit, e foarte bine dispus, dar — el speră să facă amendamentul cu propriul său parlament, în martie, aprilie.

După ultimele ştiri voi fi mutat la Berna. Poate la 1 febr[uarie].

Îţi mulţumesc din inimă pentru multele strădanii ce le depui pentru soarta mea, care dacă ar fi *numai* a mea, nu mi-ar face atîtea griji. Sunt în fond un om *patologic* legat de ţară. Cît de simplu ar fi fost dacă n-aş suferi de asemenea metehne. Să fi plecat la San Francisco, să fi stat acolo, bine plătit, renunţînd la scris, şi să mă fi întors doar mort pentru a fi aşezat în ţărîna din Lancrăm!

Încă o dată: an nou cu bine!

LULU

LXXXIV

[Viena, ianuarie 1937]

Iubite Domnule Profesor,
cele mai călduroase mulţumiri pentru scrisorile din urmă!

Eu am fost la Bucureşti, unde am vorbit şi cu Goga. A promis să vorbească în chestia amendamentului. (Fiind timpul aşa de scurt, nu prea am nădejde!)

Cît priveşte situaţia mea la legaţie, nu-i exclus să fiu încă menţinut, cu toate că nu mai am nici o plăcere să stau. Dar n-am ce să fac. E şi foarte greu să te muţi în plină iarnă. Iar cu sănătatea o duc — aşa şi aşa. De cîteva săptămîni o mică temperatură, a cărei cauză n-o cunosc încă. Dacă nu intervine vreo piedecă de netrecut — sunt hotărît să trec prin concurs. Dar îţi închipui în ce hal de demoralizare mă găsesc. Sfatul acesta mi l-a dat însă şi Crainic.

Cum de aici nu pot urmări publicarea, m-aş bucura dacă ai fi aşa de bun să-mi atragi atenţiunea, prin Breazu (şi *recomandat*!). Speranţa mea e în preşedinte, care va copleşi desigur cu autoritatea sa toată comisia. Ah, Doamne, dar ce greu e să te mai pregăteşti de «examen» la 41! Dacă mi-ajută „steaua", voi bea şi acest pahar.

De sărbători vă dorim tot ce sufletul vă doreşte! Şi de anul nou încă — treizeci de ani!

Cu toată dragostea cea mai devotată

LULU

LXXXV

Wien, 21 ian[uarie] 1937

Iubite Domnule Profesor,
situaţia mea s-a lămurit în sfîrşit aşa că de la 1 febr[uarie] sunt transferat la Berna. Acolo voi fi cu Antoniade, un om fin şi aşa zicînd un bun prieten. În speranţa că exilul nu va mai dura mult, îmi trimit însă mobila la Sibiu.

Goga a fost pe-aici, mi-a promis din nou amendamentul. Pentru cazul că ar veni un guvern Vaida, am vorbit cu Tilea [123], care va face tot ce omeneşte este posibil. Concursul lui Mironescu de asemenea *absolut* sigur. Vă rog numai să aveţi bunătatea de a mă ţine în curent cu situaţia, fie d[umnea]ta, fie Breazu.

---

[123] Viorel V. Tilea, om politic ardelean, avocat, ministru de externe. L-a sprijinit pe Blaga în cariera sa diplomatică *(M.C.)*.

Cînd sosesc la Berna, o să comunic adresa.

Acolo sper în timp de două-trei luni să isprăvesc al treilea vol[um] din *Trilogia culturii: Geneza metaforei și sensul culturii.* (Jumătate e gata.)

Zilele acestea trimit discursul de recepție la Academie: *Elogiul satului românesc.* Îmi face impresia că Goga nu va avea timpul necesar să pregătească un răspuns, încît dacă nu ți-ar fi prea neplăcut, te-aș ruga tot pe d[umnea]ta. Ești singurul om cu mîna fericită întru cît privește soarta mea.

Cu ocazia împlinirii celor 60, îți dorim cei trei blagești din toată inima încă 30! (Mai mult, cred că omul ar refuza singur!) Și realizarea tuturor planurilor științifice și literare, cu orizonturi de patriarh al graiului românesc!

Cu toată dragostea cea mai devotată

LULU

LXXXVI

Berna, 6 febr[uarie] 1937

Iubite Domnule Profesor,

înainte de a pleca de la Viena, am primit scrisoarea d[umi]tale. Toate mulțumirile. Sunt în așteptarea viitorului. Steaua mea e în mînile d[umi]tale.

Te rog să ai bunătatea de a mă ține în curent cu cele ce se întîmplă. Primirea scrisorilor d[umi]tale o s-o confirm de fiecare dată, ca să știi dacă nu s-au pierdut.

Deocamdată adresa la legație.

Toată dragostea, tot devotamentul

LULU

LXXXVII

Cluj, 21.II.[19]37

Vin de la Goangă, care a sosit azi la Cluj. Chibzuind bine toate posibilitățile și toate șansele și după ce m-am consultat și cu unii colegi, am ajuns la convingerea că cel mai bun lucru este totuși să te prezinți la concursul pentru estetică. I-am spus deci lui Goangă că te vei prezenta și poate să dea drumul publicării concursului. Știu pe de altă parte că Rusu e foarte plouat de cînd știe că te are concurent. În comisie voi fi eu președinte, va fi Goga, Grimm [124] de la noi, iar de la București probabil Caracostea [125], care e un mare admirator al tău (Mihalache Dragomirescu e bolnav). Breazu îți va scrie tot ce trebuie să faci și-ți va comunica data publicării concursului. Va fi bine să vii ceva mai [î]nainte la Cluj.

Bănuiesc că Goangă va mai căuta vreo modalitate să-mi propună pentru ca să salveze estetica pentru Rusu, deși el mi-a declarat că pentru a nu face impresie de parțialitate nici nu va primi să fie membru în comisie.

Te voi ține mai departe la curent. Confirmă primirea acestor rînduri.

Cu bine!

Sextil PUȘCARIU

LXXXVIII

[Berna] 27 febr[uarie] 1937

Iubite Domnule Profesor,

azi am primit scrisoarea cu privire la ultima convorbire cu Goangă. Am trimis astăzi lui Breazu un memoriu de titluri și lucrări să-l dea la tipar. [126]

---

[124] Petre Grimm (1881—1944), profesor titular de limba și literatura engleză la Universitatea din Cluj. Colaborator al Muzeului Limbei Române *(M.C.)*.

[125] Dimitrie Caracostea (1879—1965), critic și istoric literar, profesor la Universitatea din București *(M.V.)*.

[126] *Curriculum vitae. Memoriu de titluri și lucrări*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească", 1937, 22 p. *(M.C.)*.

Studiul meu avansează.

Ar fi bine ca ţinerea concursului să coincidă cu sesiunea Academiei, cînd îmi ţin discursul. După socoteala mea, cam aşa ar veni.

Mulţumiri şi multă dragoste

LULU

LXXXIX

Cluj, 20.III.[19]37

Dragă Lulule,

Ţi-a scris Breazu că s-a publicat concursul. El va avea loc tocmai pe cînd vii în ţară şi pentru Academie. Goga mi-a telefonat că Angelescu [127] n-a primit modificarea cu membrii Academiei. Va merge foarte bine şi cu concursul.

La discursul tău de recepţie avea să răspundă Goga. El fiind foarte ocupat, m-a rugat pe mine să-l fac [128]. Eu cred că e mai bine să-l facă Petrovici. Şi iată de ce:

1) Răspunsul lui va trage în cumpănă la concursul tău.
2) Îl va face desigur bine.
3) E bine să existe între filosofii din secţia literară de la început raporturi bune.
4) Eu am spus despre tine ce aveam de spus şi n-aş vrea să mă repet. Ce să spun lucruri nouă — despre opera ta filosofică — mi-ar trebui o pregătire pentru care nu am timpul necesar.

I-am scris lui Petrovici. El îmi răspunde textual: «nu ştiu şi chiar mă îndoiesc că i-ar face şi lui [Blaga] plăcere. O spun aceasta constatînd — cel puţin în ce mă priveşte — că a făcut totdeauna complectă abstracţie de înaintaşii săi în ţara aceasta, cu care n-a căutat nici să facă cunoştinţă. Să nu fie aceasta un semn că e mult mai cuminte să nu mă bag în această chestiune? Firește aceasta nu schimbă cu nimic aprecierile mele obiective despre opera lui».

Cînd a fost vorba de tine în secţie, el a spus că va face el răspunsul, pentru ca să arate cît de mult ţine la tine. Şi scrisoarea de acum şi-o începe: «mi-ar fi greu să solicit o însărcinare care nu mi s-a propus din capul locului de către biuroul Academiei, deşi, cum zici d[umnea]ta, prezentam cele mai multe analogii (în orice caz cele mai complecte) cu noul academician».

Vezi dar că ar vrea să te primească el. Ar fi bine, cred eu, să-i scrii tu şi să-l rogi să facă el răspunsul. Spune-i că n-ai cerut acest lucru de la început auzind că Goga dorea să te primească el, dar că acum, aflînd că Goga n-are timp, eşti bucuros să fii primit de unul care e filosof şi critic literar în acelaşi timp. [129]

---

[127] C. Angelescu era ministru al Educaţiei Naţionale *(M.V.)*.

[128] La 2 martie 1937 Goga îi scrie lui Puşcariu: «Cu amendamentul voi încerca zilele acestea. Am o rugăminte. Te rog să mă ajuţi şi Tu. Iată ce e. De la Academie mi-au repartizat mie discursul pentru primirea lui Blaga. Mi-e peste putinţă să-l fac. Mai întîi că nu i-am citit toate cărţile — în special cele filosofice şi al doilea **nu** am vreme. Te rog ia asupra ta acest răspuns, îl cunoşti mai bine, anul trecut ai făcut o amplă expunere şi e meritul tău de a-l fi introdus la Academie. Te rog, dragă Sextile, primeşte şi răspunde-mi» (Scrisoare inedită, în *Arhiva Puşcariu*) *(M.C.)*.

[129] După numai trei zile, la 23 martie 1937, Blaga îi scrie lui I. Petrovici în conformitate cu sugestiile lui Puşcariu: «Sunteţi şi cel mai apreciat filosof român, şi critic literar, calităţi exclusiv ale d[umnea]voastră, dar cari îmi dau oarecum şi mie dreptul de a face acest apel!» („*R.I.T.L.*", tom. 18, nr. 1, 1969, p. 121) *(M.C.)*.

Scrie-mi direct la București pe adresa Liei Manoilescu (34 Bdul. Palatul Cotroceni), căci miercuri (24 III) am o conferință la București, iar vineri (26 III) voi fi la Academie, unde voi aranja lucrurile. Și mai bine e să-mi telegrafiezi: roagă [pe] domnul Petrovici [să] facă răspunsul. În același timp îi scrii și tu — dacă, bineînțeles, această combinație îți convine.

Toate cele bune și la revedere în curînd.

Sextil PUȘCARIU

XC

[Telegramă]

Berna, 23.III.1937

Roagă Petrovici facă răspunsul stop este singurul filosof român apreciez enorm =

BLAGA

XCI

București, 27.III.[19]3

Dragă Lulule,

Am vorbit ieri cu Petrovici. Primește. Era încîntat de telegrama ta, pe care i-am arătat-o. I-am spus că răspunsul lui la discursul de recepție va contribui să-ți netezească drumul la Universitate. Un motiv mai mult, mi-a zis, ca să-l facă. Mi-a cerut cărțile tale, în special volumele de literatură. I le voi trimite din Cluj. Cred însă că ar fi mai bine să i le trimiți tu, cu cîteva rînduri, dacă le ai la Berna. Aștept dar două vorbe de la tine.

Am vorbit și cu Motru, care e decanul Facultății de Litere în București, pentru reprezentantul acestei facultăți la concurs. *Nu* va fi trimis Mihalache Dragomirescu. Va fi numit Gusti și Caracostea supleant. Cum Gusti nu va veni cu siguranță — tocmai pe atunci trebuie să fie la Paris la expoziție — rămîne Caracostea, care e cu trup și suflet pentru tine. M-am înțeles și cu el. El va fi raportorul, încît va sublinia de la început deosebirea între tine și ceilalți candidați. Am vorbit și cu Goga, care va fi în comisie între profesorii de la Cluj.

Fiindcă în comisie va fi și Grimm, care a suplinit catedra de estetică în cei 2 ani din urmă, m-am interesat indirect care sînt cărțile după care și-a făcut cursul. Iată-le:

Estetica lui Hegel vol. I (pînă la formele clasice ale artei)

Kant, *Kritik der Urteilskraft* (cu problema autonomiei artei)

Volkert, *Aesthetik*

Neumann, *Istoria esteticii* (în « Natur — u. Geisteswissenchaften » — e limita pînă la care a ajuns în cercetările mai nouă estetice).

Apoi, firește, Aristotel, Plato, Plotin, Schopenhauer, Taine.

Ai tot timpul să le răsfoiești și să ți le împrospătezi.

Să te aștepți mai ales ca una sau chiar două din probele care vi se vor da vor fi probleme de interpretări ale unor opere literare, mai degrabă din scriitori recenți decît vechi, cu preferință insistîndu-se asupra fenomenologiei, deci într-o ramură în care tu ești mai tare decît ceilalți.

S-auzim de bine!

Cu toată dragostea

Sextil PUȘCARIU

(Text stabilit și note de Magdalena VULPE și Mircea CENUȘĂ)

Lucian BLAGA — Domnița GHERGHINESCU-VANIA

Dialog epistolar, III 1942

«*DOMNIȚEI, MAREA VINOVATĂ CĂ poezia românească nu conține*» — sună dedicația lui Lucian Blaga pe exemplarul dăruit Domniței Gherghinescu-Vania din ediția *Poeziilor* sale definitive (1942). Faptul că afirmația nu era doar un compliment de circumstanță, îl dovedește, credem, chiar corespondența în discuție. Într-adevăr, Domnița Gherghinescu, ea însă scriitoare și traducătoare, a fost totodată una din acele făpturi complexe și pline de grație pe care cei care le-au cunoscut le-au înconjurat cu o aură de devoțiune și legendă, ale cărei reverberații ajung prin timp, la noi cu forța și prospețimea oricărui fenomen organic. Cine ar încerca o radiografiere a acestui fenomen ar trebui să constate apartenența lui la o categorie mai largă, aceea cuprinzînd personalități feminine de excepție, precum Bettina von Arnim, Lou Andréast, Salomé Martha Bibescu, personalități care au polarizat în jurul lor un viu curent spiritual, precum și omagiile și devotamentul unor mari personalități ale epocii lor. Domnița părea înzestrată — mărturiile contemporanilor concordă în acest sens — cu darurile unui tip special de hierofant, fiind de fapt inițiatoarea laică în orizontul frumosului și al spiritualului. Cei care îi căutau apropierea aspirau — conștient sau nu — să intre în spațiul potențial al misterului și al revelațiilor decisive. La rîndul ei Domnița simțea nevoia de a se dărui spiritual, de a fermeca, de a stimula creația. «La toți pasul îmi dau seama — spune ea însăși într-o însemnare tîrzie — cum fiecare nu suspină decît pentru ale lui. Nu pot pricepe focul cu care mi-am consumat viața pusă mereu în slujba altora. Ce fel de suflet am avut, Doamne!?»

Traducerile ei: *Prințișorul* de Antoine de Saint-Exupéry, publicată în revista „*Luceafărul de ziuă*“ din Brașov, *Cărarea pierdută* de Alain Fournier, la care se fac referințe în corespondența cu Blaga sau *Fermina Marquez* și *Din viața copiilor* de Valéry Larbaud, corespondența

cu Blaga, cu Arghezi, cu soțul ei, cugetările și fragmentele strînse de D. Gherghinescu-Vania în volumul *Cartea pierdută* (apărut în 1972, după moartea scriitoarei), toate de o calitate literară pregnantă, nu se constituie propriu-zis într-o operă, dacă prin operă înțelegem concretizarea unei proiecții libere și compacte în orizontul spiritului obiectiv. Ele reprezintă mai mult un amalgam subiectiv care îi împlinește biografia sentimentală și intelectuală. Adevărata ei operă e, probabil, construcția propriei sale personalități, puternice și armonioase, în pofida bolii care a chinuit-o toată viața. Astfel că dedicația lui Arghezi pe volumul de *Scrieri* — « Doamnei Domnița cu mustrarea că nu ia pana poeziei adevărate, așteptată » — e, în parte, justificată prin aceea că Domnița avea într-adevăr un puternic temperament artistic, reprimat sau nelăsat să se întrupeze plenar de faptul că în ea se afla o excepțională consumatoare de artă și în special de poezie. Opinia ei că « mediocritatea în creație nu dă niciodată ascendent asupra excelenței în receptare » (vezi prefața lui M. Gafița la volumul *Cartea pierdută*), care a făcut-o parcimonioasă cu propriul scris, îi dădea în același timp o atracție irezistibilă pentru marea poezie. De aici și obiecțiile critice la adresa artei minore, sentimentale sau păsuniste, cărora le-au căzut victimă și poeți de talia unor Coșbuc și Alecsandri. Dar tot de aici iubirea pasionată pentru poezia lui Blaga și a lui Arghezi, plăcerea senzuală și intelectuală în același timp pentru creația autentică din orice domeniu, ca și pentru alte forme de manifestare ale spiritualului, cum ar fi conversația subtilă și în general « conclavul minților scînteietoare ».

« *A duce dragostea de artă pînă acolo încît să faci din tine o capodoperă e minunat.* » Acesta este mesajul trimis spre noi prin timp de o personalitate feminină de excepție, care a reușit — și legătura ei cu Blaga stă mărturie în acest sens — să facă din iubire și din poezie o experiență decisivă în procesul de ascensiune a spiritului dinspre fenomenal spre mitic și sacru.

Simona CIOCULESCU

«...cînd o suna grav arama lui octombrie aștept... să-mi bată inorogu la poartă»

XLVI

4 sept. 1942

« De ce taci cînd fermecată
inima spre tine-ntorn? »

Cam așa ți-ar scrie un licean — nu-i așa Domniță?

Iată sunt multe săptămîni de cînd nu mai am absolut nici o veste de la tine. Cum adică?

Nu cumva ți-a făcut rău noua operație? Nu trebuie să fii atît de egoistă — tăcînd. Sau ai intrat și tu în școala Marelui Anonim, pe care P. de Schumann îl detestă, fără de a fi făcut vreo încercare serioasă de a-i dibui secretele?

Supărarea mea e imensă.

Sunt furios, fiindcă mă aduci în situația de a mă lăsa copleșit de un sentimentalism care nu-mi șade bine.

Plec în 7 sau 8 la Buc[urești].

Voi trage probabil la Hotel Splendid.

Adresa sigură la V. Nicolau. Bul[evardul] Elisabeta 91 bis.

[LUCIAN]

[148402 — B.A.R.]

SALA DE LECTURA

XLVII

[19 sept. 1942]

Dragă Domniță,

acasă am găsit scrisoarea ta postumă cu splendidele fotografii, care îți închipui ce bucurie mi-au făcut! Le găsesc cele mai reușite, și sunt de părere că aceea de lîngă copacul secular ar trebui mărită. Printre flori ești — o floare, vorba ăluia, dar acolo lîngă copacul milenar ești cu adevărat ceea ce ești; zeiță olimpică și pădurатică. Am cercetat-o și cu lupa, și este așa.

Deocamdată, după zilele bucureștene, încerc să mă adun.

Cît de plăcut a fost la Sinaia.

Și cînd ai rămas singură pe terasa corăbiei lui Noe, mi s-a cam rupt inima. Și mi s-a părut că sunt porumbelul slobozit, care nu găsește decît apă, și va fi silit să se întoarcă.

Îți trimit niște tăieturi de ziare, care te interesează.

Poezia ta face școală.

Iar din articolul lui P.C.[61] vei înțelege că cel ce te-a cuprins în inima sa este — nici mai mult nici mai puțin decît — Ardealul integral.

L.

Lucian BLAGA și Domnița GHERGHINESCU-VANIA, pe balconul Sanatoriului din Moroieni

P.S. Pe la 15 oct[ombrie] am premiera *Cruciadei* la Timișoara. Mă duc, dar numai pentru o singură zi, la premieră.

[148403 — B.A.R.]

XLVIII

22. IX. 1942

Domniță,

încep iarăși culorile astea de foc tomnatic (singura întrupare naturală a poeziei, în afară de cealaltă).

Și umblu cu picioarele pe străzile Sibiului, dar cu capul prin poiana Brașovului. Am o senzație care ar putea să fie cea mai bună introducere în pictura cubistă. Fragmentele ființei sînt împrăștiate în spațiu.

E o toamnă așa de frumoasă că mi se pare cea din urmă.

Ți-am trimis un „*Univers literar*".

M-au emoționat grozav acești tineri, pe care în parte nici nu-i cunosc măcar.[62]

Iar Ștefan Baciu — a atins coarde brașovene, stîrnind ecourile adolescenții. Și alte ecouri, cu sunete de corn, prin păduri de fagi.

---

[61] Probabil Pompiliu Constantinescu.

[62] E vorba de „*Universul literar*" din 19 septembrie care îi e închinat. Publică articole I. Frunzetti, Ov. Papadima, Octav Suluțiu, Șt. Baciu etc.

Sibiu 4 oct. 1941

Dragă Domnița,

cer mai întâi mii de scuze că n'am mai trecut să-mi iau rămas bun, deși așa fi dorit cuorul. Dar Maria Ciortea cu alți doi inginieri m'au luat prin surprindere la o oră când nu se putea să mai vin. (După cum vezi după semnătură, scrisul meu o ia în sus, — ăsta-i semnul stării în care mă găsesc!)

Găsit acasă am găsit o adorabilă scrisoricică dela Nicușor, prin care-și cere scuze, deopotrivă cu Domnia-ta, pentru articolul din Gândirea. Articolul a apărut „din greșeală", în locul altuia, care trebuia să apară.

Doamne, Doamne! Cinstit, foarte cinstit!

Acasă am mai găsit și scrisoarea ta. M'a încântat, pentrucă să știi asta. Dar nu te iert cât-ai trăi pentru gândurile pe care nici odată nu le-am avut. Că tu ai vrea să faci colecție de celebrități? (Sunt foarte supărat!)

În fiecare dimineață mă bucur când văd că e frumos: încă o zi pentru răsăritul Domniței! Încă o zi, încă o zi, încă o zi!

La „*Revista Fundațiilor*" am trimes trei poezii medievale:

Domnițele
Indemn de poveste
Veste

care vor apare la 1 nov.

Ce face fina, fina parafina?[63]

Dacă dă febră, să știi de la mine că e din altă parte.

Sunt la Universitate. Încep să apară studenții. Extazului meu melancolic îi fac bine aceste vedenii.

L.

[148404 — B.A.R.]

XLIX

Moroieni, 24 sept. 1942

Dragă Lucian,

Sunt de o săptămînă din nou, aici, în căutarea Țării pierdute. Tare greu trec acum orele! Vezi ce greșit am calculat efectul terapeutic al zilelor mele de concediu. Răbdarea mea rotește pe lîngă forfota bucureșteană și mă îngrijorează. Unde o să găsesc puterea să mai suport cîteva luni de pat și regulament? Dar să las asta. Spun «în fine» și parcă mi-aș da drumul, cu ochii închiși, de la etajul al cincilea, unde locuiesc.

Am primit „*Universul literar*", cu osanalele pentru tine (Zic «osanale» ca să moară de ciudă părintele Stăniloae). Parcă altceva așteptam eu, totuși, de la iluștrii tăi criticanți. De cîte ori citesc ce scriu despre tine, am impresia că punctul principal de înțelegere al operei tale rămîne nespus.

Tare mi-e teamă că nu de la contemporani trebuie să aștept marea, totala înțelegere a scrisului tău! Tu ce zici?

La întoarcere am fost nevoită să istorisesc, de nenumărate ori, «cum a fost la premieră». Am spus tot, de la mărgelele și cerceii mei ca agurida, pînă la apariția ta palidă, din pricina reflectoarelor, pe scena teatrului național. Pînă și fustele picante ale circiumăriței Erji a trebuit să le descriu.

Și altceva nimic. Iar stau cu ochii în tavan și-mi caut vedeniile.

Tomnița e superbă, de aur, «ca o rodie».

---

[63] Aluzie la tratamentul pe bază de infiltrație cu ulei de parafină care apare pomenit și în alte scrisori sub numele de «Sfîntul ulei».

Gerunii şi arinii ard.
Vorbesc adesea cu Colette şi Tilu de tine. Toţi te dorim tare.
Cu revista de filosofie ce se aude?
Nu mă uita şi-mi mai spune cîte o rimă frumoasă. Uite, eu îţi spun una: eu — tu... (rimă sistem Bedişteanu).

DOMNIŢA

[10. III. 356—M.L.R.]

L

29 sept. 1942

Domniţă,
scrisorile tale, adresate mie şi lui Dorli, au sosit tocmai cînd timpul începea să formeze nişte goluri istorice. Erau foarte aşteptate.
De cîteva zile stau mai mult în pat, doborît de o efervescenţă creatoare cum de mult n-a mai dat peste mine. Am scris cîteva noi poezii, încît aproape că aş putea să-mi rotunjesc cu ele obişnuitul volumaş. Vezi, m-am întîlnit la Bucureşti cu un bloc incandescent de poezie, şi incandescenţa a trecut şi asupra mea.
Totuşi, volumaşul nu va apărea decît la anul. Nu vreau să le îmbulzesc (cărţile), — trebuie să-şi facă mai întîi efectul ediţia definitivă. Şi afară de asta ar trebui să luăm, *împreună* şi pe îndelete, în dezbatere, ordinea poeziilor în noul volumaş [64]. Ce părere ai?
Le vei judeca de altfel şi pe acelea care nu merită să intre în alai. Încă vreo cîteva zile şi poezia va trece la somnul de iarnă, căci încep mizeriile şcolare. Lecţiile, lectura, studiul.
Revista de F[ilosofie]?
Totul încă în faza proiectelor. Regret că Marcu era plecat cînd am fost la Bucureşti. Cu el voiam să aranjez chestia financiară.
Ai văzut notiţa cam « mărginită » din „*Gîndirea*“ cu privire la « tinerii » din romanul tău? Bietul Cr[ainic] vrea ca toţi tinerii să fie ca precocii lui Dostoievski (probabil şi senili ortodocşi). S-a supărat că ai avut prea multe elogii [65].
« Şi-apoi să mi se mai spună că rasa nu este o realitate! »
Sper că între timp ai primit *Dumbrava roşie*. Dacă nu ţi-a displăcut, îţi mai trimit şi altele. Să le păstrezi însă *numai* pentru tine. În curînd îţi va bate la poartă inorogul.

L.

[148405 — B.A.R.]

LI

30 sept. 1942

Domniţă,
sunt foarte fericit că astăzi am refăcut mai amplu acele versuri scrise pe dosul unei fotografii. Am impresia că s-a făcut o poezie foarte frumoasă.
Şi acu ceva nou şi mai poetic: ai la mine (o) piele de capră neagră pentru o pereche de ghete, de la Ultra-Marin. Ar fi bine să-i scrii două rînduri. Marin Ciortea, Bucureşti, III, str. Maria Rosetti 32. Ai tu ce ai cu *trenta due!*
Da, uitai: poezia se cheamă simplu de tot:

ARDERE

L.

[148406 — B.A.R.]

---

[64] Noul volumaş aflat în pregătire, care va apărea în aprilie 1943, la Sibiu, se va intitula *Nebănuitele trepte.*

[65] Notiţa cam mărginită din „*Gîndirea*“ a apărut în nr. 7 din 1942 la „Cronica mărunţă“ semnată de N. Crainic. Romanul lui Fournier e considerat minor, iar personajele anacronice, din cauza preocupării exclusive pentru iubire. Li se opun « precocii » lui Dostoievski din finalul *Fraţilor Karamazov* care sînt « vestitorii unei lumi noi de iubire creştină ».

LII

Moroieni, 5 octombrie 1942

Dragă Lucian,

Azi m-am gîndit la tine mai mult ca oricînd: m-am plimbat, pe rouă, în pădure și am cules brînduși « cu viață tîrzie ».

Îți amintești ce jucăușe lumini roșiatice pîlpîiau prin fagii dumbrăvii minunate? Acum e mai roșu, totul.

Am să mă duc în fiecare dimineață să văd cum se face Arderea de toamnă. Știi, e o Tomniță — de-o mirare.

Colette zice mereu că are să-ți scrie și mereu lasă să-i cadă mîna, lenește, pe fotoliu. Suferă de o trîndăvie dulce, ca merele « pătule » în august.

Ce face Cornelia Doamna? Am vorbit ieri, mult, cu Colette, de Domnia-sa. Am vorbit admirativ. Și de Dorli (e un obicei prost, vezi) pe care n-o separ niciodată, în gîndul meu, de tine.

Cînd o suna grav arama lui octombrie, aștept — caldă și castă — să-mi bată inorogul la poartă.

D.

(Cred că pentru descoperirea asta — inorog — ar fi trebuit de mult să afișezi « marcă depusă ». Acum e o invazie.)

[10/IV/156 — M.L.R.]

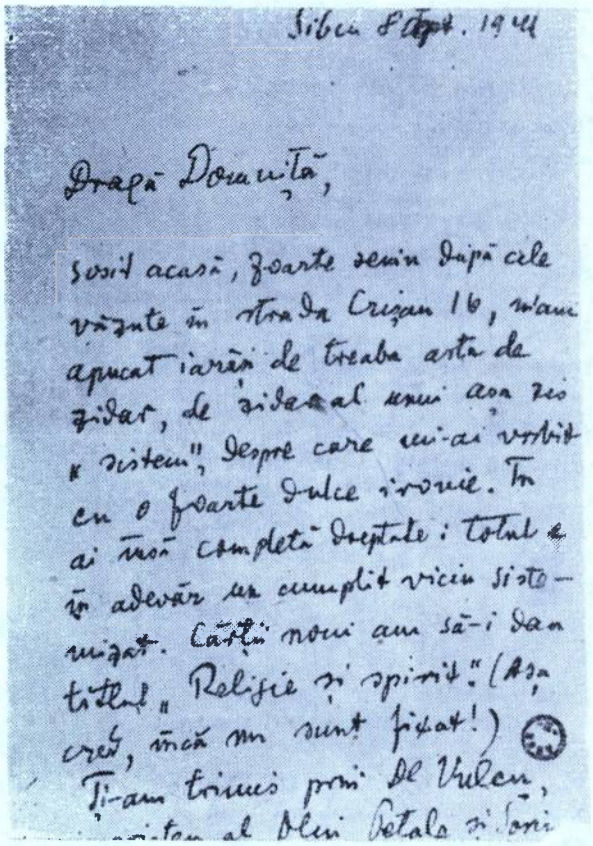

Sibiu 8 Sept. 1941

Draga Doamnița,

Sosit acasă, foarte serios după cele văzute în strada Crișan 16, m'am apucat iarăși de treaba asta de zidar, de zidarul acela zis « zistem », despre care ți-ai vorbit cu o foarte dulce ironie. Tu ai însă completă dreptate: totul e în adevăr un complet viciu sistematizat. Cărți noui am să-i dau titlul « Religie și spirit ». (Așa cred, încă nu sunt fixat!) Ți-am trimis prin dl Vulcu, [illegible]

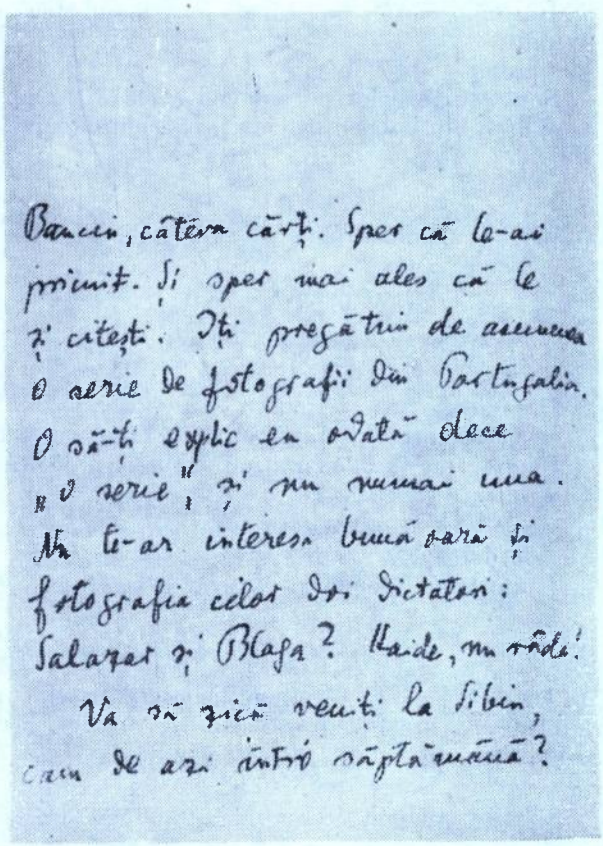

Bancuri, cîteva cărți. Sper că le-ai primit. Și sper mai ales că le și citești. Îți pregătesc de asemenea o serie de fotografii din Cartagalia. O să-ți explic eu odată ce „o serie", și nu numai una. Nu te-ar interesa bucată poată și fotografia celor doi Dictatori: Salazar și Blaga? Haide, mă rîde!

Va să zică veniți la Sibiu, cam de azi într-o săptămînă?

LIII

5 oct. 1942

Domniţă,

Mi-ar plăcea, enorm, îţi închipui, să primesc ştiri despre tine, despre sănătatea ta, despre gîndurile tale.

Bedişean a sosit la Sibiu. Plăcile pe care le-ai dorit sunt comandate de el, la *Buc[ureşti]*. Ocazional le vei primi. I-a telefonat deunăzi soţia de la Sinaia, că ai trecut prin localitate. Cînd, cum, cît, unde, de ce?

Dacă timpul se menţine, am un plan. Dar depinde totul de foarte multe împrejurări.

Ce-ai zice să mă vezi într-o după-amiază cu Cornelia, Dorli, Bedişeanu? Dar nu mai mult de o oră, firește.

Mă tot uit la cerul ăsta de oct[ombrie], coperiș singular al unicei tomniţe, şi mă rog puterilor să-l menţină.

A apărut un al doilea număr «special» al „*Universului literar*“ — tot cu personajul în chestie. Am să ţi-l trimit.

E un an de la vizita în Poiană. Castanele coapte plesnesc şi cad. Aici, ca şi pe Livada poştei «din basmul acelei cetăţi», cineva se găseşte în fierbinte stare poetică. Volumaşul e gata. Conjug în fel şi chip poezia *Ardere*.

Îţi place cuvîntul «agave»? E planta aceea din sud, cu un spin mare, cu braţe verzi-albăstrii. Înfloreşte numai la o sută de ani şi o singură dată în viaţă. I-am scris şi ăleia două strofe. Foarte melodioase. [66]

În sfîrşit, ce să-i faci, zicala e că toamna se numără bobocii. Eu aş vrea să-i numere tomniţa.

Apropo — de boboci.

Sunt foarte gelos pe bobocul acela din pudriera cuiva. Bine a ajuns! Sunt sigur că e unul din bobocii pe care îi păzeam în copilărie prin arinişti. Păzea, să nu te muşte de nas!

L.

[148407 — B.A.R.]

LIV

11 oct. 1942

Domniţă,

ce sărbătoare avu inima auzindu-ţi glasul la telefon. Îmi lipsea de mult căldura lui.

Regret enorm că planul cu excursia a căzut. Bedişeanu are multe mizerii cu chestiile sale.

Va să zică *Dumbrava roşie* nu ţi-a displăcut! Aceea nu e nimic însă în comparaţie cu «arderea».

Ţi-am trimis deunăzi „*R.F.R.*“ *Poctul* are o greşeală de tipar:

«Mereu îşi da sieşi cuvînt
şi pasul său era legănat.»

în loc de «legănat» trebuie *legămînt*. Mizeriile publicisticei! Cînd am făcut *eu* corectura la Buc[ureşti], greşeala aceasta nu era. Ştii tu — tipografii sunt cei ce îşi permit asemenea crime.

---

[66] Poezia inspirată de agave se intitulează *Sud* şi va intra în volumul *Nebănuitele trepte* din 1943.

În *Viziune geologică* este un cuvînt care nu știu dacă știi ce înseamnă: « lemurii »! Sunt un soi de maimuțe multicolore, cu ochi mari cît propriii lor pumni, — odată lemuriile erau stăpînele suverane ale uscatului terestru. Mai există și astăzi multe varietăți.

Aseară am fost la Teatrul „Muncă și lumină". Am cunoscut o tînără actriță: Raluca Zamfirescu, încă la conservator, fiica lui M. Zamfirescu [67], cel cu d-șoara Anastasia. E un talent extraordinar, cred că va putea să joace anumite roluri din piesele mele, rolurile dificile, mai tîrziu.

Pe la 22 oct[ombrie] voi fi pentru două zile la Timișoara, la *Cruciadă* [68]. Sunt foarte curios.

Ascultă Domniță
de ce nu-mi scrii nimic despre sănătatea ta?
Vreau să știu fiecare pas spre bine.
Vreau să te știu de o sănătate genială cum e sufletul tău.

L.

P.S. Îmi scrie Dragoș Prot[opopescu] că a dat „*Gîndirei*" un frumos articol despre opera dram[atică]. [69]

Lui Colette să-i fie rușine că m-a uitat!

[148408 — B.A.R.]

LV

Moroieni, 12 oct. 1942

Dragă Lucian,

Mi-a părut rău, din inimă, că n-ați venit vineri. Îmi făcusem un cîrlionț « spicial » pentru Dorli și comandasem arinilor mei Foc! de trei ori.

Acum arde făgetul în zădar...

Tilu însă era bucuros că v-ați amînat (remarcă) vizita, fiindcă el era obligat, în ziua aceea, să plece la București și v-ar fi pierdut.

Eu — bine. Încep să îndur din ce în ce mai greu singurătatea mare. Muntele a devenit prea magic, se vede. Aș coborî, bucuroasă, jos, pe pămînt, lîngă rădăcini. Dar asta, presimt, nu se va întîmpla decît la topirea zăpezii celei de a doua. Săptămîna trecută am fost de două ori în Sinaia, să-mi conduc, la tren, niște prieteni veniți, cu bomboane și flori, să mă viziteze.

Mi-am amintit masa noastră la dl. Bedițeanu și m-am întors mai tristă la sanatoriu.

Joi a venit — închipuie-ți! — Vlasiu. A venit plin de culori și... nuanțe. Și s-a dus cu paleta neînceputâ. Toamna nu e darnică, cum zice proverbul, cu fietecine.

Scriu în bibliotecă unde îl descifram, cu tine, pe marele indian. [70]

Cînd mai vii să-mi dictezi?

D.

Multe, multe bune și frumoase Corneliei doamna și lui Dorli.

[10.III.347 — M.L.R.]

---

[67] George Mihail Zamfirescu (1898—1939), autorul comediei tragice *Domnișoara Nastasia*.

[68] Premiera piesei *Cruciada copiilor* a Teatrului Național din Cluj (la Timișoara) a avut loc la 27 octombrie 1942. Regia a fost semnată de Ion Olteanu, cu Titus Lapteș, Nunuța Hodoș, Maria Nemeș în rolurile principale.

[69] « Frumosul articol » se intitulează *Teatrul lui Lucian Blaga*, și a apărut în nr. 9/1942 al „*Gîndirii*". Autorul, Dragoș Protopopescu, situează problematica teatrului blagian în context european, făcînd referințe la Maeterlinck, Claudel, Yeats, Craig, Freud, Lawrence.

[70] Desigur Mahatma Gandhi despre care Blaga scrisese studiul-conferință cuprinzînd amintiri din 1931, din Elveția — *Cum l-am cunoscut pe Gandhi*, ținut la Sibiu, Timișoara și Turda.

LVI

14 oct. 1942
Moroieni

Dragă Lucian,

Ce coincidență! Citind... «în memoria lui Rilke» mă oprisem și eu la «pasul său era legănat». Fără să știu că e o greșeală de tipar, îmi păruse cam umoristic.

(«Lipa, lipa, legănată
Vine rața la covată.»)

Citisem împreună cu Dr. A., care e tot în pat, cu febră, și fiindcă mă oprisem, se vede, cu ochii mari m-a întrebat ce e. Am zis că... e frumos. Înțelegi, nu?

Aici a început muzica de toamnă, pe coperiș, ziua întreagă, noaptea întreagă. Aleile, terasele sunt pustii, seara, cînd încep filfiirile romantice.

Stau toată ziua în pat, zgribulită și mă mai vindec nițel.

Azi îmi înlocuiește oleul. Ufff!

Cîteva zile o să fac, din crăpăturile de pe tavan, țări, Arcadii ferice.

Dorli, desigur, a început să învețe seara războaie și regi și să mănînce, seara, castane coapte.

Multe reverențe Doamnei și Domniței.

Era frumos prin august...

D.

Dacă găsești o carte frumoasă la vreo librărie sibiană, trimi-te-mi-o. Te rooog!

[10.III.358 — M.L.R.]

LVII

15 oct. 1942

Domniță

am trimis astăzi la „*R.F.R.*“ pentru nr. de 1 dec[embrie] patru poezii: *Monolog*, *Ardere*, *Sud*, *Epitaf*.

Cornelia, care mi le-a transcris, găsește că *Ardere* e poezia cea mai frumoasă de acest gen (al arderii) în literatura noastră. Și eu sunt de exact aceeași părere. Și mai știi ce-a spus? Zicea: dacă Domnița nu se face sănătoasă nici după o asemenea poezie — !

Am o mare rugăminte: să nu citești nimănui *Ardere* în forma în care se găsește la tine. *A devenit cu totul altceva.* Și afară de asta nu-mi place să le citești altora, *decît după ce apar*. Ne-am înțeles?

Am văzut deunăzi în „*Vremea*“ o *Plecare de pe Venusberg* de V. Gh.[71] M-au cam indignat unele detalii cu proporții de indiscreție.

Sper că l-ai convins că trebuie să-și intituleze altfel poeziile.

Iar sfîrșitul acelei *Plecări*... este aproape o provocare. Iată ce m-a îndemnat să trimit cele cîteva poezii la „*R.F.R.*“ Ha-ha! Întrecere vrea Domnia-Sa?

L.

[148409 — B.A.R.]

---

[71] Referire la poetul și pianistul Virgil Gheorghiu, și el admirator al farmecului și inteligenței Domniței Gherghinescu. Poezia *Plecarea din Venusberg*, apărută în numărul din 11 octombrie 1942 al ziarului „*Vremea*“, e inspirată de Domnița. Conține într-adevăr aluzii care puteau fi considerate «indiscreții» de cei avizați. Provocarea finală, la care se referă Blaga, e conținută în versurile:

«Și mai răspunde-le cu glas pierdut de-amurg
Că vei deschide-o luptă curteană sub arcade
Cînd noul cîntec scînteia-va între-ncrucișări de spade.»

LVIII

18 oct. 1942

Domniță,

chestia de la Timișoara s-a amînat pe sfîrșitul lunii, cînd probabil n-am să pot să mă duc. Am însă încredere în Olteanu.

Au început ploile — și-mi închipui că voi sunteți în neguri de început de lume.

Va trebui să mai rămîi în adevăr acolo pînă la topirea zăpezilor, care încă nici n-au început? Eu te imaginam de Crăciun la Brașov lîngă Uta. Aș fi venit atunci să vă spun multe lucruri frumoase, și, de dragul vostru, și brașovenilor.

Ce faci ziua întreagă? Ai cărți de citit? Eu în curînd voi pune supt tipar *Știință și creație*, dar asta ți se va părea prea de specialitate. Ai vrea poate să pun subt tipar mai curînd volumașul de versuri — dar nu vreau eu. Caut să devină tot mai frumos. Și va deveni. În ciuda amărăciunii în care plutește inima (Recitește-mi ultima scrisoare).

Vladimir Streinu a scris foarte frumos în „*Preoc[upări] lit[erare]*" despre *Mînzul.* [72] M-am hotărît să-i trimit și lui trei poezii.

Veghe (vei tresări)
Răsărit magic
și încă una. [73]

Precum vezi, tomnița aceasta va umple revistele cu poezii de ale mele. Era timpul suprem, căci prea s-au obișnuit poeții cu moartea mea.

Spune-i te rog doamnei Lungu, căreia îi sărut mîna, să-mi scrie dacă te porți cuminte. Și pe toți pelerinii care vor veni prin zăpadă lasă-i să degere afară.

L.

[148410 — B.A.R.]

LIX

24 oct. [1942]

Scumpe Vania,

Îmi spune tînărul Ion Oana că v-a trimis un articol „Pro Bl[aga]", care întîrzie să apară. Din moment ce „*Tribuna*" a publicat un articol despre cartea lui Stalinoae (Contra Bl[aga]) e loial să fie dat și al lui Oana.

Ce mai faci?

De la scumpa noastră Domniță (Domnița spiritului românesc) am știri din cînd în cînd, și singurul meu regret e numai că sunt prea rare.

Al tău cu toată dragostea

LUCIAN

[148469 — B.A.R.]

LX

Moroieni, 26 oct. 1942

Dragă Lucian,

Iar sunt bine după a doua recoltă de ulei. De data asta însă n-am făcut febră mare. Se vede că — așa cum prevedea stăpîna ta — s-a făcut frumos... arderea.

---

[72] Confuzie făcută de poet. *Mînzul* a fost tipărit în nr. 8—9/1942 al „*Preocupărilor literare*" — dar nu l-am găsit comentat nici de Vl. Streinu, nici de altcineva în respectiva revistă.

[73] Într-adevăr, în numărul 11/1942 al „*Preocupărilor literare*" au apărut poeziile: *Răsărit magic*, *Veghe* și *Sfîntu Gheorghe bătrîn.*

După cum scrie abecedarul, zilele îmi devin tot mai lungi și nopțile mi se scurtează. Și n-am ce face nici cu lumina, nici cu întunericul.

Stau toată ziua în pat, zgribulită pînă în inimă, și aștept să vină seara să visez cărări pierdute, apoi să apară dimineața, să văd ce mi se mai întîmplă.

Lumea pleacă, pe rînd, ca toamna cocorii. Vancea, timoceanul, celebrul virtuos al cavalului, s-a cununat, la Sibiu, cu Lenuța — timoceancă și doctoriță — căreia îi propusese încă de acum zece ani: « Vrei să fim mai intimi? » Iaca, acu sunt. Și scrie că-s fericiți și că au... bază bună.

Dr. A. s-a făcut bine și a plecat să-și facă armata, ori să și-o amîne. Dr. R., cel cu mustăți negre, se duce și el, scuturînd aripile, la un sanatoriu bănățean.

Dra L. și-ar face valizele, dar n-o lasă o mică pată umedă, la vîrful plămînului stîng.

Colette și Tilu sunt frumoși, dar departe, ca țările exotice.

Și nu mă mai plimb prin Dumbrava roșie. Tare mi-i jale! Cînd te gîndești că au fost odată poieni, dumbrăvi, livezi și Arcadii...

De tine nu mai vorbesc decît cu mine. Mult de tot.

D.

Multe și calde îmbrățișări Corneliei doamna și lui Dorli

[10.III.359 — M.L.R.]

LXI

30 oct. 1942

Domniță,

nu ți-am scris de mult timp fiind plecat la Timișoara. Reprezentarea *Cr[uciadei] cop[iilor]* s-a făcut în condiții de artă cu totul superioare. Olteanu e în adevăr un tînăr posedat de problemele ce și le pune. A reușit să rezolve cele mai grele momente într-un fel cum nici nu am visat că e cu putință. Spectacolul totuși a suferit puțin din pricina a doi sau trei actori care n-au fost la înălțime ca actori. Olteanu a făcut un maximum, sau chiar mai mult, cu elementele și mijloacele ce le avea. Cînd « mister », cînd « tragedie antică ». Iar drama în general « ritualizată ». Firește — reprezentația e mult prea bună pentru publicul ce-l are Timișoara.

Am ținut acolo și conferința despre Gandhi. Dacă ar fi fost sala de trei ori mai mare, ar fi încăput tot publicul ce încerca să pătrundă. Îți închipui ce va fi la Brașov, cînd voi ține-o acolo, adică atunci cînd vei fi tu prezentă. Altfel mult lucru. În 5 noiembrie încep cursul.

Se anunță alte vreo 3—4 volume ortodoxe contra mea. De la Buc[urești] — Nostim.

Dorli e rău bolnavă, de vreo zece zile. De abia ieri s-a făcut diagnosticul; paratifos. Are și icter. Ieri cînd am sosit mi-a spus: « Cînd ai plecat eram rasă albă, acum sunt rasă galbenă! »

Toate acestea m-au cam răsturnat. Celor de la „*R. F. Regale*“ le-au plăcut grozav poeziile (*Ardere* etc.). Vor apare în fruntea revistei la 1 dec[embrie].

M-a surprins plăcut „*Tribuna culturală*“ a lui Vania. Splendid om e Vania.

Domniță —

L[UCIAN]

[148411 — B.A.R.]

[Va urma]

DIN TAINELE ARHIVELOR

Titu MAIORESCU

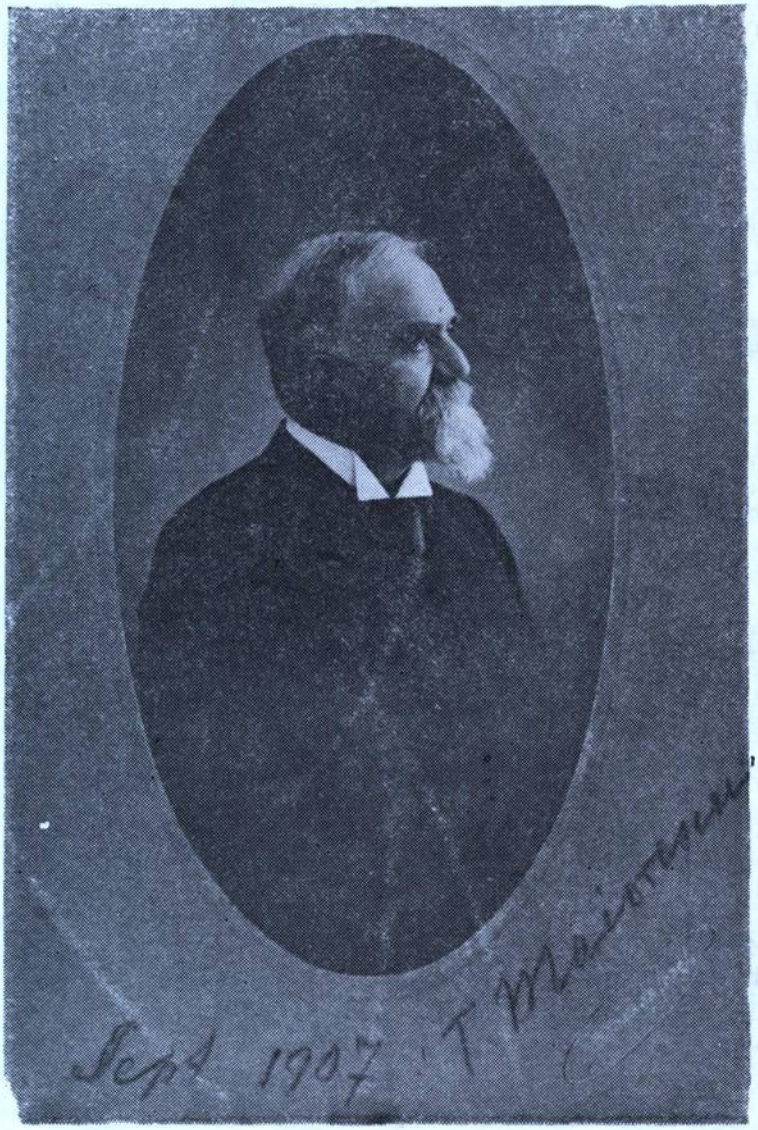

În zbuciumatul an 1880

EPISTOLARUL MAIORESCIAN FURNIzează, pînă la ultimele sale file (caietul ms. 11657, aflat la Muzeul Literaturii Române, este, cum precizează autorul însuşi, cel din urmă al seriei), noi şi noi amănunte despre împrejurări din viaţa marelui bărbat, împletită atît de strîns, vreme de jumătate de veac, cu întreaga viaţă politică şi culturală a României moderne.

Ne vom opri, în paginile ce urmează, asupra cîtorva din aceste file, pe care sînt aşternute, de mîna lui Maiorescu sau a unor persoane din preajma sa, ciornele unor scrisori importante la vremea lor, menite să reînvie din negura trecutului fapte şi gînduri necunoscute pentru noi, sau deformate de trecerea timpului. Adevărul, pentru care Maiorescu a luptat întreaga lui viaţă, iese cu putere la suprafaţă şi din aceste file îngălbenite.

Iată, bunăoară, ciorna scrisorii adresate «*D-Sale D-lui Ministru-Prezident Ion Brătianu*» la 15/27 ianuarie 1880 (ff. 8^{v} —8^{r}):

Domnule Ministru-Prezident,

Am onoare a vă înştiinţa că în şedinţa [1] de mîne [2] a Camerei voi releva o aluziune făcută [3] în discursul D[umnea]v[oa]stră de astăzi [4].

N-am fost [5] în Cameră în timpul cînd aţi vorbit [6]. Dar, din cele ce mi s-au raportat

---

[1] Iniţial: «în şedinţă/ la începutul/ la începutul/ în şedinţa».
[2] Iniţial: «astăzi».
[3] Iniţial: «cuprinsă».
[4] Iniţial: «D-vstră/ ce l-aţi ţinut/ de ieri în Cameră, şi vă rog să fiţi pentru aceasta prezent în Cameră la începutul».
[5] Iniţial: «fost de faţă în Cameră/ putut fi»
[6] Continuarea anulată: «D-vstră».

de amicii care au fost prezenți, D[umnea]v[oa]stră ați făcut în [7] privința atitudinii unora [8] din membrii opoziținii niște [9] imputări [10] care ar [11] putea atinge onoarea lor ca oameni politici și ca [12] români.

În dorința de a se lămuri fundamentul unor asemenea imputări [13] pe deplin și în [14] aceeași Adunare [15] în care s-au și făcut [16], vă rog să fiți prezent la [17] începutul ședinței de astăzi. Sperînd că această [18] scrisoare va găsi o [19] primire favorabilă în simțimîntul D[umnea]v[oa]stră de lealitate, am onoare, Domnule Ministru, a vă ruga să pimiți încredințarea înaltei mele considerări.

T. M[AIORESCU]
Dep[utat] al col[egiului] I
de Iași

Textul ei este aproape identic cu acela publicat de Maiorescu însuși în vol. II al *Discursurilor parlamentare* — în preambulul discursului *În contra insinuărilor și calomniilor*, rostit a doua zi — (p. 418). Ciorna este interesantă pentru că păstrează o serie de redactări anterioare, care aduc, față de textul tipărit, un plus de informații semnificative. La ce se referă scrisoarea? Jurnalul maiorescian nu consemnează decît: «*Scena mea de la Cameră la 16/18 ianuarie [1880] în contra lui Brătianu și parare a atacului lui E. Costinescu în contra mea. Despre aceasta, „Monitorul". Prietenii drăguți către mine cu ocazia aceasta.*» (cf. *Însemnări zilnice*, ed. I. Rădulescu-Pogoneanu, vol. I, p. 331). Vol. II al *Discursurilor parlamentare* (pp. 418 și urm.) prezintă mai pe larg împrejurările: «*În decemvrie 1879 și la începutul lui ianuarie 1880, Camera se ocupă cu convenția pentru răscumpărarea căilor ferate [...]. Discuțiile erau foarte aprinse, mereu se trata între guvernul nostru și societatea acționarilor din Berlin asupra modificărilor de introdus [...]. Berlinul se lăsa greu [...]. În sfîrșit, în ședința Camerei de la 15 ianuarie se votează convenția, cu toate marile, prea marile sacrificii financiare ce se impuneau țării*» observa, cu durere, Maiorescu.

În acea ședință, «*poate spre a decide votul prin o diversiune în contra adversarilor*», continua el, «*ministrul-prezident Ioan Brătianu, după răul obicei de atunci, face iarăși aluzii la lipsa de patriotism a unor români, despre care pretinde că lucrează cu străinii în contra intereselor țării*». Aluzia era prea străvezie pentru a nu se ghici că era vizat Maiorescu însuși, deputat și, în același timp, reprezentant, ca avocat, al direcției căilor ferate. El nu fusese prezent la Cameră cînd I. Brătianu formulase, de la tribună, acele acuzații, dar «amicii» săi îl puseseră îndată la curent. Indignat, s-a gîndit să-i trimită lui Brătianu *a doua zi* de dimineață — cum rezultă din modificările ciornei — invitația de a fi prezent la interpelarea ce intenționa să aducă în acea zi în Cameră. Se răzgîndise însă și trimisese invitația chiar în seara de 15 ianuarie, la «9 ore seara». A doua zi, «ministrul-prezident» — prezent în Cameră — era interpelat întîi de P. P. Carp: «*dacă este în interesul țării și a dezvălirii misterului parlamentar de a întrebuința ca armă de partid insinuări nefundate sau calomnioase*». Duritatea interpelării lui Carp și mai cu seamă a celei rostite imediat după el de Maiorescu («*însuși încărunțitul prim-ministru se înjosește*

[7] Inițial: «mi-au/ mi s-au raportat/ amici/ de cei care/ de amicii care au fost prezenți, D-vstră ați făcut aluziuni/ niște/la».
[8] Inițial: «atitudinea/ atitudinei unora din membrii/ din/ partidului din care».
[9] Inițial: «în cestiunea cesi.../ răscumpărării drumului de fer, care e/ față cu străinătatea».
[10] Inițial: «aluziuni».
[11] Inițial: «sunt de cea mai mare gravitate pentru».
[12] Inițial: «cetățeni».
[13] Inițial: «o asemenea/ motivul/ fundamentul unor asemenea/cu d/aceeași/ aluziuni».
[14] Inițial: «în Cameră puteau fi».
[15] Inițial: «Cameră».
[16] Inițial: «relevat o asemenea cestiune».
[17] Inițial: «la adunare».
[18] Inițial: «simțămîntul/ *[ms. indescifrabil]* D-vstră de dreptate vă va/ lealitate vă».
[19] Inițial: «un sp...».

pînă a întrebuința asemenea arme de calomnie») etc. a stîrnit o furtunoasă discuție în Cameră, în urma căreia I. Brătianu a încercat să-și retragă insinuarea, declarînd, cu perfidie, că nu-l putea viza cu spusele sale din ajun pe Maiorescu, fiindcă... nu văzuse scrisoarea ce pretindea că fusese trimisă în străinătate, pentru a pune la curent societatea acționarilor de la Berlin cu hotărîrile Camerei. După el, a luat cuvîntul deputatul Emil Costinescu, încercînd un atac pieziș, fluturînd pentru a doua oară în Cameră vechea sentință din 1870 de demitere a lui Maiorescu din învățămînt ca «nedemn și înșelător al bunei-credințe» (se știe că el solicitase un concediu de trei luni pentru un motiv, din păcate, cît se poate de real: își pierduse auzul la urechea stîngă și pleca în străinătate pentru îngrijire medicală; specialiștii germani n-au putut însă să-l vindece, iar surzenia la urechea stîngă a rămas definitivă). Acea sentință nedreaptă, datorată, ca și procesul de imoralitate din 1865, adversarilor săi politici, nu fusese nici măcar pusă în aplicare, fiind casată la numai patru-cinci zile de la pronunțarea ei, Maiorescu continuînd a-și ține cursurile la Universitatea din Iași pînă în 1871, cînd ministrul de culte de atunci, Chr. Tell, îl suspenda din învățămînt pentru că, în calitate de deputat, se prezentase la sesiunea Camerei în timpul cursurilor universitare!

Se vede de aici că Maiorescu avusese față de Brătianu o comportare cavalerească, prevenindu-l că-l va ataca a doua zi, dîndu-i astfel răgaz să se pregătească pentru răspuns, dar primul ministru se folosise de acest răgaz pentru a organiza în grabă un atac concentrat împotriva deputatului din opoziție, care își apăra demnitatea.

De altfel, acest «incident» parlamentar nu era lipsit de importanță. Era încă o înfruntare între guvernanți și opoziție, din care nu opoziția a ieșit înfrîntă, deși guvernul I. C. Brătianu a rămas la putere încă șapte ani. Dar, numai peste un an, Brătianu se vedea silit să facă apel la opoziție, oferindu-i trei ministere în cabinetul său, cel căruia i se adresa direct fiind însuși Carp, iar printre cei vizați pentru cele trei ministere aflîndu-se și Maiorescu, atacat cu atîta înverșunare cu un an în urmă.

Filele 99^{v}—100^{v} ale aceluiași caiet-manuscris mai conțin ciornele telegramei și scrisorii (reproduse aici) împreună cu car Maiorescu expedia, la 11/23 nov. 1880, articolul ce deschidea «o cale nouă în politica noastră internațională», apărut la 1 ianuarie 1881 în *„Deutsche Revue"*, sub titlul *Zur politischen Lage Rumäniens (Despre situația politică a României)*. Acesta — «primit la început, ca și *Criticele*, de adversari, cu insulte pentru autorul lui: „vîndut streinilor" etc., iar de prieteni cu rezervă — arăta necesitatea, în împrejurările de atunci ale configurației europenea unei orientări politicé a României spre Puterile din centrul Europei, ca asigurare contra primejdiei rusești (ceea ce s-a și făcut oficial peste doi ani, după întrevederea de la Gastein, între Bismarck și Ioan Brătianu» (cf. I. Rădulescu-Pogoneanu, *op. cit.*, II, pp. XXII—XXIII). «Dicționarul cronologic» *Politica externă a României* (Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, pp. 141 și urm.) informează, de asemenea: «*1881, ian. 1/13.* Titu Maiorescu publică în *„Deutsche Revue"* un articol în care pledează pentru orientarea politicii externe a României spre Puterile Centrale, cu scopul asigurării stabilității pe plan extern a statului român». Peste două luni, în «*mart. 14/26*, Adunările legiuitoare ale țării votează legea de ridicare a principatului la rang de regat (Carol I se va încorona rege la 10/22 mai)»

Fără să fi avut nn cuvînt de spus în pregătirea acestui act, Maiorescu a fost considerat totuși drept unul din factorii care l-au determinat: «*Eu [am fost] salutat peste tot, cu veselie, ca făcător de rege*», nota el în jurnal, amuzat (v. *Însemnări zilnice*, *ed. cit.*, II, p. 10). Au urmat încheierea unei serii de convenții consulare și de comerț cu numeroase state străine: Olanda, Spania, Elveția, S.U.A., Belgia, Grecia Franța, Marea Britanie ș.a., stabilirea de relații diplomatice cu ele și, drept consecință, creșterea prestigiului țării.

tîn «*aug. 26/sept. 7 [1883].* Gastein — se spune în *Politica externă a României* (*op. cit.*, p. 143) — are loc o întrevedere între I. C. Brătianu și O. von Bismarck, premergătoare încheierii Tratatului de alianță dintre România și Puterile Centrale. Bismarck declară că România, pentru a obține alianța Germaniei, trebuie să încheie în prealabil un tratat cu Austro-Ungaria. Orientarea diplomației românești spre o alianță cu Puterile Centrale era determinată de modul în care fusese tratată România de Împeriul țarist, după încheierea războiului cu Împeriul Otoman din 1877—1878, și din cauza

insecurității pe care o cauza statului român politica expansionistă a țarismului în Balcani».

Articolul lui Maiorescu din „*Deutsche Revue*", care punea pentru prima dată problema acestei orientări, a fost tradus de Eminescu și publicat în „*Timpul*", iar «în timpul zvonurilor despre alipirea României la Tripla Alianță (după întrevederea primului-ministru Ion Brătianu cu cancelarul Bismarck la Gastein) a fost reprodus în „*România liberă*" din 4 septemvrie 1883» (cf. nota lui I. Rădulescu-Pogoneanu, *op. cit.*, II, p. 4). În jurnalul său, Maiorescu nu consemnează decît ecourile nefavorabile stîrnite de articolul său, printre rînduri răzbătînd însă o notă de iritare și dezgust, dar și o așteptare calmă a ceea ce avea să urmeze, așa cum preconizase. Astfel: «*miercuri 14/26 ianuarie [1881]*», nota: «*Toate aceste 3—4 zile, numerele „Românului" pline de atacuri contra mea, din cauza articolului din „Deutsche Revue". Vreme de furtună! Prudență și liniște!*» (cf. *Însemnări zilnice*, *ed. cit.*, II, p. 4). Peste o săptămînă, «*marți, 20 ianuarie 1881*», își exprima dezamăgirea și amărăciunea față de atitudinea «amicilor» săi politici cu privire la articol: «*Pogor (ca și Zizin [I. A. Cantacuzino] contra articolului meu din „Deutsche Revue" „une faute". Dar ce însemnează copilărosul Pogor în politică? Și unde a ajuns Zizin în politică? Sînt vindecat de greșeala tinereței de a pune prea mult preț pe opinia prietenilor în contra mea». (Ibidem).* Atitudinea colorlalți conservatori îl aduce chiar pe punctul de a-și da demisia din Comitetul conservator: «*Simbătă 24 ianuarie / 5 fevruarie 1881. Ieri la clubul conservator discuție pînă noaptea tîrziu despre articolul meu din „Deutsche Revue". General Florescu contra, din cauza formei (cică ar fi trebuit să întreb Comitetul), tot astfel gen[eral] Mano, Lahovari totdeauna ceva contra mea, cred că și Las[car] Catargi. Pentru mine numai Theodor Ros[etti] Păucescu, Triandafil. Stirbey lipsea.*

Vroiam să-mi dau demisia.» *(Ibidem*, p. 5*)*.

Ultimul epistolar păstrează și textul acestei proiectate demisii (f. 101^{v}), cu mențiunea marginală: «*Nicht abgegeben, weil am Sonntag 25/I Ministerial — Combinations — Verhandlungen mit Carp dazwischen getreten*» (= *Nepredată, pentru că sîmbătă 25/I au survenit tratative duse cu Carp cu privire la combinații ministeriale).* Iată acest text:

D-SALE D-LUI L. CATARGI,

prezidentul Clubului Conservatorilor

București, sîmbătă 24 ian./5 fev. 1881

D-le prezident,

Am onoare a vă prezenta demisiunea mea de membru al Comitetului conservator [*continuarea anterioară anulată:* «și a vă ruga ca odată cu»].

Primiți, d-le prezident, vă rog, încredințarea înaltei mele considerări.

T. MAIORESCU

Discuțiile din grupul conservator privind oferta lui Brătianu sînt consemnate destul de amplu de Maiorescu în jurnal *(Ibidem*, pp. 5—6*)* și au dus, cum se știe, la respingerea acesteia.

Revenind însă la articolul trimis la „*Deutsche Revue*", care a avut urmările arătate, trebuie să spunem că, din scrisoarea lui Maiorescu reprodusă aici, rezultă că el fusese *invitat* să colaboreze la revista de la Dresda; că, deci, nu el solicitase colaborarea. Mai mult chiar, se poate presupune că, fără această invitație, nici nu ar fi avut intenția de a scrie articolul. Tot de aici se vede că întîrziase să satisfacă rugămintea redactorului Richard Fleischer. Același lucru este atestat și de scrisorile lui Fleischer, adresate în această perioadă lui Maiorescu (la Biblioteca Academiei Române — sub cota S 41 (1—11)/XIII — s-au păstrat 11 scrisori, cîteva din ele mai tîrzii. Prima scrisoare a lui Fleischer, datată 12 mai 1880, arată, fără putință de tăgadă, că el se adresa pentru prima dată lui Maiorescu, al cărui prestigiu ajunsese cunoscut îndeosebi în lumea politică și culturală germană, rugîndu-l să trimită în cursul verii un articol pentru „*Deutsche Revue*", despre orientarea generală politică sau literară a României.

Pentru a spulbera orice ezitare a omului politic român față de publicația sa, Fleischer îl informa că aceasta, cu caracter politic, literar și științific, se bucura de colaborarea unor înalte personalități bine cunoscute în Europa, ca: Barthélemy St. Hilaire, ministrul Lanza, Falk, Lasker, savantul Bunsen ș.a. Ce-i va fi răspuns Maiorescu nu știm, dar la 2 iunie 1880 Fleischer îi trimitea o lungă scrisoare, în care îi arăta interesul revistei pentru stările de lucruri din România. Pînă la 16 septembrie 1880 Maiorescu acceptase, de bună seamă, propunerea lui Fleischer și-i anunțase chiar și titlul articolului, căci la această dată o scrisoare a acestuia cerea trimiterea articolului pînă la jumătatea lui octombrie 1880. Maiorescu îl va trimite, însă, cum se vede din cele două misive reproduse aici, abia la 11/23 nov. 1880, cerînd redactorului să nu apară sub semnătura sa. Fleischer însă, mulțumindu-i, chiar la 26 nov. 1880 — deci fără nici o întîrziere — pentru «interesantul și frumosul» articol, dîndu-și seama de importanța politică a acestuia, cerea autorului să-l semneze cu numele său, pentru confirmarea autenticității conținutului, deoarece — scria el — «mulți români scriu pentru foi germane». Și articolul a apărut sub semnătura lui Maiorescu, care, fără a se consulta cu nici unul dintre «amicii» săi politici — se pare că nici cu Th. Rosetti, cel mai apropiat dintre ei —, a așternut pe hîrtie propriile sale convingeri cu privire la situația politică a României din acel moment, desfășurarea evenimentelor politice imediat următoare confirmînd siguranța și justețea previziunilor sale.

Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU

«...numele meu să nu figureze ca autor al articolului...»

I

RICHARD FLEISCHER,
Dresden

Dep. tel. Bucarest, 11/23 Nov[ember] 1880

Abhandlung etwa zwanzig Schreibseiten sende[20] *mit heutiger Post.*

MAJORESCU

RICHARD FLEISCHER,
Dresda
Dep. tel. București, 11/23 nov[embrie] 1880

Articolul de vreo 20 de pagini scrise îl[21] trimit cu poșta de astăzi.

MAIORESCU

II

EODEM

Bucarest, 11/23 Nov[ember] 1880

Hochgeehrter Herr,
Später als mir[22] *lieb ist, komme ich dazu*[23] *Ihrer*[24] *freundlichen Aufforderung zu entsprechen, und sende Ihnen beiliegenden Aufsatz für die* Deutschen Revue. *Vielleicht*

[20] Inițial: «*geht*».
[21] Inițial: «pleacă».
[22] Inițial: «*mir selbst*».
[23] Inițial: «*endlich*».
[24] Inițial: «*Ihnein beilleg...*».

werden Sie finden, dass der darin entwickelte Standpunct für Deutschland-Österreich von einigem Interesse ist und also nicht umsonst einen Platz in Ihrer Revue erhält. Auf der anderen Seite ist es mir und meinen Gesinnungsgenossen willkommen, ein so hervorragendes Organ zur Darstellung unserer[25] *politischen Stellung benützen*[26] *zu dürfen.*

Ich muss die Bitte hinzufügen, dass mein Name als[27] *Verfasser des Aufsatzes* nicht *figuriert*[28]*. Wollen Sie es gefälligst bei der allgemeinen Bezeichnung « von einem Rumänen» , wie ich sie gebraucht, oder bei irgend einer ähnlichen, die Sie etwa an die Stelle setzen möchten, bewenden lassen.*

Eine letzte[29] *Correctur des Druckbogens würde ich gerne*[30] *vornehmen (wenn dies sonst — bei der weiten Distanz — mit der Zeiteinteilung für das Erscheinen der betreffenden Nummer verträglich ist).*

Mit ausgezeichneter Hochachtung

Ihr ganz ergebener

T. M[AIORESCU]

EODEM[31]

București, 11/23 noembrie 1880

Mult stimate domn,

Izbutesc să răspund[32] amabilei[33] dv. invitații mai tîrziu decît aș[34] fi dorit și vă trimit articolul alăturat pentru *Deutsche Revue*. Poate veți considera că punctul de vedere dezvoltat acolo este de oarecare interes pentru Germania—Austria și, ca atare, nu obține în zadar un loc în revista dumneavoastră. Pe de altă parte, pentru mine și pentru tovarășii mei care au aceleași convingeri este binevenit să putem[35] folosi un organ atît de important pentru prezentarea poziției noastre[36] politice.

Trebuie să adaug rugămintea ca numele meu să *nu* figureze ca[37] autor al articolului. Vă rog să aveți amabilitatea de a-l lăsa cu indicația generală « de un român », cum am folosit-o eu, sau cu o alta asemănătoare pe care eventual ați dori s-o puneți în loc.

O ultimă[38] corectură a colii de tipar aș face-o bucuros[39] (dacă, bineînțeles, acest lucru — avînd în vedere marea distanță — este compatibil cu timpul acordat apariției numărului în cauză).

Cu aleasă stimă,

al dumneavoastră cu totul devotat

T. MAIORESCU

---

[25] Inițial: « *ihrer/ unserer Überzeugung* ».
[26] Inițial: « *haben* ».
[27] Inițial: « *der/unter* ».
[28] Inițial: « *in der Revue* ».
[29] Inițial: « *Einer letzten* ».
[30] Inițial: « *mich gerne unterziehen* ».
[31] Scrisoare adresată aceluiași Richard Fleischer.
[32] Inițial: « vă [trimit] alătu[rat] ».
[33] Inițial: « în sfîrșit ».
[34] Inițial: « mie însumi ».
[35] Inițial: « fi ».
[36] Inițial: « lor/convingerii noastre ».
[37] Inițial: « în/sub/ în revistă ».
[38] Inițial: « Unei ultime ».
[39] Inițial: « m-aș supune bucuros ».

Marin PREDA, alături de fratele său Gae, pe șoseaua satului natal — Siliștea-Gumești, jud. Teleorman (7 mai 1972).

MARIN PREDA

IMPOSIBILA ÎNTOARCERE

Ediția a II-a revăzută și adăugită

Profesorului Dobre Burcea.
Siliștean, cu urări de
succes în activitatea și în
familia lui
marin Preda

aprilie 77

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

cu urări bune

Școala satului Siliștea, care a învățat Marin Preda. În fața ei, acum (m 1986) — profesori telec măneni veniți să-l omag ze pe marele autor al M romeților. În ultimul ri — primul din stînga, ochelari de soare — fost său coleg «de primară» P tre COSTOVICI; în stîn lui, Florea GHEORGHE **„Toderici" în roman.**

Vechea clădire a C.A.M. (tutungeria) din Siliștea-Gumești; intactă, sfidează și astăzi timpul

COSTOVICI PETRE — elev în clasa a V-a (1934) — bunul prieten de copilărie al lui Marin Preda.

«Domnul Ioniță Alexandru» — învățătorul clasei a V-a (1934).

CĂLĂRAȘU T. MARIN (Marin Preda) — elev în clasa a IV-a (1934).

« Domnul I. Teodorescu» — învățătorul lui Marin Preda în clasa a IV-a primară (1934).

Marin PREDA şi foştii săi consăteni contemplind colajul fotografic de la Şcoala Generală nr. 2.

Fugit irreparabile tempus
— amintiri din tinereţe ...

Locuri și fii ai satului Silistea – pomeniți în literatura română — colaj fotografic de Dobre

FILE DE ALBUM

Marin PREDA

« MONȘER»

APRILIE 1972 ... VENISEM LA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“ PENTRU A DISCUTA CU DIRECTORul ei, Marin Preda, despre viitoarea întîlnire a fiilor satului, Siliștea-Nouă. Proiectasem, cu acest prilej, un fotomontaj: Locuri și fii ai satului Siliștea-Gumești în literatura română și doream asentimentul și părerea scriitorului — aveam la mine fotografiile.

Era ocupat și l-am așteptat în biroul secretarei sale.

N-a durat mult și a ieșit. Îl întîmpin. Același lucru îl fac și alții care se aflau în aceeași încăpere. Careva, mai ager, mi-o ia înainte și-i întinde Imposibila întoarcere, pe care autorul dă autograf, doar o semnătură. La fel va proceda și cu ceilalți.

Rămăsesem ultimul. El își saltă privirea, întinde brațul spre mine. Am crezut că vrea să-mi strîngă mîna și-l imit. Rîde sincopat.

— Hee, hee, hee! Nu, monșer! și-mi smulge de la subsuoara stîngă cartea, pe care cu cîteva clipe mai înainte o cumpărasem de la librăria din curtea editurii. O iau înapoi în aceeași manieră, zicîndu-i:

— Intenția mea era alta!

— Nu-i nimic, două lucruri, dacă sînt bine făcute, nu strică!

— Mă rog! Dar eu, în cazul de față, nu vreau numai o simplă semnătură, sîntem consăteni și . . ,

— Îmi pare rău! Nu vă mai reținl

— Domnule Preda, sînt Burcea . . .

— Care, monșer, că d-ai lui Burcea ați umplut satul?

— Cu mine n-ați mai vorbit de prin . . . 1950 și, atunci, ne-am cam ciondănit.

— Știi că-mi placi? De ce ne-am certat?

— E o poveste lungă, despre părerile noastre divergente, relativ la adevăr și ficțiune în opera literară.

— Mă, mă, mă! Dar . . . ce meserie ai?

— Profesor!

— Aaaa, da! Pesemne că ești Burcea ăla cu banii? Nu, monșer! Nu-i mai iau! De atunci ți l-am făcut cadou! Știam eu ce-i aia să fii militar sărac — pe pielea mea am pățit-o. Nu-ți face griji! Numai vreau!

— Pardon! Nu vă înțeleg! Nu sînt eu acela! Poate . . . e Anghel Burcea — al lui Ionică al Neacșii, tot profesor. Mă numesc Dobre Burcea, al lui Ioniță al lui Stancu și mie nu mi-ați dat nici un ban!

— Ee, he, hee! Monșer, ești simpatic! Hai să cădem la pace! Dă-mi-o!!

Întind cartea și trag cu ochiul peste umărul lui în timp ce scria:

« Profesorului Dobre Burcea Siliștean, cu urări de succes în activitatea sa din partea lui Marin Preda, aprilie 72.»

Mă privește cald, închide coperta peste autograf și ca un copil capricios, țipă vesel:

— Ia-o! Și treci la a doua chestiune! Repede! N-am timp, monșer! N-am timp!

— Știți . . . cu fiii satului . . .

— Știu! M-a invitat Nelu lui Florea Gheorghe, inginerul care a organizat totul. Accept! Vin! Pe 7 mai, nu?

— Eu am făcut un fotomontaj . . . ceva despre și pe urmele Moromeților. Aș vrea să . . .

— Cum?! Ce-i asta, monșer, « cai verzi pe pereți»?

— Dar . . .

— Nici un « dar»! Să n-apar eu pe acolo că vă dau în judecată pe toți!! Clar?

— Domnu Preda, . . .

— Nimic! Nimic, monșer! Hai! Gata! și-mi arată ușa cu o mînă în timp ce cu cealaltă mă împingea ușor spre ieșire.

Mi se urcase sîngele la cap. „Al lui Paţanghel" al nostru se boierise, aşadar!? Într-o străfulgerare de ură, mă-ntorc spre el şi-l întreb cu obrăznicie:

— Cine dracu' v-a-nvăţat să ziceţi « monşer»?!

O clipă, două de linişte mormîntală, consumată de duelul mut şi aprig al ochilor aprinşi, apoi cascada lui de rîs molipsitor:

— Ee, he, he he, monşer! Păi, cu dumneata merită să mai discut, dar,zău, n-am timp acum! « Monşer» zic de cînd eram copil, mi-a plăcut mie cum o spunea unul de pe la noi, şi-am să-ţi povestesc odată şi istoria asta!

Mi-a strîns mîna cordial şi ne-am despărţit.

* *

Deşi, ulterior, ne-am întîlnit de atîtea ori, deşi am reînnodat legăturile, niciodată n-am cerut nici el nu şi-a amintit să-mi spună istoria acestui tic verbal.

După dispariţia sa, am început investigaţiile. Porneam de la: « mi-a plăcut mie cum o spunea unul de pe la noi» ... — Care? Cine?

Am discutat aproape cu fiecare fost coleg de şcoală, promoţii mai mari ori mai mici decît a lui cu cei din aceeaşi clasă. Slabe speranţe! Cînd, aproape să abandonez, la Piteşti, l-am întîlnit pe Petre Costovici, prieten cu Marin, cu o clasă înaintea lui, care mi-a relatat:

« Într-o zi — cred prin 1932—33, pe cînd eram la primară în sat, vine la noi domnul Ionescu şeful de la „Tutun". Era primăvară şi toate clasele jucau hoină şi alte jocuri în curte, iar domnii şi doamnele stau pe scaune, la soare, şi discutau.

Eu fusesem chemat de domnul Teodorescu, să-mi dea un bilet pe care să-l duc imediat undeva —nu mai reţin unde.

Tocmai îl scria, cînd a venit „domnul inginer agronom" — aşa-l numeam noi pe domnul Ionescu de la C.A.M.

S-au salutat, şi-au dat mîinile ca între bărbaţi, le-a sărutat pe ale doamnelor şi au început discuţiile gălăgioase despre pocher. Jucaseră, el şi perceptorul, cu un cîrciumar care-i făcuse „măr". Dar ei s-au unit, au trişat şi i-au luat apoi „alnia" şi cîrciuma, şi lotul, şi chiar „muierea" — zicea apăsat şi aici hohotul nu se mai oprea.

Printre sughiţuri, domnul Teodorescu mi-a făcut semn cu mîna să mă îndepărtez.

M-am retras după colţul şcolii dinspre şosea. Aici era mai linişte; dincolo, spre curte, făceau gălăgie multă copiii, iar eu doream să trag cu urechea la cele ce vobreau dumnealor.

Acolo, aşezat pe două cărămizi, al lui Călăraşu citea pe o carte, după obiceiul lui. Am căutat şi eu ceva pe care să mă aşez, apoi am aşteptat liniştit, fiind atent la tot ce se spunea dincolo, la zece metri de noi.

Învăţătorii tăceau. Vorbea numai agronomul. Citea ceva dintr-un caiet pe care-l purtase probabil în buzunar. Doamnele chicoteau din cînd în cînd, iar domnul Florea Gheorghe — mi se pare — exclama ţntruna: „Extraordinar, domnule! Extraordinar!!"

Nu prea înţelegeam, aşa că am început să mă uit pe şosea, peste gard. Treceau în sus şi în jos tot felul de oameni, căruţe, animale şi asta era mai interesant.

Avusesem impresia că nici „al lui Paţanghel" nu înţelesese nimic, cînd mă trezesc că mă întreabă... aşa, hodoronc-tronc, cu glas şoptit:

— Auzi, Petrică, ce e, mă, aia monşer?

— Ce, mă?!

— Monşer! Tu n-auzişi?

— Unde, mă? Eşti nebun?

— Cum unde? La dînşii, n-auzişi?

— Bă, tu aiurezi?

— Lasă bă, că eşti un prost! Dar nici eu nu sînt mai breaz; nu-nţeleg ce e aia şi-am să-l întreb pe domnul Teodorescu.

L-am lăsat cu sticleţii lui şi m-am dus să-mi iau biletul cînd m-a strigat domnul. N-am băgat de seamă că şi el venea după mine.

— Mă iertaţi, da, domnule?! se adresează el apăsat şi cu un curaj pe care nu i-l bănuiam. Nu ştiu ce e aia, „monşer", aşa cum spunea domnul inginer în poczia pe care v-a citit-o; şi ... chiar aşa vă zicea si dumneovastră.

După ce l-a privit lung, domnul Teodorescu i-a vorbit blînd în timp ce-şi plimba mîna pe creştetul lui tuns, peste ţepii mărunţi şi deşi:

— Mă Călăraşule, mă! Ţie ţi-a pus Dumnezeu mîna-n cap, mă. Păi, uite aici! mai spune dumnealui în timp ce se aşeza pe vine forţîndu-l şi pe Marin să facă la fel şi luîndu-şi apoi mîna de pe ţeasta lui, scrise cu degetul în ţărînă: „MON CHER", adăugînd:

— Aşa se scrie şi se citeşte cum ai auzit, iar pe româneşte înseamnă: „dragul meu, scumpul meu". Ai înţeles?

— Da! Dar, pe ce limbă?

— Asta-i bună! În franceză, mă,-n franceză! — şi după ce se saltă şi-şi scutură, pliindu-şi, palmele, din nou exclamă uitîndu-se admirativ şi pipăindu-i iarăşi creştetul bombat:

— Măăă, -n cap! Auzi? În cap ţi-a pus Dumnezeu mîna!

— De domnule! Mai ştii?! spuse, se răsuci şi plecă, rîzînd mînzeşte, spre fundul curţii, să se joace cu ceilalţi . . .».

Ce citise acolo prietenilor săi Victor Ionescu Faur? Greu de spus!

Presupunem însă că e vorba fie de manuscrisul cu versurile ce se vor publica sub titlul: «Cataplasme de muştar (epigrame), 1933, Tipografia Naţională G. Mathieu, Bistriţa», fie chiar de carte a deja apărută — avînd în vedere că Petre Costovici nu reţine precis anul întîmplării povestite.

La pagina 17, autorul răspunde persiflant unui admirator deghizat ce face aluzie la volumul Glume versificate, tipărit în 1930. Reproducem adlitteram:

Motto

Glumele ce publică Faur
Sînt frumoase ca de aur
Dar nu prea am bucurie,
Tipăreşti pe datorie...

Dacă-s de aur precum spui, mon cher,
Ţi le ofer pe toate! Ce mai vrei!
Iar eu, modest, mă mulţumesc să-ţi cer
P'un sac de aur doar opt mii de lei.

«Mon cher», din această epigramă, credem că a atiţat atenţia micului Călăraşu T. Marin; a fost o revelaţie, un şoc, o vocabulă nepronunţată în lumea din care el ieşise şi-n care trăia — satul Moromeţilor, cu «bă»; «fă, zăltat-o» sau «pe mă-ta» — l-a zguduit şi şi-a însuşit-o pentru tot restul vieţii.

Dar . . . Victor Ionescu Faur cine era?

— . . . Un poet minor, căutător de glorie literară sau poate un împătimit al rimei, care nu va fi însă remarcat nici de ochiul ager al lui G. Călinescu pentru a sa Istorie . . . şi nici de criticii de mai tîrziu.

Sediul Circumscripţiei C.A.M., plasa Balaci, al cărei şef era, se găsea instalat într-un imobil rezonabil din Siliştea-Gumeşti. Vechea clădire intactă, sfidează şi astăzi timpul. . .

Spiritual şi preţios în expresie, om galant şi de societate, Faur va folosi, spontan, neologismul şi jargonul, în dialogul cu prietenii din sat — intelectualii — cărora uneori le dedica epigrame.

Ameninţările nu m-au dezarmat. Am afişat: «cai verzi pe pereţi» — Locuri şi fii ai satului Siliştea. Gumeşti în literatura română — colaj care, pe 7 mai 1972 — la întîlnirea cu fiii satului — a fost punctul de atracţie de pe sala noii şcoli a comunei natale.

Stam undeva la pîndă să văd reacţia, s-o imprim pe peliculă . . . inima, cît un purice . . .

. . . cînd el şi prietenii de generaţie s-au oprit să contemple . . . şi l-am auzit:

«— E fenomenal, monşer! Cine l-a făcut?! Autorul? Vreau autorul!»

Un val de plăcere şi bucurie m-a invadat, iar strîngerile lui de mînă m-au săltat în al nouălea cer:

— . . . E formidabil! Te felicit, Monşer!!

Dobre I. BURCEA

EPISTOLAR

Octavian GOGA

100 de scrisori către «Duţa»

III

XXX

Bucureşti, duminecă 29 febr. [1920]

Scumpa mea Dudică,

Nici ieri, nici azi n-am primit nimic. De la scrisoarea cu creionul nu mi-a mai venit veste. Sunt cam neliniştit. S-a sfîrşit şi luna lui februarie, lună grea, lună penibilă. Todeauna februarie mi-a fost duşman, a rămas şi de astă dată în tradiţie. Aştept cu nerăbdare să primesc un cuvînt, răspuns din care să văd ce-ai hotărît să faci. Eu aici îmi duc zilele copleşit de banalitatea politică. De vreo 10 zile m-am tras la o parte şi sunt spectatorul valurilor. Partidul nostru se fărămiţează. S-a evaporat definitiv toată bruma de prestigiu cu care am venit la Bucureşti. Săptămîna aceasta vine Vaida şi atunci se va limpezi situaţia. La Sibiu n-am mai fost la congres, ştii de ce. S-a ales Bălan mit[illegible]olit. Faţă de candidaţii de-acolo nu se putea altfel. Poate e mai bine aşa: un om am[illegible]ţios, — sectar, va căuta să miște. De altfel, meseria de mitropolit în Ardeal a pierdut din vechea importanţă.

Tu ce mai faci, dragă Dudică? Cum sunt eu de sugestionat de veştile tale. În ultima scrisoare îmi scrii că nu asculţi sfatul meu de a rămînea acolo şi cum primeşti banii, vii. Ei bine, cînd intru în casă mă aştept să fi sosit.

Nopţile astea mi-au fost pline de visuri agitate. Seara cînd mă aşez în pat reconstruiesc clipe trăite în toate detaliile lor, cu ochii închişi le, retrăiesc, caut să te văd bine, tot mai limpede.

Cîteodată în singurătate simt aşa de intens durerea de-a nu te avea lîngă mine, că-mi ţîşnesc lacrimile din ochi.

În mai multe rînduri am încercat să scriu ceva, zbuciumările mari însă nu coboară bucuros pe hîrtie. N-am făcut nimic. Inacţiunea mă ţine strîns... imediat ce rămîn

singur, gîndul mă poartă departe și mă răscolește. Așa trăiesc, sterp, un fel de provizorat, o așteptare a viitorului pe care clădesc totul. Și zilele trec, Duțo, goale, trec una cîte una... și cu fiecare zi mă simt mai sărac parcă, mai bătrîn. Mă gîndeam deunăzi că în curînd voi fi de 39 de ani. Tata a murit la 55[1] ... va să zică... puțin mai este. Din acest puțin, noi mai rupem încă. Nu, nu mai avem dreptul.

Dacă aș sta să-ți spun mai multe, ai vedea că sufletul mi-e cernit și te-ai întrista. Scumpă nevestică, te rog, te conjur, grijește-ți sănătatea. E singura consolație pe care o găsesc în distanța asta blestemată, ideea că te întărești și-mi revii mai puternică.

Eu te aștept — eu te doresc — eu te sărut.

mult, mult

Eu TAVI

XXXI

Marți, 2 martie [1920]

Draga mea Dudică,

A venit și aici primăvara — mai mult o solie a primăverii. Afară e soare și cer albastru, parcă cerul coastei de azur strălucește deasupra noastră. De sigur e numai un miraj trecător și în curînd ne vom pomeni din nou cu zilele babelor, cu ploaie și noroi. De cîteva zile de altfel simt cum pulsează primăvara în aer. Simt o reacțiune sufletească și fizică în fața ei, ca totdeauna. Parcă mă dor mîinile, mă cuprinde o oboseală ciudată, cu tensiune de nervi și cu încordarea mușchilor. Simt vîrtejuri nelămurite în jurul sufletului, strigăte înfundate dintr-un adînc de prăpastie. Doamne, de ce sunt eu acum fără tine? În fiecare seară cînd mă întorc sus aici, mă uit hoțește să văd nu cumva arde lampa cea mică de la pat. E întuneric... gol... sec.

Mari și cu o femeie de vreo trei zile au curățat casa, parchetele. Mîine începe să grijească și la locuința din bulevard; vor fi în curînd gata. Se fac toate aste nu de alta, ci ca să nu dea impresia că le aranjez toate pentru noi, pentru tine.

De cîte ori îți scriu — cuvintele mi se par zadarnice..., fără relief, sărace, sufletul nu-mi încape în ele. — Mi se pare că flacăra sfîntă care m-a ținut în picioare totdeauna — *revolta*, mi-a slăbit. Și cum s-ar putea altfel, cînd mă văd pus în fața distanței impenetrabile, cînd îmi dau seama că abia peste zece zile vor fi în fața ta vorbele mele și că alte zece vor trebui ca să-mi aducă răspunsul. În așa condiții spontaneitatea impresiei și rezonanța gîndului sufăr. — Mă înfășoară un fel de zădărnicie și o tristețe liniștită, resemnată. Ca să-mi recîștig puterea de iubire și ură în fața vieții, ca să mă regăsesc pe mine, îmi trebuiești tu, partea dezlipită din mine însumi fără de care mă simt prea sărac, prea rătăcitor cu gîndul în neant.

.....

Ieri seara am recitit scrisorile tale, și cele de acolo, și cele de la Sibiu. Din ele trag seva de viață, forța de rectificare a tuturor halucinațiilor.

Dar încă o dată cerneala nu poate înlocui suflarea ta și hîrtia mîinile tale...

Dă-mi-le și vino cu ele, să îmbrățișezi pe

TAVÎ

XXXII

Joi, 4 martie [1920]

Scumpa mea Dudica,

După trei zile goale, primesc astăzi scrisoarea ta din 22 febr[uarie]. O cetesc, o recetesc. Da, ai dreptate. Distanța asta este o nebunie și nebunia e insuportabilă. Ne amăgește, ne întunecă, ne dă tot felul de viziuni bolnave. Singura justificare ce-am.

---

[1] Iosif Goga — preot în Rășinari (1851—1905).

putut să-i găsesc de prețul unor chinuitoare zbuciumări, e sănătatea ta. Aș dori ca cel puțin cu atîta să ne alegem. Eu, supus fluctuațiilor trecătoare cu starea mea sufletească, sînt cînd mai liniștit, cînd mai înnegurat, o singură permanență am, însă care nici o clipă nu m-a părăsit: conștiința desăvîrșită că suntem unul al altuia pentru totdeauna. De acest adevăr nu mă îndoiesc. Este unicul pe care nimic nu-l poate tulbura.

Cînd îți scriu rîndurile astea la ora 7 seara am nervii mai calmi ca de obicei. Azi noapte am dormit se vede mai bine, baia de azi și-o plimbare cu Bocu [2] în Cișmigiu mi-au redat pacea fizică. Cu această echilibrată liniște a trupului și a sufletului îți spun, draga mea Duță, că hotărîrea mea nestrămutată mi-a fost întărită de fiecare zi de la despărțirea noastră. Curat și cinstit, fără *nici un* reproș al conștiinței, deplin convins că nici un fir de păr nu m-am abătut de la făgăduințele mele, așa te aștept.

Am tot crezut că mă voi putea urni de-aici să vin la tine. Ar fi așa de frumos. Am fi avut o lună de fericire meritată și scump plătită. De-aceea ți-am tot scris să amîi călătoria, fiindcă chestiunea cu femeia de la Paris, care pare a sosi pe la 10 martie, își va merge drumul ei așa cum am hotărît. Acum însă, cînd văd cum zi de zi scad tot mai mult șansele mele de a pleca, îmi pare grozav de rău că te-am mai reținut acolo. Sunt așa de copilăros, — mă tot gîndesc că poate tot nu m-ai ascultat și-ai plecat și cînd mă-ntorc, seara acasă, urc totdeauna treptele cu iluzia că, poate, cine știe, te găsesc în dormitor.

Nu, așa nu mai merge, eu n-o mai pot duce. De-aceea, scumpa mea, dacă pînă la primirea rîndurilor ăstora, pe cari aș ruga poșta româno-italiană să se milostivească a ți le aduce cît mai grabnic, dacă pînă la primirea lor n-ai avut fericitul instinct să pleci de-acolo, — atunci iată trimit dezlegarea mea — care înseamnă și scăparea din

[2] Sever Bocu — om politic bănățean, trecut din P.N.R. la țărăniști, luptător pentru unire. În 1918 se afla împreună cu Goga la Paris, ca membru al Consiliului Național pentru Unitatea Românilor.

Octavian GOGA și Ilarie CHENDI București. 1905. (Fotografie din arhiva Octavian O. GHIBU)

obezi a bietului meu suflet — şi te rog să vii cît mai grabnic poţi în braţele mele. Vino, scumpa mea Dudică, te aştept. *Asta e ultima mea scrisoare.*

De aici înainte 2—3 zile nu-ţi mai trimit decît cîte-un plic zilnic cu rîndurile: « vino acasă la Tavi », pentru cazul că scrisoarea aceasta se pierde, ca să ştii ce să faci. Ne vom aranja cum vom putea, fie că stăm aici, fie în bulevard, fie că tu stai puţin la Odobeşti. Vom vedea. Tot e mai bine ca în prăpastia de-acum. Grijeşte însă să-mi vii sănătoasă şi frumuşică. Cu banii ce i-ai primit cumpără-ţi de ce ai nevoie. Bagă de seamă în tren să nu te mai ajungă vreo pacoste. S-ar părea că la vama noastră sunt foarte riguroşi. În sfîrşit, pune-ţi la contribuţie experienţa drumului recent şi fii atentă.

Te aştept deci, Duţo! Nimic nu ne împiedică, dacă împrejurările ne permit, să plecăm din nou împreună.

Aici vei găsi un Tavi mai slab la trup decît l-ai lăsat, graţie binefăcătorului masaj zilnic, lipsei de alcool complect şi alimentaţiei fără carne seara, dar vei găsi un Tavi tot atît de iubitor şi tot atît de hotărît pentru soarta noastră.

Întinde mînile tale în

jurul gîtului lui

TAVI Aşteaptă

XXXIII

Bucureşti, 11 martie [1920]

Dragă Duţa,

Cînd îţi scriu rîndurile astea sunt supărat. Lasă că de trei zile sunt gripat şi stau mai mult în pat decît pe picioare, dar scrisoarea ta de astăzi m-a indispus. Văd din ea că în dorul tău de întoarcere acasă pui o insistenţă mult mai mică decît mine. Poate e de vină şi starea mea sufletească, că mă găsesc acum cam neglijat din partea ta, cam pus la o parte. După scrisorile tale am avut naivitatea să cred că în adevăr pleci la 6 martie. Mă rugam la Dumnezeu să nu te mai găsească acolo rîndurile mele în care îţi ziceam să rămîi acolo pînă la 15. Neputîndu-mă mişca de aici şi fiind absolut plictisit — după cum ţi-am scris în scrisoarea mea din 5 Martie — mă aşteptam că vei pleca cel puţin după primirea ei. Toate zilele astea a planat aşteptarea peste mine. Am fost la gară de două ori şi noaptea şi dimineaţa la 6 1/2 să aştept simplonul ca un stupid, am întrebat azi noapte la ora 2 la telefon pe şeful gării cînd soseşte simplonul. După toate astea primesc acum scrisoarea ta, din care văd că te bucuri că nu pleci încă, că la Nizza se cîntă mediocru la operă şi că trebuie să mai amîi călătoria pentru — 500 de franci. Nu înţăleg, adică înţăleg — ori nu înţăleg — ştiu eu? Atîta văd că mai trec vreo două săptămîni pînă la revedere. Duţo, de ce? Distanţele, ştii, nu sunt bune, eu am oroare de ele. Rănile lor nu se pot cura cu aparate de electricitate.

. . . . . .

Iartă-mă, poate te nedreptăţesc, dar scrisoarea - decepţie ce mi-ai trimis m-a adus într-o stare de suflet şi nervi foarte puţin prielnică singurătăţii. Vezi şi din scris agitaţia momentului.

Ultimul meu cuvînt: vino cînd crezi, cînd poţi, mă vei găsi aici tot cu vechea dragoste, dar cu mai multă tristeţă.

TAVI amărîtul

De ce a trebuit să-mi spui de opera din Nizza? Primeşte sfatul meu, pe care tu trebuie să-l ştii, spune-mi mult de mare şi puţin de automobilele care circulă prin Monte Carlo. Eu le ştiu.

Închei scrisoarea asta cu sentimentul dureros pe care-l am, că cu toate că ai primit azi sau mîne rîndurile mele în care te rog să pleci imediat — nu vei fi plecat

pentru că mai aştepţi acei idioţi 500 fr. Ce bine-ar fi să mă înşel, i-aş da Crucii Roşii, departamentul orbitor de război.

Te rog, te conjur, fă-ţi toate formele, să nu mai ai încurcături de voiaj pe drum, cu paşaportul etc.

XXXIV

Luni seara
[2 II 1922 — V.G.]

Dragă Dundel,

Nu mă simt tocmai bine şi n-am mai ieşit astă seară în oraş, m-am hotărît să practic îndeletnicirea de la Sovata, nu mănînc nimic decît un ceai. Geni e dus în oraş, sunt deci singur în casa asta mută şi gîndurile mele se deapănă liniştit. Am primit cu poşta de astăzi două scrisori ale tale, pentru care nu vreau să-ţi aduc mustrări... se vede [că] multele ocupaţii de acum te angajează mult, fiindcă ai devenit tot mai laconică şi rîndurile sunt tot mai rare pe fondul de hîrtie albă. Lasă-mă însă să nu primesc nedreptăţile tale, cînd îmi aduci aspre învinuiri. Nu le merit. Am sosit aici marţi la amiazi, am privit împrejur şi joi dimineaţa ţi-am scris prima scrisoare, de atunci în fiecare zi, cu tot vîrtejul în care trăiesc, nu slove pripite, de mîntuială, ci relatări calme a tot ce se petrece cu mine pe-aici. De ce atunci din primul moment accente stridente, bănuieli tulburi şi mai ales scormoniri de amintiri care nu sunt simpatice? Aşa de uşor să se zguduie încrederea noastră reciprocă? Crede-mă, Dundel, dacă ai fi acum în faţa mea, aş fi în stare, cu tot riscul de a deveni plictisitor, să-ţi ţin o conferinţă, care ar purta titlul: Cumpăt şi măsură. Îmi rezerv dreptul la-ntoarcere să dezvolt subiectul.

Cred că scrisorile mele zilnice vor reuşi pînă atunci, pînă la revederea apropiată, să limpezească atmosfera. Mă mai mîngîi şi cu speranţa că într-una din serile acestea, cum stăteai singură acolo la noi, îmi vei fi scris cîteva pagini în care cuvintele dragi şi stăruitoare se vor aşterne pe hîrtie, fără goana care mi se pare foarte puţin justificată. Cred, deci, şi aştept.

.....

Mîne seara soseşte generalul, de asemenea şi Maniu de la Cluj. Situaţia se va limpezi în cîteva zile — cu deosebire că ne sileşte încoronarea[3]. Eu plec de-aici vineri seara — vei primi scrisoarea asta probabil joi, aşa că despre isprăvile de-aici vom vorbi la revedere — deocamdată îţi spun că n-am motive să fiu nemulţumit. — Sper că lucrul la noi înaintează şi zidarii de la Crişeu vor veni[4], nu înţăleg ce i-a apucat să spună că amînă, doar vorbisem atunci destul de limpede. Abia aştept pentru mîne scrisoarea ce-mi promiţi în rîndurile aruncate în goană pe hîrtie. Tilică îmi spune că ai avut nu ştiu ce vizite pe-acolo, de care, tu, extrem de grăbită fiind, probabil ai uitat să-mi pomeneşti. Abia aştept să treacă zilele astea, ca să plec acasă. Am văzut astăzi pe generalul Petala şi l-am rugat să dea ordin ca soldaţii de pază să rămînă acolo, pînă la întoarcerea mea. Aici departe sunt cu nervii arcuiţi, sunt plin de tresăriri, pe care scrisul tău din zilele astea n-a avut darul să le risipească.

Vezi, Dundel, cum revine tristul meu refren, dar, fără să vreau, mai susceptibil ca de alte dăţi în faţa nedreptăţii. Mă întreb de ce nu sunt răsplătit eu după măsura care mi se cuvine? Niciodată ataşamentul meu n-a fost mai evident, pornit din adîncimi mai mari, ca tocmai acum, cînd cu fruntea îmbrobonată de tristeţă, simţind împrejur preludii din nefiinţa pe care mi-o prevestesc tot mai tare tîmplele cărunte, — eu mă simt tovarăş aşa de leal, cu conştiinţa în perfectă ordine, pregătit la drum alături de tine pentru tot restul vieţii mele.

---

[3] Este vorba de încoronarea regelui Ferdinand şi a reginei Maria, pe care Consiliul de Miniştri din 24 august 1922 a decis-o pentru zilele de 15—17 octombrie 1922 la Alba Iulia.

[4] Se efectuau lucrări de reparaţie şi renovare a castelului de la Ciucea.

Să nu mai luptăm, Dundel, nu mai vreau valuri, doresc un colţ liniştit de port şi o destindere a nervilor mei trudiţi. O merit.

Dă-mi mîna, tristeţa în clipa asta e frumoasă ca o religie — nu mai scriu acum.

TAVI

XXXV

Luni seara, Răşinari
[21 II 1922 — V.G.]

Dragă Dundel,

Ora nouă fără un sfert — pe la şase am adormit şi m-am trezit acum un ceas — mama e pe jos pe la bucătărie — Gabor [5] e dus pe sate şi vine numai la noapte... Sunt în interiorul de la Răşinari, îl ştii, tot aşa a rămas, afară de lumina electrică. Lucruri vechi, mobile cam hodorogite, cărţi de demult, amintiri de cînd eram copil. Îţi spun drept sunt trist... Îmi pare rău să fiu aici... casa asta îmi pune probleme, mă scormoneşte şi-mi dă de gîndit. Cum n-am fost de mult, parcă acum mă loveşte mai tare. Nu cred că voi mai veni des. Simt bătrîneţea, simt pe tata, pe Victoria [6]. Lasă-mă să mă refugiez la tine, să vorbim laolaltă, să-mi alung urîtul. Am găsit aici nişte coale de hîrtie şi-ţi scriu pe nişte file. În tăcerea asta singuratică, cum mi se abat tot felul de gînduri, tot mai des mă întreb ce faci tu părăsită acolo şi cum o duci fără mine?

Dar să-ţi spun ce-am păţit. Am plecat de la Cluj singur, noroc că mi-am găsit un oc în vagonul de dormit, care m-a adăpostit pînă la Copşa, unde m-am dat jos şi-am stat vreun ceas jumătate în restaurantul gării. Mi-a ţinut tovărăşie nedorită un sas, fost coleg de şcoală, — Iekeli — om civilizat de altfel, şi o brută de român, negustorul Floaşiu, pe care numai mucenicia electorală m-a făcut să-l tolerez. Cu el am venit pînă la Sibiu unde aştepta Gabor cu maşina. Am plecat de-a dreptul la Răşinari. Mama aştepta noaptea la unu cînd am ajuns; am găsit-o cu sănătatea destul de bine, bărbătoasă, cu atitudini de electoare îndîrjită. M-au pus în curent cu situaţia Candidează Borcia şi Piso, cel dintîi mai puţin primejdios, al doilea are rude prin Boiţa, Bercești. Cum îţi spuneam la telefon, ăsta în calitate de prefect — cu legea — n-are dreptul să se prezinte, dar nu-i pasă. Şi-a dat demisia zilele astea, n-a fost primită încă — şi el ca prefect şi-a început turneul electoral — a schimbat pretori din circumscripţia mea, a înlocuit pe preşedintele biroului de votare, Doctorul Bucăr, cu Henteş beţivu.

În sfîrşit, omul s-a aranjat. Eu aflînd infamia la Cluj, am dat o aspră telegramă de protestare lui Brătianu sîmbătă dimineaţa [7]. — se vede că a avut oarecare efect,

---

[5] Laurean Gabor, om politic, finul lui O. Goga, membru al *Comitetului celor 12* al refugiaţilor români din Transilvania şi Bucovina, unul dintre principalii colaboratori politici ai lui Goga.

[6] Victoria Goga (1883—1903) — sora poetului, învăţătoare.

[7] La 24 februarie 1922, ziarul „*România*“ îşi informa cititorii: « Dl. Octavian Goga, fost ministru al cultelor a sosit aici [la Sibiu, *n.n.*], fiind primit cu o deosebită însufleţire de întreg poporul din judeţul Sibiu. Toate comunele din cercul Răşinarilor, aflînd de sosirea Dlui Goga la Răşinari, au trimis numeroase deputaţiuni de ţărani, asigurînd pe fostul lor deputat că stau şi pe mai departe stîrns uniţi în jurul partidului poporului ».

[8] Telegrama, publicată în ziarul „*România*“ de miercuri, 8 martie 1922, are următorul cuprins: « Permiteţi-mi a vă aduce la cunoştinţă o ruşinoasă călcare a legii care se pregăteşte şi care umple de revoltă pe alegătorii mei din circumscripţia Răşinari. Contrar decretului lege pentru alegerile din Ardeal care în art. 9 în mod categoric nu admite candidatura prefecţilor foşti în funcţiune „între ziua de convocare a colegiului electoral şi ziua fixată pentru alegere“, în circumscripţia Răşinari candidează cu programul partidului liberal d. E. Piso demisionat acum trei zile din postul de prefect al judeţului. D[omnia]-sa în această calitate a făcut toate schimbările pentru a-şi asigura reuşita, a transferat funcţionarii şi a numit oameni de-ai lui. Această fără de lege nu cred că o puteţi patrona — pentru a nu da impresia că respectul legilor este absolut inexistent sub guvernarea Domniei Voastre. Cerîndu-vă o revenire în cadrele legalităţii, punînd candidatdin partea d[umnea]voastră pe oricine care nu este certat cu legea, vă declar că în cazul contrar nu pot lua nici o răspundere de urmările dezastruoase asupra poporului adînc indignat de această batjocură ».

fiindcă Piso a plecat acum la București. Știi, îți vorbeam la telefon, mă gîndeam la un moment dat în fața infamilor ăstora să mă retrag. Cu deosebire că mi s-a spus cît de spurcat «liberalii» din Sibiu mă sapă. Ajuns aici însă în vîrtej, cu toate extraordinara antipatie de-a o lua razna pe sate, nu mă pot hotărî să mă dau la o parte.

Marți dimineața

A venit aseară popa Dancăș și dascălul Crăciun — continui acum de la Hotel Europa dintr-o cameră alături de Gabor, care alături primește oameni din popor. Cum zic, trebuie să iau lupta. Oricît s-a lucrat aici contra mea, cu calomnii și tot felul de infamii, — oricît apasă administrația, — popularitatea mea se menține. În Rășinari mai ales, deși popa Cioran și doi trei mari bandiți sunt împotrivă, mulțimea e cu mine. — Duminecă, cînd am trecut cu automobilul, m-au primit la pod cu un puternic «să trăiască!». Duminecă după masă, ca să văd un sat, m-am dus la Bungrad cu Gabor, numai noi doi. Finul tău, popa Medronîl, știi, e și prost și cam liberal. Cu toate astea am adunat satul, — erau și două nunți, am adunat și nunțile în fața școlii și le-am vorbit — vivat mare. Decît sunt așa de penibile excursiunile astea. În fiecare dimineață vin aici la Sibiu — unde primesc raportul agenților angajați de Gabor prin toate satele. Poimîine începe turneul. Nu știu care va fi rezultatul. Ăștia de-aici sunt înverșunați. Fiind în fața lor, m-am montat și eu. Gozul ăsta trebuie să-l mătur. Trebuie să fac o sforțare să-mi înlătur dezgustul. Închipuiește-ți, Piso n-a demisionat încă și, în calitate de prefect, a ținut întrunire alaltăieri la Avrig. După Piso, au hotărît să facă prefect pe Henteș. E absolut ridicol. Piso a plecat la București. Em am dat o telegramă de protestare destul de brutală lui Brătianu, sunt curios cu ce rezultat. Geni a venit la Sighișoara — în tovărășia lui Averescu, care a ținut să-l întovărășească; va avea o luptă grea.

.....

Ți-am spus toate fleacurile de-aici. Nu știu care va fi rezultatul, — poporul cum văd ține la mine dar sunt terorizați... vom vedea. Îți scriu și te țin la curent.

Sibiul rărit, somnoros, plin și astăzi de pensionari și banalitate, mi-a părut mai străin ca oricînd. Figurile unsuroase cari se plimbă pe stradă n-au nici un pic de lumină. Am trecut prin „Stadt-Park" — prin fața senatoriului... am închis ochii, te-am simțit, dragă Dundel — simt, depărtările sunt tot mai grele... e ceva organic care te cere lîngă mine. Cum stau așa în automobil, — ori seara în pat la Rășinari — mă gîndesc și văd tot mai limpede legătura noastră care, pe lîngă botezul fatalității, are tot mai mult consacrarea rațiunii.

Gîndește-te la mine numai atît cît te simte pe tine aici

departe

TAVI

Plicul e de la Gabor, care strănută îngrozitor. Da să nu uit: și Marandino a sosit la Rășinari să candideze. S-a dus, poate revine. Am scris în pripă. Iartă-mă și dă-mi gura

TAVI

Sărută-mă Dundel dragă. Mi-e dor...
Scrie-mi recomandat aici la *Hotel Europa.*

(Text stabilit și note de Mircea CENUȘĂ)

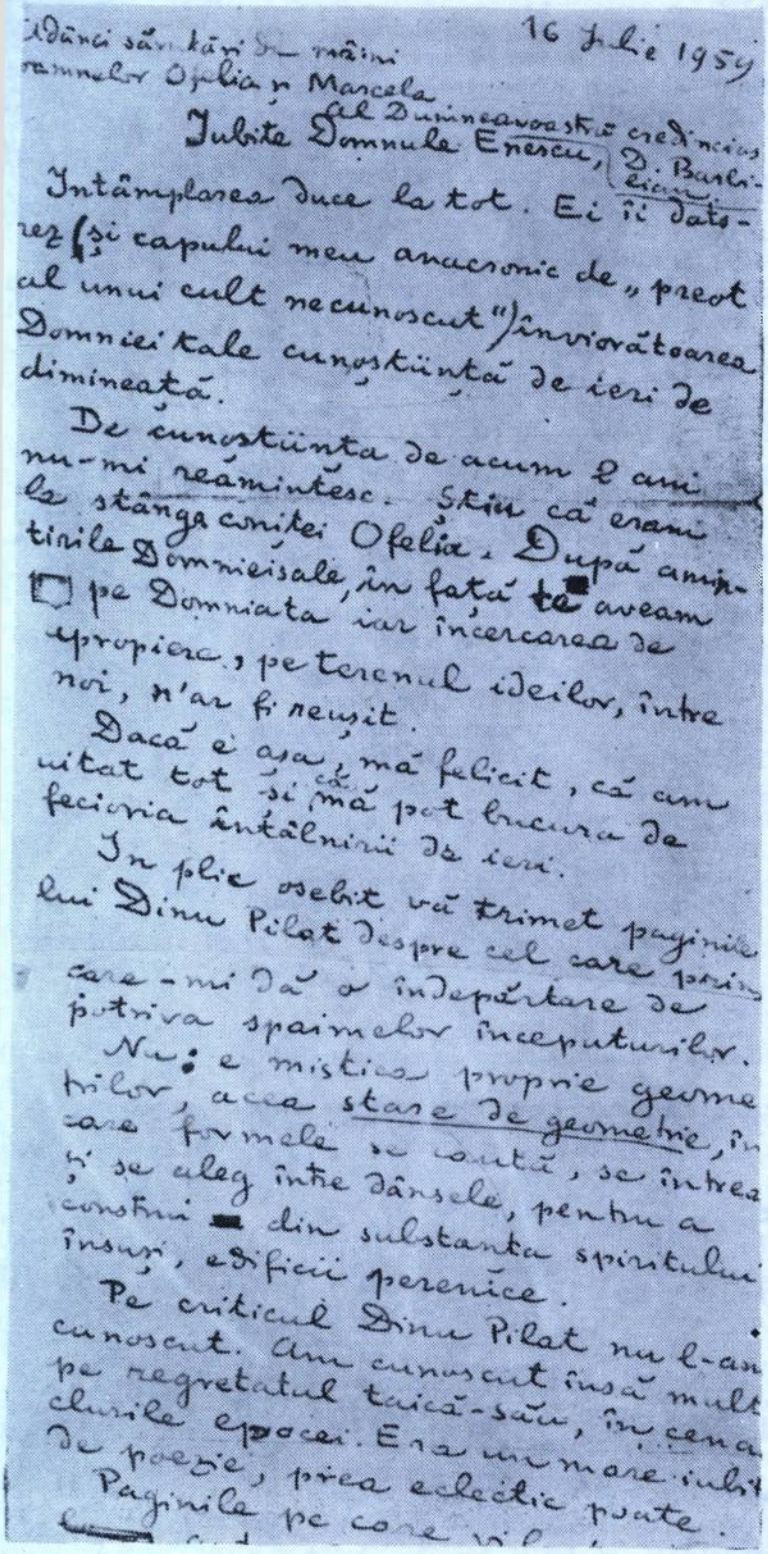

16 Iulie 1954

Iubite Domnule Enescu,

Intâmplarea duce la tot. Ei îi datorez (și capului meu anacronic de „preot al unui cult necunoscut") înviorătoarea Domniei tale cunoștință de ieri de dimineață.

De cunoștința de acum 2 ani nu-mi reamintesc. Știu că eram la stânga contesei Ofelia. După amiaza Domniei tale, în fața căreia aveam [redacted] pe Domniata iar încercarea de apropiere, pe terenul ideilor, între noi, n'ar fi reușit.

Dacă e așa, mă felicit, că am uitat tot și mă pot bucura de fericirea întâlnirii de ieri.

În plic osebit vă trimet paginile lui Dinu Pilat despre cel care [redacted] care-mi dă o îndepărtare de putrida spaimelor începuturilor.

Nu e mistica proprie germenilor, acea stare de geometrie, în care formele se caută, se întrezăresc și se aleg între dânsele, pentru a construi [redacted] din substanța spiritului însuși, edificii perenice.

Pe criticul Dinu Pilat nu l-am cunoscut. Am cunoscut însă mult pe regretatul tatăl-său, în cercurile epocei. Era un mare iubitor de poezie, prea eclectic poate. Paginile pe care vi le [redacted]

EPISTOLAR

Ion BARBU

Arhetipul poeziei
Din ceas, dedus...

ÎN *INDEXUL CRONOLOGIC* AL EDIȚIEI *princeps* (p. 101), Ion Barbu face, în dreptul poeziilor *Înecatul* și *Din ceas, dedus...*, precizarea: «*Inedite, compuse în toamna lui 1929, utilizînd un material poetic din 1920*». Dacă «materialul poetic» utilizat în realizarea poeziei *Înecatul* este evident (două strofe din partea secundă a poemului *Driada* publicat, mai întîi, în „*Hiena*", anul II, nr. 4, 11 iulie 1920, pp. 9—11 și, ulterior, în suplimentul literar și artistic al ziarului „*România Nouă*", anul II, nr. 10, 3 aprilie 1921, p. 2), în privința celui care a stat la baza inspirației la *Din ceas, dedus...*, acesta nu a fost încă numit.

Urmărind cu atenție variantele din *Caietul alb-maro* (*Ochean*, II), procesul de creație în desfășurarea lui febrilă, considerăm că punctul de plecare și prelucrare la care se referă Ion Barbu se află în primele două strofe ale sonetului intitulat *Pytagora* (publicat în „*Sburătorul*", anul I, nr. 38, 3 ianuarie 1920, p. 271), în care se reîntîlnește zbuciumul adîncimilor lichide exprimat în cuvinte comune ambelor poezii (*calm*, *oglindă*, *mare*), dar cu sensuri diferite.[1] Alte similitudini, fie cu sonetul în discuție, regăsindu-se *glaucul noian*, în *grupurile apei*, supraetajîndu-se numărului — unitate și principiu universal — sau, altfel spus, paralelismul dintre entitatea *mulțime* («grupurile apei» și clopotul gelatinos al meduzei), pe de o parte, și vertebra de fier a *numărului*, reprezentînd *unicul*, cu transparența ciupercii coloidale a celenteratului marin, văzut ca o *mulțime vidă* prin arbitrariul naturii sale), pe de altă parte, fie ca expresia lui Marcel Proust (*În*

[1] Pentru comparație, vom combina cele două variante ale poemului, precum se vede în continuare:

căutarea timpului pierdut = Din ceas, dedus...) inspirată din filosofia lui H. Bergson, fie cu altele mai sofisticate, dovedesc aceeaşi sorginte.

Semnificaţia acestei noi interpretări, trecută prin filtrul vederilor matematice, dă alte orizonturi creaţiei barbiene: în vreme ce *număru* reprezintă un concept fundamental (prototip ideal etern al esenţei la pitagoreici, concept determinant al cantităţii trimodale, în concepţia dialectică), *mulţimea* este o noţiune primară, dar care ca teorie (creată în ultima jumătate a secolului trecut) stă la baza majorităţii disciplinelor din matematica modernă, permiţînd reconstrucţia riguroasă a conceptelor filosofie matematice de orientare axiomatică, formalistă, intuiţionistă, logistică, prin introducerea ideilor de infinit, continuu, cardinale şi ordinale transfinite etc.

În privinţa ascezei pytagoriciene, precum şi în cea a *jocului secund* de nuanţă platoniciană, cele două creaţii barbiene *(Pytagora* şi *Din ceas dedus...)* marchează despărţirea de dionisianism, cum bine observa Jouis Willmann, în *Dactilograma* poeziilor lui Ion Barbu.[1] În aceast «despărţire» subzistă şi declaraţia severă a lui Ion Barbu *(«Producţia anterioară anului 1922 a fost lăsată la o parte, ca decurgînd dintr-un principiu poetic elementar»)*, cînd şi-a explica modul de alcătuire a cărţii de versuri *Joc secund* atît de controversat în epocă, şi în prezent, cînd se împlinesc şase decenii de la editarea ei

*

Cum, în acest an, se împlinesc 95 de ani de la naşterea poetului, mai facem cunoscut un document revelator.

În ziua de Paşti a anului 1959, la Florica Tăbacovici acasă, înconjurat de cucoane (societatea bărbaţilor o prefera la Athénée Palace nu la Capşa), Ion Barbu trona discuţiile şi zumzetul de albine al acestora. «Îi plăcea madrigalul!» — avea să exclame, la anii senectuţii, una dintre partenerele conclavului feminin. «Mai mult monologa.» «Noi îl ascultam pierdute de extaz şi îl întrerupeam rareori doar cu o vocabulă de exclamaţie admirativă, căci altminteri era ca un arici, te speria speriindu-se şi el.»

Cu acelaşi prilej, Ion Barbu a cunoscut pe soţii Ofelia şi Constantin Filip Enescu (n. Călăraşi, 1912 — d. Bucureşti, 1983). Antrenîndu-se într-o convorbire atractivă, poetul i-a arătat acestuia din urmă, şi mai tîrziu o atenţie deosebită.

Scrisoarea pe care o reproducem [2] dovedeşte aserţiunea noastră, iar comentariile lui Ion Barbu la adresa lui Dinu Pillat — biograful şi editorul său de mai tîrziu — Al. Paleologu — comentatorul avizat al poetului — sau Vladimir Streinu sînt de subliniat pentru orice exeget al creaţiei lui. O parte din scrisoare a fost folosită de Yvonne Strat într-un studiu publicat în 1969 [3] zece, ani după alcătuirea epistolei

Reproducînd-o *in extenso*, ne scuteşte de. comentarii, cu menţiunea că d-na Cornelia Pillat, soţia lui Dinu Pillat, ne-a mărturisit la 17 decembrie 1989 că soţul dumneaei era arestat de un an de zile, la data alcătuirii scrisorii, şi condamnat la 25 ani închisoare, fiind implicat în «grupul Noica». Atunci s-au pierdut multe ucrări manuscrise, printre care probabil şi originalul lucrării menţionate de Ion Barbu.

Mircea COLOŞENCO

[1] Scrisoarea se află în posesia d-nei Ofelia Enescu căreia îi mulţumim şi pe această cale pentru solicitudine.

[2] Yvonne Strat — *Ion Barbu şi poezia franceză*, în *„Studii de literatură universală"*, vol. XIV, Bucureşti, 1969, p. 86.

Pytagora

A B* În calmul multor zile de drumuri lungi pe mare
A B Spre sînul adîncimii fluide am privit;
A Şi ochiul meu lăuntric e încă năpădit
B Iar ochiul său „ „ „ „
A B De-a umbrei şi-a culorii bogată amalgamare:

A — Poemul din *„Sburătorul"*, an I, nr. 38, 3 ianuarie 1920, p. 271.
B — Varianta inedită din *Ochean I (Caietul alb-maro)*, f. 52, aflat în posesia Muzeului Literaturii Române, Bucureşti.

AB Cînd rapezi şi sticloase, cînd umede şi rare
AB Cînd repezi, cînd sticloase, cînd umede, cînd rare,
AB În orbul mării limpezi — tezaur negrăit —
A Răsfrîngeri făr-de număr pe rînd mi-au oglindit
" " " " i-au oglindit

AB Dar mai apoi Crotona, cu zidu-i dorian,
A M-a despărţit de-a pururi de glaucul noian...
B L-au depărtat " " " " "
AB O, Iow!... Dujul Spartei încruntă strîmta zare;

AB Iar sus, prin golul morţii, mai trist şi mai sever,
A Cetatea siderală în vasta-i descărnare
" " de vastă descărnare
B Îşi conturează-n Număr vertebra ei de fier...
A
B În Număr îi arată " " " "

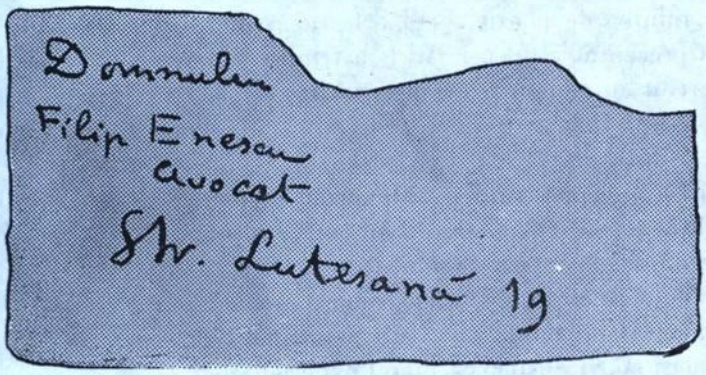

«...ermetismul lui Mallarmé e filologic, iar al meu canonic...»

Domnului
Filip ENESCU
avocat
Str. Luterană 19

16 iulie 1959

Iubite Domnule Enescu,

Întîmplarea duce la tot. Ei îi datorez (şi capului meu anacronic de « preot al unui cult necunoscut »), înviorătoarea Domniei tale cunoştinţă: [1] de ieri de dimineaţă.

De cunoştinţa de acum 2 ani nu-mi reamintesc. Ştiu că eram la stînga coniţei Ofelia. După amintirile Domniei sale, în faţă te aveam pe Domnia ta, iar încercarea de apropiere, pe terenul ideilor, între noi n-ar fi reuşit.

[1] Barbu scria atunci « cunoştiinţă ».

Dacă e așa, mă felicit, că am uitat tot și că mă pot bucura de fecioria întîlnirii de ieri.

În plic osebit vă trimit paginile lui Dinu Pillat[2] despre cel care prin 1919—30 se chema Ion Barbu.

Le-am străbătut iarăși.

Pentru prima producție (în care intră și poeziile puse de Perpessicius și de Ion Pillat, mare cunoscător al liricei universale și bun poet, în *Antologia* lor[3] are laude pe care nu le merită.

În ceea ce privește partea doctrinară — poeziile din ciclul *Joc secund* — constat o neînțelegere care nu poate fi de raportat numai la inexperiența criticului cu o astfel de poezie, dar și la o antipatie hotărîtă pentru ea (cu excepția primelor două, care mi-au devenit odioase, prin asurzitoarea lor repetare).

În realitate ciclul *Joc secund* e mai degrabă o operă mistică, așa cum foarte bine a observat Paleologu. Greșeala lui stă în încăpățînarea ea de a o încadra « misticei abyssale » a lui Nae Ionescu, care-mi dă o îndepărtare pe potriva spaimelor începuturilor.

Nu: e mistica proprie geometriilor, acea *stare de geometrie* în care formele se caută, se întreabă și se culeg între dînsele, pentru a construi, din substanța spiritului însuși edificii perenice.

Pe criticul Dinu Pillat nu l-am cunoscut. Am cunoscut însă mult pe regretatul taică-său, în cenaclurile epocei. Era un mare iubitor de poezie, prea eclectic poate.

Paginile pe care vi le trimit, autorul mi le-a prezentat el însuși. Mi le-a trimis prin Vladimir Steinu[4]. Deci sunt liber să fac ce vreau cu ele. Prin urmare vă rog să le rețineți Inutil să mi le restituiți.

Pe mine m-au nemulțumit în cîteva puncte însemnate:

1. Mă face emulul lui Mallarmé, neobservînd că ermetismul lui Mallarmé e *filologic*, iar al meu *canonic* (reducerea expresiei la o formă canonică, cu cît mai puțin termeni parazitari, în sensul reducerii ecuației elipsei la forma canonică).

2. Mă îndurerează (il m'afflige) de o descendență lirică în ale cărei grimase nu mă recunosc. Nimeni n-are dreptul să se lase influențat de mine dacă nu e geometru și dacă n-a făcut pe socoteală proprie (și în același spirit auster ca mine) experiențele ezoterice care stau la temeiul poeziei mele.

3. Cu bună știință, într-un text sortit apariției, lasă să străbată ceva din filiera liberală: menționarea unei poezii regretabile din 1940, pejorarea admirabilei poezii dedicată lui Bibescu și un madrigal nepublicat, pentru Doamna Strat, ceea ce e îndrăzneț.

Adînci sărutări de mîini Doamnelor Ofelia și Marcela

al Dumneavoastră credincios

D. BARBILIAN

---

[2] Ion Barbu scria Pilat (Dinu și Ion).

[3] *Antologia poeților de azi*, Editura Fundațiilor.

[4] Ion Barbu scrie « Străinu ».

CRONICA EDIȚIILOR

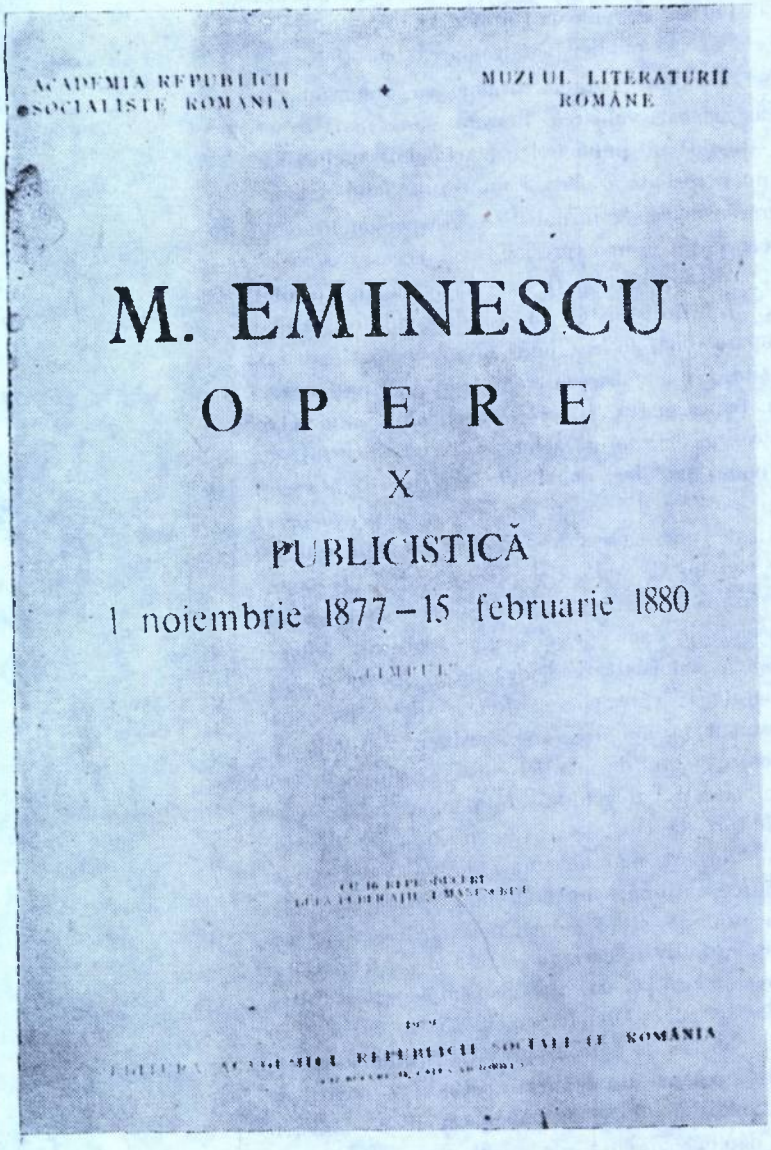

A APĂRUT, ÎN FINE, CU O ÎNTÎRZIERE de mai mulți ani datorată responsabililor ideologici ai regimului, care n-a fost mai puțin dictatorial în sfera culturii decît în alte domenii ale vieții sociale, volumul X al ediției integrale a operei lui Eminescu. Avem acum la îndemînă corpusul întreg al publicisticii eminesciene. El ocupă cinci dintre tomurile marii ediții alcătuite de Perpessicius și de continuatorii săi, în frunte cu Petru Creția și Dimitrie Vatamaniuc, și poate fi privit și analizat atît în sine, cît și ca parte a ansamblului complex și unitar al operei poetului. Semnalînd apariția volumului, nu voi încerca, se înțelege, o astfel de analiză, ci numai arătarea locului pe care el îl ocupă în seria celor cinci (IX, X, XI, XII, XIII) care formează acest corpus, cîteva observații asupra substanței lui și asupra muncii editorilor.

Volumul X cuprinde, în cea mai mare parte a lui, articole publicate în „*Timpul*“ între 1 noiembrie 1877 și 15 februarie 1880, așadar din prima perioadă a activității poetului la acest ziar, aceea în care este redactor. Între 16 februarie 1880 și decembrie 1881 va fi redactor-șef, iar, după aceea, pînă în iunie 1883, prim-redactor pentru partea politică. Acum și aici începe epoca cea mai importantă a publicisticii eminesciene. Textele care o anunță, tipărite în „*Albina*“, „*Familia*“, „*Federațiunea*“, „*Convorbiri literare*“ și „*Curierul de Iași*“, între 7 ianuarie 1870 și 30 octombrie 1877, au fost incluse în volumul IX. Observată în paginile volumului de față, în faza configurării ce-i va rămîne caracteristică, această operă publicistică prezintă cel puțin trei nivele de interes. Mai întîi, unul documentar. Fiind vorba de articole de ziar, textele reflectă preocupări ale momentului respectiv al vieții politice, sînt file ale unei cronici a acesteia. E de observat însă că imaginea pe care ele o compun nu e un simplu mozaic de efemeride, ci se organizează în funcție de cîteva linii tematice rezultate din concentrarea interesului poetului asupra cîtorva chestiuni de importanță deosebită în epocă și, unele

nu numai atunci. Condiţiile în care a fost obţinută independenţa României, anexarea Basarabiei de către imperiul ţarist, reunirea Dobrogei cu ţara, modificarea articolului 7 din Constituţie, privitor la împământenirea străinilor, răscumpărarea căilor ferate construite la noi de către o companie străină sînt principalele leit-motive ale gazetăriei eminesciene incluse în acest volum. Dezvoltîndu-le în serii lungi de articole, poetul o face cu un patos participativ ce revelează un suflet pasionat şi o vocaţie de mare ziarist. Desigur, unele propoziţii datează, reflectă o vîrstă a spiritului public românesc. Altele, luate în litera lor, adesea amplificată de retorica polemicii, i-au făcut pe unii să vorbească de xenofobia poetului, cu ignorarea faptului că atitudinea lui Eminescu stă pe un criteriu economic, nu rasial, şi că profunda lui conştiinţă naţională nu e una intolerantă.

Cu mult mai important decît aspectul documentar este fundamentul de filosofie socială pe care se ridică publicistica eminesciană. Cristalizată de timpuriu şi formulată clar încă în „*Curierul de Iaşi*“, concepţia socială generală a lui Eminescu este expusă pe larg, în şase articole cu titlul general *Icoane vechi şi icoane nouă*, curînd după venirea sa la „*Timpul*“, în decembrie 1877. Reafirmată explicit, în unele sau altele dintre componentele ei, de nenumărate ori, această concepţie este de fapt prezentă peste tot, mai toate articolele fiind în fond, dincolo de tema lor imediată, argumente în susţinerea ideii generale sau reflexe ale ei. Este o concepţie organicistă despre societate şi despre stat, care era şi a lui Maiorescu şi care ocupă un loc clar în istoria gîndirii europene. Eminescu pune în dezvoltarea şi ilustrarea ei o mare cultură, o extraordinară informaţie de istorie socială, economică, politică. Societatea şi statul sînt produse ale naturii, avînd legi proprii de dezvoltare; «temeiul unui stat e munca», şi «a introduce formele unei civilizaţii străine fără ca să existe corelativul ei economic e curat muncă zădarnică», «ţăranul e singura clasă productivă în România», «înmulţirea dar a claselor consumatoare şi scăderea claselor productive, iată răul organic, în contra căruia o organizare bună trebuie să găsească remediu»; nu e vorba de o întoarcere în trecut, imposibilă dealtfel, ci de «a împlea formele civilizaţiunii -pe cari le-am împrumutat», căci «ele trebuiesc umplute, nu nimicite». Astfel de propoziţii revin mereu în paginile volumului X, şi nu numai în acestea. Eminescu este şi în gazetărie o minte filosofică, şi aici, la acest nivel al textelor, interesul documentar se estompează, lăsînd să se vadă una dintre valorile statornice ale operei publicistice, valoarea teoretică.

În afara acesteia trebuie să observăm, de asemenea, valoarea literară sau, mai exact, stilistică a publicisticii. Articolul eminescian nu e niciodată plat şi nu rezultă din aglomerarea de clişee jurnalistice, are personalitate în concepţie şi în expresie. Dacă aceasta e caracteristica generală, trebuie să adăugăm imediat că relieful stilistic nu e deloc uniform, că el apare din folosirea unor mijloace foarte deosebite. Se pot observa cu uşurinţă cel puţin treipatru registre stilistice. Articolul eminescian are uneori un caracter colocvial, fie într-un limbaj popular, cu simularea punerii în scenă şi a dialogului şi cu recurgerea la proverbe şi zicale, într-o structură literară ce aminteşte de proza lui Creangă, fie într-un limbaj de popularizare prin care sînt făcute accesibile concepţii sociologice sau de economie politică. Alteori este o demonstraţie logică de o rigoare şi prorietate la care poate ajunge doar un spirit exersat în mînuirea abstracţiilor. Multe texte conţin pagini de pamflet care fac din Eminescu un maestru al genului. Iată un exemplu: «De cînd există Obştească Adunare în ţările noastre o strînsură mai nevolnică de palavragii şi de naturi catilinare nu s-au mai văzut. Cartofori de profesie, stîlpi de cafenele fără rost şi meşteşug, indivizi cari au accese de *delirium tremens*, iată unele din elementele constitutive ale actualei Adunări, încît toate darurile şi podoabele sale natura pare a le fi grămădit asupra a o samă din deputaţii actuali. O slugărnicie necondiţionată la ordinele stăpînilor miniştri, o deplină absenţă de spirit şi o buimăceală necontenită la citirea legilor, o înfiorătoare lipsă de patriotism la tratarea cestiunilor naţionale, iată atmosfera generală, iar asupra unor discuţii mlăştinoase, insipide, lipsite de spirit

şi de voinţă spre bine, vezi răsărind cîte un chip ciudat şi baroc, cîte-o stîrpitură radicală în a cărei fiziognomie se concentrează oarecum toate trăsurile neplăcute ale tuturor naţiilor semibarbare din Orient, vezi tipuri atît de pocite încît etnologul ar sta cu braţele încrucişate înaintea acelor specimene, neştiind, nu între ce oameni, dar în genere între ce soi de fiinţe organice să le claseze». În fine, spre a scurta enumerarea de registre stilistice, fraza are alteori concentrarea şi pregnanţa aforismului: «E o adevărată nenorocire de-a prevedea tot şi de-a nu putea împiedica nimic»; «Într-un car de oale nu se dă cu argumente metafizice».

Unele articole sînt traduceri din publicaţii străine făcute de poet şi însoţite de scurte comentarii ale lui. Editorul Dimitrie Vatamaniuc avusese de gînd să le grupeze, pe toate din această categorie, într-un volum separat. Soluţia adoptată odată cu volumul de faţă, a întregirii lor cronologice printre celelalte, este fireşte foarte bună. Textele traducerii din „*Curierul de Iaşi*", care ar fi trebuit deci să intre în volumul IX, sînt publicate aici, la *Addenda*, o secţiune care include şi alte recuperări: articole tipărite sau manuscrise datînd din alte perioade decît cea cuprinsă în volumul X.

Remarcînd acurateţea textului, corectitudinea stabilirii lui în acord cu normele expuse în introducerea la volumul VII, mulţumind pentru aceasta lui Petru Creţia, responsabilul filologic al ediţiei, Oxanei Busuioceanu, Simonei Cioculescu, Ancăi Costa-Foru, Aureliei Creţia, Claudiei Dimiu, Eugeniei Oprescu şi lui Alexandru Surdu, care au făcut transcrierea filologică a textelor, se cuvine să subliniem apăsat contribuţia lui Dimitrie Vatamaniuc, responsabilul secţiunii de publicistică. Excelent cunoscător al presei timpului şi al scrisului eminescian, el a lărgit enorm cadrul acceptat pînă acum al operei jurnalistice, atribuind poetului numeroase articole din ziarul al cărui redactor era şi unele din alte publicaţii. Se ştie că cea mai dificilă problemă a editării publicisticii lui Eminescu este aceea a stabilirii paternităţii textelor, dat fiind că aproape toate sînt nesemnate. Dimitrie Vatamaniuc a depus mari eforturi s-o rezolve, criteriile folosite (anunţate în introducerea volumului) sînt în ele însele valabile, dar aplicarea lor nu este uşoară. A unora cel puţin, cum este criteriul stilistic, cel mai frecvent pus la contribuţie. Incomfundabil în poezie, stilul lui Eminescu nu este întotdeauna tot aşa în articole cotidiene de informare şi de comentare a unor evenimente politice. Există deci texte în care limbajul este de fapt acela al redactorilor de la „*Timpul*" şi în care atribuirea pe temeiul cîtorva cuvinte sau a unei sintagme frecvente în scrisul lui Eminescu e problematică. Cînd se adaugă şi identitatea de idei în chestiunile discutate, ucrul devine şi mai greu. Nu e de mirare că editorul pune un număr de 37 de texte din volum sub titulatura «cu paternitate incertă». În această categorie ar putea intra, după părerea mea, şi alte articole. Cît despre *Românii din Ungaria*, publicat în „*Telegraful român*" din Sibiu în şase numere, în mai—iunie 1882, nu cred că este de Eminescu. Informaţia istorică utilizată îi era, e drept, cunoscută, dar stilul nu e al lui, e al unui ardelean, poate Slavici.

Problema paternităţii textelor are şi o a doua faţă: D. Vatamaniuc atribuie lui Eminescu — în chip plauzibil, în cele mai multe cazuri — numeroase articole noi şi totodată refuză paternitatea eminesciană unor articole publicate de editori anteriori ca aparţinînd poetului. Este probabil că şi de astă dată se va produce, ca şi în cazul altor volume, contestarea unor atribuiri şi că vor fi necesare unele rectificări. Problema rămîne aşadar deschisă. Oricum însă, actul recuperării operei publicistice a lui Eminescu s-a făcut. Apariţia, la Editura Academiei (redactor Georgeta Mitran) a volumului X, cu care el se încheie, este, de aceea, un eveniment cultural.

George GANĂ

Liviu REBREANU

și poetul ÁPRILY Lajos

ÎN CURSUL UNOR CERCETĂRI EFECTUATE în Arhiva Muzeului Literar „Petőfi" din Budapesta am găsit o scrisoare autografă a lui Liviu Rebreanu, adresată poetului și traducătorului maghiar Áprily Lajos (1887—1967). Poetul a fost o însemnată figură a vieții literare maghiare din România. Născut la Brașov, el purta, de fapt, numele de Janos Lajos Jékely, pseudonimul amintit adoptîndu-l în anul 1918, odată cu publicarea unor poezii în revista „*Uj Erdély*" („Transilvania Nouă"). Studiile liceale și universitare le-a făcut la Cluj, iar, începînd cu anul școlar 1909/1910, a funcționat ca profesor la Colegiul din Aiud. După transformările istorice din 1918 s-a raliat acelor elemente de conducere din Colegiu care căutau să găsească o justă îmbinare a învățămîntului în limba maternă și exigențele convietuirii frățești cu poporul român. Ca poet, el statornicește relații cu oamenii condeiului de pe ambele versante ale Carpaților.

În anul 1923, Colegiul dorea să-l trimită la Dijon, în Franța, la un curs de limba franceză, această limbă devenind obligatorie în toate liceele din România. El întîmpină greutăți materiale, ceea ce îl îndeamnă să se adreseze lui Liviu Rebreanu, care îi răspunde la 20 iunie 1923. Din biografia poetului se știe că el a plecat, realmente, în Franța.[1]

Scrisoarea denotă și faptul că între ei existau relații mai strînse, deoarece Liviu Rebreanu îl roagă să-l informeze despre unele planuri de-ale sale legate de unele bunuri ale Colegiului din Aiud. Să nu uităm că sora lui Rebreanu trăia, cu soțul ei, Ovidiu Hulea, director de liceu, la Aiud. Deși plecase de mult peste Carpați, Liviu Rebreanu încă poseda bine limba maghiară. Aceasta i-a permis să urmărească cu interes mișcările literare în limba maghiară din România, ceea ce reiese și din scrisoarea anexată.[2]

Eugen GLÜCK

---

[1] *Maghyar Életrajzi Lexikon* (Lexiconul biografic ungar), vol. supl. 1, pp. 17—18.

[2] Arhiva „Petőfi" Irodalmi Muzeum (Muzeul Literar „Petőfi"), Budapesta, Cota OH. V. 4142/340.

«...să-mi comunici imediat cînd vrei să pleci în Franța»

[antet]

Liviu Rebreanu
Strada Primăverii 19 București

STIMATE DOMNULE JÉKELY

Am oarecare bune speranțe că vei izbuti să-ți împlinesc dorința, obținînd, dacă nu o bursă sau o valută, cel puțin un ajutor serios în lei. Ca să știu însă dacă e nevoie să urgentez lucrurile, te rog să-mi comunici imediat cînd vrei să pleci în Franța și care este ultimul termen pînă cînd ar trebui să primești banii?

Odată cu comunicarea aceasta, care te privește pe D[umnea]ta, te-aș mai ruga să-mi comunici și oarecare lucruri ce mă privesc pe mine. Am aflat hotărîrea eforiei

D[umnea]voastră în privința ofertei mele, dar din hotărîrea aceasta nu m-am lămurit îndeajuns. Aș dori mult să știu care a fost atmosfera ședinței și dacă oferta mea a fost primită cu bunăvoința care i-ar asigura șansa de-a fi acceptată după ce va fi lichidat la Comitetul Agrar de-aici vechiul proiect de contract cu d. Tálos? D[umnea]ta, ca bun poet și tot atît de bun psiholog, ai putut vedea desigur impresia și m-ai bucura dacă ai binevoi a-mi arăta și mie impresiile domnilor efori. Eu am intervenit la Ministerul de Agricultură și cred că foarte curînd contractul Tálos va fi înlăturat. Tocmai de aceea m-ar interesa ce s-a petrecut în ședința ceea faimoasă și în special dacă domnii sînt bine dispuși în favoarea mea . . .

Răspunsul D[umi]tale te rog să mi-l dai în ungurește, ca să fie mai precis. Ți-aș fi scris și eu în limba D[umi]tale, dar nu mă simt destul de tare, pe cînd în citit ungurește sînt la largul meu.

Așteptînd comunicările D[umi]tale urgente, te rog să primești salutările mele cele mai bune.

Liviu REBREANU

Miercuri
20. VI. 1923 București

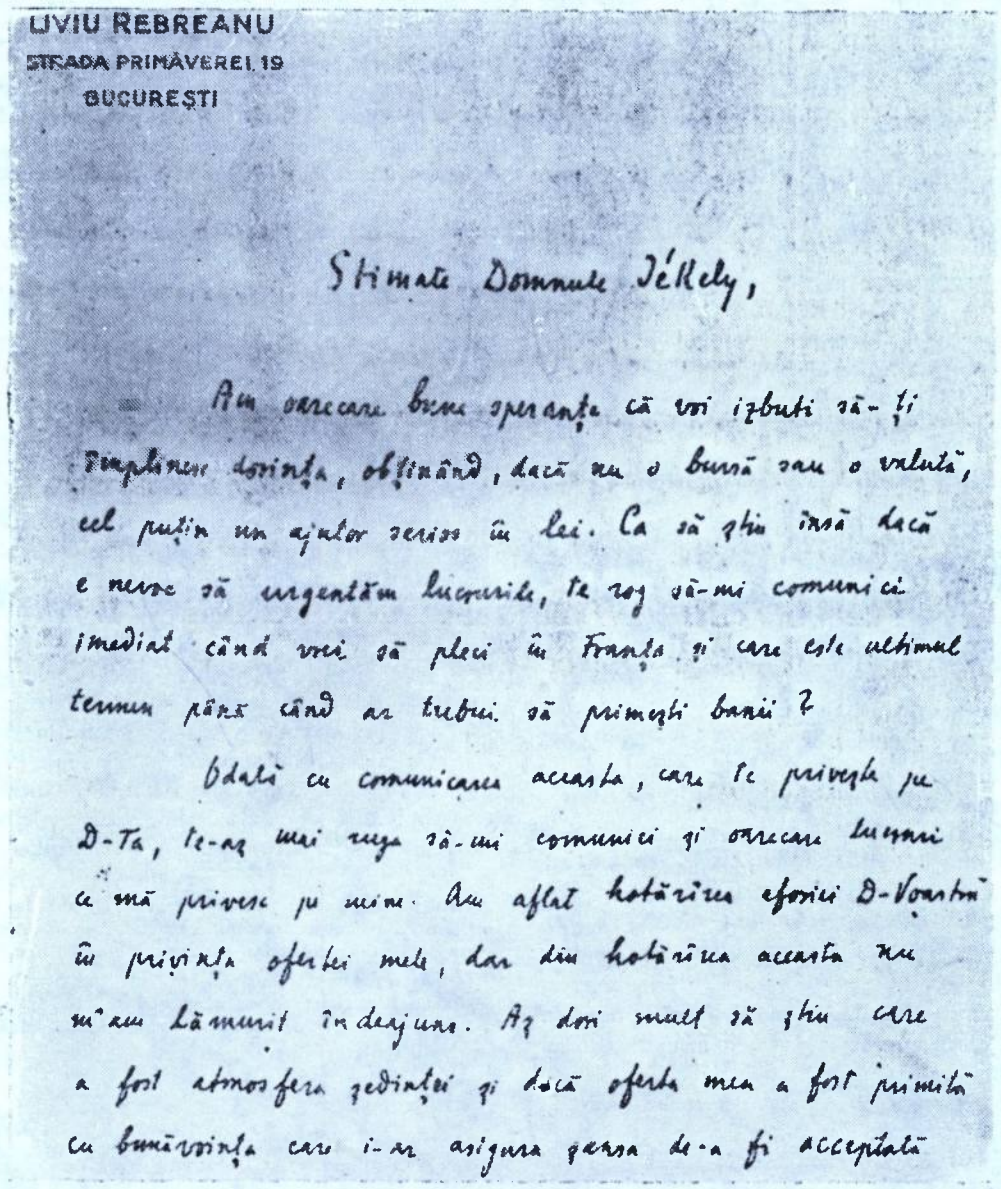

LIVIU REBREANU
STRADA PRIMĂVEREI 19
BUCUREȘTI

Stimate Domnule Jékely,

Am oarecare bune speranțe că voi izbuti să-ți împlinesc dorința, obținând, dacă nu o bursă cel puțin un ajutor serios în lei. Ca să știu însă dacă e nevoie să urgentăm lucrurile, te rog să-mi comunici imediat când vrei să pleci în Franța și care este ultimul termen până când ar trebui să primești banii?

Odată cu comunicarea aceasta, care te privește pe D-Ta, te-aș mai ruga să-mi comunici și oarecare lucruri ce mă privesc pe mine. Am aflat hotărîrea eforiei D-Voastră în privința ofertei mele, dar din hotărîrea aceasta nu m'am lămurit îndeajuns. Aș dori mult să știu care a fost atmosfera ședinței și dacă oferta mea a fost primită cu bunăvoința care i-ar asigura șansa de-a fi acceptată

A. UBICINI — A. D. XENOPOL

Un dialog istoric-literar pe marginea MEMORIILOR lui Heliade asupra Revoluției de la 1848

ÎNTRE PRIETENII DIN STRĂINĂTATE AI poporului român din secolul trecut, Abdolonyme Ubicini este unul dintre cei mai de seamă.

Secretar de limbă franceză al guvernului provizoriu de la 1848 din Țara Românească — unde venise în ajunul declanșării evenimentelor, la invitația lui C. A. Rosetti, adînc implicat apoi în activitatea emigrației române în Apus, scriitor și publicist prolific în sprijinul cauzei Unirii Principatelor, erudit cu preocupări multilaterale privind istoria și cultura poporului român, ales, în 1872, membru de onoare al tinerei Academii Române, de-a lungul unei îndelungate perioade — din 1848 pînă la moarte, în 1884 — Ubicini a întreținut strînse legături cu cele mai de seamă figuri ale generației pașoptiste: C. A. Rosetti, N. Bălcescu, Ion Voinescu II Ion Ghica, Ion Heliade-Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri ș.a.

Mai puțin cunoscute — sau deloc — sînt legăturile întreținute de Ubicini, în ultima parte a vieții, nu numai cu vechii amici de la 1848 — cei rămași în viață — ci și cu unii cărturar reprezentînd tînăra generație. Ne referim aici la legăturile sale — de ordin cultural - științific, din ultimii ani de viață, cu tînărul, atunci, A. D. Xenopol, legături mediate, se pare, de Ion Ghica, cum reiese dintr-o serie de scrisori — inedite, din cîte cunoaștem — pe care le comentăm.

Ca om de știință, A. Ubicini se îndreptase din nereție, cu precădere, spre domeniul istoriei românilor, în al doilea rînd spre domeniul istoriei limbii și literaturii române. După ce în anul 1849 tipărea la Paris, în numele lui Bălcescu și al celorlalți emigrați români, cunoscutul studiu, *Mémoire justificatif de la révolution roumaine du 11/23 juin 1848* — o primă încercare de reconstituire a evenimentelor de la 1848 — a publicat, în 1856, una dintre cele mai ample și interesante scrieri realizate de un străin privind istoria poporului român, *Provinces d'origine roumaine*, iar în 1858, *La question des Principautés devant l'Europe*. Apoi, în 1863, a semnat cunoscuta introducere — cu caracter lingvistic, dar și istoric — la nu mai puțin cunoscuta *Grammaire de la langue roumaine*, aparținînd lui V. Alecsandri, pentru ca, în 1866, revenind la o publicistică «de actualitate» în susținerea statului național român, să publice *Les Principautés Unies devant la Conférence. Mars 1866.* [1]

Evident, probleme ale istoriei românilor și ale mișcării românești de emancipare națională, precum și ale istoriei culturii și civilizației românești a tratat Ubicini și în seria lucrărilor dedicate de el chestiunii orientale și Imperiului Otoman, după cum asemenea probleme au făcut obiectul unor numeroase articole cu care publicistul francez a colaborat la diferite publicații științifice din Paris.

Se adaugă, la toate acestea, proiectul lui de a traduce în limba franceză vechi cronici românești, cu intenția de a atrage în străinătate «atenția și interesul asupra Principatelor Unite»[2]. Din păcate, cum se știe, studiind în Biblioteca din Paris manuscrisul lui Nicolae Genier din Smirna — pe care anterior îl consultase și

[1] Mai pe larg despre publicistica și activitatea lui în sprijinul constituirii statului național român, vezi, recent, N. Isar, *A. Ubicini și cauza Unirii Principatelor*, în „*Revista de istorie*", t. 40, 1987, nr. 1, pp. 23—37.

[2] Cf. *Documente și manuscrise literare*, vol. I, ed. P. Cornea și Al. Piru, Editura Academiei Române, București, 1967, p. 335.

N. Bălcescu, el nu realiza că acest manuscris era numai o variantă grecească a operei lui Miron Costin, iar nu traducerea originalului, încercarea lui nefiind susținută de prietenii cărturari din România și, în cele din urmă, eșuînd. [3]

De-a lungul deceniilor, începînd cu anii ultimelor sale lucrări mai importante despre români, din 1856—1858, Ubicini își propusese să scrie o sinteză de istorie a românilor, strîngînd, în acest scop, treptat, numeroase materiale, cultivînd vechile sale relații cu personalități de seamă ale culturii românești, inițiate în istoria poporului român sau implicate direct în evenimentele din epoca modernă, de la 1848 și 1859. Cum vom observa mai departe, se gîndea și la o lucrare specială asupra Revoluției de la 1848 — la care participase în tinerețe, de care se simțea legat sufletește și căreia îi dedicase primele sale preocupări științifice.

La procurarea diverselor informații sau materiale pentru proiectatele sale lucrări de istorie a românilor, se referă, în bună parte, bogata corespondență întreținută de Ubicini cu cărturarii români de la 1848. Cu Ion Ghica, mai ales, a continuat el să se afle în relații amicale și în ultimul deceniu de viață, făcîndu-și servicii reciproce; în timp ce, de pildă, Ubicini îl ținea la curent pe Ghica cu situația unor instituții de învățămînt și cultură din Paris, Ghica îi procura publicistului francez diferite lucrări sau colecții de documente care apăreau în țară.

Sub aspectul din urmă, sînt deosebit de interesante scrisorile din ultimii ani de viață adresate lui Ion Ghica, în care se fac ample referințe asupra proiectelor de istorie românească ale publicistului francez, asupra scrupulelor sale în ce privește ducerea lor pînă la capăt. Astfel, într-o scrisoare de la sfîrșitul anului 1883, Ubicini îi scrie lui Ghica despre lucrarea lui A. D. Xenopol, *Războaiele dintre Ruși și Turci* [4], pe care istoricul român i-o trimisese la Paris, cerîndu-i părerea mai ales asupra capitolului privind Revoluția română de la 1848. În acest context, Ubicini notează: «Sînt ispitit să iau odată condeiul pentru a pune în sfîrșit istoria în locul legendei. Apoi îmi spun că momentul nu a venit încă și sînt ispitit să pun grămadă materialele pe care alții, după mine, le vor pune în ordine» [5].

Într-o altă scrisoare, din 2 ianuarie 1884, adresată aceluiași, publicistul francez își mărturisea dezolarea în ce privește ritmul elaborării *Istoriei României* [6], recunoscînd dificultatea scrierii ei în străinătate, departe de bibliotecile și oamenii locului. Din nou își mărturisește convingerea despre necesitatea unei cărți «asupra Revoluției de la 1848, originilor sale, consecințelor sale ulterioare»; ținînd seama de scrupulele pe care le avusese pînă atunci în legătură cu oamenii care se aflaseră în centrul evenimentelor — și care scrupule continuau să-și aibă rațiunea — s-ar angaja la o asemenea operație, scrie el, numai contînd și pe colaborarea destinatarului, a lui Ion Ghica.

Într-o ultimă scrisoare, adresată lui Ghica nu cu mult înainte de a muri, Ubicini îi cerea corespondentului său să-i trimită ultimele publicații ale Academiei Române și continuarea Documentelor „Hurmuzaki", din care el poseda primele patru volume. Îi cerea cu acest prilej părerea asupra intenției sale de a restaura vechea Bibliotecă Română din Paris, amintindu-i destinatarului: «Nu sînteți oare dvs. care ați fondat-o, împreună cu Bălcescu, Alex. Golescu etc.?» [7]. În acest context, Ubicini întreba pe Ghica dacă îi citise articolul publicat în *„Românul"* din 14 ianuarie 1884, în care, amintind de Biblioteca Română din Paris, care fusese sediul Societății studenților români dinainte de 1848, propunea reînființarea acestei biblioteci [8].

*

Deosebit de semnificativă însă pentru preocupările istorice ale publicistului francez din ultimii săi ani de viață este corespondența întreținută de el, în acești ani, cu însuși istoricul A. D. Xenopol. Într-o scrisoare din 1 sep-

---

[3] Vezi asupra acestui interesant proiect literar, Cătălina Velculescu, *Ubicini și traducerea franceză a unei compilații de cronici moldovene*, în *„Revista de istorie și teorie literară"*, 1967, nr. 1.

[4] Vezi A. D. Xenopol, *Resboaele dintre Ruși și Turci și înrîurirea lor asupra țerilor române*, vol. I—II, Iași, 1880, VIII + 219 p. 393.

[5] Vezi scrisoarea cu data de 30 8-bre 1883, la Biblioteca Academiei Române, Serv. Mss. S 36(14)/DC XXIII.

[6] *Ibidem*, S 36(15)/DC XXIII.

[7] Cf. *Ibidem*, S 36(16)/DC XXIII.

[8] Vezi A. Ubicini, *O idee binefăcătoare. Scrisoare către C. A. Rosetti*, în *„Românul"* din 14/26 ianuarie 1884, p. 41. Propunînd repunerea în funcțiune a vechii biblioteci într-un nou local, în strada St. Jean de Beauvais, Ubicini se angaja să sprijine acest proiect, urmînd a dona el însuși un mare număr de cărți din biblioteca personală, precum și colecția *„Monitorul oficial"* și a ziarului *„Românul"*, acesta din urmă trimis prin grija marelui său prieten român, C. A. Rosetti.

tembrie 1883, Ubicini îi mulţumea pentru trimiterea lucrării privind războaiele ruso-turce, despre care aminteşte, cum am văzut, şi în scrisoarea adresată lui Ion Ghica; totodată, cum Xenopol îi ceruse părerea, el se referă la condiţiile publicării la Paris a lucrării acestuia privind teoria lui Roesler, al cărei manuscris era gata la această dată. Încredinţat şi el că, într-adevăr, cheltuielile pentru publicarea în întregime a lucrării într-o editură pariziană erau «exorbitante», îi recomanda lui Xenopol să publice lucrarea în fascicole într-o revistă periodică, ceea ce diminua foarte mult cheltuielile, şi avea în vedere „*Revue de races latines*" sau chiar „*Revue historique*" [9], dacă aceasta din urmă nu ar fi apărut la intervale destul de mari [10]. Îi amintea aici de bucuria de a-i fi întîlnit, recent, în Franţa, pe Ion Ghica, «unul din vechii mei amici de la 1848», pe V. Alecsandri, care se afla la această dată la Aix, şi alţii.

[9] Vezi Biblioteca Academiei Române, Serv. Mss, Corespondenţă, S 60(1)/L X XXIII.

[10] Cum se ştie, lucrarea lui Xenopol, de fapt, cunoscuta recenzie la cartea lui Roesler, va apărea în cele din urmă, în volum, în anul următor, 1884, la Iaşi. Vezi A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinţei Românilor în Dacia Traiană*, Iaşi 1884, 300 p.

Nicolae ISAR

«... persuadé que je sers en même temps, et avant tout, le pays»

Vichy, 1 Sept[embre] 1883

Monsieur,

On m'a envoyé de la Campagne aux Eaux de Vichy, où je me trouve en ce moment, la lettre que vous avez bien voulu m'adresser le 28 août; laissez-moi vous remercier tout d'abord pour l'envoi des deux n-os de la „Revista", *ainsi que de votre livre sur les Guerres russo-turques. Je vais écrire à Vernon pour qu'on me les adresse ici dès qu'ils seront arrivés, et je me promets d'avance un très grand charme et un très grand profit de cette lecture.*

Pour ce qui est de votre travail sur Rösler, je suis moins surpris que vous des conditions que vous a faites Baillère. Elles vous ont paru et sont en effet exorbitantes. Mais ce sont celles de tous les libraires de Paris, toutes les fois qu'il s'agit d'un ouvrage s'adressant à un public restreint, et qui n'est pas signé d'un de ces noms qui sont à eux seuls une réclame. Le conseil que j'aurais à vous donner en cette occasion, si l'ouvrage n'est pas d'une étendue trop considérable, serait de le publier par fragments dans un grand recueil périodique, comme, par exemple, la „Revue des races latines" *(je dirais la* „Revue historique", *si elle n'apparessait pas à d'aussi longs intervals). On garde la composition et, les frais se trouvant ainsi diminués de plus de moitié, on trouve plus aisement un éditeur qui, après s'être couvert de ses avances, partage les benefices avec l'auteur, dans la proportion que Baillère vous aindiquée.*

J'irai passer quelques jours à Paris au commencement d'octobre en attendant que j'y aille prendre mes quartiers d'hiver habituels de janvier à mai. Je m'offre bien volontiers à vous servir, si je le puis, dans cette circonstance, persuadé que je sers en même temps, et avant-tous, le pays.

J'ai recontré ici quelques Roumains attardés: Ion Ghica, un de mes compagnons de '48, le général Angelesco, qui nous a quités avant-hier, plusieurs moldaves, sans parler de Basile Alecsandri qui est à Aix et qui doit passer ici en s'en retournant.

Croyez moi, Monsieur, votre bien devoué,

A. UBICINI

[Biblioteca Academiei Române, Serv. Mase, Corespondenţa $\frac{\text{S 60(1)}}{\text{LXXXIII}}$]

«...convins că servesc,
în acelaşi timp,
şi înainte de orice,
ţara»

Vichy, 1 septembrie 1883

Domnule,

Mi s-a trimis de la ţară la staţiunea balneară Vichy, unde mă găsesc în acest moment, scrisoarea pe care aţi binevoit să mi-o adresaţi la 28 august; vă rog să-mi permiteţi să vă mulţumesc, înainte de toate, pentru trimiterea celor două numere din „*Revista*“ şi a cărţii dumneavoastră privind războaiele ruso-turce. O să scriu la Vernon ca să-mi fie trimise aici din momentul în care vor fi ajuns şi îmi rezerv, dinainte, un mare farmec şi un foarte mare profit din această lectură.

În ceea ce priveşte lucrarea dumneavoastră despre Rösler, sînt mai puţin surprins decît dumneavoastră în legătură cu condiţiile pe care vi le-a stabilit Baillère. Ele vi s-au părut şi sînt într-adevăr exorbitante. Dar este un obicei al tuturor librarilor din Paris, ori de cîte ori este vorba de o lucrare care se adresează unui public restrîns şi care nu este semnată cu unul din acele nume care constituie ele însele o reclamă. Sfatul pe care vi l-aş putea da în această privinţă, dacă lucrarea nu este de o întindere considerabilă, ar fi de a o publica în fragmente, într-o mare culegere periodică, ca, de exemplu „*Revue des races latines*“ (aş spune „*Revue historique*“, dacă aceasta nu ar apărea la intervale atît de lungi). Se păstrează zaţul şi, cheltuielile fiind astfel micşorate cu mai mult de jumătate, se găseşte mai uşor un editor, care, după ce şi-a acoperit cheltuielile din avansurile primite, împarte beneficiile cu autorul, în proporţia pe care v-a indicat-o Baillère.

Voi merge să petrec cîteva zile la Paris la începutul lunii octombrie, urmînd să mă instalez acolo, ca de obicei, pentru iarnă, din ianuarie pînă în mai. Mă ofer din toată inima să vă fiu de folos, dacă voi putea, în această împrejurare, fiind convins că servesc în acelaşi timp, şi înainte de orice, ţara.

Am întîlnit aici cîţiva români întîrziaţi: Ion Ghica, unul din tovarăşii mei din '48, generalul Angelescu, care ne-a părăsit alaltăieri, mai mulţi moldoveni, fără a mai vorbi despre Vasile Alecsandri, care este la Aix şi care trebuie să treacă pe aici la înapoierea de acolo.

Vă rog să mă consideraţi, domnule, mult devotatul dumneavoastră

A. UBICINI

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(iulie — septembrie 1989)

A

ALBERTI, Rafael

Ene, Ileana — *Ion Creangă* [tabletă — traducere de D. Trancă]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 6—7, 10—11.

Rogojanu, Ion C. — *Mihai Eminescu* [tabletă, tradusă de D. Trancă]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 8—9.

B

BANEA, George

Sasu, Aurel — [corespondență cu scriitorul grec Yannis Christallopoulus din mart.—nov. 1965]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 161—171.

BARBU, Ion

Coloșenco, Mircea — *Autobiografie socială și didactică* — fragment — [corespondență cu Oscar Lemnaru; două scrisori datate 7 dec. 1946 și 18 iun. 1947]. *Almanahul „Ateneu"*, 1989, pp. 42—51. [O nouă variantă a poemului *După melci;* două scrisori către Haritina Șoiculescu, datate 5 sept. 1957 și 10 sept. 1960] — „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 111—116.

BASSARABESCU, I. A.

Scurtu, Nicolae — [o scrisoare din 22 oct. 1909 către eseistul Teodor Plop-Ulmeanu] „*Suplimentul literar-artistic al Scînteii tineretului* an. IX, nr. 36 (415), 9 sept, 1989, p. 4.

BÂRSESCU, Agatha

Dimitriu, Eugen; Froicu, Petru — [scrisori către Virgil Tempeanu datate 28 ian. 1927 19 aug. 1928, 4 apr. 1929, 11 dec. 1929, 22 iun. 1931, 15 feb. 1934] — „*Convorbiri literare*", suplimentul „*Pagini bucovinene*", an. VIII, nr. 7(91), iul. 1989, p. III.

BIANU, Ion

Dumitrașcu, Nicolae, Radu, Gh. — [scrisori către Maria Sturdza, fiica lui Ion Ghica, datate 22 oct. 1899; 19 mart. 1928; 9 apr. 1928; 14 iun. 1928]. *Almanahul „Ateneu"*, 1989, pp. 81—86.

BIBESCU, Martha

Beram, Elena — [două scrisori către semnatara prezentării, datate 23 dec. 1968 și 4 ian, 1969]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 156—160.

BLAGA, Lucian

Cenușă, Mircea; Vulpe, Magdalena — [corespondență cu Sextil Pușcariu din anii 1931—1936]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 90—97.

Țugui, Pavel — *Blaga la Catedra de Filosofie a culturii a Universității din Cluj* — [completări la dosarul cunoscut]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 98—106.

Zaciu, Mircea — *Luntrea lui Caron* — [roman]. „*Revista de istorie și teorie literară*", an. XXXVII, nr. 1—2, ian.—iun. 1989, pp. 182—208.

*** *O «filosofie» a religiei în fragmente*. „*Revista de istorie și teorie literară*", an. XXXVII, nr. 1—2, ian.—iun. 1989, p. I—VIII.

BOTEZ, Demostene

Scurtu, Nicolae — *Adela — sentimentalism şi timiditate* — [eseu]. „*Suplimentul literar-artistic al Scînteii tineretului*", an. IX, nr. 35(414), 2 sept. 1989, p. 9.

BOUTIÈRE, Jean

Negrilă, Iulian — [corespondenţă cu Andrei Magier din anul 1938]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 24—31.

BRĂTESCU-VOINEŞTI, I. Al.

Budău, Eugen — [O scrisoare către Dimitrie Goga din 26 febr. 1928]. *Almanahul „Ateneu"*/1989, pp. 36—37.

BRĂTIANU, Gheorghe

Nastasă, Lucian — [Corespondenţă cu bunica sa, Caliopia Brătianu]. *Almanahul „Ateneu"*, 1989, pp. 39—42.

C

CELAN, Paul

Guţu, George — *Vînătorul, Cîntec de dragoste, Dincolo, Dumbrava, Octombrie, În oglindă* — [versuri]. „*Steaua*", an. XL, nr. 9, sept. 1989, pp. 29.

CANTEMIR, Dimitrie

Ţarălungă, Ecaterina — [ilustraţii]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989; hors-texte.

CIOCULESCU, Şerban

*** — [dedicaţia pentru Al. Săndulescu pe volumul *Aspecte literare contemporane*, datată 14 oct. 1972.] „*Revista de istorie şi teorie literară*", an. XXXVII, nr. 1—2, ian.—iun. 1989, p. 34.

COTRUŞ, Aron

Ruja, Alexandru — *Un cîntec* — [primul text în proză al lui Aron Cotruş]. „*Orizont*", an. XL, serie nouă, nr. 39(1178), 29 sept. 1989, p. 14.

CREANGĂ, Ion

Sibechi, Gheorghe — *Iarăşi despre originea strămoşilor lui Creangă* [documente, acte]. „*Convorbiri literare*", an. XCVI, nr. 1237, nr. 9, sept. 1989, p. 12.

E

EMINESCU, Mihai

Busuioceanu, Oxana — *Alte versuri răzleţe*. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 12—14.

Creţia, Petru — *Sunetul păcii* — [poem]. „*Viaţa Românească*", an. LXXXIV, nr. 7, iul. 1989, pp. 35—36.

Dumitrescu-Buşulenga, Zoe — *Profesor la Şcoala Comercială din Iaşi* — [semnătura poetului pe un *Bilet de promoţiune*], „*Revista de istorie şi teorie literară*", an. XXXVII nr. 1—2, ian.—iul. 1989, p. 78.

Papuc, Liviu — [înregistrările din registrele Bibliotecii Centrale Universitare din Iaşi]. „*Convorbiri literare*", supliment „*Pagini bucovinene*", an. VIII, nr. 7(91)/iul. 1989, p. III.

Sibechi, Gheorghe — *Ştiri inedite despre familia lui Vasile Iaminovici*. „*Convorbiri literare*", an. XCVI, nr. 7(1235) me. 1989 p. 12; [actele de naştere şi căsătorie ale Mariei Iaminovici]. „*Convorbiri literare*", an. XCVI, nr. 8(1236), aug. 1989, p. 12.

Ţugui, Pavel — *Gimnaziul de la Botoşani — Noi documente*. „*Revista de istorie şi teorie literară*", an. XXXVII, nr. 1—2, ian.—iun. 1989, pp. 70—78.

Vatamaniuc, Dimitrie — *Însemnări personale* [jurnal din anul 1883]. „*Revista de istorie şi teorie literară*", an. XXXVII, nr. 1—2, ian.—iun. 1989, pp. 63—70.

ELIADE, Mircea

Handoca, Mircea — [o scrisoare către C. G. Jung din 22 ian. 1955]. „*Revista de istorie şi teorie literară*", an. XXXVII, nr. 1—2, ian.—iun. 1989, pp. 321—325; [două scrisori către Raffaele Pettazzóni, datate 14 dec. 1953 şi 19 mart. 1929]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 172—183.

F

FULGA, Laurenţiu

*** — [dedicaţie pentru Al. Săndulescu pe volumul *Straniul paradis*, datată 1975]. „*Revista de istorie şi teorie literară*", an. XXXVII, nr. 1—2, ian.—iun. 1989, p. 341.

G

GASTE , Moses

Florea, Virgiliu — [dialog epistolar cu Alice V. Wise, traducătoare în lb. engleză a lui Creangă şi Ispirescu; corespondenţă cu Jean Boutière]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 32—40.

GHIBU, Onisifor

Ghibu, O. O. — *Amintiri despre Blaga* [fragment de jurnal]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 107—111.

GOGA, Octavian

Brudaşcu, Dan — [trei strofe descoperite pe un volum al lui Albert Samain, datate iul. 1919; trei strofe dscoperite pe fila D. 2448 din arhiva Muzeului de la Ciucea]. „*Steaua*", an. XL, nr. 7, iul. 1989, p. 45.

Cenuşă, Mircea — [scrisori către Veturia Goga din anii 1909—1919, partea I]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 118—134.

H

HAGIU, Grigore

*** — *Memoriale* — [proză]. „*Luceafărul*", an. XXXII, nr. 36(1426), 9 sept. 1989, p. 3.

I

IORGA, Nicolae

Pippidi, Andrei — *Ultimele scrisori ale lui Nicolae Iorga* — [corespondenţă din perioada 9 ian. 1938 — nov. 1940]. „*Revista de istorie şi teorie literară*", an. XXXVII, nr. 1—2, ian.—iun. 1989, pp. 274—292.

*** — [o fotografie necunoscută făcută la Constanţa, nedatată]. *Almanah „Ateneu"*, 1989, p. 60.

K

KIRILEANU, G. T.

Handoca, Mircea — Editorul de excepţie [File de jurnal şi corespondenţă din perioada 1926—1950 cu diverse personalităţi culturale din epocă]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 15—19.

Pangrati, Constantin; Kirileanu, G.T. — *Mărturii despre opera lui Creangă în documente inedite* [scrisori către Lecca Morariu, datate 5 febr. 1925, 18 oct. 1941, 16 mai 1944]. „*România literară*", an. XXII, nr. 27, 6 iul. 1983, p. 14.

Scurtu, Nicolae — [două scrisori către Constantin Pelmuş, datate 30 iul. 1959 şi 28 oct. 1959]. „*Suplimentul literar-artistic al Scînteii tineretului*", an. IX, nr. 38(417), 23 sept. 1989, p. 4.

L

LABIŞ, Nicolae

Cârlan, Nicolae — *Ulciorul fermecat* — [basm prelucrat de poet]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76), 1989, pp. 67—89.

LEÓN, Maria Teresa

(vezi ALBERTI, Rafael)

LESNEA, George

*** — *Poeme*. „*Cronica*", an. XXIV, nr. 30(1226), 28 iul. 1989, p. 5.

*** — Fragment. „*Convorbiri literare*", supliment „*Pagini bucovinene*", an. VIII, nr. 9(93), sept. 1989, p. I.

M

MAIORESCU, Titu

Rădulescu-Dulgheru, Georgeta — [scrisoare către editura Brockhaus din 2 iun. 1880; scrisoare către M. Deutsch, datată 15 iul. 1880]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 58—66.

MICU, Samuil

Corodi, Vasile — *Conciones ; A nu fura* [prelegeri morale pentru românii din Transilvania]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, p. 45—57.

N

NANU, Dimitrie

Săvoiu, Adrian — [corespondenţă cu nepotul său Mihai Moşandrei din anii 1922—1938; *Testament*]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 135—141.

NIGRIM (Mihăescu N.)

Florescu, Gh. — [patru epigrame dedicate lui William S. Cubertson, 10 nov. 1927]. *Almanah „Ateneu"*, 1989, p. 16.

P

PERPESSICIUS

*** — [dedicaţie pentru Al. Săndulescu din 1 sept. 1963]. „*Revista de istorie şi teorie literară*", an. XXXVII, nr. 1—2, ian.—iun. 1989, p. 341.

PETTAZZÓNI, Raffaele

Handoca, Mircea — [scrisori către Mircea Eliade, din anii 1929—1938]. „*Manuscriptum*", an. XX, nr. 3(76)/1989, pp. 177—183.

PILLAT, Dinu

*** — [dedicaţie pentru Al. Săndulescu pe o monografie Ion Barbu, nedatată]. „*Revista de istorie şi teorie literară*", an. XXXVII, nr. 1—2, ian.—iun. 1989, p. 341.

PREDA, Marin

Paraschivescu, Andrei — [două scrisori către Miron Radu Paraschivescu, datate 8 mart. 1944 şi 12 mart. 1944]. „*România literară*", an. XXII, nr. 27, 6 iul. 1989, p. 19.

PUŞCARIU, Sextil

(Vezi Blaga, Lucian).

V

VĂDUVA, Vasile

Zăinescu, A. I. — [poem]. „*Luceafărul*", an. XXXII, nr. 30(1420), 29 iul. 1989, p. 5.

VINEA, Ion

Ţone, Nicolae — [corespondenţă cu Lili Haskil din vara anului 1961]. „*Suplimentul literar-artistic al Scînteii tineretului*", an. IX, nr. 27(406), 8 iul. 1989, p. 9.

Ofelia CONDEESCU

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Ion Barbu (171, 173); Martha Bibescu (71, 77, 80); Lucian Blaga (147, 149); Mihail Dragomirescu (28, 32, 33); Mircea Eliade (117, 124, 129); M. Eminescu (9, 10); Ion Heliade Rădulescu (89); Constantin Noica (42, 44); Liviu Rebreanu (179).

FOTOGRAFII: Martha Bibescu (55, 61); Lucian Blaga (146); Ilarie Chendi (166); Costache Conachi (95); Domniţa Gherghinescu-Vania (144, 146); Ştefan Golescu (103); Octavian Goga (166); Ion Heliade Rădulescu (87, 103); N. Iorga (25); Ionel Jianu (112); Titu Maiorescu (155) Eftimie Murgu (94); Constantin Noica (45, 46, 54).

ARTE PLASTICE a) *Sculptură:* C. Brâncuşi — *Nud* (121); Oscar Späthe — *M. Eminescu* (8); b) *Desen:* Barbu Iscovescu — *Autoportret* (105); Mihai Olos — *Constantin Noica* (38); c) *Caricatură:* Silvan — *Lucian Blaga* (137). *Mihail Dragomirescu* (30), *Octavian Goga* (164); d) *Gravură:* Vedere din Brusa (106); e) *Ulei:* Gh. Tătărescu — *Generalul Gh. Magheru* (105).

N.B. **Mulţumim şi pe această cale D-lui Remus NICULESCU pentru sprijinul generos acordat în selectarea iconografiei.**

SUMMARY

• **On the Brink of Another Epoch** — editorial by *Petru CREȚIA* • *Eminesciana* — I. *Fragmentarium:* Another fragment of the **manuscript** *2259* (Préface and notes by *Oxana BUSUIOCEANU*); II. *German Pages: Indians' Cosmogony by Martin HAUG* — conference at the Münich Antropological Society, march 26, 1873 — a text used by Eminescu in his reflections and notes, part II (Transliteration by *D. VATAMANIUC:* translation by *Leonard GAVRILIU)*; III. *Addenda:* **N. IORGA**: *A Few words About Eminescu* — the original text of the preface of the volume translated by **Sylvia PANKHURST** (A text found in the English poetess' archive from Amsterdam, commented by *Arcadiu PETRESCU)*; Comments on the poem « *Come to Give Light* » by M. Eminescu (Documentary notes by *Elena CERCHEZ*) • *Literature and Religion* — **Mihail DRAGOMIRESCU**; *Jesus' Life. Preface. Chapter I* — monographical study *(N. Scurtu)*; **Ion Vinea**: Fragrance on the Golgotha — a story (Preamble by *Elena ZAHARIA-FILIPAȘ*) • *Contemporary Archive*— **Constantin NOICA**: « . . . *my evenings are always available for friends* . . . »— letters from 1954—1984 (Documentary script by *Alexandru SINGER*) • *Centenary* — **Martha BIBESCU**: *Diary*, I (Preface, translation and notes by *Marin BUCUR*); « . . . *to glorify Eminescu's memory* . . . » — correspondence with the magistrate *Valerian PETRESCU's* family from Constantza (Presentation by *Arcadiu PETRESCU*); « . . . *the wedding present* . . » — two letters to the pilot *Aurel RĂDULESCU* (Notes by *Simion BĂRBULESCU)*; A letter to **Louis GILLET** and another letter received from **N. POLITIS** (Translations and presentations by *Ion GRECESCU*) • *Literature and Revolution* — **Ion HELIADE-RĂDULESCU**: « . . . *where is your patriotism, when you do not take care of the Country's language?* . . . » — two letters to his cousin Costache RACOTĂ (Literary-historical notes by *Mircea ANGHELESCU*); **Eftimie MURGU**: A Pamflet Against **C. CONACHI** (Transcription and introductory study by *Ioan CHINDRIȘ*); **Al. CHRISTOFI**: Memorial from Exile, V — letters to **Christian TELL** (Preface and notes by *Nicolae ISAR*) • *The Polyphony of Spirit* — **Mircea ELIADE**: « . . . *besides you . . . on the cover of a book about Brâncuși* . . . » — letters to *Ionel JIANU*, II; *The Treatise on the History of Religions — The Sky, II* (Presentation and notes by *Mircea HANDOCA*); An Editorial Letter (Preface by Elena BERAN) • « *The Chronicle and the Song of the Ages* » — **Lucian BLAGA** — in epistolary dialogue with **Sextil PUȘCARIU,** VI — letters from 1936—1938 (Text established and notes by *Magdalena VULPE* and *Mircea CENUȘĂ*); In correspondence with *Domnița GHERGHINESCU-VANIA*, III — letters from 1941—1942 (Text established and notes by *Simona CIOCULESCIU*). • *From the Archives' Secrets* — **Titu MAIORESCU**: Documents from 1880 (Translation and comments by *Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU*) • *Epistolary* — **Octavian GOGA**: « . . . *I will soon be 39 years-old* . . .» — letters to Veturia, III (Text established and notes by *Mircea CENUȘĂ*); **Ion BARBU**: « . . . *Mallarmé's abstruseness is philological, while mine is canonical* . . .» — a variant of the poem *Pythagora* and a letter (from 1959) to the lawyer Filip ENESCU (Presentation by *Mircea COLOȘENCO*) • *Album Leaves* — **Marin PREDA**: 10 years from his death; (Historical-photographical script by *Dobre S. BURCEA*) • *The Chronicle of the Editions* — **M. EMINESCU**, *Works, vol. X (George GANĂ)* • *Romanian Writers in Foreign Archives* — **Liviu REBREANU** — a letter to the hungarian poet ÁPRILY Lajos (discovered at Budapest by *Eugen GLÜCK*) • *Foreign Writers in Romanian Archives* — **A. UBICINI**: two letters to **A. D. XENOPOL** (Introductory study by *N. ISAR*) • Bibliographical Index *(Ofelia CONDEESCU)* • *Iconography* • *Summary* (in English, French, German and Russian; translation by *Mira Liana VLAD, Ofelia CONDEESCU, Miorița CÂMPEAN, Constantin CERNĂUȚEANU.*)

SOMMAIRE

Au seuil d'un autre temps — éditorial par *Petru CREȚIA* ● *Eminesciana* — I. *Fragmentarium*: Un autre fragment du **mss** *2259* (Préface et notes par *Oxana BUSUIOCEANU*) ; *Pages allemandes:* **La cosmogonie hindoue par Martin HAUG** — *dissertation tenue au Cercle antropologique de Münich, 26 mars 1873* — texte utilisé par Eminescu — deuxième partie (Transcription par *D. VATAMANIUC*) ; traduction par *Leonard GAVRILIU*) III. *Addenda:* **N. IORGA**: *Deux mots sur Eminescu* — le texte original de la préface du volume traduit par *Sylvia PANKHURST* (Texte trouvé dans l'archive d'Amsterdam de la poetesse anglaise, commenté par *Arcadiu PETRESCU* ; sur la génèse de la poésie « *Viens pour donner lumière* » de Mihai Eminescu (Précisions documentaires par *Elena CERCHEZ*). ● *Littérature et religion* — **Mihail DRAGOMIRESCU**: *La vie de Jésus. Préface. Le premier chapitre* — étude monographique *(N. SCURTU)* ; **Ion VINEA** : *Parfum sur le Calvaire* — nouvelle (Préambule par *Elena ZAHARIA-FILIPAȘ*) ● *Archive contemporaine* **Constantin NOICA**: « *... mes soirées sont toujours libres pour mes amis ...* » — lettres des années 1954—1984. (Scénario documentaire par *Alexandru SINGER*) ● *Centenaire* — **Martha BIBESCU:** *Journal* I (Préface, traduction et notes par *Marin BUCUR*) ; « *... pour glorifier la mémoire d'Eminescu* » correspondence avec la famille de *Valerian PETRESCU* magistrat de Constanța (Présentation par *Arcadiu PETRESCU*) ; « *... le cadeau de noces ...* » — deux lettres adressées à *Aurel RĂDULESCU* (Précisions par *Simion BĂRBULESCU*) ; Une lettre adressée à **Louis GILLET** et une autre reçue par **N. POLITIS** (Traduction et présentation par *Ion GRECESCU*) ● *La littérature et la révolution* — **Ion HELIADE RĂDULESCU**: « *... où est votre patriotisme et votre soin pour la langue de la Patrie? ...* » deux lettres adressées au cousin Costache RACOTĂ (Incursions d'histoire littéraires par *Mircea ANGHELESCU*) ; **Eftimie MURGU**: Un pamphlet contre **C. CONACHI** (Transcription et préambule par *Ioan CHINDRIȘ*) ; **Al. CHRISTOFI**: *Mémoires d'exil, V* — Lettres à **Christian TELL** (Préface et notes par *Nicolae ISAR*) ● *La polyphonie de l'esprit* — **Mircea ELIADE**: « *... près de toi ... sur la couverture d'un livre sur Brancussi ...* » — lettres à *Ionel JIANU*, II ; *Traité d'Histoire des Religions — Le Ciel, II* (Présentation et notes par *Mircea HANDOCA*) ; Une lettre éditoriale (préfacée par *Elena BERAM*) ● « *La chronique et le chant des âges* » — **Lucian BLAGA** en dialogue epistolaire avec **Sextil PUȘCARIU**, VI — lettres des années 1936—1938 (Texte établi et notes par *Magdalena VULPE* et *Mircea CENUȘĂ*) ; En correspondence avec *Domnița GHERGHINESCU-VANIA*, III — lettres des années 1941—1942 (Texte établi et notes par *Simona CIOCULESCU*) ● *Mystères des archives.* **Titu MAIORESCU**: Documents de 1880 (Traduction et commentaires par *Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU*) ; *Epistolaire* **Octavian GOGA**: « ... bientôt *j'aurais 39 ans ...* » — lettres à Veturia, III (Texte établi et notes par *Mircea CENUȘĂ*) ; **Ion BARBU**: « ... *L'hermétisme de Mallarmé est philologique et le mien est canonique.* » — une variante du poème *Pythagore* et une lettre (de 1959) adressée a l'avocat Filip ENESCU (Présentation par *Mircea COLOȘENCO*) ; *Feuilles d'album* — **Marin PREDA**: 10 ans après sa mort. (Scénario photographique par *Dobre I. BURCEA*) ● *Chronique des éditions* — **M. Eminescu** *le X-ème volume des Oeuvres (George GANĂ)* ● *Ecrivains roumains dans les archives étrangères* — **Liviu REBREANU** correspondence avec le poète hongrois ÁPRILY Lajos (Rétrouvée à Budapeste par *Eugen GLÜCK*). ● *Ecrivains étrangers dans des archives roumains* **A. UBICINI** — deux lettrés à **A. D. XENOPOL** (Étude par *Nicolae ISAR*) ● *Fichier bibliographique* par *Ofelia CONDEESCU)* ● *Iconographie. Sommaire* (en anglais, français, allemand, russe ; traduction par *Mira-Liana VLAD, Ofelia CONDEESCU, Miorița CÂMPEAN, Constantin CERNĂUȚEANU*).

INHALT

• **An der Schwelle anderer Zeiten** — Leitartikel von *Petru CREȚIA* • *Eminesciana* — I. *Fragmentarium:* Ein anderer Abschnitt aus dem Mss. *2259* (Vorwort und Noten von *Oxana BUSUIOCEANU*); II. *Deutsche Blätter:* **Die Kosmogonie der Inder von Martin HAUG** — *am 26 März 1873 im Antropologischen Verein zu München gehaltene Vorlesung* — Text der von Eminescu in seinen Betrachtungen und Aufmerkungen verwendet wurde, II. Teil (Überdichtung von *D. VATAMANIUC*; Übersetzung von *Leonard GAVRILIU*); III. *Addenda* — **N. IORGA:** *Zwei Wörter über M. Eminescu* — Originaltext des Vorwortes zu dem von **Sylvia PANKHURST** übersetzten Band. (Text aus dem Amsterdamer Archiv der englischen Dichterin, kommentiert von *Arcadie PETRESCU*); am Rande des Gedichtes « *Apari să dai lumină* » (*Du erscheinst, um Licht zu geben*) von M. Eminescu (Dokumentar-Bestimmungen von *Elena CERCHEZ*) • *Literatur und Religion* — **Mihail DRAGOMIRESCU**: *Das Leben Jesu. Vorwort. I. Kapitel* — monographische Studie *(N. SCURTU)*; **Ion VINEA**: *Duft auf dem Leidensweg* — Erzählung (*Elena ZAHARIA-FILIPAȘ*) • *Zeitgenossisches Archiv* — **Constantin NOICA**: « *. . . für Freunde habe ich immer freie Abende . . .* » — Briefe aus den Jahren 1954—1984 (Dokumenten-Spielbuch von *Alexandru SIȘGER*) • *100-jähriges Jubiläum* — **Martha BIBESCU**: *Tagebuch*, I (Vorwort, Übersetzung und Noten von *Marin BUCUR*); « *. . . um die Erinnerung an Eminescu zu preisen . . .* » — Korrespondenz mit der Familie des Staatsanwaltes Valerian PETRESCU aus Constanța (Darlegung von *Arcadie PETRESCU*); « *. . . das Hochzeitsgeschenk . . .* » — zwei Briefe den Flieger Aurel RĂDULESCU (Festlegungen von *Simion BĂRBULESCU*); Ein Schreiben an **Louis GILLET** und ein anderes, von **N. POLITIS** erhalten. (Übersetzungen und Darlegungen von *Ion GRECESCI*) • *Literatur und Revolution* — **Ion HELIADE-RĂDULESCU**: « *. . . wo bleibt euer Patriotismus, indem ihr die Vaterlandssprache nicht pflegt? . . .* » — zwei Briefe an seinen Cousin Costache RACOTĂ (Historisch-literarischer Streifzug von *Mircea ANGHELESCU*); **Eftimie MURGU**: Ein Pamflet gerichtet gegen **C. CONACHI** (Abschrift und einleitendes Studium von *Ioan CHINDRIȘ*); **Al. CHRISTOFI:** Memorial aus dem Exil, V — Briefe an **Christian TELL** (Vorwort und Noten von *Nicolae ISAR*) • Die Polifonie des Geistes — **Mircea ELIADE**: « *. . .neben die . . . auf dem Unschlag eines Bandes über Brâncuși . . .* » — Briefe an *Ionel JIANU*, II; *Handbuch der Religionsgeschichte — der Himmel*, II. (Vorgestellt und Noten von *Mircea HANDOCA*); Ein . . . Leitartikel-Brief (Vorwort von *Elena BERAM*) • «*Die Chronik und der Aesang der Alter*» — **Lucian BLAGA** im Briefdialog mit **Sextil PUȘCARIU**, VI — Briefe aus den Jahren 1936—1937 (Textfestlegung und Noten von *Magdalena VULPE* und *Mircea CENUȘĂ*); Korrespondenz mit **Domnița GHERGHINESCU-VANIA**, III — Briefe aus den Jahren 1941—1942 (Text und Noten von *Simona CIOCULESCU*) • *Aus den Geheimnissen der Archive* — **Titu MAIORESCU**: Dokumente aus dem Jahre 1880 (Übersetzungen und Kommentar von *Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU*); • *Epistolar* — **Octavian GOGA**: « *. . . bald werde ich 39 . . .* » — Briefe an Veturia, III (Text und Noten von *Mircea CENUȘĂ*); **Ion BARBU**: « *. . . der Hermetismus Mallarmé's ist filologisch, doch meiner ist kanonisch*» — eine Variante des Poems *Pytagora* und ein Brief (aus dem Jahre 1959) an den Rechtsanwalt Filip ENESCU (Vorgestellt von *Mircea COLOȘENCO*) • *Albumsblätter* — **Marin PREDA**: 10 Jahre seit seinem Tode; (Historisch-fotographisches Drehbuch von *Dobre I. BURCEA*) • *Die Chronik der Auflagen* — M. EMINESCU: *Werke*, X. Band (*George GANĂ*) • *Rumänische Schriftsteller in fremden Archiven* — **Liviu REBREANU**: « *. . . du sollst mit sofort mitteilen, wann Du nach Frankreich fahren willst . . .* » — ein Brief an den ungarischen Dichter ÁPRILY Lajos (von *Eugen GLÜCK* in Budapest entdeckt) • *Fremde Schriftsteller in rumänischen Archiven* — **A. UBICINI**: Zwei Briefe an **A. D. XENOPOL** (Einführendes Studium von *Nicolae ISAR*) • *Bibliographische Kartei (Ofelia CONDEESCU)* • *Ikonographie* • Inhalt (in Englisch, Französisch, Deutsch, Russisch; Übersetzungen von *Mira-Liana VLAD, Ofelia CONDEESCU, Miorița CÂMPEAN, Constantin CERNĂUȚEANU*)

СОДЕРЖАНИЕ

● **Накануне другого времени** — редакционная *Петру КРЕЦИЯ* ● *Эминесчиана — I. Фрагментариум:* Другой отрывок рукописи *2259* (Предисловие и примечания *Оксана БУСУЁЧАНУ*); *II. Немецкие страницы:* **Космогония Индийцев, Мартин Хауг** — *лекция при Антропологическом кружке в Мюнхене, 26 марта 1873 г.* — текст, употреблённый Эминеску в своих размышлениях и примечаниях, II часть (Транслитерация — *Д. ВАТАМАНЮК*, перевод — *Леонард ГАВРИЛИУ*); *III. Адденда:* **Н. ЙОРГА**; *Два слова о Эминеску* — оригинальный текст предисловия в томе, переведенном **Сильвия ПАНКУРСТ** (Текст, найденный в архиве английской поэтессе в Амстердаме, комментарии — *Аркадиу ПЕТРЕСКУ*); *О стихах «Появляйся подать свет»* — **М. ЭМИНЕСКУ** (Уточнения — *Елена ЧЕРКЕЗ*) ● *Литература и Религия* — **Михаил ДРАГОМИРЕСКУ**; *Жизнь Исуса. Предисловие. I глава* — монографический очерк *(Н. СКУРТУ)* **Ион ВИНЯ:** *Аромат хождения по мукам — повесть* (Вводное слово — *Елена ЗАХАРИЯ-ФИЛИПАШ*) ● *Современный архив* — **Конхстантин НОЙКА**: «*... у меня есть всегда свободные вечера для друзей ...*» — иесьма 1954—1984 гг. (Документарный сценарий — *Александру СИНГЕР*) ● *Столетие* — **Марта БИБЕСКУ:** *Дневник*, I (Предисловие, перевод и примечания — *Марин БУКУР*); «... переписка с семьёй магистрата Валериана ПЕТРЕСКУ из Констанцы (Представление *Аркадиу ПЕТРЕСКУ;* «... *свадебный подарок ...*» — два письма к лётчику Аурел РЭДУЛЕСКУ (Уточнения — *Симион БЭРБУЛЕСКУ*); Письмо к **Луису ЖИЛЛЕ** и другое от **Н. ПОЛИТОС** (Перевод и представление *Ион ГРЕЧЕСКУ*) ● *Литература и Революция* — **Ион ХЕЛИАДЕ-РЭДУЛЕСКУ**; «*... где ваш патриотизм, если принебрежайте родной язык?..*» — два письма своему двоюродному брату Костаке РАКОТЭ (Историко-литературные примечания — *Мирча АНГЕЛЕСКУ*); **Ефтимие МУРГУ:** Памфлет на адрес **К. КОНАКИ** (Перепись и вводный очерк — *Иоан КИНДРИШ*); **Ал. ХРИСТОФИ:** *Воспотминания из ссылки, V* — письма к **Кристиан ТЕЛЛ** (Передисловие и примечание *Николае ИСАР*) ● *Полифония духа* — **Мирча ЭЛИАДЕ:** «*... около тебя ... на обложке книги о Брынкуш ...*» — письма к *Ионел ЖИАНУ*, II; *Трактат по Истории Религий — Небо, II* (Представления и примечания — *Мирча ХАНДОКА*); Издательскоеписьмо (предисловие — *Елена БЕРАМ*). «*Летопись и песня возрастов*» — **Лучиан БЛАГА** в письменном диалоге с **Секстил ПУШКАРИУ**, VI — письма 1936—1988 гг. (Текст под редакцией и примечания *Магдалена ВУЛПЕ* и *Мирча ЧЕНУШЭ*); В переписке с **Домница ГЕРГИНЕСКУ-ВАНЯ**, III — письма 1941—1942 гг. (Текст под редакцией и примечания *Симона ЧЁКУЛЕСКУ*) ● *Из секретов архивов* — **Титу МАЙОРЕСКУ:** Документы 1880 г. (Перевод и комментарии *Джеорджета РЭДУЛЕСКУ-ДУЛГЕРУ*); ● *Письма* — **Октавиан ГОГА:** «*... вскоре мне будет 39 лет ...*» — письма к Ветурии, III (Текст под редакцией и примечания *Мирча ЧЕНУШЭ*); **Ион БАРБУ:** «*... герметизм Малларме — филологический, а мой — канонический*» — вариант поэмы *Фитагора* и письмо (1959 г.) к адвокату Филип ЕНЕСКУ (Предсталение *Мирча КОЛОШЕНКО*) ● *Страницы* — **Марин ПРЕДА:** 10 лет со дня смерти; «*Моншер*», откуда писатель знал это слово? Историко-фотографический сценарий — *Добре И. БУРЧА*); Таинственный писатель (Воспоминания и гипотезы — Михаил ПЕТРИНИ ● *Хроника изданий* — **М. ЭМИНЕСКУ**, *Произведения*, X т. *(Джеордже ГАНЭ)* ● *Румынские писатели в иностранных архивах* — **Ливиу РЕБРЕЯНУ:** «*... сообщи мне немедленно, когда ты хочешь поехать во Францию*» — письмо к венгерскому поэту АПРИЛИ ЛАЕШ (открытое в Будапеште — *Еуджен ГЛЮК*) ● *Иностранные писатели в румынских архивах* — **А. УБИЧИНИ:** два письма к **А. Д. КСЕНОПОЛ** (Вводный очерк *И. ИСАР*) ● Библиографическая карточка (Офелия КОНДЕЕСКУ) ● Иконография ● Содержание (на английском, французском, немецком, русском языках; переводы — *Мира-Лиана ВЛАД, Офелия КОНДЕЕСКУ, Миорица КЫМПИАН, Константин ЧЕРНЭУЦЯНУ*).

COLOFON

La realizarea tipografică a acestui număr au contribuit, cu devotament, Vasile BULUGEA, maistru și Gina DOBRE — monotip; Stelian IONESCU, Răducanu MITACHE, Gigi STOIAN, Dorina LAZĂR, Maria BURCIU și Mihaela ROMÂN — zețărie; Gheorghe IONESCU — înălțat clișee; Vasile ANTOHI — închis forme; ing. Constantin RIZOPOL și Sandu DIMA, mașinist — tipar înalt; Viorel STANA și Paul NIȚESCU — offset; ing. Gheorghe RADU — legătorie, sub conducerea ing. Florea DIONISIE — director, ing. Adrian SPINEA — inginer-șef, Dumitru GHIȘOIU — contabil-șef, ing. Elena CONSTANTINESCU — șef producție, maistru Dumitru MOCAN — culegere, de la Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918" — București.

Clișeele au fost executate în zincografia Combinatului Poligrafic București, prin bunăvoința de totdeauna a ing. Victor VOICU, șef de atelier, și a maiștrilor Gabriel DANCIU și Constantin ILIE.

Redacția revistei „*Manuscriptum*" le mulțumește tuturor și mai ales acelora care au contribuit într-un fel sau altul la urgentarea apariției acestui mult întîrziat număr.

SALA DE LECTURĂ

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției, str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon 50 20 96, cod 71116

*

Cititorii din străinătate se pot abona prin ROMPRESFILATELIA, Presă P. O. 12—201, telex 10376 prsfir București, Calea Griviței, nr. 64—66, Sectorul Export—Import

© Toate drepturile rezervate
All rights reserved

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"

Ceremonia religioasă de la moartea lui Mircea Eliade — în Rockefeller Chapel, University of Chicago (1986)

Fotoreproduceri: Ion Victor VELCULESCU
Retuş foto: Florica PRICIU-BRAICU

Toţi cei ce ţin un condei în mînă, în împrejurările de astăzi au datorii superioare faţă de patrie, ce trec peste finalităţile artei.

În clipa cînd se pun în cumpănă destinele neamului nostru, ale Europei întregi şi poate ale civilizaţiei umane, nu e vremea unui frumos zadarnic.

Sufletul naţional se zbate în cleştele problemelor de viaţă şi de moarte. Toate forţele trebuiesc îndreptate spre folosul imediat al patriei.

E în tradiţia noastră ca scriitorii să aibă o largă parte în mişcările mari patriotice şi în actele ce au întărit viaţa statului nostru modern.

E. LOVINESCU

Din sumarul numărului viitor :
Intîlniri şi confidenţe

- V. ALECSANDRI şi... S. PRUDHÔMME
- Al. MACEDONSKI şi... V. G. PALEOLOG
- Lucian BLAGA şi... Sextil PUŞCARIU
  Domniţa GHERGHINESCU-VANIA
- Petru COMARNESCU şi... BRÂNCUŞI
- Mircea ELIADE şi... INDIA
- Onisifor GHIBU şi... SADOVEANU
- Mihail DRAGOMIRESCU şi... ISUS

TAXELE POŞTALE ACHITATE CONFORM APROBARII D.G.P.Tc. nr. 137/527/1976

Lei 35

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *